

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı

**FEDERAL SİSTEMLERDE EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: 1945
SONRASINDA KURULAN FEDERASYONLARI
SINIFLANDIRMAK**

Azer SUMBAS

Doktora Tezi

Ankara, 2024

FEDERAL SİSTEMLERDE EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: 1945 SONRASINDA
KURULAN FEDERASYONLARI SINIFLANDIRMAK

Azer SUMBAS

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Azer SUMBAS tarafından hazırlanan ‘‘Federal Sistemlerde Egemenliğin Dönüşümü: 1945 Sonrasında Kurulan Federasyonları Sınıflandırmak’’ başlıklı bu çalışma, 31.05.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ÖZUĞURLU (Başkan)

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Danışman)

Prof. Dr. Gökhan GÜNEYSU (Üye)

Doç. Dr. Erdem İlker MUTLU (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süzgün ŞAHİN ÜNVER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi / H. Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

17/07/2024

Azer SUMBAS

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7. 2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Azer SUMBAS

ÖZET

SUMBAS, Azer. *Federal Sistemlerde Egemenliğin Dönüşümü: 1945 Sonrasında Kurulan Federasyonları Sınıflandırmak*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Federasyon tartışmaları, doktrinde yeni bir olgu değildir. Ancak, bu tartışmalarda yerel ve uluslararası sermaye grupları ve bu grupların ağırlıklı olarak temsil edildiği sivil toplum kuruluşlarının talepleri ile siyasi iktidar arasındaki ilişki kurulmamakta ve federasyonlar, devlet biçimlerindeki ve egemenlik söylemindeki dönüşümle birlikte ele alınmamaktadır. Geniş anlamda siyasal iktidarı ve siyasal iktidarın oluşumunda etkili toplumsal güçlerin çatışması ve/veya uzlaşması ile oluşan kurum, örgüt ve normları araştıran bu tezin çalışma konuları, federasyonlar, egemenlik kavramı ve egemenliğin dönüşümü meselesidir. Dar anlamda ise, bu kavram ve meselelerin 1945-1990 arası ve 1990 sonrası federasyonlar nezdinde somutlaştırılmasıdır. Güncel olarak dünyada 23 federasyon vardır ve 1945-1990 arasında kurulan 11 federasyonun 8'i; 1990 sonrası kurulan 8 federasyonun 3'ü eski sömürgeci'dir.

Kurulan federasyonların çoğunluğunun eski sömürge olma meselesi, bu tezin çıkış noktalarından biridir. "Neden bu devletler federasyon olarak kurulmuştur?" sorusunun cevabı, dönemin uluslararası hukuk ve egemenlik söylemi ekseninde açıklanacak, ayrıca ulus-devlet, milliyetçilik, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve mikro-milliyetçilik akımlarının bu federasyonlar üzerindeki etkileri açıklanırken literatüre hakim olan federalist teorilere değinilecektir. Diğer yandan, egemenliğin verili bir kavram olmamasından yola çıkarak, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası egemenlik söyleminin federasyonlara yansımalarının kuramsal yapısı klasik egemenlik anlayışı, hegemonya ve ulusal egemenlik yordamıyla açıklanacaktır. Nitekim, federasyonlar da birer ulus devlet olduğundan kavramların ve söylemlerin dönüştürdüğü ulus-devlet üzerine değerlendirmelerde sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasına ilişkin saptamalara yer verilecektir.

Böylelikle, emperyalizmin klasik döneminin ve İngiliz hegemonyasının sona erdiği, ABD hegemonyasının başladığı dönemde kurulan federasyonların, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzenin ortaya çıktığı kolektif emperyalizmin hakim olduğu konjoktürde ortaya çıktığı tespit edilecek ve uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere-federasyonların kurulmasına- neden olduğu sonucuna varılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Federalizm, Federasyon, Egemenlik, Kolektif Emperyalizm, Sömürgecilik

ABSTARCT

SUMBAS, Azer. *The Transformation of Sovereignty in the Context of Federal Systems: Classifying the Federations Established Following 1945*, Ph.D. Thesis, Ankara, 2024.

The debates on federation aren't a new phenomenon among scholars. However, the relationship between political power and demands of local, international capital groups and non-governmental organizations predominantly represented in afore-mentioned groups hasn't been yet established. Broadly, the main subjects of this thesis are federations, the concept and the transformation of sovereignty. In a narrow sense, these issues shall be focused in the terms of federations established between 1945-1990 and after 1990. Currently, there are 23 federations in the world. 8 of 11 established between 1945 and 1990; 3 of 8 established after 1990 are former colonies.

The essential issue is the majority of federations established after 1945 being former colonies. International law and sovereignty discourses in relevant era shall be underlined while explaining the effects of nation-state, nationalism, right to self-determination and micro-nationalism on these federations as well as pointing federalist theories to response "Why were these states established as federations?". The theoretical structure of sovereignty discourse reflecting on federations established between 1945-1990 and after 1990 will be explained through classical sovereignty, hegemony and national sovereignty. Nonetheless, since federations are also nation states, determinations regarding the internationalization of capital and state will be included in the evaluations on the nation-states.

Thus, federations have been established following the end of the classical period of imperialism and British hegemony will be determined and shall appoint that collective imperialism, falls in the beginning of the USA hegemony where a new order emerged in which a state needed the investments of more than one capital group and a capital group needed the resources of more than one state. Consequently, international capital finds increasing direct representation within states, the state apparatus and intervention lead to new forms- federations- reorganizing social relations in favor of capital accumulation at the global level, shall be concluded.

Keywords

Federalism, Federation, Sovereignty, Collective Imperialism, Colonialism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTARCT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ‘EGEMENLİK KAVRAMI VE ULUS DEVLET’	15
1.1. GİRİŞ	15
1.2. KURAMSAL BOYUT	18
1.2.1. Klasik Egemenlik Anlayışı	20
1.2.2. Ulusal Egemenlik ve Egemenlik Söylemi	29
1.2.3. Ulus Devlet ve Hegemonya Üzerine	40
1.3. BİR ULUS DEVLET OLARAK FEDERASYONLAR	50
1.3.1. Sermayenin ve Devletin Uluslararasılaşması: 1945-1990.....	51
1.3.2. Federasyonlarda Sermayenin Temsiline İlişkin Analiz	55
1.4. ULUS DEVLET-FEDERASYON-MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ	59
1.4.1. Milliyetçiliğin Tarihsel Boyutu	61
1.4.2. Emperyalizmin Dönüşümü ile Milliyetçilik Kavramı Üzerine	71
1.4.3. Milliyetçiliğin Federasyonlara Yansımaları	79
1.5. SONUÇ	85
2. BÖLÜM: ‘FEDERALİZM İLKESİ, EGEMENLİK VE FEDERASYON’	88
2.1. GİRİŞ	88
2.2. ‘FEDERASYON’UN TANIMLANMASI	93
2.2.1. II. Dünya Savaşı Öncesi: Klasik Teori	94
2.2.1.1. Paylaşılan Egemenlik	97
2.2.1.2. Kuvvetler Ayrılığı ve Temsil	100
2.2.2. 1945 Sonrası Değişen Dengeler: Çoklu Teoriler Dönemi.....	107
2.2.2.1. Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	111

2.2.2.2. Yönetimlerarası İlişkiler	118
2.2.3. 1990 sonrası ve Kolektif Emperyalizm: Bölgeselleşme ve Küreyerelleşme	123
2.2.3.1. Mikro-Milliyetçilik ve Ayrılma Hakkı	126
2.2.3.2. Federal Devletin Merkezizetçiliği	133
2.3. EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: BÖLGESELLEŞMENİN ULUS-ALTI VE ULUS-ÜSTÜ BOYUTU.....	139
2.3.1. Ulus-Üstü Boyut: Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler	140
2.3.2. Ulus-Altı Boyut: Yetki İkamesi (<i>Subsidiarite</i>) ve Yönetişim İlkeleri	143
2.4. SONUÇ	148
3. BÖLÜM: ‘1945-1990 ARASI VE 1990 SONRASI FEDERASYONLAR’	150
3.1. GİRİŞ.....	150
3.2. 1945-1990 ARASI KURULAN FEDERASYONLAR	152
3.2.1. Üçüncü Dünya ve İngiliz Sömürgeleri.....	153
3.3. 1990 SONRASI KURULAN FEDERASYONLAR	170
3.3.1. Mikro-Milliyetçilik ve Çokuluslu Federasyonlar Üzerine	171
3.4. SONUÇ	182
SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA.....	192
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	207
EK 2: ETİK KURUL MUAFİYET RAPORU	209

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
Bknz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
çev.	çeviren
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFDR	Etiyopya Halk Devrimci Demokratik Cephesi
FDRE	Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti
FDRN	Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade / Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	International Monetary Fund
MC	Milletler Cemiyeti
NAFTA	North American Free Trade Agreement / Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No.	Numara
OECD	Organisation for Economic Co-Operation and Development / Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
örn.	örneğin

s.	sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNMIK	United Nations Interim Administration in Kosovo / Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
vol.	volume / cilt
vs.	ve saire
WB	World Bank / Dünya Bankası
WTO	World Trade Organization / Dünya Ticaret Örgütü
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Eski Sömürge olan Federasyonlar	2
Tablo 2. Federasyonların Kuruluşlarının Yıllara Dağılımı.....	3
Tablo 3. 1945-1990 Arası ve 1990 Sonrası Kurulan – eski sömürge olan- Federasyonlar	4
Tablo 4. Elazar'ın tablosu	122
Tablo 5. Eski Sömürge olan Federasyonlar	150
Tablo 6. 1945-1990 Arası ve 1990 Sonrası Kurulan – eski sömürge olan- Federasyonlar	151

GİRİŞ

Federasyon tartışmaları, doktrinde yeni bir olgu değildir. Ancak, söz konusu tartışmalarda federasyon olarak örgütlenen devletlerin sayısının artışı, devlet biçimlerindeki ve egemenlik söylemindeki dönüşümle birlikte ele alınmamakta; yerel ve uluslararası sermaye grupları ve bu grupların ağırlıklı olarak temsil edildiği sivil toplum kuruluşlarının talepleri ile siyasi iktidar arasındaki ilişki kurulmamaktadır. Bunun yerine, etnik ve kültürel çeşitliliği haiz devletler için ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak amacıyla federasyonun gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır. Oysa, toplumsal yapının ve siyasi örgütlenmenin üretim tarzı ve üretim ilişkileri yoluyla çözülmesi meselesi, federasyonlar için de geçerlidir. ‘‘Ulus devletin sonu’’ ve ‘‘egemenliğin dönüşümü’’ tartışmaları, küreselleşme ve sermaye ekseninde yürütülürken kapitalist devletteki dönüşümleri ve üretim ilişkilerindeki değişimi de göze alarak bu teze konu olan egemenlik kavramının incelenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Toplumsal bütünlüğün korunması ve yeniden üretilmesi devletin en temel işlevleri olduğundan yola çıkarak (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.43), 18. yüzyıldan beri bu işlevi gerçekleştirmek için devlet biçimlerinin dönüştüğü söylenebilir. Devlete yöneltilen taleplerin mahiyeti ile birlikte egemenlik kavramının tarihsel ve sosyo-ekonomik olaylarla nasıl ve neden dönüştüğü ve bir devlet biçimi olarak federasyonların bu dönüşümdeki yerinin tespiti, bu tezin odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, federasyonların ve egemenlik söyleminin dönüşümünün üretim ilişkilerinin işleyişi ekseninde irdelenmesine rastlanılmaması bu tezin çalışma konusunun çıkış noktası olmuştur. Geniş anlamda, siyasal iktidarı ve siyasal iktidarın oluşumunda etkili toplumsal güçlerin çatışması ve/veya uzlaşması ile oluşan kurum, örgüt ve normları araştırmak olan bu tezin çalışma konuları, toprak üzerinde örgütlenmeye göre bir devlet biçimi olan federasyonlar¹, egemenlik kavramı ve egemenliğin dönüşümü meselesidir.

¹ Devlet biçimleri, üretim tarzına göre, kapitalist üretim tarzının hakim olduğu bağlamda mevcut iktidar yapılanmasının özgün biçimlerine göre, siyasal temsilin kurumsallaşma tarzına göre, toprak örgütlenmesine göre, istisnai ve normal siyasal rejimlere göre, hükümet sistemlerine göre incelenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, ve diğerleri, 2022. Devlet biçimleri için ayrıca bkz. Gözler, 2022; Kaboğlu, 2020.

Dar anlamda ise bu meselelerin 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonlar nezdinde somutlaştırılmasıdır. Nitekim, güncel olarak dünyada neredeyse² 23 federasyon; Kuzey Amerika'da 3, Güney Amerika'da 2, Karayipler'de 1, Afrika'da 4, Avrupa'da 5, Asya'da 6 ve Okyanusya'da 2 olmak üzere bulunur (Forum of Federations, 2024). Buradaki en önemli hususlarından birisi, günümüzdeki 23 federasyonun 15'inin eski sömürge olmasıdır. Bu önermeyi göstermek adına;

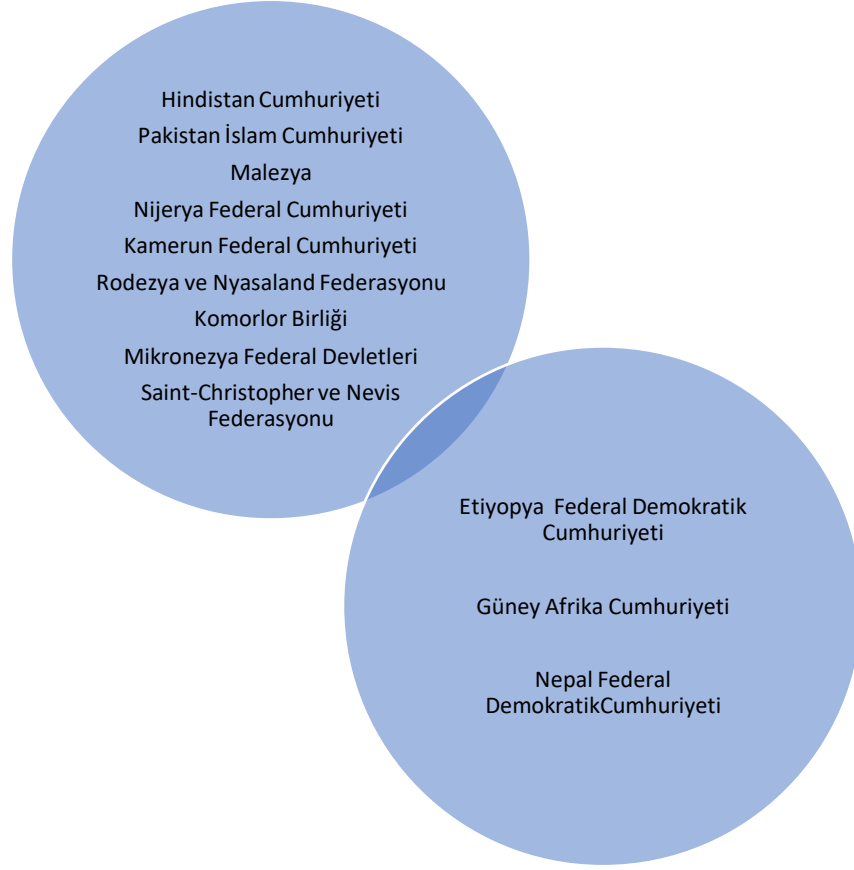
Tablo 1. Eski Sömürge olan Federasyonlar

Eski Sömürge	<ul style="list-style-type: none"> • Hindistan Cumhuriyeti • Pakistan İslam Cumhuriyeti • Malezya • Nijerya Federal Cumhuriyeti • Kamerun Federal Cumhuriyeti • Rodezya ve Nyasaland Federasyonu • Komoros Birliği • Mikronezya Federal Devletleri • Saint-Christopher ve Nevis Federasyonu • Arjantin Cumhuriyeti • Amerika Birleşik Devletleri • Meksika Birleşik Devletleri • Brezilya Federal Cumhuriyeti • Kanada • Avustralya • Kolombiya • Venezüela • Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti • Güney Afrika Cumhuriyeti • Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti
--------------	---

² Bazı devletler için federal-benzeri ayrımı yapılmaktadır. Ayrıca İspanya kimi görüşlerce federasyon olarak, kimilerince gevşek üniter devlet veya bölgesel devlet olarak kabul edilmektedir.

Tablo 2. Federasyonların Kuruluşlarının Yıllara Dağılımı

1945 öncesi	<ul style="list-style-type: none"> • Amerika Birleşik Devletleri • Arjantin Cumhuriyeti • Meksika Birleşik Devletleri • Brezilya Federal Cumhuriyeti • Kanada • Avustralya • Avusturya • İsviçre • Kolombiya • Venezüela • Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti • SSCB
1945-1990	<ul style="list-style-type: none"> • Hindistan Cumhuriyeti • Pakistan İslam Cumhuriyeti • Malezya • Nijerya Federal Cumhuriyeti • Kamerun Federal Cumhuriyeti • Rodezya ve Nyasaland Federasyonu • Komorlor Birliği • Mikronezya Federal Devletleri • Saint-Christopher ve Nevis Federasyonu • Almanya Federal Cumhuriyeti
1990-	<ul style="list-style-type: none"> • Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti • Güney Afrika Cumhuriyeti • Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti • Bosna-Hersek Federasyonu • Sırbistan-Karadağ Federasyonu • Rusya Federasyonu • Belçika

Tablo 3. 1945-1990 Arası ve 1990 Sonrası Kurulan – eski sömürge olan- Federasyonlar

Federasyonları esas alan bu tezde, devletin var olan biçimini ve işlevini sürdürmesini mümkün kılan nesnel sosyal ilişkilerin tarihsel ve güncel etkileri ve küresel güç ilişkileri göz önüne alınarak federalist teoriler ve içerikleri tespit edilecektir. Hukuki düzenleme süreçleri, bu süreçlere etki eden toplumsal taleplerden, temsilden ve düzenledikleri ilişkilerden bağımsız olarak düşünülemez. Bir ilişkiler alanı olarak kabul ettiğimiz devlet, federasyon ya da üniter olarak örgütlenmesi farketmeksizin siyasal güçlerin biçim belirlenimli bir yoğunlaşmasının ürünüdür ve temsile dayalı olarak işleyen bir dolayımıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.41). Devlet iktidarı da devlet içinde temsil bulan farklı taleplerin ve bu talepleri üreten gruplara ait güçlerin kesişme noktasında bulunur (Jessop, 2008). Siyaset alanına girdikten sonra devlet iktidarına dönüşen talepler, kişisel olmayan mahiyete bürünür ve meşruiyet kazanır. Bugün, devlet biçimlerini belirleyen ve dönüştüren hukuki düzenlemeler, sermaye birikim rejimi temelinde biçimlenmektedir. Bu biçimlenmenin incelenmesi de federasyonların örgütler ve kurumlarının yanısıra bu

kurum ve örgütlere mündemiç teorilerin, norm ve düzenlemelerin zaman ve mekandan bağımsız değerlendirilmemesi kaydıyla mümkündür.

Devletin, devleti oluşturan kurum ve örgütlerin, siyasal iktidarın ve hukuk kurallarının bahsedilen geniş bir disiplin alanı esas alınarak ilerleyebilmesi, hukuk kurallarının ve devletin farklı biçimlerinin verili kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. İlgili normlarca düzenlenen ilişkilerin değerlendirilmesinde uygulanan söylem çeşitli olabilmekle beraber bu tez, tutarlı olmak gayesi içinde belirli bir söylem içinden ilerleyecektir. Bu söylem, “hukuk kuralları tarafından düzenlenen ilişkilerin bilgisine ulaşarak hukuk kurallarını” değerlendirme yöntemi olarak, “hukukun ekonomi politikası”dır (Özdemir, ve diğerleri., 2022, s. 29-vd.). Hukukun ekonomi politikası, genel kamu hukukunun nesnesiyle olan ilişkisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca, hukuk normlarını ve hukukun kendisini “açıklanacak şey” olarak ele alma ve üretim ilişkilerinin işleyişinde ve yeniden üretiminde hukuka bir rol biçme çabalarına karşılık geldiği söylenebilir (Özdemir vd., 2022). Öte yandan, anaakıma hakim olan söylemin eleştirisi için farklı söylemler üzerinden devletin, egemenliğin ve federalizmin nasıl kavramsallaştırıldığına değinilmekten kaçınılmayacaktır.

Klasik egemenlik anlayışının ve üniter devletin tam karşısına konumlandırılarak tatbik edilen federasyon çalışmaları, egemenliği de devlet gibi verili bir kavram olarak ele almaktadır. Ancak iktisadi, siyasi ve ideolojik mekanizmaların karşılıklı ilişkisini temel alan çelişki, temsil ve çatışmaların ürünü olan örgütlenmelerin, kurumların, hukuki düzenlemelerin sermaye birikim dinamikleriyle ilişkilendirilmesi, gerek federasyon ve üniter devlet karşılaştırmasında gerek egemenlik kavramının bilimsel açıklanmasında, yani nedensellik ilişkilerinin bilimsel olarak tesis edilmesi sürecinde, bir gerekliliktir. Devlet ve özel mülkiyet arasındaki gerilimin, devlet, mülkiyet ve üretici sınıflar arasındaki karmaşık üçlü ilişkilerin bütün Batı Avrupa’da ve sömürgelerindeki siyasi düşüncenin gelişimi açısından önemli sonuçları olduğu da akılda tutulmalıdır (Wood, 2012, s. 51). Bu çerçevede, egemen, egemenlik ve federalizm ilişkisinde de mülkiyet, devlet-kamusal güç arasında oluşan özgül oluşumlara bakılacaktır. Özgül oluşumlar, bilhassa egemenliğin bölüşüldüğü federasyonlar olmak üzere gevşek-üniter devletlerin merkezizsizliği ve federasyonların merkezizliği esasında görülebilir.

Bu bağlamda, “*egemenlik, verili bir kavram olmadığı gibi zaman ve mekan ilişkisi içerisinde şekillenir*” (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 115-119) önermesinden yola çıkarak, egemenliğin kaynağını uzun bir zaman dilimine yayılmış tarihsel ve sosyo-ekonomik olaylarda aramak ve onu gündeme getiren pratiklere değinmek üzere “Egemenlik Kavramı ve Ulus Devlet” olan ilk bölümde, öncelikle egemenliğin mutlak, sınırsız ve bölünmez olarak kabul edildiği Avrupa merkezci klasik egemenlik anlayışı ele alınacaktır. 16. ve 17. yüzyıl düşünürlerinin kendi zaman ve mekan ilişkisi içerisinde kurdukları egemenlik kuramları günümüz devlet ve toplumsal ilişkilerinde birebir anlam kazanmaz. Ancak, feodalizmden kapitalizme geçiş sorunu, aslında tarihsel düzeyiyle sınırlı olmadan bugünün devlet biçimleri ve kurumları üzerine yapılan incelemelerde önemini korur (Poulantzas, 2014) ve günümüz hakim egemenlik söyleminin bu kuramlar temeline oturtulduğu göz önüne alındığında siyasi düşüncenin ve anayasaların asli unsurlarından olan egemenlik söylemini açıklarken, 16. ve 17.yüzyıldaki egemenlik tartışmalarına da değinilmelidir.

Egemenlik kavramının dönüşmesi, ulus devletin sönmüldüğü iddialarını beraberinde getirmiştir. Bu iddiaların temelinde küreselleşme ile birlikte ulus-altı ve ulus-üstü yapıların etkisi büyüktür. Federasyonların, yeni anayasaların ve hukuk normlarının yapım süreci de bundan etkilenmektedir. Egemenlikteki ve federasyonların yapısındaki ilgili terim ve kavramların yeni biçimleri, ideolojik, iktisadi ve siyasi olarak uluslararası yapının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mesele, ulus devletin hukuki metinlerinin, temsil mekanizmalarının ve toplumsal bütünlüğünün, dönemin egemenlik söylemine paralel olarak dönüşmesinin önüne açar. “Sınırsız, mutlak ve devredilemez” anlayışının sorgulanmasına ek, “insan haklarına saygılı, demokratik, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü ilke ve prensiplerini benimseyen” devlet anlayışı hakim hale gelmiş ve varolan kavramların içini dolduran söylemler de değişmiştir. “Ulusal Egemenlik ve Egemenlik Söylemi” başlığı, bu dönüşümleri referans alarak, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası egemenlik söyleminin federasyonlara yansımalarının kuramsal yapısını inşa edecektir. Nitekim, federasyonlar da bir ulus devlet olduğundan kavramların ve söylemlerin dönüştürdüğü ulus devlet üzerine değerlendirmeler “Ulus Devlet ve Hegemoonya Üzerine” başlığında yapılacaktır. Böylelikle, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası federasyonların kurulmaları sürecinde hakim olan ABD ve uluslararası örgüt ve

kurumların hegemonyası açıklanacaktır. Zira, tarihin akışı ve insan toplumlarının gelişimi eşitsiz, birleşik ve dinamiktir; bir dönemde öne çıkan bölge başka bir dönemde geriye düşebilir ve her dönüşüm farklı bölgelerin etkisi ve katkısı göz önüne alınarak incelenmelidir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 47). 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında kurulan federasyonların egemenlik kavramı ile karşılıklı ilişkisinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir.

Sonrasında, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonların iç ve dış dinamiklerini anlamak maksadıyla sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasına ilişkin saptamalara yer verilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ve Sovyetlerin dağılmasının (*İki Kutuplu Dünya Düzeni'nin sona ermesi*) iki önemli dönüm noktası olması, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası ayrımının yapılmasının nedenidir. Fordist birikim süreci, sermayenin krizi ve neo-liberal dönemdeki küreselleşme ve sermayenin uluslararasılaşması, hem ulus devletlerin hem de egemenlik kavramının geçirdiği dönüşümle yakından ilgilidir. Ulus devlet kavramı yalnızca modern devleti temsil etmemektedir. Ulus devlet, kapitalist siyasi bir iktidar formunu haizdir.

Birden çok iktidar alanını haiz, egemenliğin paylaşıldığı federasyonlarda da üniter devletlerde olduğu gibi devletin uluslararasılaşması ve sınıfların devlet içindeki temsilinin nasıl gerçekleştiği meseleleri karşımıza çıkar. Bu tezin konusu olan 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında ortaya çıkan devletlerin federasyon olarak kurulmalarının kolektif emperyalizm ile ilişkisinin tespiti bu altbölümde yapılacaktır. Öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma sürecinin hakim olduğu, piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği süreçte temsil mekanizmalarında da piyasa menfaati, toplumsal menfaatten önce gelecektir. Bu durum devletin ve sermayenin uluslararasılaşması süreçlerinin iç içe geçmesiyle ve devletin biçiminin egemenlik söylemi, hegemonya ve hakim birikim modellerinden etkilenmesi ile ilişkilidir.

Bu altbölümdeki değerlendirmeler yapılırken egemenliğin süreklilik, bölünmemezlik, devredilmezlik, mutlaklık ilkelerini halen haiz olduğu kabul edilmiştir. Öte yandan, üretim ilişkilerinin yeniden üretimindeki yeri dönüşmüştür. 1945-1990 arasında hakim olan kapitalist bir kalkınma stratejisi ile birlikte, yeni hegemon ABD'dir. Bir diğer

yandan, dekolonizasyon dönemi ile siyasi bağımsızlık kazanan ülkelerin bağımlılık ilişkileri sürmeye devam etmiştir. Bu çerçevede, uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere-federasyonların kurulmasına- neden olacaktır. Sermayenin uluslararasılaşması, uygun bir devlet biçimi olan federasyonların önünü açmakla birlikte egemen hala ulus olacaktır. Nitekim, sadece belirli bir toprak üzerindeki insanların kolektif iradesi değil; ülke topraklarındaki kurallar ve kararlar belirlenirken uluslararası normlar da dikkate alınacaktır. Bu hususun Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi ulus-üstü kuruluşlar ile ilişkisi kabul edilmiştir. Bu ilişkiler seti sonucunda 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyon değerlendirmelerinde, egemenliğin nasıl kullandığı, ulusun ve sermayenin nasıl temsil edildiği meseleleri emperyalizmin güncel formu, kolektif emperyalizm ile açıklanacaktır.

Mamafih, egemenlik - ulus devlet - federasyonlar denkleminde ve birbirinden bağımsız olmayan dönüşümlerinde milliyetçilik akımlarının ivme kazanmasının da payı vardır. Son altbölümde milliyetçilik kavramının tarihselliğine ve milliyetçilik hareketlerinin federal örgütlenmelerdeki etkilerine değinilmesinin amacı burada yatmaktadır. Ulus devletlerin ortaya çıkmasında milliyetçilik hareketleri itici bir güç olsa da aslında, ulus devlet ve milliyetçilik birbirini besleyerek ilerlemiştir. Devlet, kendi içinde tutarlı, örgütsel olarak saf ve kapalı bir sistem değildir: dönüşen ve göreceli biçimde açık bir sistem olarak varolur (Jessop, 2008). Milliyetçilik akımları da ‘saf ve kapalı bir sistem’ olmayan devlet üzerinde yeniden biçimlendirici bir baskıya neden olabilir, bağımlı sınıf ve diğer fraksiyonları bir hegemonik proje altında birleştirebilir. Bir diğer amaç ise milliyetçiliğin verili bir olgu mi yoksa bir ideoloji mi olduğunun kavranmasına içkindir. Böylelikle, federasyonlara etkisinin sebep-sonuç ilişkisi içinde masaya yatırılması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda, öncelikle milliyetçilik kuramları ve ideolojisi emperyalizmin klasik dönemi ve dönüşümü çerçevesinde ele alınacaktır. Ardından milliyetçilik hareketlerinin egemenliğin paylaşıldığı federasyonlara etkilerine değinilecektir, böylelikle 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonlarda milliyetçilik akımlarının yansımaları tespit edilecektir. Üniter devletlerin veya federasyonların belli gruplara özerklik tanınması,

egemenlik alanlarının bölüşülmesi gibi hususlar egemenlik söylemi ve temsil meselesinin yanında milliyetçilikteki dönüşümle de açıklanmalıdır. Güncel olarak toplam dünya nüfusunun %40'ını kapsayan dünyadaki 23 federasyon (Forum of Federations, 2024) tahlil edildiğinde milliyetçilik akımlarının bu devletlerdeki yansımaları görülecektir.

Çağdaş federasyonların³, bölgesel devletlerin ve entegrasyon modellerinin belli başlı federal ilke ve prensipler temelinde yapılanmalarının yanında üniter devletlerin de bu ilke ve prensipleri *de jure* veya *de facto* olarak uygulamaları, federalizm ilkesinin ve federasyonların güncelliğini ve önemini gösterir. Federalizm ilkesi, egemenliğin paylaşıldığı ve bu paylaşımın anayasal güvenceye alındığı ilk modern federasyon Amerikan federalizmi ile somutlaşmaya başlamıştır. Madison, Hamilton ve Jay'ın kaleme aldığı *Federalist Papers* ile federal akımın ve klasik federalizmin temelleri atılmıştır. ‘Federalizm İlkesi, Egemenlik ve Federasyon’ başlıklı ikinci bölümde, federalizm ilkesinin tarihselliğine kısaca değinilecek; sonra federasyon tanımlamaları üzerinde durulacaktır çünkü federalizm, federasyon ve federal devlet kavramları aynı etimolojik kökenden gelmelerine⁴ karşın farklı anlam ve amaçlara hizmet etmektedir. Federalizm, bir ideoloji iken, federasyonun bu ideolojinin vücut bulduğu örgütlenme olarak kabul edilecektir (Elazar, 1987, s. 12-18).

Öte yandan, farklı anayasalara, geleneklere, siyasi ve hukuki organizasyona sahip olunması, federasyonun yeknesak bir tanımının yapılmasını güçleştirir. Devletin egemenlik alanının ve yönetimlerarası ilişkilerin dönüşümü ile birlikte federasyon, dinamik bir yapıya sahiptir çünkü söylem, temsil ve hegemonya denkleminde devletin yeniden biçimlendiği gibi federasyonlar da özgün koşullara göre yeniden biçimlenir.

³ Federal siyasi örgütlenmelere ilişkin açıklamalarda konuyla ilgili terimlerin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi ve kullanımında farklılıklar bulunmaktadır. İngilizce'de yaygın olarak kullanılan *federal government* terimi Türkçe'ye mot-a-mot *federal hükümet/yönetim/birim ya da federe yönetimler* olarak çevrilmektedir. Ancak devletin ülkesinin tamamını ve yurttaşların tümünün federal yönetimin; devletin ülkesinin belirli bölgelerinin ve yurttaşlarının federe yönetimlerin yetki alanına girmesi nedenleriyle, bu tezde *federal governments* teriminin merkezi yönetim olarak tercüme edilerek kullanılması uygun görülmüştür. Nitekim, ulus devlet ve üniter devlete ilişkin kuram tartışmalarında da merkezi hükümet terimi kullanıldığından bu bağlamda terimler arasında bir birlik sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, federasyon ile devlet biçimi kastedilecek; federal yönetim/birim, merkezi hükümete; federe yönetim/birim, eyaletlere karşılık gelecektir.

⁴ Genel olarak anlamı anlaşma, pakt veya sözleşme olan Latince kökenli *Foedus* kelimesidir.

Belirli bir devlet üzerinden geliştirilen federasyon tanımı ve işleyişi başka bir ülkenin toplumsal formasyonundan ve dönemin hakim olduğu egemenlik ve uluslararası hukuk söyleminden ötürü farklılaşacaktır. Nitekim, federasyon, hukuki ve idari aygıtların birleşimi üzerine değil; toplumsal oluşumun üzerine yerleştirilmelidir: Federasyonlar, toplumsal bütünlüğün nesnel koşullarına bağlıdır. Dolayısıyla, federasyona içkin tam bir tahlil, diğer belirlenimlerinin yanında hakim üretim ilişkilerini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu çerçevede, farklı devlet aygıtlarına erişimin örgütlenmesi, devlet müdahalesinin yapısı ve politik stratejiler ve ittifaklardaki değişiklikler bu açıdan önemlidir (Jessop, 2008). Öte yandan, ulus devletlerin ve ulus-üstü kurum ve kuruluşların yanında merkezi hükümet, yerel ve bölgesel yönetim biçimleri arasındaki ilişkilerin önemi artmaktadır.

Bu bölümde, doktrinde federasyon tanımlarının hangi sorular ve dengeler üzerinden şekillendiği çerçevesinde 1945 öncesi, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası hakim olan federalist teorilerden bahsedilecek ve özellikle federasyonun ne olduğuna ilişkin teorilerin, yazar ve düşünürlerin dönemlerine paralel olarak dönüştüğü saptanacaktır. İlk önce, klasik egemenlik anlayışından ayrılış üzerinden ilerlerken, 1945 öncesi klasik teori döneminde, federasyonlardaki egemenlik paylaşımı, kuvvetler ayrılığı ve temsil mekanizması emperyalizmin klasik dönemi ile bağdaştırılacak, sömürge imparatorluklarına ve İngiliz hegemonyasına değilinilecektir. İlk modern federal anaysaya sahip ABD'nin öncülük ettiği ve 1930'lu yıllara kadar federasyonun *niteliğini* açıklamayı amaçlayan bu teori, (Uygun, 2007, s. 7-8) ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıyan ulusal devletlerinin ve büyük kapitalist devletler arasındaki rekabet fikrinin hakim olduğu döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda, yönetenlerle yönetilenlerin aynı hukuk kurallarına tabi olduğu hukukun üstünlüğü ilkesi ile birlikte egemenlik ve temsilin bu söylem altında şekillendiği dikkate alınacaktır.

Öte yandan, 20. yüzyıl ile birlikte metodolojik bireycilik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, demokratik ve plüralist devlet yaklaşımları ve milliyetçilik hareketleri üzerinden egemenlik söylemi dönüşmeye başlamıştır. 1945 sonrasında birden çok federalist teorinin ortaya çıkması, bu dönüşümün sonucudur. Hegemon projelerin ve birikim modellerinin dönemselsel olarak (1945-1990 ve 1990 sonrası) değişmesi ile birlikte bir ulus devlet olarak

federasyonlar da, bu dönüşümden ister istemez etkilenmiştir. Yatırım ve sermaye ilişkileri çerçevesinde sermayenin temsilinin ulusaldan uluslararasına kayması, sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasının bunda rolü büyüktür. Özellikle uluslararası organizasyonların da dahil olduğu konjoktürde, egemenlik kavramına yeni terimler kazandırıldığı gibi bu tezin konusu olan federasyonlar da buna uygun olarak biçimlenmişlerdir. Kapitalist sistemin mevcut dinamikleri ile birlikte yerleşme süreçleri, piyasa dostu ulus devletler üretme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle, hızla ulus-altı ölçekte iktidar devredebilen bölgesel yapılar, ulus-üstü planda küresel sermaye ile işbirliğine yatkın programlar üretebileceklerdir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126). Egemenliğin federasyonlara özgü nasıl tahsis edildiği, bu tahsisin içerisinde sermaye birikim dinamiklerinin etkisi göz önünde bulundurularak özellikle yerel ve uluslararası sermaye gruplarının temsilinin “hukukun üstünlüğü ilkesi” ve “kolektif emperyalizm” ile ilişkileri saptanacaktır. İlk bölümde kuramsal çerçevesi kurulan milliyetçilik ile 1945 sonrası federasyonlarda “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı”; 1990 sonrasında “Mikro-Milliyetçilik ve Ayrılma Hakkı” başlıkları kısa örnekler üzerinden değerlendirilecek; aynı zamanda 1945 sonrası dönüşen “Yönetimlerarası İlişkiler” ve 1990 sonrası “Federal Devletin Merkezîyetçiliği” meseleleri 1945-1990 arası ve 1990 sonrası federalist teoriler bağlamında açıklanacaktır.

Diğer yandan, devletler içerisinde ve yerel sermaye fraksiyonları aracılığıyla giderek artan ortanlarda doğrudan temsil bulan uluslararası sermaye ve küreselleşme ile birlikte devletlerin de iktisadi hayata müdahalesi her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Bu çerçevede, devletler aslında, kapitalizmi uluslararası biçimde yeniden üretme konusunda berlirli sorumluluklar üstlenmeye başlamışlardır. Bu husus, bilhassa 1945’ten sonra siyasi bağımsızlığını kazanan eski sömürge ülkelerin yerel yönetimleri aracılığıyla uluslararası sermayenin doğrudan ilişkilendirilmesini sağlamak için karşımıza çıkar. Günümüz uluslararası ilişkilerin hareket ettiği yön ve küresel düzenden bu yansıma ve dönüşüm etkilenmektedir. Küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin devletlere dayattığı yükümlülükler ve sorumluluklar, egemenliğin dönüşümü meselesinde egemenlik kavramına atfedilen içeriği sarsmaktadır. Uluslararası ve ulus-üstü kurum ve organizasyonların devlet-dışı aktörler olarak sahneye çıkmasının yanı sıra insancıl müdahale, kalkınma, yetki ikamesi (*subsidiarite*), yönetişim, küreyerelleşme gibi yeni

kuram ve kavramların hukuk ve siyaset bilimine girişi ile söz konusu sarsılma git gide yoğunlaşmaktadır.

Bu çerçevede ‘‘Egemenliğin Dönüşümü: Bölgeselleşmenin Ulus-altı ve Ulus-üstü Boyutu’’ başlığında egemenlik meselesi federasyonlar bakımından mekan ve zaman odaklı teoriler esas alınarak incelenecektir. Devletin en temel işlevinin toplumsal bütünlüğün korunması ve yeniden üretilmesi olduğundan yola çıkarak (Poulantzas, 2000; Jessop, 2008), söz konusu zaman ve mekan eksenli bu inceleme, yönetimlerarası ilişkilerde günümüzde ‘‘yönetişim (governance)’’, ‘‘ yetki ikamesi (*subsidiarite*)’’, ‘‘küreyerelleşme (glocalization)’’ söylemlerinin öne çıkmasıyla daha da önem kazanacaktır. Kalkınma kavramı üzerinden sunulan hukuki ve siyasi düzenlemeler, reformlar ve temsilin gerçekleşmesi ulus-üstü ve ulus-altı boyut olmak üzere iki düzlemde gerçekleşir. Ulus-üstü boyut, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletleri; ulus-altı boyut yetki ikamesi ve yönetim ilkeleri odaklı kısa bir değerlendirme ile sunulacaktır.

Üçüncü bölüm, ‘‘1945-1990 Arası ve 1990 Sonrası Kurulan Federasyonlar’’, ilk iki bölümde açıklanan egemenlik, ulus devlet ve hegemonya, milliyetçilik ve sömürgecilik, klasik emperyalizm ve kolektif emperyalizm ve federalist teoriler bağlamında 1945 sonrasında kurulan federasyonların çözümlenmesini içermektedir. 1945-1990 ve 1990 sonrası olarak iki dönem olarak ayrılan bu bölümün içeriğine, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzenin ortaya çıktığı kolektif emperyalizm hakimdir. 1945-1990 arasında kurulan 10 federasyonun 9’unun; 1990 sonrası kurulan yine 7 federasyonun 3’ünün eski sömürge olmasından yola çıkılmıştır. Temel gaye, ‘‘federasyonların kurulması’’ olduğu için, bu devletlerin daha sonra bölgesel ya da üniter devlet biçimine geçiş yapmaları ya da dağılmaları bu değerlendirmeye dahil olmalarının engellemeyecektir çünkü asıl olan, her bir dönem içerisinde bu ülkelerin siyasi birliklerini kurmuş olmalarıdır. Öte yandan, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya Demokratik Federal Cumhuriyeti’ne, 1945 öncesinde kurulan ve eski sömürge olmayan federasyonlar sınıflandırmasına girdiğinden bu tezde yer verilmemiştir. Diğer yandan, İngiliz eski sömürge/kolonileri olan Avustralya, Kanada, ABD’ye; İspanyol ve Portekiz eski sömürgeleri olan Arjantin, Kolombiya, Meksika ve Brezilya’ya da gerek 1945 öncesi

kurulan federasyonlar olmaları gerekse de daha önceki bölümlerde yer yer ilgili bölümlerde referans verildiğinden bu bölümdeki tespitlerde yer verilmeyecektir. Son olarak, örneğin, Uganda, Kenya ve Kongo, federal ilkelere sahip özerk bölgelerin tanındığı üniter devletler olarak kurulmuşlar ve ülkelerin tümünün kurulma aşamasında federasyon tartışmaları yer almıştır. Ancak bu tezin konusu olan federasyonlara, 1945-1990 ve 1990 sonrasında kurulan federasyonlar sınıflandırmasına *de jure* federasyonlar girmektedir⁵.

Bu bağlamda öncelikle, 1945-1990 arası değerlendirmeye, eski sömürge olan federasyonlar girecektir. Bunlar, sırasıyla Hindistan Cumhuriyeti, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti, Malezya, Kamerun Federal Cumhuriyeti, Rodezya ve Nyasaland Federasyonu, Komorlor Birliği, Mikronezya Federal Devleti, Saint-Kitts ve Nevis Federasyonu'dur. Bu dönemde kurulan federasyonların neredeyse hepsinin İngiliz eski sömürge ülkeleri olması meselesi, bu tezin çıkış noktalarından biridir. "Bu devletler neden federasyon olarak kurulmuştur?" sorusunun cevabı dönemin uluslararası hukuk ve egemenlik söylemi ekseninde açıklanacak; sömürgelerin de kendi kaderini tayin hakkına sahip olduklarının kabul edilmesi ile milliyetçilik hareketlerinin ivme kazandığı süreç gözardı edilmeden yine dönemin federalist teorilerinden hangilerinin ağırlıklı olarak benimsendiğinin de altı çizilecektir. Böylelikle hem ilk bölümdeki egemenlik söylemi, ulus devlet ve uluslaşma süreçlerinin bu federasyonlar üzerindeki etkileri açıklanırken Anglo-Sakson literatürünün hakim olduğu federalist teorilere değinilecektir. Bu federasyonların kurulduğu zaman dilimi, sömürgesizleştirme ve milliyetçilik hareketlerinin yanında emperyalizmin klasik döneminin ve İngiliz hegemonyasının sona bittiği, ABD hegemonyasının başladığı süreçtir.

Son olarak, 1990 sonrası kurulan Güney Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti, mikro-milliyetçilik akımları ve çokuluslu federalizm bağlamında değerlendirilecektir. Ne var ki 1990 sonrası milliyetçilik kuramının mikro-milliyetçiliği dahil ederek dönüşmesi, ve ulus-altı ve ulus-

⁵ Doktrinde bazı görüşler, İspanya ve İtalya'yı *de facto* federal sistemler olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda, eski sömürge olan Sudan, Güney Sudan, Gana ve Somali gibi ülkelerde de federal ilk eve prensiplerin kabul edildiği; bu nedenle kimilerine göre federal-benzeri devletler olarak incelendiği söylenebilir.

üstü boyutta bölgeselleşmenin görülmesi, bu federasyonların kurulmasının meşru kaynağı olarak gösterilmektedir.

1. BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMI VE ULUS DEVLET

1.1. GİRİŞ

Klasik egemenlik anlayışı, doktrinde ‘‘Bir kişi, grup ya da topluluk’’ üzerinden somut ve verili bir olgu olarak sunulmakta ve Bodin, Hobbes, Machiavelli ve Rousseau'nun iktidar ve egemenlik çözümlenmeleri, "devletin temelini toplumsal sözleşmeye dayandıran görüşler" olarak incelenmektedir. Toplum modellerinin anlatımı ile sınırlı kalan bu anlatım, ayrıca devletin kaynağının ne olduğuna açıklamamaktadır. Oysaki egemenlik, icat edilmiş, fikri onu oluşturan ilişkilerden önce gelişmiş bir kavram değildir: Egemenliğin kaynağını uzun bir zaman dilimine yayılmış tarihsel ve sosyo-ekonomik olaylarda aramak ve onu gündeme getiren pratiklere değinmek gerekir. Dolayısıyla gerek egemenlik kavramının dönüşümü gerek toprak üzerinde örgütlenmeye göre yapılan devlet biçimi sınıflandırmasında üniter devlet ve federasyonda egemenliğin farklı görünüm ve içerikleri, tarihsel ve sosyo-ekonomik altyapının biçimlendirmesinin bir sonucudur. Tarihin akışı ve insan toplumlarının gelişimi eşitsiz, birleşik ve dinamiktir; bir dönemde öne çıkan bölge başka bir dönemde geriye düşebilir ve her dönüşüm farklı bölgelerin etkisi ve katkısı göz önüne alınarak incelenmelidir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 47). 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında kurulan federasyonların egemenlik kavramı ile karşılıklı ilişkisinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir.

Egemenliğin mutlak, sınırsız ve bölünmez olarak kabul edildiği Avrupa merkezci klasik egemenlik anlayışı, tarihsel dönüşümün ve sermayenin toplumsal neticeleri üzerindeki etkisi ile ele alınacaktır. Egemenlik, verili bir kavram olmadığı gibi zaman ve mekan ilişkisi içerisinde şekillenir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 115-119). 16. ve 17. yüzyıl düşünürlerinin kendi zaman ve mekan ilişkisi içerisinde kurdukları egemenlik kuramları günümüz devlet ve toplumsal ilişkilerinde birebir anlam kazanmaz. Ancak günümüz hakim egemenlik söyleminin bu kuramlar temeline oturtulduğu göz önüne alındığında siyasi düşüncenin ve anayasaların asli unsurlarından olan egemenlik söylemini açıklarken, 16. ve 17.yüzyıldaki egemenlik tartışmalarına da değinilmelidir.

Bu amaç ve çerçeve içerisinde, egemenlik kavramını ve ulus devleti inceleyen bu bölümde, klasik egemenlik anlayışına, Kıta Avrupası ve İngiliz toplumsal formasyonundaki değişimlerin farklılıkları dikkate alınarak değinilecektir. Fransız mutlakiyetçiliği, İngiliz tarımsal kapitalizmi ve İtalyan şehir devletlerinin kendine özgü formasyonu bağlamında iktidarın merkezileşmesi ve iktidar kaynağının dünyevileştirilmesi üzerine kurulan egemenlik kavramlarının incelenmesinin sebebi, ‘‘zaman ve mekan ilişkisi içerisinde şekillenmenin’’ ancak bu yol ile açıklanabilecek olmasıdır. 18.yüzyıldan itibaren siyaset biliminin temel sorularından biri olan ‘‘*Neden işimize gelmediği zaman kutsal olmayan, değişken ve tahdit edici yasal düzenlemelere ve idari emirlere uyalım?*’’ sorusu (Özdemir, 2014b, s. 49) egemenlik söylemi ile ilişkisi dikkate alınarak cevaplandırılacaktır.

Toplumsal bütünlüğün korunması ve yeniden üretilmesi devletin en temel işlevleri olduğundan yola çıkarak (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.43), 18. yüzyıldan beri bu işlevi gerçekleştirmek için devlet biçimlerinin dönüştüğü söylenebilir. Devlete yöneltilen taleplerin mahiyeti ile birlikte egemenlik kavramının tarihsel ve sosyo-ekonomik olaylarla nasıl ve neden dönüştüğü ve bir devlet biçimi olarak federasyonların bu dönüşümdeki yerinin tespiti, bu tezin amacına hizmet etmektedir.

Egemenlik kavramının dönüşmesi, ulus devletin sönümlendiği iddialarını beraberinde getirmiştir. Bu iddiaların temelinde küreselleşme ile birlikte ulus-altı ve ulus-üstü yapıların etkisi büyüktür. Federasyonların, yeni anayasaların ve hukuk normlarının yapım süreci de bundan etkilenmektedir. Egemenlikteki ve federasyonların yapısındaki ilgili terim ve kavramların yeni biçimleri, ideolojik, iktisadi ve siyasi olarak uluslararası yapının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mesele de ulus devletin hukuki metinlerinin, temsil mekanizmalarının ve toplumsal bütünlüğünün, dönemin egemenlik söylemine paralel olarak dönüşmesinin önüne açar. ‘‘Sınırsız, mutlak ve devredilemez’’ anlayışının sorgulanmasına ek, ‘‘insan haklarına saygılı, demokratik, yönetim ve hukukun üstünlüğü ilke ve prensiplerini benimseyen’’ devlet anlayışı hakim hale gelmiş ve varolan kavramların içini dolduran söylemler de değişmiştir. Federasyonlar da bir ulus devlet olduğundan kavramların ve söylemlerin dönüştürdüğü ulus devletin tarihsel temellerine değinilecek, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası federasyonların, 1945 sonrası

hegemon olan ABD devlet aygıtları ve 1990 sonrası uluslararası örgüt ve kurumlar ile eşzamanlı olarak kurulmaları nedeniyle hegemonya üzerinde durulacaktır. Böylelikle, ‘‘Ulusal Egemenlik ve Egemenlik Söylemi’’ bölümü ile, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonların bir ulus devlet olduğunun ve bahsi geçen dönemlerdeki egemenlik söyleminin federasyonlara yansımalarının kuramsal yapısı inşa edilecektir.

İkinci alt bölümde, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonların iç ve dış dinamiklerini anlamak maksadıyla sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasına ilişkin saptamalara yer verilmiştir. II. Dünya Savaşı’nın ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının iki önemli dönüm noktası olması, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası ayrımının yapılmasının nedenidir. Mutlak ve sınırsız olarak kabul edilen klasik egemenlik anlayışının, 20. yüzyıldaki ekonomik gelişmelerin etkisiyle ve devletin kendi tebaasına ve diğer devletlere karşı sorumluluk ve yükümlülükleri olduğunun kabul edilmesiyle değiştiği ortaya atılmıştır. Öte yandan, egemenliğin tesisi ile devletin bağımsızlık meselesi iki farklı durumdur. Fordist birikim süreci, sermayenin krizi ve neo-liberal dönemdeki küreselleşme ve sermayenin uluslararasılaşma süreçleri, hem ulus devletlerin hem de egemenlik kavramının geçirdiği dönüşümle yakından ilgilidir. Ulus devlet kavramı yalnızca modern devleti temsil etmemektedir. Ulus devlet, kapitalist siyasi bir iktidar formunu haizdir.

Mamafih, egemenlik-ulus devlet-federasyonlar denkleminde ve birbirinden bağımsız olmayan dönüşümlerinde milliyetçilik akımlarının ivme kazanmasının da payı vardır. Son altbölümde milliyetçilik kavramının tarihselliğine ve milliyetçilik hareketlerinin federal örgütlenmelerdeki etkilerine değinilmesinin amacı da burada yatmaktadır. Ne var ki milliyetçilik, federasyonların kurulmasında etkili olabildiği gibi federasyonlar içinde çatışmalara ve rekabete de neden olabilir. Bu nedenle, ölçüt alınan kurama göre değişkenlik gösteren federasyon ve milliyetçilik kuramları, üç farklı düzlemde ele alınacaktır. Milliyetçiliğe modernist yaklaşımın eleştirisi üzerinde durulurken aslında ulusların moderniteden önce de var olduğu göz ardı edilmeyecektir (Gat & Jakobsen, 2019; Hobsbawm, 2020). Ancak, federasyonların 1945 sonrası artışı ve federalist ilkelerin üniter ve bölgesel devlet sistemlerinde *de facto* uygulanışları, modernist milliyetçilik kuramına ağırlık verilmesini gerektirir (bkz, Özkırımlı, 2015). İkinci

düzlemde, modern milliyetçilik çalışmalarının karşı kuramı olarak kabul edilen gelenekçi (primordiyal) milliyetçilik çalışmalarına yer yer değinilecektir. Son tahlilde, milliyetçiliğe marksist yaklaşımdan bahsedilecektir. Geniş bir kuramsal çerçeve çizmedeki amaç, milliyetçiliğin verili bir olgu mi yoksa bir ideoloji mi olduğunun kavranmasına içkindir. Böylelikle, federasyonlara etkisinin sebep-sonuç ilişkisi içinde masaya yatırılması hedeflenmektedir.

1.2. KURAMSAL BOYUT

Siyasi düşünceler tarihi, kronolojik olarak açıklanma eğilimindedir. Ancak anaakımda tarih bir yerde, düşünce başka bir yerde olarak değerlendirilir. Tarih ve düşünceyi birbirinden soyutlamamak adına, kuramların ve dönüşümlerin bağlantılı olduğu noktalar yeri geldiğinde kronolojik bir anlatımdan kaçınılarak anlatılacaktır. Öte yandan, feodalizmden kapitalizme geçiş sorunu, aslında tarihsel düzeyiyle sınırlı olmadan bugünün devlet biçimleri ve kurumları üzerine yapılan incelemelerde önemini korumaktadır (Poulantzas, 2014). Egemenlik kavramı, devlet ile karmaşık bir ilişki içindedir. Bu ilişki, günümüzde kamu hukuku ve siyasi düşünce doktrinini meşgul ettiği gibi 15. yüzyıldan beri devlet teorisi tartışmalarının da merkezinde yer alır. Feodal toplumsal örgütlenmenin 10. ve 12. yüzyıllarda istikrar kazandığı dönemde kilise ile dünyevi iktidar arasındaki hakim ilişki ‘İki Kılıç Kuramı’⁶ ile belirlenmiş ve kilisenin dünyevi iktidar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştırması bunun bir örneği olarak ileri sürülmüşken (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s.192) 17. yüzyıl sonrasında egemenliğin kavramlaştırılması, üç eksenli olarak gelişmiştir: Teoloji kökenli iktidar kaynağını dünyevileştirilme, siyasi iktidar anlayışındaki dönüşüm ve son olarak iktidarı merkezileştirme çabalarıdır.

Egemenlik kavramının toplumsal dönüşümlerle ilk ilişkisi, kapitalist üretim ilişkilerine geçiş sürecinde iktidarın merkezleşmesinin hissedilmeye başlandığı dönemdir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.116). Tüzel kişiliğin gelişmesiyle birlikte, krallığın kurumsallaşması

⁶ Kiliseye hem dünya işlerini idare etme, düzeni ve adaleti sağlama hem de ruhani alanda güçleri elinde bulundurma hakkını veren, kralların da kilisenin buyruklarına uygun hareket etme zorunluluğunu kabul eden kuramdır.

da söz konusu olmuştur. XIV. Louis'in “Devlet benim!” (*L'état c'est moi!*) ve 18. yüzyılda Büyük Frederick'in “Devletin en büyük hizmetkârı” ifadeleri bu geçişin örnekleri olarak sunulabilir (Loughlin, 2017, s.162). Bu bağlamda, egemenlik kavramının içinde egemen figürünü barındırması, iktidarın “egemenliğin hükümdarda/imparatorada” somutlaşmasının yolunu açmıştır. Merkezileşme, tüzel kişiliğin gelişimi, herkese uygulanabilen yasaların ve vergi sisteminin ortaya çıkışı, birleşmiş bir piyasanın ve merkezi yargı sisteminin kurulması gibi hususlar merkezi bir teşkilatlanmanın vücut bulmaya başladığı döneme denk gelir (Wood, 2012; Anderson, 1978). Nitekim, 1650’lerde Fransa’da mutlakiyetçiliğin yükseldiği dönemde merkezi devleti güçlendirmek ve aristokrasiyi zayıflatmak için mali ve askeri reformlar yapılmış; ticari ve sınai gelişme için kapsayıcı devlet programları uygulanmaya başlanmış; Fransız dilini standartlaşma yoluna gidilmiş ve hatta Fransız ortak kültürünü yaratma çabaları ortaya çıkmıştır (Wood, 2012, s. 196-197; Gat ve Jakobsen, 2019). 18.yüzyıl sonrasında ise Fransız Devrimi ile özdeşleşen ulusal egemenlik anlayışına göre, belli bir zaman diliminde ülkede yaşayan insanların kişiliklerinden ayrı bir manevi kişiliği olan millet, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi haline gelmiştir. Bu bağlamda egemenlik, bu milli iradede ifadesini bulur ve onun tarafından seçilen temsilciler vasıtasıyla kullanılır (Kapani, 2014, s.78–79). O dönem için önemli bir tartışma olan bu mesele, egemenlik kavramının içeriği bakımından bir yenilik getirmemiştir. Hükümdara ait olan üstün, mutlak ve sınırsız irade, ulusa geçmiş ve karakteristik özelliklerini korumuştur. Kral’a ait olan egemenlik, millete geçmiş; egemenliğin sahibi ve süjesi değişmiştir.

Bu alt bölümde, klasik egemenlik anlayışı, ulusal egemenlik ve ulus devlet kavramları kuramsal çerçeveyi kurmak amacıyla ele alınacak; sonrasında “egemenliğin verili bir norm” olmadığı sonucuna varılacaktır. Bu sonucuna varılırken de devlet, zamandan ve mekandan bağımsız olarak düşünülmemeyeceği gibi devleti oluşturan farklı öğeler tarafından verilen kararların uyumunu sağlayan bir dizi ideolojik, siyasi ve iktisadi mekanizma da dikkate alınacaktır (Althusser, 2014).

1.2.1. Klasik Egemenlik Anlayışı

Egemenlik kelimesinin Fransızca karşılığı “souveraineté”, kökünü Latince’de “en üstün iktidar” anlamına gelen “superanus” kelimesinden alır. Egemenlik kavramı şimdiye kadar iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlk olarak egemenlik, devlet iktidarının en üstün, sınırsız ve mutlak olması ile bölünmez ve devredilmez nitelikleri haiz olması demektir (Kapani, 2014, s. 62). İkincisi ise iktidarın içeriği ile kapsamını belirtir ve bu kapsama devletin kanun yapma yetkisi, para basması, barış ve savaş ilan etmesi, vergi toplaması gibi yetkileri kapsar (Kapani, 2014).

Daha çok egemenliğin ilk anlamı içerisine giren klasik egemenlik anlayışı, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde şekillenir. Feodal yapının çözülmesi ve kapitalizme geçiş sürecinin anlamlandırılması, üretim ilişkileri esasında ele alınmalıdır. Bu kapsamda, üretim tarzına göre devlet biçimlerini incelemek ancak üretim sürecinde bulunan insanların kendi aralarında ve bunlarla üretim araçları arasında farklılaşan mülkiyet ve egemenlik bağları ile mümkündür. Farklı üretim tarzlarının egemen olduğu farklı toplumsal formasyonlar içerisinde üreticilerle el koyanlar arasında oluşan tarihsel olarak belirlenmiş özgün ilişkiler, üretim ilişkileri olarak adlandırılabilir (Baby, 1975). Yani, üretim ilişkileri kavramı, artığa el koymanın toplumsal biçimlerini ve düzeneklerini oluşturan ilişkileri vurgular (Buhr ve Kosing, 1978; Boratav, 2013). Marx, “toplumun ekonomik biçimlenmesinin ilerlemesindeki evreler”ini köleci, feodal, feodalizmin merkeziyetçi bir türü olarak sunulan üretim tarzı ve Asya tipi üretim tarzları⁷ ve kapitalizm olarak sunar (Marx, 2011, s. 37-42). Feodal bir üretim tarzına sahip feodal devlette emek gücü esas olarak serflik biçimine bürünen bir yapıyı haizdir (Engels, 2012, s. 201; Zubritski, ve diğerleri, 2021). Özgün bir toplumsal ilişki olarak da tanımlanan “feodal ilişki”nin doğasında iki asli unsur olan vasallık ve serflik yatar (Anderson, 1978;

⁷ Asya tipi üretim tarzında köylü, temel üretici konumundadır. Sınıfsız toplumlardan sınıflı toplumlara geçişim olası biçimlerinden biri olarak ifade edilmiş sosyal ve ekonomik bir kategoridir. Köy komünü içerisinde toprakların zilyedi ve üretim araçlarının kullanıcısıdır. Asya tipi üretimi özgün bir üretim tarzı olarak sunulara göre, egemen sınıf toplumun kaynaklarını daha etkin kullanma zorunluluğu nedeniyle merkezileşmiştir (Özdemir vd., 2022: 49). Toprak üzerinde kişisel mülkiyet olmaması, devletin toprağın sahibi olması ve köylülerin sömürüsünün kolektif olması, artık-ürünün hukuken toprağın tek sahibi olan devlete aitliği gibi özelliklere sahiptir.

Oyan, 2017; Berktaý, 1989). Bir görüŖe göre, feodal mülkiyet biçimi, patrimonyel mülkiyet ile eşanlamlı olarak kullanılarak toprağı tasarruf eden serflerin denetiminin lordlarda bulunması ve bu denetimin sonucu olarak serflerden bu tasarruflarına karşılık da yine lordların vergi alma hakkının olması olarak tanımlanır (Wolf, 2000, s. 89). Toprak üzerinde oturan ve toprağı işleyen köylüler, toprağın mülkiyet hakkına sahip değillerdir (Wolf, 2000; Ağaoğulları ve Köker, 2011). Nitekim, iktidar sahibi olan senyör, kendisine serfin emeği ve toprağı üzerinde piyasa dıŖı siyasi, iktisadi ve hukuki zor olanakları veren haklara sahiptir ve senyörlere ait artı-ürün, feodal rantı oluŖturmaktadır (Zubritski, ve diğerleri, 2021, s. 149-153). Bu anlamda, ekonomik sömürünün siyasi otorite ile hukuk düzeyinde birleŖmesi ile köylü de senyörün yargılamasına tabidir (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s.181-vd).

Dođrudan üretici olan serfin üretim araçları üzerinde kısmi bir hakimiyetinin olduğu ve toprak üzerindeki denetimin askeri aristokrasinin kolektif sınıf egemenliğini temsilen feodal senyöre, sultana veya krala ait olduğu bir üretim iliŖkisine dayanan feodaliteden (Berktaý, 1989; Bloch, 1982; Zubritski, ve diğerleri, 2021) kapitalizme geçiŖ bir anda olmamıŖtır. 17.yüzyılın ilk yarısı, feodalitenin sonu kapitalizmin baŖlangıcı olarak kabul edilebilir (Zubritski, ve diğerleri, 2021, s. 141). Ancak bu geçiŖ süreci, Avrupa toplumlarının her birinde aynı değildir; hatta bazen çok derin farklılıklarla tek biçimli olmaktan çok uzaktır (Oyan, 2016, s. 25). Batı siyasi tarihi dikkate alındığında devlet biçimleri ve örgütlenmeleri kendi dönemindeki iktisadi, toplumsal ve kültürel yapılarca ŖekillenmiŖtir.

Bu bağlamda, geçiŖ dönemine hakim olan ve ortaya çıkan yapıyı belirleyen toplumsal iliŖkilerin çözümlenmesinde bir seri faktör belirleyici olmuŖtur. Bunlardan birisi sömürgelerle kurulan iliŖki diğer de mülkiyet biçimidir. 17. Yüzyılda İngiltere kırsal alanında sömürge ticaretiyle zenginleŖenler, toprak gelirleriyle öne çıkanlar (soyluluk, kiracılar yani feodal rantı kapitalist ranta dönüŖtüren çiftçiler) mülksüzleŖtirilen köylüler (tarım işçileri) ve toprak sahipleri olmak üzere çeŖitli sınıflar arasında gerilim vardır (Oyan, 2016, s. 26-27; Hobsbawm, 2020). İngiltere’de feodaliteden kapitalizme geçiŖ, sömürge ülkelerin yağmalanması ve ortaya çıkan ticaret imkanlarıyla zenginleŖen sınıfların aristokrasıyla birleŖmesi, dolayısıyla egemen sınıf içerisindeki deđiŖimin eski

(aristokrasi) ile yeni (kapitalistler) arasında çatışma oluşturmaması esasında biçimlenmiştir (Frank, 2010; Blaut, 1987). Aynı zamanda, İngiltere siyasi düşüncesine hakim olan monarşi ve aristokratlarla kaynaşmış sömürgecilik zenginlerinin devlet gücünü ortaklaşa kullanmak üzere birleşmelerini yansıtan “karma anayasa” fikri de (Wood, 2012, s. 245-247) bazı Fransa-İngiltere karşılaştırmalarında ayırt edicidir. Söz konusu dönüşümler İngiliz örneğini ilksel kapitalist devlet olarak sonrakilerden ayırmış, sınıf egemenliği kapitalist bir devlet çatısında biçimlenmiştir. Diğer yandan Fransız siyasi düzeninde aristokrat sınıfın -gelişen kapitalist faaliyetlerin ürettiği değere el koymak üzere- bütünlüğünü feodalitenin merkezileşmiş hali olan monarşide ve monarkta bulması, aristokrasi ile burjuvazinin menfaatinin çatışmalı olarak gelişmesine yol açmıştır. Yukarıda sunulan durum İngiltere ile kıyaslandığında Fransa'nın daha merkezi ve birleşmiş bir egemen devlet olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, İngiltere'nin tarihsel olarak Fransa'dan çok önce merkezileştiği ve ulus devletin kaynağının Fransa'dan ziyade İngiltere ve tarımsal kapitalizm kökenli olduğu söylenebilir (Wood, 2012).

Hollanda ticari cumhuriyetlerinde, İtalya şehir devletlerinde (*Kentsel Feodalite*), Fransız mutlakiyetçiliğinde ve İngiltere tarımsal kapitalizmde ortak olan şey, kapitalist üretim ilişkilerinin düzenlenmesi gerekliliğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Feodal krizin başladığı Batı Avrupa'da din savaşlarının da etkisiyle iktidar ve refah arayışı, dönem düşünürlerinin egemen ve egemenlik kavramlarına ilişkin yazıları üzerine tesir etmiş, bu bağlamda ulus devlet ve egemenlik kuramları feodalitenin sona ermesiyle değil, feodalitenin merkezileşme süreci kapsamında biçimlenmeye başlamıştır. Meta-para ilişkilerinin gelişmesiyle toplumsal koşullardaki değişme, egemen sınıfları ve siyasal iktidar biçimlerini değiştirirken (Zubritski, diğerleri, 2021, s. 184), değişen siyasal iktidar biçimleri çerçevesinde Hobbes, Machiavelli, Rousseau ve Bodin aynı sebeplerle, fakat farklı sorularla egemen ve egemenlik kavramları üzerine eğilmişlerdir. Bunun sebebi de merkezileşme süreçlerinin değişkenliğinde yatmaktadır. Klasik egemenlik anlayışının bu bağlamda açıklanması kronolojik bir yöntemle dayandırılırken; önemli olan ulus devletlerin meşrulaşma sürecinde sermaye çağının gelişimiyle birlikte dönemin ihtiyaçları ve gerekliliklerine uygun olarak egemenliğin ve hukuki biçimin kurgulanmasıdır.

Feodal, parçalanmış iktidar ilişkisi geç 15. yüzyıl ile birlikte yeni bir siyasi oluşum içine girerek mülkiyet ile devlet arasında yeni ilişkilere konu olmuştur (Wood, 2012). Örneğin, Fransa’da parçalanmış iktidarın mevcut olduğu ve ekonomi dışı güçler yoluyla varlığı sağlanan feodal yapıdan mutlakiyetçiliğe ve ulus devlete geçiş süreci Jean Bodin’in egemenlik kuramı çerçevesinde incelenmelidir. Fransa’da monarşi, feodal sınıfın belirmekte olan kapitalist faaliyetlerin yarattığı değeri kırsal alana dayalı parçalanmış iktidar yapısıyla ele geçirememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir bakıma feodalite merkezileşmiştir (Anderson, 2023). Monarşi, bir taraftan diğer hanedanların muhalefeti diğer taraftan özerklik iddia eden güçlerle, loncalarla, şehirlerle ve eyaletlerle uğraşmak zorunda kaldığında bile aristokratik sınıfın kolektif varlığının garantörü olmuştur. Bu uğraş ve onun içerdiği bütünleştirme hedefi, Fransa’da merkezîyetçiliği güçlendirmek için Bodin’in egemenlik kuramını geliştirmesine ön ayak olmuştur. Nitekim, Bodin için asıl olan, evrensel bir egemenlik kuramı kurmak değildir; Fransa’nın mutlakiyetçiliğini sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmaktır. Bunun için de hedeflediği, yerel aristokratik sınıf egemenliğinin merkezi aristokratik egemenlik karşısında zayıflatılmasını ve aristokratların egemen otoriteye bağımlılıklarını sağlamaktır. Yani, Bodin’in siyaset teorisi Fransa’daki merkezi bir iktidarın varlığındansa bunun yokluğunu yanıstmaktadır (Wood, 2012, s.42).

İktidarın hala parçalı olduğu bu sistemde birliği sağlama ancak egemen bir yönetici tarafından mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, Bodin’in egemenlik çözümlemesinin getirdiği yeniliklerin ana teması kapitalizmin gelişmesi için gerekli koşullardan bazılarını sağlasa bile aristokratik sınıfın devleti olan mutlakiyetçi devlete kendi dönemi için yeni ve çok güçlü bir meşruluk sağlamaktır (Skinner, 2016, s. 438–65). Öncelikle, egemenlik fikriyle eş tuttuğu mutlak ve hesap vermez otorite biçimi, devlet olarak sınıflandırılması gereken bir ortaklık içerisindeki belirli birey ya da grup tarafından icra edilmelidir (Skinner, 2016, s. 445). Egemenin otoritesini icra etme yöntemi ise temelde yasamacı karaktere sahip olmasında yatar. Yani, “egemen prens”, kendinden daha küçük ya da kendine denk olanların rızasını almaya çalışmaksızın tüm uyruklarına kanun koyabilme gücüne sahip olduğu müddetçe egemen olmaya devam edecektir (Skinner, 2016, s. 446). Diğer yandan, bir görüşe göre de, her devlet kendi yetki alanı içindeki üretim güçlerini koruyacak asgari koşulları sağlayacaktır çünkü devlet, daima egemen sınıfa bir ölçüde

hizmet etmek zorundadır (Eroğul, 2014, s. 123-124). Bu nedenle de Bodin'in geliştirdiği egemenlik kuramının, burjuva sınıfının ürettiği değere bir sınıf olarak el koyabilmek için merkezi aristokrasi tarafından ulusal pazar inşasını sağlamasında şaşırarak bir şey bulunmamaktadır. Şu durumda Bodin, aristokratik sınıfın kapitalist faaliyetinin ürettiği kazancı bu sınıfın elinden almak maksadıyla merkezileşmesinin kuramını yapmaktadır (Anderson, 1978, s. 50).

Sonuç olarak, üretim sürecinde bulunan insanların kendi aralarında ve bunlarla üretim araçları arasındaki üretim tarzlarının farklılaşması, mülkiyet ve egemenlik bağlarının da farklılaşmasına neden olmuştur. Böylelikle, feodalitenin merkezileşmesi ile feodal üretim tarzının barındırdığı birden çok boyun eğme ilişkisi yerini tek bir ilişkinin belirleyiciliğine bırakmıştır. İşte bu noktada, Fransa'nın tarihsel koşullarını dile getiren Bodin'in egemenlik kuramında, 'egemen prens-monark' ülke toprakları üzerinde boyun eğilmesi gereken biricik odak konumuna gelmiştir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 131) Öte yandan, Bodin'in kuramı, tüm Batı Avrupa'yı açıklamakta kullanılamaz.

İngiltere'de feodalizmden tarımsal kapitalizme geçiş biçimi ve egemenlik kavramının bu bağlamda teorileşmesi, İngiltere'nin tarihsel koşullarının bir yansıması olarak kabul edilir ve Thomas Hobbes'un kuramının piyasa üzerinden anlaşılması gerekir (Wood, 2012). Hobbes'un Bodin ile hemfikir olduğu en önemli meselelerden biri egemen gücün, tek bir kişinin ya da bir grubun elinde bulunmasıdır (Skinner, 2008, s. 38-39; s.50). Hobbes, özgürlüğü tanımladığı ve özgürlüğün sınırlandırılmasını açıkladığı eserlerinde (*The Elements of Law, 1650; De Cive, 1642; Leviathan, 1651*) egemenin sınırsız ve kısıtlanamaz kuramını insan doğası ve özgürlük kavramları üzerinden inşa eder. Eğer insan doğasının en büyük düşmanı bizzat kendisi ise bu açmazı çözmek için tabii özgürlük durumunun nasıl etkili bir biçimde kısıtlanması veya yeterince güçlü engellerce nasıl sınırlandırılması gerektiği meseleleri çözümlenmelidir (Skinner, 2008, s. 56-63; s. 162-63). Bunun cevabı da egemen, egemenlik ve devlet kavramlarının altında yatar. Hobbes'a göre, 'birinin hakkını kullanarak saldırdığı, diğerininse hakkını kullanarak karşı koyduğu' sonu gelmez savaş ortamından (Hobbes, 2013, s. 133) kaçınmak için egemen ile yapılan sözleşmede asıl olan tabii özgürlükten feragat edilmesidir, özgürlüğün kimi unsurlarını halen elinde bulundurabilmenin sebebi ise sadece ve ancak buna egemenin izin

vermesidir (Skinner, 2008, s. 72). İnsanın en büyük düşmanının insan doğasının bizzat kendisi olması, Hobbes'un siyaset teorisinin temelidir (Skinner, 2008, s. 61). Egemenliğin bölünmez olmasının sebebi ise birden fazla otoritenin söz konusu olduğu her topluluk iç çatışmalara mahkumdur (Skinner, 2008, s. 89). Bu bağlamda Hobbes, İngiliz 'karma anayasası'na ve cumhuriyetçiliğe karşı çıkar; çünkü her krallığın tek krala ihtiyacı vardır ve monarşi en uygun devlet biçimidir (Hobbes, 2013, s. 145-162). Ancak Hobbes'un monarşisi kaynağını, kralların kutsal haklarına dayandıran monarşi anlayışından bir kopuşu temsil eder. Hobbes'un monarşisi sürekli çatışma ve yıkım korkusunu yenmek isteyen insanlar toplumunun ortak iradesine dayandığından moderndir. Demokrasi ya da cumhuriyetçi başka bir yönetim tarzının monarşiden iyi olması, ona göre mümkün değildir; çünkü bir yönetim altında insanların özgür olması hiçbir koşulda söz konusu olamaz. Özgürlük, zaten doğa halinden ve savaş durumundan çıkmak için insanlar tarafından egemene devredildiğinden feragat edilmiştir çünkü bu feragat yalnızca güvenlik ve korunma amaçlıdır (Hobbes, 2013, s. 103-104; s. 163-168). Devletin iktidarı tek bir kişide toplanmıştır ve o kişi de " büyük bir topluluğun üyelerinin yaptıkları karşılıklı ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir. (Hobbes, 2013, s. 136). Yani, devlet iktidarı bir temsil ilişkisinden; iktidar bir feragat ilişkisinden kaynaklanır (Loughlin, 2017, s. 165).

Dönem düşünürleri, aristokratik egemenlik altında meta üretiminin artması, yeni toplumsal sınıf oluşumlarının hızlanması, mevcut sınıf yapılarının dönüşmesi nedenleriyle karşı karşıya kaldıkları çıkmazlara anlam vermek için çalışmalarını geliştirmeye ve dönüştürmeye mecbur kalmışlardır. Bu mecburiyet, Machiavelli için çevresinde giderek merkezileşen, geniş bir coğrafyaya yayılan Fransa ve İspanya gibi devletlerin tehditlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Beş büyük- Venedik Cumhuriyeti, Milano Dükalığı, Floransa Cumhuriyeti, Napoli Krallığı ve Roma Papalık Devleti- İtalyan kent devletleri arasındaki çekişme ve çatışmalar bunu ayrıca tetiklemiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2013, s. 166; Wood, 2012, s. 60). Bu nedenle de Machiavelli'nin egemen ve egemenlik kavramları hakkında yazdıkları aslında sadece "modern devletin" doğuşunun habercisi ve kuramsallaştırılması değil; yakın gelecekte modern devletlere yerini bırakacak olan şehir devletlerine ait toplumsal ilişkilerden geliştirilmiştir (Wood,

2012, s. 58). Bir diğer yandan, egemen ve iktidar tartışmalarından ziyade devlet sözcüğünü bugünkü anlamına en yakın kullanan Machiavelli'dir. Skinner'a göre (1981), siyasi biçimin kilise ve prenslikler temelinde şekillendiği feodal üretim tarzında "Tanrı'dan gelen iktidar", Machiavelli ile dünyevileşmiş bir kavram haline gelmiştir. Machiavelli "Tanrı'dan ayrı dünyevi bir ideolojiye" sahip bir kurum olan modern devlet anlayışının, din dışı güç ideolojisinden ayrı olarak kapılarını açmıştır. Öte yandan, Machiavelli için çözülmesi gereken temel problem, "içsel bölünmelerin ve istilaların pençesindeki, birlikten yoksun bir ülkede ulusal bir devlet kurmanın koşullarıdır." (Althusser, 2014, s. 379). Böylelikle, toprak bütünlüğünü sağlamış İtalya ulusal devletini kurma hayalini gerçekleştirmenin yollarını arar. Bu çerçevede, özellikle *Virtu ve Fortune*⁸ kavramlarını geliştiren Machiavelli, prenslerin ve İtalyan şehir devletlerinin neden başarısız olduğunu, "Neden İtalyan prensleri, devletlerini kaybettiler?" sorusu (Skinner, 1981, s. 35; Ağaoğulları ve Köker, 2013, s. 189) üzerinden cevaplandırmaya çalışmıştır. Bunun için devletin Tanrı'dan bağımsız olarak dünyevi varlığını sağlamlaştırması ve devam ettirmesi için devletin ilk ve temel hedefinin "iyi hukuk ve iyi ordu" olması gerektiğini savunmuştur (Skinner, 1981, s. 31). Tarihsel bağlamda "iyi ordu"nun Machiavelli'nin kuramına temel olmasının nedeni, dönemin İtalyan kent devletleri ve paralı asker-vatandaş asker ilişkisi ile birebir ilgilidir. Paralı askerleri, tehlikeli ve yararsız olarak tanımlarken, disiplinsiz ve sadakatsizleri ile birlik olmadıklarının altını çizer (Skinner, 1981). Ancak, Skinner'e göre Machiavelli'nin, paralı askerler yerine vatandaşlardan oluşan milis ve orduları desteklemesi, Floransa'nın Pisa'ya karşı savaşı esnasında paralı askerlerin şehre kötü muamelesi nedeniyledir (Skinner, 1981, s. 32). *Virtu* ve yabancı silah gücüne bel bağlayan prenslerin önce vatandaşlardan oluşan "iyi ordu"yu kurması; sonra "iyi ordu" ile sağlanan düzeni "iyi hukuk" ile yönetmesi birlik ve düzen için şarttır. Bu nedenle *Virtu ve Fortune*, diğer devletler karşısında İtalyan şehir devletlerinin başarısızlıkları karşısında Machiavelli'nin arayışlarını göstermektedir. Machiavelli, kendi döneminin koşulları içinde çözüm ararken devletleri güçlü kılan hususlara değinmektedir ve kişilerin ve mülkiyetin güvenliği için örgütlenen devleti,

⁸ *Virtu ve Fortune* kavramları, İtalyanca'dan Türkçe'ye sırasıyla erdem ve talih/şans olarak çevrilir. Ancak Machiavelli'nin bu kavramlardan kastettiği daha geniş bir anlamı içerir. *Virtu*, yiğitlik, cesaret, erdem kadar, kurnazlık yapma ehliyetini de içeren yetenek ve becerilerin kullanılmasını kapsar. *Fortune* ise, insan olmanın, insana özgünlüğün beraberinde getirdiği belirsizlik, değişilebilirlik ve kayganlığı ifade etmektedir. Bu bağlamda, bu kavramların geniş anlamları gözönünde bulundurularak, İtalyancası kullanılacaktır.

parçalanmış değil yoğunlaşmış bir egemenlik kavramı ile ilişkilendirmektedir. Dönemin gerekliliğinden doğan egemenlik kuramını (*itl. la sovranita*), Machiavelli de Bodin ve Hobbes gibi, kendi ülkesinin toplumsal ve siyasi yapısına göre şekillendirmiştir. Bu gereklilik, Machiavelli'nin yukarıda bahsi geçen sorusu çerçevesinde gelişirken, Gramsci'nin de belirttiği gibi Machiavelli, “*bütünüyle kendi çağının adamıydı*” ve “*kendi siyaset bilimi de, burjuva üretici güçlerin daha da gelişmesini kolaylaştıran ve sağlayan siyasal biçim olarak, mutlak ulusal monarşilerin örgütlenmesine eğilim gösteren, zamanının felsefesini simgeliyordu*” (Gramsci, 1984, s. 24-25). Yani, doğal hukukun diliyle konuşmayan Machiavelli, devletin hukuktan ve doğadan doğduğunu söylemek yerine; bir ulusun devlet olmak ve bunu kalıcı hale getirmek için bu devletin nasıl doğması gerektiğinden bahsetmiştir (Althusser, 2014, s. 85-87). Diğer bir deyişle, geniş anlamda ‘ulus devletlerin meşrulaşma sorununa’ yanıt aramaktan başka bir mesele değildir. Bu mesele de İtalya kent devletleri merkezinde Machiavelli ile doğup gelişirken feodalizm krizi içerisinde şekillenmeye devam etmiştir.

Fransız mutlakiyetçiliğinin güçlendiği dönem, feodal rekabet sonucunda aristokratik hanedenlerden birinin diğerlerinden üstün konum elde ettiği ve bir diğer taraftan loncalar, şehirler ve eyaletler gibi feodal sınıfın farklı birimlerinin yargılama yetkililerini ortadan kaldırmak için çatışmaların olduğu dönemdir (Wood, 2012, s. 32). Bu nedenle de feodal yapıdan tamamen kopamamış bir egemenlik kavramsallaştırılması söz konusudur. Bodin'in egemenlik kuramını kurduğu bu dönem, iktidarın merkezileşmeye başladığı, tüzel kişiliğin geliştiği, herkese uygulanabilen yasaların ve vergi sisteminin ortaya çıktığı, birleşmiş bir piyasanın merkezi yargı sistemi, hukukun üstünlüğü prensibinin kurulduğu gibi hususların vücut bulmaya başladığı döneme denk gelir (Wood, 2012; Anderson, 1978). Toplumun birincil biriminin artık birey olduğu, kilisenin ve dinin ikincil olduğu ya da meşruiyet bakımından gücünü tümünden yitirdiği bir dönüşümdür (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Nitekim, Bodin'in ardından Fransız düşünür Rousseau'nun devlet-iktidar-egemenlik yorumunda, sözleşme kavramına öncelik verdiği görülür (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 136). Bodin gibi egemenlik kavramını egemen gücün bölünmezliği ile bağdaştıran ve ulusal egemenlik kavramının kurucusu Rousseau'nun amacı, kraliyetin mutlakiyetçiliğini savunmak değil aksine ona saldırmaktır (Wood, 2012, s. 226). Bu kapsamda Bodin, aristokratik merkezileşme, Rousseau ise merkezi aristokrasinin ortadan

kaldırılması gayelerini taşımaktadırlar. Bireyler, mutlu ve huzurlu bir yaşama, adalet ve erdeme ulaşmak için kendi bencil iradelerini *genel irade* olarak tasvir ettiği en üstün iradeye aktarmalıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.136). Rousseau bu bağlamda, yargıcın ve hükümetin işlevlerini de *genel iradeye* bağımlı kılarken aynı zamanda yöneticinin tikelliğini halka bağlamayı amaçlamıştır (Wood, 2012, s. 227). Temel değerlerde ve gelecek tasarımıyla uzlaşan ve birliği oluşturan bireylerin tümü somut halka karşılık gelirken; iradelerini aktardıkları *genel irade* ve egemen kavramlaştırmasının karşılığı yurttaşlardan oluşan *soyut halktır* (Rousseau, 2008). Bu, *genel iradenin* hizmetinde olan kolektif güçten başka bir şey değildir ve temel bir sözleşme ile kurulmuştur (Durkheim, 2019, s. 47). Egemenlik ancak toplumun bir kısmının, toplumun geri kalanı için istediği takdirde bölünebilir. Ancak, bir grubun iradesi *genel irade* olarak nitelendirilemez ve elde edilen bu güç de egemenlik değildir. Bu bağlamda Rousseau, egemenliğin bölünemez olduğunu söyler (Durkheim, 2019). Bodin gibi Rousseau için de egemenlik, bölünmez, devredilmez ve süreklilik niteliklerini taşır ancak Bodin’de egemen, monarkta cisimleşmişken, Rousseau’da bu cisimleşme *soyut halktır*. *Genel iradenin* topluma ait bir kamusal irade olduğunun altını çizmesi de yöneticinin halk tarafından tayin edilmesi amacını güder. Rousseau’nun egemenlik kavramına ilişkin düşünceleri, yurttaşlar olarak halkın egemenliğin sahibi haline gelmesi ve ulusal egemenliğin de bu düşüncenin üzerinde yükselmesi dolayısıyla günümüz egemen ve iktidar tartışmalarında hala önemini korur. Kendi bencil iradelerini, yine kendi iradeleri ile bir sözleşme yoluyla toplumsal olanın devamı için sınırlayan yurttaşlar, bu iradelerini temsil kurumu aracılığıyla kullanmaktadır aslında. Rousseau’nun “genel irade”, “soyut halk” ve “yurttaş” kavramsallaştırmaları, “*insanlar neden kendi çıkarlarına aykırı olsa da hukuk kurallarına uyarlar?*” sorusuna bir nevi cevap niteliğindedir ve meşruiyetin kaynağı olarak yurttaşlar topluluğunun “hakim bir cumhuriyet projesi” kapsamında bütünleştikleri (Özdemir, ve diğerleri., 2022, s. 60-63) meselesi ile bağlantılıdır. Nitekim, cumhuriyetin dinamik niteliği, toplumsal yaşamın olduğu haliyle neden istenilir ve gerekli olduğunu yurttaşlara anlatan bir projedir (Özdemir vd, 2022). Tarihsel yapı, birikim dönemi ve farklı zaman ve mekanlar “hakim bir cumhuriyet projesi”nin içeriğini belirler. Rousseau’nun “genel irade” ve “egemen” kavramları da döneminin iktisadi, ideolojik ve siyasi dönüşümlerinin bir ürünü ve öne

sürdüğü ‘‘sözleşme’’ toplumunu oluşturan bireylerin kendi iradelerini toplumsal olanın devamı için sınırladıkları bir proje niteliğindedir.

1.2.2. Ulusal Egemenlik ve Egemenlik Söylemi

Feodal kriz ile hazırlanmakta olan ve 18. ve 19. yüzyıllarda olgunlaşan sivil toplum, toplum sözleşmesi ve metodolojik bireysellik ile ivme kazanmıştır. Bu çerçevede, ulus devlet anayasalarına hakim olan Rousseau ve Fransız merkezci ulusal egemenlik anlayışı, egemenlik kavramının içine yerleşmiştir. Bireyin ön plana çıktığı ve yurttaşlık kavramının oluşmaya başladığı bu dönemin önemi, günümüz cumhuriyet ve ulusal egemenlik kavramlarının Rousseau’nun yurttaş ve genel irade kavramları üzerine kurulmasıdır.

Ulusal egemenlik kavramı, Toplum Sözleşmesi (*Contrat Social*) eseri ile Jean Jacques Rousseau tarafından kuramsallaştırılmıştır. Rousseau’ya göre, toplum sözleşmesi tabiat halinden düzenli toplum hayatına geçişi sağlarken insanlar da iradelerini birleştirmişlerdir. Birleştirdikleri bu iradeleri ile birlikte tüm hak ve yetkilerini topluluğa devretmişlerdir. *Genel irade* olarak devredilen bu irade, kişisel iradelerin toplamından ibaret değildir; onlardan ayrı, onlardan üstün ve kendine özgü bir varlığı olan kolektif bir iradedir (Kapani, 2014, s. 78). Rousseau, Bodin gibi kraliyet taraftarı değildir; feodal yetkileri ve ara kurumları hiçbir şekilde savunmamıştır. *Genel irade* varolan toplumsallığı aşmak amacıyla geliştirilir ve bireysel çıkar, *genel irade* ile çakışmaz. Halka dayalı bir siyasi kavrayış oluşturarak halkın da yurttaşlık üzerinden konumlandığı bir yapı kurar. Özgün olan nitelik, halktır; ortak çıkar herkes için olandır. Egemen, yurttaşlardan oluşan soyut halk; soyut halk da iktidarın kaynağıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Bodin gibi, Rousseau için de egemenlik bölünmez, devredilmez ve süreklidir; ancak bu *genel irade* ile mümkündür. Toplumun temel biriminin birey olarak kabul edildiği Rousseau döneminde, yurttaş modern anlamıyla oluşmaya başlar. Bunun önemi, modern anlamıyla yerleşmeye başlayan yurttaş kavramının, aynı zamanda devlet ve devlet iktidarının kaynağı olarak açıklanmaya başlanmasında yatar (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 117). Nitekim, Rousseau, Cumhuriyet ve Yurttaş’a ilişkin aşağıdaki tanımlamayı yapar:

‘‘Kamusal birey...tüm diğer bireylerin oluşturduğu ve bir zamanlar adına kent denen bu birlik artık cumhuriyet veya siyasi topluluk olarak bilinmektedir. Edilgen roldeyken devlet denen aygıt, etken rolünde egemen, kendine benzer diğerleri ile karşılaştırıldığında ise iktidardır. Bu egemenliği paylaşma anlamında bireysel olarak yurttaş, kendilerini bu devletin kanunlarına tabi olarak tanımlıyor olmaları anlamında bir özne olarak adlandırılır.’’(Rousseau, 2001, s.24).

Egemenlik, milli iradede ifadesini bulurak onun tarafından seçilen temsilciler vasıtasıyla kullanılır. Temsilciler, ortaya çıkan iradenin kurumları değildirler. Onlar içinde buldukları toplumla özdeşleşerek, içine katıldıkları grubun değer ve amaçlarını benimseyerek temsilci olurlar. Bu koşullar altında egemenlik, hükümdara ait olduğu zaman nasıl üstün, mutlak ve sınırsız ise millete ait olduğunda da aynı karaktere sahiptir. Değişen şey, egemenliğin sahibi ve süjesi olmuştur: Krala ait olan egemenlik, millete geçmiştir (Kapani, 2014, s. 78–9). Kral, aristokrasinin kolektif varlığının temsilcisiyken milletvekilleri, eşit yurttaşlar toplumunun kolektif varlığını temsil eder. Egemenliğin kraldan millete devredilmesi Batı demokrasilerinde bir dönüm noktası olarak görülürken yurttaşlara aslında bu vesileyle kazandıkları hakların yanında kendi kolektif varlıklarının iradesine itaat etme görevi de verilmiştir (Pierson, 2014, s.45–46). Sonrasında Sieyes, halkın egemenliğini kabul edilebilir kılan kişidir (Mairet, 2020, s. 77):

‘‘...Bir ulus ne şekilde isterse istesin, istemesi kafidir; tüm biçimler iyidir ve onun iradesi daima en üstün iradedir. Bir ulus hiçbir biçime bağımlı değildir ve hangi biçimde isterse istesin, her pozitif hukukun onun karşısında adeta tüm pozitif hukukun en üstün efendisi ve kaynağı karşındaymış gibi susması için iradesinin ortaya çıkması yeterlidir.’’ (Aktaran Mairet, 2020, s. 77). Eğer egemenliğin özü irade ise Siéyes’in üstünde durduğu temel sorunsal ‘*ulus nerededir ve kimdir?*’dir. Ulus, üçüncü sınıftır (*tiers état*)⁹ ve özünde birinci olması gerekendir (Siéyes, 2005). Hiçbir birey, kral dahi olsa, tek başına

⁹ Tiers État, Türkçe’ya üçüncü sınıf ve/veya üçüncü toplumsal tabaka olarak çevrilebilir. Bu tezde, ‘‘üçüncü sınıf’’ olarak çevrilecek olan bu kavram, sınıf kavramından önce Fransa’da var olan üç toplumsal tabakadan birini ifade eder. İlk iki tabaka asiller (*kılıçlılar*) ve din adamlarıydı (*cübbeliler*). Üçüncü tabaka ise burjuva, zanaatkar, köylül ve işçilerden oluşuyordu.

egemenliğin sahibi olamaz, çünkü egemenlik ulusa- üçüncü sınıfa- dayanır (Mairet, 2020, s. 79).

Diğer yandan ‘yurttaşlar neden kendi çıkarlarına aykırı olsa dahi hukuk kural ve emirlerine uyarlar?’ sorusunun cevaplanmasında, ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramlarını öne çıkaran Rousseau önderliğinde artık egemenliğin ve devlet iktidarının içerdiği iktisadi, hukuki ve siyasi dönüşümlerle bu sorunun cevabı bugün bizi ‘cumhuriyet projeleri’ne götürür (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Toplumu bir arada tutmak ve birikimin koşullarını sağlamak için geçerli olan cumhuriyet projeleri, egemenliğin verili bir zamanda ve mekanda nasıl yeniden üretileceğine ilişkin mücadeleleri açıklamak için bir araç işlevi görürler. Bunun da normatif ifadeleri¹⁰, anayasalardır (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Mamafih, 3 Eylül 1791 tarihli Fransız Anayasası, bu önermenin somutlaşmasıdır: ‘*Egemenlik, tektir, bölünmez, devredilmez ve zamanaşımına uğramaz. Ulusa aittir:*’ (1791, Titre III, Article 1). Ulusal egemenlik ilkesi, Fransız Anayasası’nda kendini gösterirken Bodin ve Hobbes’un ‘tek, bölünemez, devredilemez, üstün irade’ anlayışı tamamen terkedilmemiştir. Ulusa uygun olarak biçimlenmiştir. Bu çerçevede, uluslar ve milliyetçilik döneminin başlangıcının da ulusal egemenlik anlayışının ortaya çıkışı ile birlikte iddia etmek mümkündür.

Sonuç olarak, kapitalist üretim ilişkileri ile bağlantı olarak tüzel kişiliğin, ülkeselliğin ve hukuk ideolojisinin, sivil toplumun arka planı oluşturduğu bu dönüşüm kapsamında yurttaş kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak yurttaşlardan oluşan halk kavramının ‘ulus’a dönüşmesi Fransız devrimi ile gerçekleşecektir. Dönemin gereklilikleri ile şekillenen egemenlik söylemi de bu bağlamda temsil kurumuna dönüşecektir. Rousseau’da halk temsil edilmezken, yurttaşların toplamından oluşan ‘ulus’a ait olan temsil kurumu aracılığıyla egemenler, egemenlik yetkilerini kullanacaklardır (Özdemir, ve diğerleri, 2022).

¹⁰ Anayasalarda normative ifadesini bulan cumhuriyet projeleri, cumhuriyeti dinamik anlamına denk gelir. Cumhuriyetin dinamik niteliği, yurttaşlığın kapsamını ve yurttaşlar topluluğunun bütünlüğünün dayanağı ortak aidiyetin içeriğini belirler. Bununla beraber, yurttaşların temel haklarını oluşturan hakların meşruiyetini açıklar.

Rousseau'nun *soyut halk* ve *genel irade* kavramlarından yola çıkarak geliştirilen en önemli mevzu, egemenliğin sahibinin halk olarak kabulünün yerleşmesidir. Bununla bağlantılı olarak temsil kurumunun dönüşümünü, Rousseau'nun doktrinini kendi dönemine ve dönemin egemenlik söylemine uygun olarak yorumlayan Fransız hakim ve düşünür Adehar Esmein'in değerlendirmelerinde görülür. Esmein (1896), ulusal egemenlik tartışmalarını ve egemenliğin dönüşümünü temel alarak "yeni ve modern" bir öneri sunmuştur. Esmein'e göre, kamu gücü ve hükümeti, ancak ulusu oluşturan bireylerin yararı için varolduğunda meşrudur. "Yeni ve modern" önerisi de, kamu gücünün ve hükümetin meşruluk kazanması için "sağduyu ve uzun güncelleme" fikrinin öne çıkmasıdır (Cohen, 1937, s. 8). Egemen kavramı bunun için ikiye ayrılır: yasal egemen hükümet ve nesnel egemen ulus. Yasal egemen hükümet ile nesnel egemen ulus görüşü arasındaki köprünün kurulması gerekliliği üzerine ulusal egemenlik kavramını açıklamaya çalışmıştır (Esmein, 1896, s.74-76; s.189). Ulusla hükümet arasındaki köprünün kurulması ancak meclis vasıtasıyla gerçekleşebilir ve bu da iktidarın ve yürütmenin sürekli ve resmi olarak yenilenmesi ile mümkündür (Cohen, 1937, s. 10). Esmein'in kamu gücü ile kastettiğini egemenlik olarak açan Duguit, "*Hukuken bir milleti vücuda getiren etken, bahsedilen toplumda bireysel iradelerin üstünde bir otoritenin varlığıdır. İdare ettiği ilişkilerde kendine üstün veya rakip olacak bir güç tanımaması doğal olan bu otoriteye, egemenlik adı verilir.*" tanımını yapar (Duguit, 2019, s.30) .

20. yüzyılın ilk yarısındaki egemenlik kavramı tartışmaları, ulusa referansla yapılmaktadır ve bu referans Esmein'in tartışmalarını da içerir. Ulus iradesinin sağlanması ve ulusun temsili, nüfusa dayanan oylama yoluyla gerçekleşmelidir. Seçilen temsilciler, bir grubun ya da bir azınlığın temsilcisi değil "ulusun" temsilcisidirler. Bu bağlamda, alınan kararlar ve temsil edilen çıkarlar, ulusal egemenlik ilkesi ile bağlantılı olarak bütün ulusu kapsamaktadır. "*Milli egemenlik inkar edilemez ve kabulü zorunlu olan bir toplumsal olgunun doğru ve aslına uygun olan yegane yorumlama biçimidir...Kanun egemenliğini, olgu ve düşünce egemenliğinin muhakkak bulunması gereken yere konumlandırmak..., kaçınılmaz bir maddi olguyu, hukukta mümkün olan en kesin şekilde ifade etmektedir. Milli egemenliği kabul etmek..., kamuoyuna üstün bir kuvvet, kesin bir ifade, hukuki bir kıymet ve yasal bir otorite bahşetmektir.*" (Esmein,

1896, s. 165-68). Ulusal egemenliğe ilişkin bu formülasyon, modern Fransız içtihatı içerisinde yazılmış olduğu gibi, dönemin siyaset bilimine de hakim olmuştur (Cohen, 1937, s. 16).

Anaakım siyaset bilimine hakim olan 20. yüzyılın ilk yarısındaki bu anlayışın, Türkiye'nin 1921 Anayasası'na neredeyse saf şekliyle uygulandığını, hatta Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası'na ve temsil mekanizmasına da yansıdığını görmekteyiz:

“ İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.” (1921 AY, Madde 2).

“ Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegane ve hakiki mümessili olup Millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder.” (1924 AY, Madde 4).

Meclis hükümeti sistemi altında güçler birliğinin yasama altında birleştirilmiş haline denk gelen bu durumda aslında meclis, yürütme ve yargının içerisinde çıktığı temel temsil makamıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 101).

Diğer yandan, ulusal egemenlik kavramının tartışıldığı tek mecra Fransız doktrini değildir. Alman kamu hukukçuları da, özellikle Alman federal devleti ve federe devletler arasındaki egemenlik meselesini çözüme kavuşturma gayesi içerisinde bu tartışmalara dahil olmuştur. Bilhassa Alman federasyonunun bir birleşme ürünü olması¹¹, daha önceden kullanılan iktidar yetkilerinin yarışmasının önünü açmış, dönemin egemenlik söylemi üzerinden bir çözüm arayışına girilmiştir.

Bu çerçevede, Alman kamu hukukçusu Jellinek'e (1851-1911) göre devlet gücü (*Staatsgewalt, State Force*), yurttaşlar ve toprak esasında birliği sağlamada ve devletin doğasını açıklamada temel bir unsurdur. Devlet gücünün ifade bulduğu organlar-bunların kapasiteleri-, sınırları, hak ve yükümlülükleri kamu hukukunu oluşturur (Cohen, 1937, s.

¹¹ 1815'te kurulan Alman Konfederasyonu, 1848'te dağılmış ve 1850'de tekrar kurulmuştur. Ancak Avusturya-Prusya Savaşı'nın sonunda 1866'da, kuzey Almanya'da, Kuzey Almanya Konfederasyonu ve birçok devletçik kurulmuştur. Bu devletçiklerin ve Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun birleşmesi Prusya ve Otto von Bismarck önderliğinde 1871 yılında gerçekleşmiştir.

31-32). Bu bağlamda devlet gücünü sorgulayan Jellinek, egemenlik kuramını tarihsel olarak analiz ederken, teorisini döneminin güncelliğini¹² de göz önüne alarak egemenliğin mutlak ve değişmez olmadığı sonucuna varmıştır (Cohen, 1937, s.32). Egemenlik, kendi kendini sınırlayabilir veya herhangi bir olası kısıtlamadan kendini özgür bırakabilir. Jellinek'in egemenlik kuramında mutlakiyet ve sınırlılık meseleleri üzerinde durmasının nedeni, dönemin Alman Devleti (*German Reich*) merkezindeki federalizm tartışmalarıdır. Alman federe devletlerinin hem birliğe üye olmaları hem geleneksel devlet karakterlerini devam ettirmeleri tartışmalarının önü, Jellinek'in formülü ile kesilmiştir. Buna göre, egemenlik teorisinin özü hukuki kısıtlamalar altında anayasalcılık, kendi kendini belirlemecilik (*auto-determination*) ve kendini sınırlama (*auto-limitation*)dır (Bulgan Güngören, 2020). Bu bağlamda, Esmein'in kuramı ile benzerliği, egemenliği anayasalcı teori üzerine kurmasıdır: Hukuk, öznedir ve öznesinin tabiatı da egemendir. Ancak, Jellinek, Fransız ekolünden farklı olarak, devlet iktidarının özellikleri üzerinde dururken egemenlik kavramını incelemiştir. Egemenlik, kilise, devlet ve feodal güçler arasında çıkan çatışmaların sonucu ile gerçekleşmiş ve devlet gücü, bütün diğer güçlerden ayrılmıştır. Bu nedenle de egemenliğin, devlet gücünün diğer güç ve otoritelerden bağımsız oluşundan yola çıkarak egemenliğin olgusal değil, hukuki bir kavram olduğunu belirtir (Bulgan Güngören 2020, s. 134- 136). Egemenliğin sınırsız bir güç olduğunun kabulü halinde uluslararası hukukun devre dışı bırakılması gerektiğinin altını çizmesi, Alman bütünleşmesinin gecikmesi ve Alman birliğinin sağlanmasının zorluğu ile ilgilidir.

II. Dünya Savaşı öncesi 'hukukun üstünlüğü ilkesi'nin devletin yargı gücü ve yasal düzeni ile sınırlı olarak kendi devlet ve yasaları içerisinde anlaşılması ve bunun dönemim uluslararası hukuk doktrininde kabulü, egemenlik anlayışına da yansımaktadır. 19.yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyılın ortalarına kadar 'hukukun üstünlüğü' yönetilenlerle yönetenlerin aynı hukuk kurallarına tabi olması anlamına gelmektedir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 79). Jellinek için de bu durum, egemen güç, hukuki bir güç ise devlet kendisine sınırlar koyarken egemen güç de hukukla sınırlı olmasıdır. Devletin kendisine koyduğu sınırlardan da bu anlamda, ancak yeni sınırlar koyması halinde kurtulması mümkündür (Bulgan Güngören, 2020, s.136).

¹² Fransız Devrimi'nin de etkisiyle 19. yüzyıl, anayasal ve parlamenter hareketlerin yanı sıra yönetim biliminin yükseldiği bir dönemdir.

Öte yandan, Duguit, Jellinek ve Esmein'in kamu gücünü *a priori* olarak kabul etmesini eleştirir (Duguit, 2019, s. 30). Duguit, Bodin merkezli geliştirilen egemenlik kuramlarının aksine hukuku, nesnel kabul ederken kuramını, egemenlik kavramının reddi üzerine şekillendirmiştir (Duguit, 2019). Hukuk sistemi, [sivil] toplum temellidir. Devlet serbest iradeye dayalı değişim ilişkilerinin yaşandığı toplumsal alanın düzenini yaratmaz, kabullenir. Bu kapsamda adı geçen yazar ulus ve devlet arasındaki bağlantının hukuka öznel bir yaklaşımla açıklandığında eksik kaldığını belirtir; bunun için de özellikle federalizm ve adem-i merkezizetçilik meselelerini vurgular. Eğer federal devlet, ulusu temsil ediyorsa federe devletler, ulusal benliğin sadece bir kısmını temsil ederler. Ancak, eğer federe devletler bir bütün olarak ulusu temsil ediyorsa o halde federal devletin temsil yetkisi söz konusu olamaz (Cohen, 1937, s.39).

Yukarıda bahesilden Anayasa hukukçularının egemenlik ve ulusal egemenlik kavramlarına içkin çözümlenmeleri, Bodin, Machiavelli ve Hobbes döneminde olduğu gibi, zamansal ve mekansal olarak değişmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin işleyebilmesi için gerekli ideolojik ve siyasi alanlardaki dönüşümler, devletin belirli bir tip ve biçimde olan verili bir olgu olmamasından kaynaklanır. Devleti şekillendiren yapısal belirleyenler, devlet iktidarının yeni ilişkiler yapısı dahilinde değerlendirme süreçlerinden etkilenir (Poulantzas, 2004, s. 20-25). Bir başka deyişle, devlet biçimlendirdiği kadar biçimlendirilen bir ilişkiler alanıdır. Devlet iktidarının yeni ilişkiler yapısı dahilinde değerlendirme süreçlerine etkisi, ‘egemenlik söylemi’ olarak karşımıza çıkar. Devlet biçimindeki dönüşüm, egemenlik kavramının sorgulanabilirliğini mümkün kılmakla beraber bazı içeriklerinin mevcudiyetinin korunmasının önüne geçmemiştir. Bu sorgulama, üretim ilişkileri ile kurulan ilişkiler ile bağlantılı olarak egemenlik söylemi dahil olmak üzere pek çok kavramı da etkilemiştir. Egemenlik söyleminin yeni içeriği sayesinde üretim ilişkilerinin taşıyıcısı olarak devlet, kendi ulusal sınırları içerisindeki zenginliğin hamili ve maliki olarak uluslararası ilişkiler tesis etmeye başlamıştır (Özdemir, 2011).

Mutlak egemenliğin, üstün ve tam iktidar (*supreme power*) yetkisiyle özdeşliği kabul edildiğinde egemen, devletin sınırlarında hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan iktidarını sürdürür; sınırları dışında ise eşitlik ilkesi çerçevesinde bağımsızlığını korur. 20. yüzyılın

ilk yarısında egemen olan-olmayan devlet ayrımının, mutlak egemenlik söylemi esas alınarak yapılması dönemin klasik emperyalist teori ve pratiğinin göstergesidir. Örneğin, T.J. Lawrence (1895), tam egemen, tam egemen olmayan ve yarı bağımsız devletler ayrımı yaparak egemenlik tartışmalarını uluslararası hukuk nezdinde değerlendirmiştir. Her ne kadar günümüz uluslararası hukuk doktrininde yarı bağımsız ya da tam egemen olmayan devlet ayrımı artık yer almasa da Lawrence'ın tezini geliştirdiği dönem itibarıyla hukuki ve politik yazınında yer almış bir ayrımdır. Bu ayrım, İngiliz emperyalizmi başta olmak üzere emperyalist iktidar pratiklerini meşrulaştırmak için kullanılan hukuki bir dil olarak değerlendirilebilir.

Nitekim, bir görüşe göre, uluslararası hukukun gelişiminin temelinde sömürgecilik yatar ve ‘egemenlik doktrini’ de sömürgelerle temas ile birlikte ortaya çıkmıştır (Anghie, 2004). Dolayısıyla, egemenlik söyleminin karşımıza çıkmaya başladığı dönem aslında, 19. yüzyılın sonu ile başlayan klasik emperyalizm (1870-1945) ile eşzamanlıdır. Emperyalizm klasik döneminin özelliği, bir ulus devlet sınırları içerisinde yerleşik, bir tarihsel blok biçiminde örgütlenen sermaye gruplarının, kendi menfaatini ulusun menfaati olarak sunma kapasitelerinin bir ürünü olarak o ulus devletin iktidarını sermaye birikimi için kullanabilmeleridir. Bu koşullar altında “ortak iyi” ya da “milli menfaat” aslında sermaye birikiminin koşullarını gerçekleştirecek koşulları sağlama işinin bir neticesi haline gelecektir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 403). Yani, merkez-çevre ilişkileri tek bir sürecin çeşitli aşamalarında gerçekleşirken aslında merkez ülkelerde başlayan sermaye dolaşımının bir uzantısıdır (Özdemir vd., 2014a, s. 41). Söz konusu imkanlar, merkez ülkelerde mevcutken, imkanların çıktıkları çevre ülkelerden, bilhassa sömürgelerden sağlanmaktadır. Para formundaki sermaye, merkez kapitalist ülkelerde değerlenmeye başlar; para sermaye, hammadde, enerji, makine ve emeğe kendi ülkesinde ya da sömürge ülkede dönüşür. Sonuç olarak, değerlenmiş para sermaye, yatırıma yeniden konu olduğunda çevrimin başlangıç noktası yine ilgili merkez ülkenin elinde bulunan yatırım alanlarıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.402).

Ana akım -ve dolayısıyla- Avrupa merkezci sosyal bilimler yazınında zaman ve mekandan bağımsız olarak yorumlanan egemenlik kavramının esasında sömürgelerle temas sonucunda şekillendiği söylenebilir. Avrupa merkezci egemenlik anlayışı Üçüncü

Dünya ülkelerinin egemenliği meselesinde ayırt edicidir çünkü bu egemenlik, eksik, lütfedilmiş ve uluslararası hukuka bağımlı bir egemenlik olarak yorumlanır (Anghie, 2004, s. 5-6).

Diğer yandan, emperyalist pratiklerdeki dönüşümle uyumlu olarak, mutlak egemenliğe ilişkin hukuk doktrini ve savunusunun özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında farklı veçhelere büründüğü görülür. Bu tezde izlenen perspektiften, bir devletin menşeleri farklı birden fazla sermaye grubuna eşit koşullarda operasyon izni verdiği ve uluslararası şirketlerin de birden fazla ülke içerisinde faaliyet gösterebildiği II .Dünya Savaşı sonrası kapitalist dünya sisteminde devlet ve sermayenin birlikte uluslararasılaştığı söylenebilir. Bu kapsamda, 1945 sonrasında, hukukun üstünlüğü kavramı, güçler ayrılığı prensibi, meşruiyet gibi kavramlar yeni içeriklere kavuşmuştur. Uluslararası Adalet Divanı'nı kuran sözleşmenin 38. Maddesi'nde cisimleştiği üzere hukukun üstünlüğü artık yönetenlerin de yönetilenlerle aynı kurallara uyması olmaktan çıkmış, “medeni milletlerce kabul edildiği haliyle” hukukun evrensel prensiplerine saygı içeren sistemlerin türevi olarak yeniden tasarlanmıştır. Yeni içeriği ile hukukun üstünlüğü prensibi altında (*rule of law*) egemenlik anlayışı yeni içerikler edinebilmiştir. Bazı yazarlarca da yeni egemenlik kavramı altında açıklanmıştır (Larson & Jenks, 1965, s. 414-415). Bir görüşe göre, görelî egemenlik ve hukukun üstünlüğü prensibi aslında benzer temeller üzerine kurulmuştur. Devletin egemenliği, uluslararası hukuk kurallarınca sınırlıdır (Larson & Jenks, 1965). Bir başka deyişle cumhuriyetler, uluslararası hukukun müsaade ettiği kadarıyla millet iradesinin takipçisi olabileceklerdir; en üstün irade milli irade değil uluslararası hukuku oluşturan irade olacaktır. Böylelikle, devletlerin hukuktan bağımsız olmadığı kabul edilir ancak devletler başka devletlerin kontrolünden, bu “başka devletlerin” uluslararası hukuku şekillendiren devletlerden olmamaları kaydıyla, bağımsızdırlar.

Sınırlı egemenlik üstüne dönemdeki benzer görüşler, egemenlik söyleminin dönüşümünde Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarını örnek gösterir (Jenks, 1958, s.123). 1919 sonrası uluslararası hukuk alanında gelişen hukukun üstünlüğü kavramının bu dönüşümdeki etkisini açıklamaktadır (Jenks, 1958). Özdemir'e göre uluslararası hukuktaki dönüşüm, klasik emperyalist pratiklerin bitişini simgeleyen 1945 sonrası için

geçerli olan Meclis hükümeti sistemi altında güçlerdir. Bu dönem, Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan ve 1960'ların sonu ile yeniden sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte iki uluslararasılaşma dalgası ile değişmiştir (Özdemir, 2014a, s. 42). Bir söylem olarak egemenlik, mekan ve zaman esaslı değişmektedir. Bu noktada emperyalizmin klasik döneminden çıkılmış ve kolektif emperyalizm, artık emperyalizmin güncel formu haline gelmiştir. Sermayenin aynı anda birden çok devlet içerisinde temsiline dayanan kolektif emperyal düzenekte ulus devletler üst bir siyasi yapılanma içerisinde erimezler (buna gerek de yoktur) çünkü ulus devletler halen küresel güç ilişkilerinin yoğunlaştığı ve sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak kullanılan ülkesel düzlemin tamamlayıcısıdır (Özdemir, 2014a).

Sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak ulus devletler, bu bağlamda somut talepler-temsil ilişkisi dahilinde- siyasi, ideolojik ve hukuki düzeneklerin imkanları ile biçimlenir. Devlet biçimi ve hukuki düzenlemeler devlete yöneltilen taleplerle paralel olarak yeniden belirlenir. Söz konusu imkan, yani sermaye ilişkisinin küreselleşmesi için küresel bir devlet yerine uluslararasılaşan sermayenin temsilinin aynı anda birden çok devlet içerisinde gerçekleştirilebilmesine dayalı bir küreselleşme stratejisi 1945 sonrasında hem federasyonların hem de kıtasal entegrasyon projelerinin gelişmesini olası kılmıştır. Bir başka deyişle küresel kapitalist devletin inşa edilememesi tek tek ulus devletlerin hukukunun, kurumlarının ve örgütlerinin sermaye ilişkisinin “gereklilikleri” doğrultusunda dönüştürülmesine engel değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi devlet düzenlediği kadar düzenlenen bir ilişkiler alanıdır.

Amerikan hegemonyası altında, hakim doktrinde egemenlik kuramı, hukukun üstünlüğü ilkesini egemenliğin karşıtı olarak değil gerekliliği olarak sunmuştur. Örneğin, Almanya ve İtalya'da, dünya savaşlarının sebep olduğu yıkım ve tecrübeler ile hukukun üstünlüğü ilkesi, anayasalarında göze çarpmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve Müttefiklerin vesayeti altında bulunan Almanya, 1949 tarihli Bonn Anayasası (özellikle 25.maddesi'ndeki ifade ile) II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında tecrübe edilen şiddetin kötülüğüne referansla, Alman devletinin biçiminin 1945 sonrası normlara uygun olarak yeniden inşa edilmesinin yolunu açmıştır (Larson & Jenks, 1965, s. 87). Madde metni şöyledir:

“ Uluslararası Hukukun genel esasları/ilkeleri, Federal hukukun ayrılmaz bir parçasıdır. Federal Cumhuriyet’in mukimlerine yönelik hak ve yükümlülükler tesis eder ve kanunlar üzerinde önceliği haizdir.”

Söz konusu metin incelendiğinde “medeni milletlerce kabul edildiği haliyle hukukun evrensel prensipleri”nin devlet biçiminin dönüştürülmesi böylelikle sermayenin (küresel bir devlete gerek kalmaksızın) uluslararasılaştırılması sürecinde etkin olarak kullanıldığı değerlendirilebilir.

Tekrar edilirse, 20. yüzyılın ortalarına kadar yönetenlerin de yönetilenlerle aynı hukuk kurallarına aynı şekilde tabi olması anlamına gelen hukukun üstünlüğü ilkesinin, 1945 sonrası dönemsel olarak değişen gerekliliklere uygun olarak anlamı değişmiştir (Özdemir, 2011; Özdemir, vd. 2022). Almanya ve İtalya örnekleri dahil olmak üzere hukukun üstünlüğü ilkesinin egemenlik söylemi ile eşzamanlı kullanılmaya başlanmasındaki amaç, ‘medeni devletlerce kabul edilen hukukun genel ilkelerinin’ anayasa ile sağlamaştırılarak yargı, yasama ve yürütme merciilerinde uygulanmasını ve temsil edilen sermaye gruplarının çıkarlarını garantiye almaktır. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk ve politikadaki dönüşüm, Batı merkezli egemenlik ve hukuk söyleminin yansımasıdır.

1945 sonrası durum, bu tarih öncesindeki uluslararası örgüt mantığıyla karşılaştırılırsa dönüşüm daha kolay anlaşılacaktır: 1945 öncesi uluslararası hukuk, klasik emperyalizmin üzerine inşa edildiği egemenlik anlayışını belirtmektedir. Fransa’nın temsilcisi Leon Bourgeois, I .Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti metinlerine hakim olan egemenlik anlayışının Fransa’nın egemenlik anlayışı ile benzerliğini ifade etmiştir (Bourgeois, 1923, s. 39). Milletler Cemiyeti’nin kurucu üyelerinden biri olarak Fransa, Cemiyet üyesi hiçbir devletin egemenliğinin zayıflamadığını belirtmiştir (Larson & Jenks, 1965, s. 55-56). Hatta Milletler Cemiyeti üzerine yapılan tartışmalar bunu destekler niteliktedir: *“Cemiyet ne devletlerüstü egemendir ne de uluslararası egemenliği haizdir”*, *“Milletler Cemiyeti ne bir federal devlettir, ne bir konfederasyondur ne de devletlerüstüdür”* yorumu Uluslararası Daimi Adalet Divanı ilk Fransız Hakimi tarafından yapılmıştır (Weiss, 1926).

I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonraki egemenlik söylemindeki dönüşümün ilk somut örnekleri, Milletler Cemiyeti ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun hukukiliğine ilişkin tartışmalardaki farklılıklar üzerinden tespit edilebilir. Milletler Cemiyeti'nin devletlerüstü egemen bir yetkisinin olmadığını çeşitli mecralarda dile getiren Fransız politikacı ve hukukçuları, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na ilişkin olarak aynı çizgide ilerlememişlerdir. Robert Schumann (1949-1952 Fransız Dışişleri Bakanı), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun devletler üstündeki iktidar yetkisini daha geniş betimlemiştir:

“....Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu temsil eden Yüksek Otorite (La Haute Autorite) ulusütü kurum olarak devlet vasfını haiz değildir; ancak belirli egemen/iktidar yetkilerine sahiptir. Ulusal hükümetler nezdinde, ancak topluluk sözleşmesi çerçevesi içinde bağımsızdır...Yüksek Otorite, hükümetlere karşı sorumlu olmamakla birlikte Topluluk kurum/kuruluşlarına karşı sorumludur...” (Reuter, 1953, s. 7).

Almanya'dan farklı olarak, Fransa'da yerleşik ve geleneksel ulus devlet kültürü ile egemenlik söylemi, ulusal egemenlik temelinde hukuki metinlerde kendini göstermiştir. 27 Ekim 1946 tarihli Fransız Anayasası başlangıç kısmında *“mütakabiliyet esası altında Fransa, barışın tahsisi ve savunması için egemenliğin sınırlandırılmasını kabul eder.”* (Constitution de 1946, 1946) ifadesi ile II. Dünya Savaşı sonrası dönüşen egemenlik söylemi sağlamlaştırılmıştır. Bu vesileyle, egemenlik söylemi ulus devletin biçimlenmesinde etkin olmuştur. Uluslararası hukuk, 1945'ten sonra ulus devlet imparatorlukları ekseninden çıkmış ve Batı Bloğu içerisinde yapılan ortak düzenlemelere dayanmaya başlamıştır çünkü ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıyan ulusal devletten ziyade artık, uluslararasılaşmış olanın menfaatini yerele taşıyan yerel devlettir (Özdemir, 2014a).

1.2.3. Ulus Devlet ve Hegemonya Üzerine

Siyasetin ve iktidar kavramının dünyevileşmesi egemenlik kavramının sistematik olarak teorileşmesinin başlangıcıdır ve egemenlik, “işlevleri” olan bir kuram olarak din dışı mutlak güç ile ulus devletin kurucusudur. Ancak biliyoruz ki ulus devlet, bu işlev dahilinde dönem şartlarına uygun olarak biçimlenmektedir. Avrupa'da büyük

imparatorlukların parçalanıp ulus kurgusuna dayanan merkezileşmiş devlet örgütlenmelerinin ortaya çıkışı ile ulus devlet, bir devlet biçimi olarak dünyada hakim devlet biçimi olmaya başlamıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 69). Machiavelli, Bodin ve Rousseau'nun kuramsallaştırdıkları egemenlik kavramı ve ulusal egemenlik fikri ile ulus devletin siyasi varlığı, ulusun inşası ve yurttaşlık üzerine kurulacaktır. Bunun ilk örnekleri, 1789 Fransız Devrimi sonrasında ulusal resmi bir dilin kullanılması ve milliyetçilik akımlarının bunun üzerinden yayılması, anaakım ulus devlet çözümlerinde görülür. Öte yandan, bazı yazarlara göre, ulus devleti oluşturan unsurlar içerisinde ulusal din politikası, hukuk politikası, savunma ve sanayi politikaları meseleleri 1789 Fransız Devrimi'nden daha eski tarihlere dayanır (Wood, 2012). Örneğin İngiltere'de İngiliz Haklar Bildirgesi (Petition of Rights)¹³ (1628), Habeas Corpus Act¹⁴ (1679) ve İngiliz Haklar Beyannamesi (Bill of Rights)¹⁵ (1689) yasalarının hazırlandığı süreç, ulus devletin oluşumunu tetikleyen faktörler olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Anglikan kilisesi, İngilizce'nin resmi dil olarak kabul edilmesi ve 1651'de kurulan Daimi Ordu (Standing Army) ile birlikte merkezileşme oluşumuna katkı sağlamıştır. İngiltere'de ulus devlet örgütlenme süreci, aristokrasinin kapitaliste dönüştüğü ya da yok olduğu bir süreçtir (Wood, 2012).

Ulus devlet ve egemenlik kavramları karşılıklı etkileşim içindeyken –hala bu etkileşim sürmektedir- ulus devlet düşüncesi yansımaları egemenlik kavramında, egemenlik kavramı da yansımaları ulus devlette bulmaktadır. Bu etkileşimdeki bir başka husus da uluslararası sistem ve ilişkilerin öncelikle Batı Avrupa'yı merkez alarak yayılması ve devletlerin uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta ana aktörler olarak kabul edilmiş olmasıdır (Özdemir, 2014a). Ulus devlet üzerine yapılacak saptamaların temelinde ulus devlet, modern kapitalist formasyona özgü devlettir ve küresel ekonomi ile ulusal ekonomiler arasında dolaşımı kolaylaştırmaktadır (Özdemir vd., 2022). Bu

¹³ 7 Haziran 1628'de kabul edilen İngiliz Haklar Bildirgesi, devlete karşı belirli bireysel korumaları ortaya koyan bir İngiliz anayasal belgesidir. Magna Carta'nın ilk kez dile getirdiği haklar krala tekrar hatırlatılmış ve kabul ettirilmiştir.

¹⁴ İhzar Müzekkeresi olarak Türkçe'ye çevrilen bu belge ile idarenin tüm eylem ve işlemleri yargı denetimine tabi hale gelmiş, keyfi tutuklamalar yasaklanmış, tutuklanan bir kimsenin 48 saat içerisinde yargıç önüne çıkarılması zorunluluğu getirilmiştir.

¹⁵ İngiltere krallarının keyfi davranışlarını ve yetkilerini sınırlayan bir medenî ve siyasî haklar beyannamesi olan bu belge, parlamento tarafından kabul edilmiştir.

kolaylaşma üniter, bölgele ya da federasyon olup olmamasına bağılı olmadan -modern kapitalist formasyona sahip- her ulus devlet için söz konusudur.

Bu bağlamda, ulus devleti bir şemsiye olarak hayal ettiğimizde bu şemsiyenin altına giren üniter devletler ve federasyonlar olacaktır. Bir devletin federal sisteme sahip olmasının, onun ulus devlet olmadığı anlamına gelmeyeceğinin özellikle altının çizilmesi gerekir. Nasıl ki Fransa, üniter bir ulus devlet ise Amerika Birleşik Devletleri de bir federasyon ve bir ulus devlettir. Üniter devlette temsil bulan farklı taleplerin ve bu talepleri üreten gruplara ait güçlerin kesişme noktasında siyasi iktidar, verili bir coğrafya üzerinde özgün etkiler doğururken, federasyonda bu özgün etkiler birden çok iktidar alanında ve iktidarın paylaşılması ile ortaya çıkmaktadır Ancak her halükarda kapitalist devletin iktidarı, federasyon ve üniter devlet farketmeksizin, sadece bir ulusun inşası için kurulacaktır (Özdemir, vd., 2022, s. 122-125).

1870'lerden 1945'e kadar olan dönem, sömürgelerin ya da bağımsızlığını yitirmiş ülkelerin ilgili merkez kapitalist ülkenin sermayesinin genişletilmiş yeniden üretim sürecine katıldığı bir dönemdir: Burada (klasik emperyalist dönemde) ilgili merkez kapitalist ülke (ulus devlet imparatorluğu) iktidarını, diğer ulus devletlerde yerleşik sermaye gruplarına karşı ulusal bayrak altında harekete geçirir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 268; s.403).

Klasik emperyalizmin 1. Dünya Savaşı sonrasındaki döneminde, yıkılan imparatorlukların ardından mandater emperyalist devletler tarafından oluşan siyasal birimler, bazen "Wilson Prensipleri" başlığı altında gündeme gelmiş olan kendi kaderini tayin hakkı ve bazen de azınlık hakları öne sürülerek biçimlendirilmiştir (Özdemir, ve diğerleri, 2022; Özdemir, 2010). Böylelikle mandacılık ulus devlet biçiminin uluslararasılaşma sürecinde ilkesel bir rol oynamış ve sömürge ülkelerin I. Dünya Savaşı galibi olan ülkeler tarafından işletilmesi bağlamında da II. Dünya Savaşı sonrasında oluşacak yeni ortam için hukuki ve siyasi bir zemin hazırlamıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 293-94). I. Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti klasik emperyalizmin emperyalistler-arası rekabet düzeni ile uyum halinde yenilen ülkelerin parçalarının idare edilmesini sağlamışken; II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler sistemi,

bütünüyle yeni bir düzenine bağlı olarak biçimlenmiştir. Bu değişimi tetikleyen en önemli etkenlerden birisi, emperyalizmin klasik döneminin sona ermesidir. Artık, bir devletin kendi sermayesi dışındaki gruplara sınırları açması, bir sermaye grubunun da çeşitli devletler içinde dolaşması ile birlikte değişen bir emperyalizm, kolektif emperyalizm, söz konusudur (Özdemir, 2022; Özdemir, 2014a).

Bir diğer etmen ise, İkinci Dünya Savaşı öncesi ulus devlet imparatorluklarının, özellikle İngiliz hegemonyasının hakim olduğu uluslararası ortamın yerini Amerikan hegemonyasının almış olmasıdır. İngiliz hegemonyasında uluslararası ortam, rekabet halindeki ulusal taleplerin egemenliğinde biçimlenirken; Amerikan hegemonyasında ulusal ortam daha çok, uluslararası talepler üzerinden biçimlenir (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Bu biçimlenme devlet iktidarını ve egemenliği etkilerken aynı şekilde devlet biçiminin de küresel taleplere cevap verecek şekilde dönüşmesine neden olmaktadır. Devlet biçiminin bu küresel taleplere cevap vermesi -dönüşmesi- hukuki, siyasi ve iktisadi ilişkileri oluşturan tüm mekanizmaların da dönüşmesine bağlıdır.

Uluslaşma süreçleri ilgili toplumun tarihsel yapılarına göre farklı sonuçlar üretecektir (Jessop, 2008, s. 69). Bu farklı sonuçları, bir devletin üniter ya da federasyon olarak örgütlenmesinde görmemiz mümkündür. Bir diğer yandan, söz konusu toplumsal formasyonun kapitalist dünya sistemine eklenme dönemi- 1945-1990 arası veya 1990 sonrası olmak üzere- değişen piyasa ilişkilerin ve uluslararası konjonktürün etkilerini gösterecektir. Nitekim, bu etkileri birer ulus devlet olan federasyonların çoğunluğunu, eski sömürge devletlerin oluşturmasında görebiliriz. Dönemin “egemenlik söylemi”ne uygun olarak bu mekanizmaları dönüştürecek ulus devletlerin çoğunlukla federasyon olarak örgütlendikleri; bu ulus devletlerin de örgütlenmelerinden önce sömürge oldukları ayrıca tespit edilmiştir. Mamafih, II. Dünya Savaşı sonrası sömürgecilik yasaklanmıştır. Afrika ve Asya’da dünyanın eskiden sömürge ve yarı-sömürge kesiminde yer alan geniş alanların konumunda köklü değişiklikler meydana gelmiş ve emperyalist ülkeler ile aralarındaki politik ve ekonomik ilişkilerde de değişiklikler görülmüştür (Dobb, 2007, s. 349). Bununla birlikte, eski sömürge devletlerin de uluslararası düzene dahil olduğu “yeni” egemen devletlerin ortaya çıkması ve “kendi kaderini tayin hakkının” yeniden yorumlanması, “egemenlik söylemindeki değişimler” ile paralellik gösterir.

Bağımsızlığını kazanan eski sömürge devletlerin egemenlikleri çoğu yerde biçimseldir ve insan haklarına-medeni devletlerce kabul edilen- uymadıkları gerekçesiyle sınırlandırılmıştır. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesi hükümetleri de günümüzde halen insan haklarının yetersiz koruyucuları¹⁶ olarak tasnif edilmektedir (Jackson, 1994, s. 40).

Eski sömürge devletlerin birer ulus devlet ve federasyon olarak örgütlenmeleri, güncel ‘‘egemenlik söylemi’’nin hegemon devlet ve/veya güç tarafından şekillendirilmesinde temellendirebilir. Hegemonya, yönetilenlerin yöneticilere ait bir dünya kavrayışını kabul etmelerinden kaynaklanır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 298). Gramsci’ye göre, hakim bir sınıf kendi üstün konumunu devam ettirmek için kendi ahlaki, siyasi ve kültürel değerlerini toplumsal normlar haline getirebilmeli ve böylelikle ideolojik olarak biçimlendirip türetilmiş bir ortak duyguyu inşa edebilmelidir (Gramsci, 2011).

‘‘Gramsci, merkezi önem atfettiği hegemonya kavramını, zorlama ve rıza ikiliği bağlamında, sınıf üstünlüğünün iki biçiminden biri olarak kuramsallaştırır: tahakküm ve hegemonya. Egemen sınıf uzlaşmaz karşıtlık içindeki sınıf ve kesimler üzerinde tahakküm

¹⁶ Sömürge ve Üçüncü Dünya ülke ülkeleri tartışmalarında İspanya İmparatorluğu merkezli gelişen egemenlik ve ulus teorilerine tarihsel bağlamda önemi nedeniyle kısaca değinilebilir çünkü İspanya, ekonomi dışı güçlerle kapitalist sürece dahil olurken Fransız monarşisinden ayrılan en önemli karakteristik özelliği, sömürgecilik olmuştur. Encomienda adı altında kurulan sömürge sistemi, toprak sahiplerini yönetmeye yönelik bir sistem iken sınırlı olarak mülkiyet haklarını da tanımaktadır (Wood, 2012). Ana toprak dışındaki kazanımlarını meşrulaştırmak ve zenginliğin en önemli kaynağı olarak sömürgelerin ellerinden çıkmasını engellemek için Batı siyasi düşüncesine dönemsel olarak hakim olacak doktrinler ortaya çıkmış ve İspanyol doğal haklar doktrini ile yerlilere yapılan muamelenin meşruluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Francisco de Vitoria, sömürgelerdeki mülkiyet ve zenginlik meselelerini yorumlarken bunu iki ‘‘egemen’’ ulus üzerinden yapmamıştır çünkü yerlilerin egemen olup olmaması tartışılacak bir mevzu değildir. Kendine özgü mülkiyet ve yönetim eğilimleri olan farklı kültürel düzenlerin olduğu sonucuna varır (Anghie, 2004, s. 5-19). Diğer yandan, yerliler evrensel özelliklere sahip olan birer ulus değildir; bu nedenle yaptırımlara tabidirler. Bu noktada, 19.yüzyıldaki Avrupa merkezilik ve sömürge imparatorlukları, egemenlik ve ulus devlet üzerinde düşünürlerin teoride ve pratikte medeni ve medeni olmayan ulus ayrımı yapmalarına neden olmuştur. O dönemde Güney Amerika’da yoğunlaşan sömürgeler de bundan nasibini alıp, medeni olmayan uluslar olarak sınıflandırılmışlardır (Anghie, 2004).

Sonuç olarak, Vitoria’nın formülü sömürgelerdeki yerlilerin ülkesel olarak egemenlik iddia edemeyeceklerini ancak sözleşme yoluyla ülkesel haklarını devredebilecekleri üzerine kurulmuştur (Anghie, 2004, s.18-23). Suarez’in formülü de Vitoria’ya benzer şekilde bir topluluğun, özel mülkiyet bilmiyorsa egemenliği olamayacağı üzerine kuruludur. İspanyol İmparatorluğu bu nedenle, tarımı ve özel mülkiyeti bilen bir siyasi yapı olarak doğal hukukua uygun ve egemenlik sahibi bir devlet olarak kabul edilmiştir (Wood, 2012, s. 111).

(baskı, zorlama) uygular; buna karşılık, ittifak kurduğu yandaş kesimlere önderlik yapar. Zorlama ve rızanın diyalektik bir birlik içinde eklemlendiği bu yaklaşıma göre, hegemonya, egemen sınıfın ideoloji kertesinde görünümüleri açığa çıkan sosyo-kültürel üstünlüğünün, kendiliğinden rızaya dayalı oydaşma süreçleri üzerinde etkili olduğu bir yönlendirme ilişkisidir. Bu noktada, üretim sürecindeki özgül konumları dolayısıyla sadece temel sınıfların (kapitalist toplumda, burjuvazi ve işçi sınıfı) hegemonya kurma yeteneğinde olduğu vurgulanmalıdır'' (Yetiş, 2012, s. 88). Bu bağlamda, federasyonlar dahil ulus-devletlerin içerisinde yoğunlaşan hegemonya projeleri için kuruldukları dönemin zaman ve mekan ilişkisinin ve o dönemin tarihsel bloğunun tatbiki elzemdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında bunda belirleyici olan bir mesele de bir birikim rejimi olarak Fordizm'dir. Özdemir'e göre, 1945 sonrası blokta, talep yönelimli politikalar ekseninde biçimlenen paylaşım ilişkileri, savaşın getirdiği yıkımdan sonra yeni bir iktisadi genişleme ve kolektif emperyalist düzeneğin sağladığı uluslararası bütünleşme imkanları ile birlikte yeni toplumsal uzlaşaların doğmasını sağlamıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 310). Böylelikle, Amerika ve Batı Avrupa'da devletlerin ekonomik faaliyetlerinde belirgin bir genişleme olmuştur. Bir devletin kendi sermayesi dışındaki gruplara sınırları açması, bir sermaye grununun da çeşitli devletler içinde kendi ülkesine benzer güvenceler altında işlemler yapabilmesi (dolaşması) bunun en önemli itici gücüdür.

1945 sonrasında, önce fordizm ardından 1970 krizleri bunu takip eden neoliberal politikalar ve küreselleşme, yalnızca devletlerin etkinliği üzerinde değil aynı zamanda devletlerin biçimleri üzerinde de bir etkiye neden olmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında dağılması sonrasında "bir devlet, devlettir" şeklindeki geleneksel ilkeyle çelişen, sınırsız siyasi bir dünya sistemi ortaya çıktığını gözlemleyen Cox (1993), biraz da içinde bulunduğu dönemin Batıcı iyimserliğiyle devletlerin, kendi baskı uygulama araçlarına sahip olan bir küresel ekonomi tarafından kendi olanakları içinde sınırlandırıldığını öne sürer (Cox, 1993, s. 263) 1990'ların başından 2000'lerin ilk onyılına kadar süren ve Batılı ülkeler için tek kutupluluk imkanlarının tartışıldığı akademik ortamdaki benzer şekilde etkilenen James Rosenau, "dünya siyasetinde iki dünyanın" doğuşu üzerine odaklanır. Ulusal hükümetlerin ve ulus devletlerin geleneksel devletlerarası sisteminin yanında "başka birliklerin muhtelif tiplerinin çokmerkezli bir

sistemi zaman zaman işbirliği yapan, sıklıkla rekabet eden ve devlet-merkezli sistemle sonsuz bir etkileşim içinde olan aktörlerin yer aldığı rakip bir otorite kaynağı” ortaya çıkmaktadır (Roseanu, 2003, s. 225). Dönemin hakim anlayışına göre, devletler, halen önem taşımalarına rağmen, devletlerin yanı sıra çeşitli yeni topluluk ve yapı, devletle eşit öneme sahip olarak ortaya çıkmışlardır. Bu durumda devletleri ısrarla merkeze oturtmaya çalışmak küresel politikanın evrimini destekleyen süreçlere ve altında yatan güçlere gözümüzü kapatmak anlamına gelir (Roseanu 2000:187). Öte yandan, bu süreç küreselleşmeden önce bloklamayı önceller. SSSCB’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile yeni bir dünya düzeni beklentileri, Amerika’nın hegemon güç olarak başını çektiği politik ve ekonomik yönetimlere hakim liberal prensipler esasında oluşmuştur. Bu sürecin 1990’lar sonrası vurgusu, 1945-1990 arası dönüşüm kadar önemlidir. 1945 sonrası İki Kutuplu Dünya Düzeni 1990 sonrasında yıkılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyasının hakim olduğu konjoktürde, SSCB’nin dağılması ile birlikte yeni devletler, özellikle federasyonlar, ve az gelişmiş ekonomiler yer alır. Söz konusu somut durumda, zaman ve mekana bağlı talep ve stratejiler gelişirken uluslararasılaşma süreci de buna paralel olarak ilerlemiştir. Chimni de SSCB’nin dağılmasından sonra bu yeni devletlerin ortaya çıkışını, kapitalist dünya ekonomisinin gelişme ve yayılma dinamiklerinin gereği olarak biçimsel demokrasilerin evrensel bir form haline getirilmesi süreci ile bağlantısını ve bu sürecin uluslararası hukuk normları aracılığıyla dayatıldığını belirtir (aktaran Özdemir, 2011).

1945-1990 arası dönemde hukukun üstünlüğü ve demokrasi kavramları öne çıkarılıp, uluslararası hukuk nezdinde devletlerin bir hak süjesi olmak için belirli bir siyasi düzene uymaları ön koşulu bulunmamaktaydı (Özdemir, 2011, s. 48). Egemen eşitlik ve içişlerine karışmama ilkeleri, günümüzün uluslararası hukukuna göre daha etkindi. Ancak, neoliberalizm, finansallaşma ve SSCB’nin yıkılışının ortak etkisi olarak küreselleşme önemli sonuçlar doğuracaktı.

Buna ek olarak küreselleşmenin getirdiği bir başka yenilik olan ‘yönetişim’ ile ulus devletin egemenlik alanını dönüştüren geleneksel devlet hakimiyetine ve egemenlik anlayışına başka bir kavram eklenmiştir. Fikirlerin ve politikaların hükümetler arasında artan devredilebilirliği, ‘devletlerin altının oyulması’ ve ‘ağ aracılığıyla yönetim’deki

artış çok-düzeyle yönetim olarak adlandırılan şeyin ortaya çıkmasına yol açtı (Hooghe ve Marks, 2001). Bu çerçevede, çok-düzeyle yönetimin, federalist prensipler esasında düzenleme ile bağlantısı karakteristik bir özelliğe sahiptir. ‘‘Çoklu ülkesel düzeyler’’ olarak kuramsallaştırılan mesele, ulus devletlerin egemenlik alanlarının parçalanması ve bölünmesi, üniter ulus devletlerin merkeziyetsizleşmesi olarak tanımlanmaktadır. ‘‘Yönetim’’in daha çok ABD’nin nitelik ve karakteriyle yakından ilgili olması yine doktrinde bu konuda Amerikan kaynaklarının öncül olması ile yakından ilgilidir. Çoklu-yönetimin rutin olarak ulus devletin ötesine geçen bir biçim olarak ortaya çıkması Avrupa’da AB’nin sürekli değişen biçiminde ortaya çıkmasında kendini gösterir (Pierson, 2014, s. 259–60).

Bir diğere mesele de küreyerelleşme (*glocalization*) kavramının, egemenlik söylemine dahil edilmesi ve üniter ulus devletlerin merkeziyetsizleşmesinde etkili olmasıdır. Küreyerelleşme, uluslararası ilişkilerde küresel gerçeklerden hareket ederek küresel düşünmeyi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi amaçlar. Bunu yaparken de devletin ülkesinin merkezi yönetiminin değil; yerel yönetiminin güçlendirilmesine işaret eder. Böylelikle, yerel hükümetler, ekonomiyi ve siyaseti asıl yönlendiren olarak demokrasinin gelişmesi sağlanacaktır. Ancak, küresel düşünüp yerel davranmayı öngören bu kavram, küreselleşmenin karşısında yerelleşmeyi zorunlu hale getirmekte ve ulus devletlerin egemenlik alanlarını yerel anlamda parçalayarak küresel iktidar mekanizmalarına uygun hareket alanı kazandırmaya hizmet etmektedir (Güler, 2001, s. 7-21).

2008 krizine kadar tek kutuplu dünya sistemi oluşturma süreci içerisinde önemli bir değişim de devlet fonksiyonlarının ulus-üstü bir düzeye transfer edilmesidir. Bunu sağlayan, Birleşmiş Milletler (BM) ve onun kolları, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Dünya Ticaret Örgütü (WTO)dür. Sınırları aşan ekonomik güçlerin ulus devleti şekillendirdiği, ulus-üstücülüğün ve küreselleşmenin dayattığı koşulların sonucunda sınır ötesi ekonomik ilişkilerin de uluslararası sistemde ve ulus devlet formasyonunda belirleyici unsurlar oldukları tespiti yapılabilir (Wallerstein, 2012). Neoliberalizm sonrası ulus devlet ve egemenlik ilişkisi de bu çerçevede incelendiğinde uluslararası ekonomik güçlerin ulus devletlerin faaliyetleriyle etkileştiği sahaların önemi göz ardı edilemez. Kimilerine göre,

gittikçe artan küresel pazarlar, yeni bilişim teknolojileri ve sermayenin uluslararasılaşmasının ön ayak olduğu bu dönüşüm, devletlerin, ulus-ötesi ekonomik güçler karşısında gittikçe güçsüzleştiğinin görüldüğü bir dünya ekonomisi yaratmıştır (Pierson, 2014, s. 235). Söz konusu süreç, 2020’lerde başlayan küresel salgının, ardından kolektif Batı’nın vekalet savaşlarında (Amerikan hegemonyasının sorgulanması sonucunu doğuran) bir seri yenilgi almasının ve ekonomik alanda Batı üstünlüğünü sorgulayan gelişmelerin ertesinde açıkça bir krize girmiştir.

Özetlemek gerekirse, 17. yüzyıl sonrasında iktidar kaynağını dünyevileştirilme, siyasi iktidar anlayışındaki dönüşüm ve iktidarı merkezileştirme çabaları olarak üç eksenli olarak egemenliğin kavramlaştırılması gerçekleşmiştir. Tüzel kişiliğin geliştiği, herkese uygulanabilen yasaların ve vergi sisteminin ortaya çıktığı, birleşmiş bir piyasanın ve merkezi yargı sisteminin kurulduğu bu dönem merkezi bir teşkilatlanma anlamına gelmektedir. Ancak, klasik egemenlik anlayışı, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde şekillenir ve bu şekillenme, ancak üretim ilişkilerinin değerlendirilmesi ile açıklanabilir. Doğrudan üretici olan serfin üretim araçları üzerinde kısmi hakimiyetinin olduğu feodaliteden kapitalizme geçiş hem bir anda gerçekleşmemiştir hem Avrupa toplumlarının her birinde farklı olarak oluşmuştur.

Dönem düşünürlerinin iktidar ve refah arayışı, egemen ve egemenlik kavramlarına ilişkin yazılarına etki ederken kavramların içinin doldurulması feodalitenin sona ermesiyle değil, feodalitenin merkezileşme süreci kapsamında başlamıştır. Böylelikle, ulus devletlerin meşrulaşma sürecinde sermaye çağının gelişimiyle birlikte dönemin ihtiyaçları ve gerekliliklerine uygun olarak egemenlik anlayışı ve hukuki biçim şekillenmiştir. Örneğin, Bodin evrensel bir egemenlik kuramı kurmaktan ziyade Fransa’nın mutlakiyetçiliğini sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmak gayesindedir; Rousseau ise merkezi aristokrasinin ortadan kaldırılması amacını gütmüştür. İngiltere’de dönemin iç çatışmalardan etkilenen Hobbes için büyük bir topluluğun üyelerinin her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için karşılıklı sözleşme yoluyla sağlanan iktidar, bir feragat ilişkisinden kaynaklanır; Machiavelli için de İtalya kent devletleri nezdinde ulus devletlerin meşrulaşma sorununa yanıt aramaktır.

Öte yandan, egemenliğin mutlak, devredilemez ve sınırlanamaz olarak kuramsallaştırması, 18.yüzyıl sonrasında ulusal egemenlik ile birlikte egemenliğin tek meşru kaynağının ve sahibinin ulus olarak kabulü haline gelmiştir. Toplumun temel biriminin birey olarak kabul edildiği Rousseau ile beraber yurttaş modern anlamıyla oluşmaya başlamıştır. Böylelikle, ‘*yurttaşlar neden kendi çıkarlarına aykırı olsa dahi hukuk kural ve emirlerine uyarlar?*’ sorusunun cevaplanmasında, ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramları öne çıkacaktır. Toplumun birarada tutmak ve birikimin koşullarını sağlamak için geçerli olan cumhuriyet projeleri, egemenliğin verili bir zamanda ve mekanda nasıl yeniden üretileceğine ilişkin mücadeleleri açıklamak için karşımıza çıkacaktır. Sonuç olarak, devleti şekillendiren yapısal belirleyenler, devlet iktidarının yeni ilişkiler yapısı dahilinde değerlendirme süreçlerinden etkilenecektir. Bu husus, 20. yüzyılın başlangıcı ile birlikte temsilciler dolayımıyla kullanılacak olan egemenliğin milli iradede ifadesini bulması, dönemin Fransız ve Alman ekolleri yordamıyla da ulus devlet ve/veya federasyonların inşasına uygun olarak yorumlanması olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim, devletin belirli bir tip ve biçimde olan verili bir olgu olmaması nedeniyle kapitalist üretim ilişkilerinin işleyebilmesi için ideolojik ve siyasi alandaki gerekli dönüşümler söz konusu olacaktır. Devlet verili bir olgu olmadığı gibi, egemenlik de verili bir norm değildir. Bu nedenle, devleti oluşturan farklı öğeler tarafından verilen kararların uyumunu sağlayan bir dizi ideolojik, siyasi ve iktisadi mekanizmalarla birlikte dönemsel ve mekansal olarak dönüşen egemenliğin, bir söylem olduğu sonucuna varılmıştır.

Egemenlik söyleminin karşımıza çıkmaya başladığı dönem, 19. yüzyılın sonu ile başlayan klasik emperyalizm dönemi (1870-1945) ile eşzamanlıdır ve döneminin uluslararası hukuk tartışmalarının merkezinde sömürgeciliğin yatması dönemin emperyalist teorisi, pratiği ve egemenlik söylemi ile paraleldir. 1945 sonrası ile birlikte ise emperyalizmin klasik dönemi sona ermiştir. Kolektif emperyalizm, artık emperyalizmin güncel formu haline gelmiştir. Sermayenin aynı andan birden çok devlet içerisinde temsili söz konusu olmaya başlamıştır, ancak ulus devletler halen küresel güç ilişkilerinin yoğunlaştığı ve sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak kullanılan ülkesel düzlemin tamamlayıcılarıdır. Sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak ulus devletler, bu bağlamda somut talepler-temsil ilişkisi dahilinde- siyasi, ideolojik ve hukuki düzeneklerin imkanları ile biçimlenecektir. Hakim doktrinde kabul edilen egemenlik kuramı çerçevesinde gelişen söylem; hukukun

üstünlüğü ilkesini de egemenliğin bir başka işlevi- olarak ekleyecek, ardından küreyerelleşme, yönetim ve yetki ikamesi (*subsidiarite*) kavramları kullanılmaya başlayacaktır. Ulus devlet, bu işlev dahilinde dönem şartlarına uygun olarak biçimlenecektir.

Bir ulus devlet olan federasyonlar da bu biçimlenmeden etkilenecektir. Ancak, üniter devlette temsil bulan farklı taleplerin ve bu talepleri üreten gruplara ait güçlerin kesişme noktasında siyasi iktidar, verili bir coğrafya üzerinde özgün etkiler doğururken, federasyonda bu özgün etkiler birden çok iktidar alanında ve iktidarın paylaşılması ile ortaya çıkacaktır.

1.3. BİR ULUS DEVLET OLARAK FEDERASYONLAR

Birden çok iktidar alanına sahip, egemenliğin paylaşıldığı yapılar olarak federasyonlarda da üniter devletlerde olduğu gibi devletin uluslararasılaşması ve sınıfların devlet içindeki temsilinin nasıl gerçekleştiği meseleleri karşımıza çıkar. Bu tezin konusu olan 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında ortaya çıkan devletlerin federasyon olarak kurulmalarının kolektif emperyalizm ile ilişkisinin tespiti, bu altbölümde yapılacaktır. Öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma sürecinin hakim olduğu, piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği süreçte temsil mekanizmalarında da piyasa menfaati, toplumsal menfaatten önce gelecektir. Bu durum, devletin ve sermayenin uluslararasılaşması süreçlerinin iç içe geçmesiyle ve devletin biçiminin egemenlik söylemi, hegemonya ve hakim birikim modellerinden etkilenmesi ile ilişkilidir.

Bu altbölümdeki değerlendirmeler yapılırken egemenliğin süreklilik, bölünmemezlik, devredilmezlik, mutlaklık ilkelerini halen haiz olduğu kabul edilmiştir. Öte yandan, üretim ilişkilerinin yeniden üretimindeki yeri dönüşmüştür. 1945-1990 arasında hakim olan kapitalist bir kalkınma stratejisi ile birlikte, yeni hegemon ABD'dir. Bir diğer yandan, dekolonizasyon dönemi ile siyasi bağımsızlık kazanan ülkelerin bağımlılık ilişkileri sürmeye devam etmiş, BM ve NATO kurulmuştur. Bu çerçevede, uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi

lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere-federasyonların kurulmasına-neden olacaktır. Sermayenin uluslararasılaşması, uygun bir devlet biçimi olan federasyonların önünü açmakla birlikte egemen hala ulus olacaktır. Ancak bu süreçte, sadece belirli bir toprak üzerindeki insanların kolektif iradesi değil; ülke topraklarındaki kurallar ve kararlar belirlenirken uluslararası normlar da dikkate alınacaktır. Bu husus da BM ve NATO gibi ulus-üstü kuruluşlar ile bağlantılıdır.

Bu ilişkiler seti sonucunda 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyon değerlendirmelerinde, egemenliğin nasıl kullandığı, ulusun ve sermayenin nasıl temsil edildiği meselelerine değinilecektir. Federasyonlarda temsilin çift meclis sistemi ve ayrıca Yüksek Mahkemeler dolayımıyla gerçekleştiğine değinilecektir.

1.3.1. Sermayenin ve Devletin Uluslararasılaşması: 1945-1990

Egemenlik kavramı ile bağlantılı dönüşümlerin temelinde kapitalist üretim süreci bulunur. 1945 sonrasında, ideolojik, siyasi ve iktisadi alanların bir arada işleyişi ve karşılıklı etkileşimiyle beraber uluslararası etkileşim süreçlerinin çıktısı olan bir üretim süreci anlaşılmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrası dönem, anti-sömürgecilik hareketlerinin ivme kazandığı, dekolonizasyon dönemi olarak da adlandırılan bir sürecin başlangıcıdır. Egemenlik kavramı ile iç içe geçmiş demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygılı, iyi yönetim gibi ilke ve prensiplerin de gündeme geldiği dönemdir.

Bir diğer yandan, dekolonizasyon dönemi ile siyasi bağımsızlık kazanan ülkelerin bağımlılık ilişkileri sürmeye devam etmiştir (Özdemir, 2014a) çünkü 1945 sonrası, kapitalist merkezler ile kapitalist bir kalkınma stratejisi hakimdir. Devlet, farklı tarihsel dönemlerde farklı sistemler etrafında şekillenebilir, ancak kapitalist üretim ilişkilerinin giderek artan oranlarda baskın hale geldiği dönemde, kapitalist sistem tarafından şekillendirilir (Özdemir, 2011, s. 291 vd.). Nitekim, 1945 sonrası dönem eski hegemon İngiltere'nin yerini ABD'nin almasının yanı sıra BM'nin ardından NATO'nun kurulduğu bir dönemdir: Eski emperyalist ilişkiler artık geçerli değildir.

Emperyalizmin klasik döneminden (1870-1945) sonra, büyük kapitalist devletler arasındaki rekabet ilişkisi, artık çeşitli sermaye gruplarının taleplerinin dünya çapında çeşitli kurum ve düzenekler aracılığıyla koordine edilmesidir. Yani, ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıyan ulusal devletten ziyade artık, uluslararasılaşmış olanın menfaatini yerele taşıyan yerel devlettir (Özdemir, 2014a). Bu çerçevede, emperyalizmin güncel formu olarak kolektif emperyalizm karşımıza çıkar: ‘‘Bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzendir.’’ (Özdemir, 2014a; Özdemir, 2022). Bu düzen, bizi, sermaye ilişkisi ve devlet olarak iki nesnel uluslararasılaşma sürecine götürür ve bu süreç, iki döneme ayrılır: 1945-1990 ve 1990’lar ve sonrası (Özdemir, 2014a). Devletin uluslararasılaştığı dönem olan 1945-1990 arasında uluslararası hukuk, ulus devlet imparatorlukları ekseninden çıkan ve Batı bloğu içerisinde yapılan ortak düzenlemelere dayanan özellikleri haizdir. Aynı zamanda 1980’lere kadar devletin özellikle merkezi unsurlarına yerleştiği refah devleti biçiminin söz konusu olduğu, liberal korporatist olarak adlandırılabilir dönemdir (Özdemir, 2014a, s. 93-94). Öte yandan, 1990’lar ve sonrasında SSCB’nin dağılması ile emperyalist faaliyeti sınırlandırıcı ve dengeleyici bir güç olmayan yeni bir durum ortaya çıkar. ABD’nin önderliğinde Batı’nın uluslararası hukuku şekillendirmesi olanaklı kılınmış ve BM, IMF, DB gibi kuruluşların etkinliği ön plana çıkmıştır (Özdemir, 2014a, s. 96).

Yabancı sermaye ile etkileşim, iç toplumsal güçleri etkilemiştir. Bunun karşılığında iç ve dış baskıların birleşimi ortaya çıkmış; kapitalizmi uluslararası biçimde yeniden üretme konusunda devletler de belirli sorumluluklar üstlenmeye başlamışlardır (Panitch ve Gindin, 2015, s. 22). Uluslararasılaşma sürecinin bir nesnesi olarak devletin tanımlanması da bu çerçevede Özdemir’in ifadeleriyle aşağıdaki şekilde yapılabilir:

‘‘Devlet kendisi içerisinde temsil bulan (ve günümüzde bir kısmı uluslararasılaşmış bulunan) çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği noktada iktidarını kullanabilen yapılaşmış bir ilişkiler setidir denilebilir. Devlet iktidarı devletin bütünü tarafından kullanılmaz. Yapısal biçimler içerisine giren talepler bu biçimleri oluşturan örgütler içerisinde mevcut sınıfsal temsil oranları ile bağlantılı olarak değişip (içerik değiştirip), devlet iktidarına tahvil olurlar. Sisteme giren talepler yapısal bir belirlenime tabidirler. Bu nedenle devletin biçimi, kendisini oluşturan sınıflı toplumsal yapı üzerinde etki doğurur. Devlet denildiğinde, biçim belirlenimli (form determined) bir

ilişkiler seti ile karşı karşıya bulunmakta olduğumuzu, devleti oluşturan aygıtların tümünün aynı düzeyde iktidar üretmediğini (bazı aygıtların kontrolünün diğerlerinin kontrolünden daha önemli olduğunu ve dolayısı ile iktidar stratejilerinin buna göre belirlendiğini) saptayabiliriz (Özdemir, 2014a, s. 59).

Devlet, toplumdan kopuk ve sivil toplumun karşısında ve/veya dışında konumlanmış bir organizma değildir (Özdemir, 2011; Özdemir, ve diğerleri., 2022). Dolayısıyla, devlete yönelik taleplerin içeriğinin belirlenmesi ile devletin uluslararasılaşması yönündeki iç ve dış baskıların sebepleri değerlendirilebilecektir. 1945 sonrası ivme kazanan uluslararasılaşma sürecinde, devletlere yönelik taleplerin biçimlenmesinde uluslararasılaşmanın bir nesnesi olan sermaye ilişkisi yatmaktadır. Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmaya başladığı bu dönemin (Jalee, 1965; Mandel, 2008) özellikleri çeşitlidir:

- 1) ABD, Batı Avrupa finansının istikrarını ve Avrupa Ortak Pazarı'na giden süreci desteklemiştir çünkü Avrupa'nın ulus devletlerinin güçlenmesinde iktisadi bütünleşmesinin önemini ve bu daha güçlü Avrupa ulus devletlerinin yayılan serbestleşmenin koşulu olduğunu anlamıştır (Panitch ve Gindin, 2015, s. 108-111). Böylelikle doğrudan yatırımlarını, Avrupa özelinde yoğunlaştırmanın zeminini oluşturmuştur.
- 2) ABD sermayesinin yurtdışı sermaye yatırımlarının hacmi bakımından küresel düzlemdeki "düzenli ve orantılı" artışı gerçekleşmiştir.
- 3) Bretton Woods'un kurduğu sabit döviz kurlu sistemin altı, çok uluslu şirketlerin dolayısıyla sınırları aşan geniş çaplı sermaye akışı ile oyulmuştur (Panitch ve Gindin, 2015, s. 121). Merkezi rolü, Amerikan şirketlerinin artan uluslararası üstünlüğü üstlenmektedir.
- 4) ABD sermayesinin yurtdışı sermaye yatırımlarının hacmi, küresel düzlemde artmıştır. Örneğin, 1957'de ABD doğrudan yatırım girişimlerine ait varlıkların mülkiyet ve bölge esasına göre yüzde dağılımına göre, Avrupa'da ABD vatandaşlarının toplam varlıklara ilişkin oranı %46.2 iken, Latin Amerika'da bu oran %69.1'dir (Magdoff, 2006, s. 150).
- 5) Devlet ile Başka Devlet Vatandaşları Anlaşmazlıkları Çözme Anlaşması (1965) müzakereleri sonucu DB'nın bir kolu olan Uluslararası Anlaşmazlıkları Çözme

Merkezi (ICSID) kurulmuştur. Böylelikle, yatırımla ilgili anlaşmazlıklarda taraf devlet ve özel kişilere (çoğunlukla çok uluslu şirketlere) “’tarafsız”, “’siyaset”ten ve “’yerellik”ten uzak bir karar alma süreci ve ortamı sunulması hedeflenmiştir (Panitch ve Gindin, 2015, s. 127).

Uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere bürünmesini gerektirmektedir. Sermaye birikimi sürecinde temellük biçimleri değişirken temsiliyet ve yasamanın temellük biçimleri de değişmektedir (Jessop, 2008, s. 61). Yani, sermayenin uluslararasılaşması, aynı zamanda buna uygun bir devlet biçimini gerektirir. Bu nedenle, aygıtların kullanımı ve biçimi önemlidir (Poulantzas, 2014, s. 130). Yeni devlet biçimi, ‘kapitalist devletlerin kendi iç kapitalist düzenlerini uluslararası kapitalist düzenin yönetimine katkı sağlamak üzere yönetmesi” ekseninde gelişen ilişkileri içermektedir (Panitch & Ginden, 2006, s. 21-22).

Dolayısıyla, kapitalist devletin yeni bir formu olarak içinde çokuluslu şirketlerin aynı kendi alanlarındaymış gibi faaliyet göstermesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapıldığı yeni devlet biçimi ile sermayenin uluslararasılaşması arasındaki bağlantı önemlidir. Bu bağlantı, birbirini takip eden bir uluslararasılaşma süreci olmak zorunda değildir; aslında çoğu zaman bu iki süreç iç içe geçer. İç içe geçen bu süreçte- emperyalizmin güncel formunda- uluslararasılaşan devlet, ulus devlet adına yürüttüğü faaliyette egemenliğini bir üst otoriteye aktarmamış ve yerel olanla paylaşmamıştır çünkü egemenlik süreklilik, bölünmezlik, devredilmezlik, mutlaklık ilkelerini halen korumaktadır; ancak üretim ilişkilerinin sürdürüldüğü ‘ulusal uzam” ortadan kalkmamış, üretim ilişkilerinin yeniden üretimindeki yeri dönüşmüştür (Özdemir, 2014a, s. 87). Bir başka deyişle, devletin uluslararasılaşması ile ülkesellik (*territoriality*) özelliği ortadan kalkmamıştır çünkü egemenlik, verili bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş bulunan devletin iktidarı ile ilişkilidir; bu ilişki de güncelliğini korumaktadır. Bu mesele, ulus devletin ortadan kalktığını göstermez (Cebeci, 2014, s. 196-197). Ulus devlet formu içerisinde yerel ve yerel olmayan sermaye gruplarının aynı anda temsil edildiği yeni aygıtlar ve düzenlemeler alanına dönüşmüştür. Bu koşullar altında biçimsel olarak

egemenliğin kaynağı halen ulustur; ancak ulus, artık sadece belirli bir toprak üzerindeki insanların kolektif iradesine gönderme yapmamaktadır çünkü yeni düzenekte yabancı sermaye bir ülkeye geldiğinde ulusal burjuvazinin bir parçası olacak, siyasi iktidarın oluşumunda onun talepleri de belirleyici hale gelecektir. Ayrıca ülke topraklarındaki kurallar ve kararlar belirlenirken uluslararası normlar dikkate alınır (Cebeci, 2014). Bu çerçevede, mutlak iktidarını kullanan otorite, uluslararası kurum ve mekanizmaları göz önünde bulundurur: Ulus, uluslararası toplumun bir parçasıdır.

Ulusun iktidarının uluslararası boyutları olan sınıf talepleri tarafından belirlendiği bir durumda, uluslararası normların dikkate alınması ve sermayenin belirli sektörlerde yoğunlaşan yatırımları ve kurulan ortaklıklar, devlet aygıtlarında sermaye temsilinde dönüşüme yol açar. Sermayenin farklı devletler içerisinde temsil edilmesi egemenlik kavramını ve egemenliğin nasıl kullandığı, ulusun ve sermayenin nasıl temsil edildiği meselelerini yeniden gündeme getirir. Bu meseleler, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonların tahlilinde ayrıca önem arz eder çünkü bu devletler, kendi iç düzenlerini uluslararası kapitalist düzenin yönetimine ve sermayenin uluslararasılaşmasına katkı sağlamak üzere biçimlendirmişlerdir.

1.3.2. Federasyonlarda Sermayenin Temsiline İlişkin Analiz

Temsil sistemi ve meşruiyeti, öz olarak, bu bölümün girişinde referans verilen '*Neden işimize gelmediği zaman kutsal olmayan, değişken ve tahdit edici yasal düzenlemelere ve idari emirlere uyalım?*' (Özdemir, 2014b, s. 49; Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 100) sorusuna verilen cevaplar üzerinden kurulur. Ancak 1945 sonrasında pek çok ülkede benzer şekilde oluşturulmuş yeni kurum ve örgütleriyle yeni devlet formu (uluslararasılaşmış devlet biçimi) söz konusu olduğunda, temsili gerçekleştirilenin niteliğinin altı çizilmelidir. Emperyalizmin klasik döneminden güncel emperyalizm formuna-kolektif emperyalizme- dönüşümün de esasını oluşturan bu nitelik, Özdemir'in ifadeleriyle aşağıdaki şekilde açıklanabilir;

Yerel iktidar yalnızca uluslararasılaşmış sermayenin temsili işine ayrılmamıştır. Yerel iktidar ilgili toplumsal formasyon içerisinde mukim sermayenin de temsilini içerir. Ancak yerellik "uluslararası olandan" kopuk

değildir. İçerisinin içinde uluslararası olan ve uluslararası olanın içinde [merkez kapitalist ülkelerin toplumlarının]içerisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle yerel sermayenin varoluş kipliği uluslararasılaşmış olanla kurduğu ilişki üzerinden belirlenmektedir. Sovyetlerin yıkılmasından sonra netleşmiş olan bu süreç ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıyan ulusal devletin yerini uluslararasılaşmış olanın menfaatini yerele taşıyan yerel devlette görünür hale gelmektedir (2014, s. 86).

Hegemonya ve egemenlik söylemi, bu noktada tekrar karşımıza çıkar çünkü, devletin işlevlerini gerçekleştirmek için birikim stratejilerine (Jessop, 2008) gerek duyulurken bu birikim stratejileri ile bağlı, devlet alanına giren ve çeşitli kurumlarda temsil edilen taleplerin birbiriyle çelişmesi halinde iktidar çıktıları da belirlenir. Neoliberal birikim süreçlerinin etkisiyle, piyasaların üretimin koordinasyonunda esas unsur olarak ortaya çıktığı ve piyasa menfaatinin de bu bağlamda toplumsal menfaatin önüne geçtiği, öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma süreci söz konusudur (Özdemir, 2014a). Temsil mekanizmalarında da piyasa menfaati, toplumsal menfaatin önünde konumlanmakta ve hegemonya, egemenlik söylemi ve hakim birikim modeli birbirini dolaylı ve dolaysız etkilerken devlet biçimi ve temsil buna göre belirlenir.

Bu çerçevede, günümüzde uluslararası sermaye ile ulusal sermaye arasında net bir ayırım yapılamazken, aralarındaki farklılık aslında bulanıklaşmıştır ve temsil sorunu, çağdaş hukuk teorisinin en karmaşık meselelerinden biri haline gelmiştir. Devlet biçimi, üniter devlet ya da federasyon olsun olmasın, farklı temsillerin ideoloji üzerinden dolanıyor olması hegemonya ve cumhuriyet projesi ile ilgisini ortadan kaldırmaz (Özdemir, 2014a, s. 84). Sınıfların devlet içindeki temsilinin nasıl gerçekleştiği sorunsalı ve devletin uluslararasılaşması süreci, federasyonlar söz konusu olduğunda daha çetrefilli hale gelmektedir çünkü bu, özellikle 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında ortaya çıkan devletlerin federasyon olarak kurulmalarının diretildiği bir süreç olup olmadığının ve bunun, kolektif emperyalizm ile ilişkisinin tespitine ilişkindir. Ancak bu tespit yapılırken öncelikle temsil kurumunun temel özelliklerine değinmek gerekecektir.

Öncelikle, çift meclis sistemi kabul edilen federasyonlarda, birinci meclisin tüm halkı; ikinci meclisin ise federe devletleri temsili söz konusudur çünkü bölgesel/yersel ve ulusal çıkarları dengeleyici bir temsil mekanizmasının nasıl kurulması gerektiği öncelikli

meseledir. Çift meclis sisteminde, birinci meclis tüm ülkedeki birlik iradesini temsil ederken; ikinci meclis ilgili halkların kolektif menfaatini temsil etmektedir. Egemenliğin yerel birimlerce kullanımında iki farklı biçim ortaya çıkmaktadır: Senato ve Meclis (örn. ABD Temsilciler Meclisi). Senatolar, federe devlet yerleşik nüfusunu temsil ederken; meclisler federal devlet nezdindeki temsilcilerden oluşmaktadır (Hueglin ve Fenna, 2015, s. 36). Dolayısıyla, senato, yerelin merkezde temsili için, meclis yerelin yerelde temsili içindir.

Diğer yandan, temsil sadece meclis aracılığıyla gerçekleşmez çünkü görece özerk yerel birimlerin bir üst yapıya iktidar aktararak birleşmesi ekseninde kurulan federasyonlarda, federe birimlerin hem üst otoriteyle hem de kendi aralarında kurdukları ilişkilerin düzenlenmesi sürecinde yüksek mahkemeler ortaya çıkmıştır. Federasyonlarda “yargının birliği ve tekliği” formülü hakim olmamakla birlikte, üst hukuki düzen “hukuk devleti ve düzeninin” gerekliliği çerçevesinde icra eder; ancak bu, federasyonların içsel örgütlenmelerine ve yönetimlerarası ilişkilerine göre farklı uygulamalara tabidir (Nalbant, 1997). Yüksek mahkemeler, ikili yönetim düzeyi arasında uyumsuzlukları çözenin yanında hem hukuki hem siyasi alanlarda “federasyonların ve federalizmin koruyucusu” rolünü üstlenirler. Bu koruyuculuk görevi, kimi zaman federasyonların merkezileşme eğilimine karşı etkiler üretebilir.

Somut taleplerin ilgili toplumsal formasyonlar üzerinde etkileri ve bu toplumsal formasyonların uluslararası işbölümüne katılma biçimleri, federasyonlarda sermayenin temsiline ilişkin analizin yapılmasının yolunu açar. Küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli hukuki, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin yapılması temsil mekanizmaları yoluyla gerçekleşir. 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonların çoğunluğunun (az) gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasına girmesi ile bu ülkelerin kolektif varlıklarının metalaşması için yapılan düzenlemeler ve gerekli dönüşümler yine temsil mekanizması dolayısıyla gerçekleşmektedir. 1945-1990 arasında Fordist ve Post-Fordist dönemlerinin nitelikleri önemini korurken uluslararasılaşan sermaye, entegrasyon süreçleri ile birlikte uluslararası kuruluş ve kurumların yarattığı hukukun öngördüğü iç düzenleme biçimleri gündeme gelmiştir. Parlamentarizm, bir temsil sistemi olarak, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararasılaşma süreçlerinin ve günümüz temsili

demokrasilerinin örgütsel ve kurumsal yapılanmasının bir örneğidir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s.105).

Aynı zamanda bu dönem, hukukun üstünlüğü prensibinin de egemenlik söylemi dolayısıyla dönüştüğü dönemdir. Güçler birliği prensibinin kabul edildiği, ulusun temsilinin dolaysız olarak gerçekleştiği devletlerde ‘‘yönetilenlerin de yönetenlerle aynı kurallara tabi olduğu’’ hukukun üstünlüğü prensibi uluslararası hukuk ve anayasa hukuku çerçevesinde yeterli görülürken; bu prensip ‘‘medeni milletlerce benimsendiği haliyle hukukun evrensel ilkelerine uyma’’ olarak dönüşmüştür (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 102-103). Bu bağlamda, bu söylem altında bazı kavram ve ilkelerin anlam ve içeriği değişirken; aynı zamanda yeni kavram ve ilkeler de hasıl olmuştur. Güncel egemenlik söylemi ile ilişkili olarak ortaya çıkan kavramlar, küreselleşmenin hakim olduğu, yerel olanının öneminin arttığı meseleleri üzerinden yetki ikamesi ve yönetim kavramlarıdır (Zabcı, 2009, s. 58-64). Yerel iktidar, toplumsal formasyon içerisinde yerleşik sermayenin temsilini de uluslararası sermayenin temsilini de gerçekleştirir (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Federasyonların işlevi ve organizasyonu da bu çerçevede, sadece kültürel, etnik ve dil çeşitliliği, güvenlik ve istikrar politikalarına indirgenerek açıklanamaz: Sermayenin küresel ölçekli üretimini için gerekli olan temsil mekanizmalarını nasıl ve neden ihtiva ettiği de dikkate alınmalıdır. Diğer yandan, 1990 sonrasında, Sovyetlerin dağılması ile geçici tek kutuplaşma döneminde sermaye ilişkisinin kapsayıcılığını arttıran düzenlemeler yapılmıştır. Sovyet sisteminin çöküşü ile birlikte (az)gelişmekte olan ülkelerin üzerindeki kapitalist talepler artmış, bu taleplere direnebilme kapasiteleri ise azalmıştır. Örneğin, 1991 yılında ‘‘Doğu Avrupa’da ve Sovyetler Birliği’nde Ortaya Çıkan Yeni Devletlerin Tanınması için’’ AB Yönergesi bunlardan biridir.

Sonuç olarak, devletin uluslararasılaştığı dönem olan 1945-1990 arasında uluslararası hukuk, ulus devlet imparatorlukları ekseninden çıkmıştır. Sermayenin ve devletin uluslararasılaşması, 1945 sonrasında siyasi bağımsızlıklarını kazanan devletlerin özellikle federasyon olarak kurulmasında etkili olmuştur. Bu durum, öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma sürecinin hakim olduğu, piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği süreçte temsil mekanizmalarında da piyasa menfaati, toplumsal

menfaatten önce geldiği, kolektif emperyalizm süreci ile ilişkilidir. Bilhassa Asya ve Afrika coğrafyalarında yoğunlaşan eski sömürgelerin bir devlet biçimi olarak federasyon çatısı altında kurulmaları, dönemin egemenlik söylemi ve hegemon devletler ve ulus-üstü kuruluşların dolaylı ve dolaysız baskıları sonucu gerçekleşmiştir. Siyasi bağımsızlık kazanmalarına rağmen, bağımlılık ilişkileri devam etmektedir.

Egemenlik hala mutlak, bölünmez ve devredilmez olarak kabul edilir; ancak uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere dönüştürür. Uluslararasılaşan sermaye, entegrasyon süreçleri ile birlikte uluslararası kuruluş ve kurumların yarattığı hukukun öngördüğü iç düzenleme biçimlerini gündeme getirecektir. Bölgesel ve ulusal çıkarları dengeleyici temsil mekanizmalarının çift meclis sistemi, parlamentarizm, yüksek mahkeme gibi kurum ve yapılarla kurulduğu federasyonlarda yerelin merkezde ve yerelin yerelde temsili bu dönüşüme ayak uyduracaktır. Nitekim, çoğunlukla (az)gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasına giren federasyonların kolektif varlıklarının metalaşması için yapılan hukuki ve politik düzenlemeler, temsil mekanizması vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, federasyonların işlevi ve organizasyonu, sermayenin küresel ölçekli üretimini için gerekli olan temsil mekanizmaları nasıl ve neden ihtiva ettiği de dikkate alınacaktır.

1.4. ULUS DEVLET-FEDERASYON-MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

Ulus devletlerin ortaya çıkmasında milliyetçilik hareketleri itici bir güç olsa da aslında, ulus devlet ve milliyetçilik birbirini besleyerek ilerlemiştir. Devlet, kendi içinde tutarlı, örgütsel olarak saf ve kapalı bir sistem değildir: Devlet, dönüşen ve görelî biçimde açık bir sistem olarak varolur (Jessop, 2008). Milliyetçilik akımları da “saf ve kapalı bir sistem” olmayan devlet üzerinde yeniden biçimlendirici bir baskıya neden olabilir, bağımlı sınıf ve diğer fraksiyonları bir hegemonik proje altında birleştirebilir. Hegemonik projeler, görelî açık sisteme sahip devlet için politik, entelektüel ve ahlaki kılavuzluk ilkelerini sağlar (Jessop, 2008, s. 460-465). Bu bağlamda, milliyetçilik akımlarının ulus devlete ve federasyonlara eklenmesi devlet yapılarına içkin “neden”

sorusuna cevap bulunmasında yardımcı olacaktır. Zira, federasyonlar, rekabet halindeki taleplere yönelik taviz verme gerekliliğinden doğan ve yersel örgütlenmeleri sağlayan bir yapılanma olarak değerlendirildiğinde milliyetçilik, mikro-milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkı tartışmalarını da içinde barındırır.

Dolayısıyla, öncelikle milliyetçilik kuramları ve ideolojisi emperyalizmin klasik dönemi ve dönüşümü çerçevesinde açıklanacaktır. Ardından milliyetçilik hareketlerinin egemenliğin paylaşıldığı federasyonlara etkilerine değinilecektir. Böylelikle 1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonlarda milliyetçilik akımlarının yansımaları tespit edilecek ve sonraki iki bölüm için kuramsal altyapı oluşturulacaktır. Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte dünya genelinde federasyonların sayısının artışı, 1990 sonrasındaki konjonktürde milliyetçiliğin dönüşümü ve mikro-milliyetçilik akımlarının hızla yayılması ile açıklanabilir. Öte yandan, Doğu Avrupa ve Balkan halklarının ulus devlet kurma yolunda ulus bilinçlerine, miraslarına başvurması, ortak dil-din-kültür faktörlerinin anayasalarında vücut bulması milliyetçiliğin içselleştirilmesidir (Hroch, 2011). Üniter devletlerin veya federasyonların belli gruplara özerklik tanınması, egemenlik alanlarının bölüşülmesi gibi hususlar egemenlik söylemi ve temsil meselesinin yanında milliyetçilikteki dönüşümle de açıklanmalıdır. Güncel olarak toplam dünya nüfusunun %40'ını kapsayan dünyadaki 23 federasyon (Forum of Federations, 2024) tahlil edildiğinde milliyetçilik akımlarının bu devletlerde yansımaları görülecektir. Nitekim, bölgesel bir devlet olan İtalya'da Tyrol bölgesinin özerkliği ve azınlık dil grubunun statüsü gibi Belçika'da Flaman bölgesinin veya Kanada'da Quebec eyaletinin kendilerini federasyon içinde ayrı bir etnik-dil grubu olarak tanımlaması, federasyon ve milliyetçiliğin aktif olarak iç içe geçtiğinin göstergesidir.

Yersel örgütlenmelerin dil, din, kültürel ve etnik çeşitliliği esas aldığı hallerde toplumsal yapı içinde dengenin sağlandığına ilişkin görüşler mevcuttur. Pek çok görüşe göre, federasyonlar veya federal ilkeleri benimseyen gevşek üniter devletler, milliyetçilik akımlarının ve kendi kaderini tayin hakkı iddialarının neden olduğu siyasi ve sosyo-ekonomik çekişmelerin yaşanmasının önüne geçmeyi başarabilirler (Hueglin ve Fenna, 2015; Watts, 1996; Burgess, 2006). Ancak böylesi bir genelleme üzerinden bu sonuca varmak federalizm ve federasyonlar hakkındaki geniş doktrinsel tartışmaları,

federasyonları kuruluş ve örgütlenmelerin neden ve sonuçlarını sosyolojik ve tarihsel yaklaşımlara indirgemek olacaktır. Nitekim, “Asimetrik Federasyon”¹⁷ ya da “Çokuluslu Federasyon” olarak adlandırılan Kanada ve Belçika federasyonlarında dil ve etnisite üzerinden bölgesel örgütlenmelere sağlanan özerkliklerin ülke içindeki gerilimi azalttığı savunulurken Nijerya ve Güney Afrika’da (bunların eski sömürge ülkeler olduğu göz ardı edilmeden) halen iç çatışmaların sürdüğü ve ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamadığı söylenebilir. Dolayısıyla, milliyetçilik aslında, federasyonları güçlendirebildiği gibi çatışma ve çekişmelere neden olabilir. Bu nedenle, ölçüt alınan kurama göre değişkenlik gösteren federasyon ve milliyetçilik, üç farklı düzlemde ele alınacaktır. Milliyetçiliğe modernist yaklaşımın eleştirisi üzerinde durulurken aslında ulusların moderniteden önce de varolduğu bu nedenlerle de federasyonlarda tarihsellik (ve patika bağımlılık (*pathdependency*)) unsurunu oluşturabileceği göz ardı edilmeyecektir. Ancak, federasyon olarak örgütlenmelerin daha çok 20.yüzyıl ile birlikte artışı ve federal ilke ve prensiplerin üniter ve bölgesel devlet sistemlerinde *de facto* uygulanışını, modern olarak ifade edilebilecek milliyetçilik kavramına ağırlık verilmesini gerektirecektir. İkinci düzlemde, modern milliyetçilik çalışmalarının karşı kuramı olarak benimsenen gelenekçi (primordiyal) milliyetçilik çalışmalarına yer verilecektir. Son olarak, milliyetçiliğe marksist yaklaşım üzerinde durulacaktır. Milliyetçiliğe ilişkin geniş bir kuramsal çerçeve çizmedeki amaç, milliyetçiliğin bir gerçeklik mi yoksa bir ideoloji mi olduğunun kavranmasına içkindir. Böylelikle, federasyonlar ve milliyetçilik ilişkisinin kurulması hedeflenmektedir.

1.4.1. Milliyetçiliğin Tarihsel Boyutu

Milliyetçilik, 20. yüzyıl öncesinde sistematik bir şekilde ele alınmamış ve belirli bir kuramsal çerçeve içerisinde açıklanmamıştır (Özkırımlı, 2015). Aynı şekilde, milliyetçilik akımlarının federasyonlar üzerindeki etki ve yansımaları da farklı kavram ve yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, federasyonların milliyetçilik ile

¹⁷ Asimetrik federasyon kavramı, bazı federe birimlere, diğer federe birimlerden daha fazla ayrıcalık tanındığı veya farklı egemenlik alanlarında (dil, kültür, eğitim vs.) özerkliklerinin tanınması anlamına gelir.

kesiştiği durumları analiz etmek adına tarihsel bağlamda milliyetçilik çalışmalarına, kuram ve sınıflandırmalarına yer verilmesi uygun olacaktır.

Ulusların ve milliyetçiliğin sanayileşme ile pekiştiği göz ardı edilmemekle beraber esas olarak ulusların milliyetçilik akımlarından önce de varolup olmadığı meselesinin aydınlatılması gerekir çünkü federasyonların kurulmalarının temelinde yatan asıl ve tek hususun milliyetçilik-etnik çeşitliliği muhafaza etme- olmadığı sonucuna varılacaktır. Nitekim, bir görüşe göre, etnisite ve milliyetçilik kültürel-tarihsel gelişmeler ile hep ilişkili olsa da milliyetçilik, devletli toplumların doğuşu ile siyasi etnisitenin özel bir türüdür (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 58). Milletın Batılı bir kavram olarak kabul edilmesi, Mısır ve Sümer gibi modern öncesi bazı devletleri ulus sıfatından mahrum bırakmak anlamına gelir. Eski Mısır, hanedan devlet ile homojen tarihsel kültüre sahip bir topluluk arasında sağlam bir uyumun olduğu etnik bir devlet örneğidir (Anderson, 2015, s. 80). Bu bakış, aynı şekilde göçer üretim tarzına malik toplumlardaki özel milletleşme süreçlerini de tartışma dışı bırakır. Yerleşik devlet odaklı çalışmalar, devlet olgusunu modern devlet ile özdeş saymakta, modern dönem öncesindeki yerleşiklerin sistemlerini devlet türleri olarak değil; siyasal türler olarak görmektedir (Güler, 2023, s. 13-15).

Milliyetçilik üzerine çalışmalar, Fransız Devrimi'nden sonra 19 yüzyılda ‘‘millet’’ kavramı üzerinden geliştirilmiştir: Amerikan ve Fransız Devrimleri'nin şekillendirdiği ortamda millet, vatanseverliğin kalıcı olarak yeşerdiği bir biçimdir, dolayısıyla cumhuriyetçi ve vatansever kavramları birbirini tamamlayan kavramlar olarak kabul edilmiştir. ‘‘İmparatorluğa ya da Kraliyete ait’’ söylemlerin yerini ‘‘millete ait’’ söyleminin alması ile devlet kurumlarının tahakkümü de millet ve cumhuriyetin iç içe geçtiği bir anlam kazanmıştır (Mauss, 2021, s. 12-13). 19. yüzyıl ve 20. yüzyıla hakim ‘‘belirli sınırlara sahip, bütünleşmiş bir toplumun merkezi bir iktidar altında toplanmış olması’’ kriteri ile birlikte değerlendirilen ‘‘millet’’ kavramı, (Mauss, 2021; Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2016) esasında dönemin merkezietçi (ulus) devlet anlayışı ve ulusal egemenlik ilkesi ile ilişkilidir. Avrupa'yı ve Avrupa'daki ulusları merkeze alan bu görüşler dahilinde, Avrupa'nın hem kamu hukukunun¹⁸ temelini attığı

¹⁸ Burada, Kıta Avrupası hukuk sistemi kastedilmektedir. Büyük ölçüde Roma Hukuku kaynaklı olan, Fransız, Alman, İtalyan, İsviçre, İspanyol hukuk sistemlerini kapsayan Kıta Avrupası

hem bir milletler imparatorluğuna ev sahipliği yaptığı savunulmuştur çünkü Avrupa'nın "karma doğusu"¹⁹ tamamen genç ya da kusurlu milletlerden (Mauss, 2021, s. 26) ya da birlik olma arzusu duymayan bir köylü kitlesinden, Avrupa'nın batısı gelişmiş ulus devletlerden oluşmaktaydı (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b).

Batı Avrupa odaklı milliyetçilik üzerine çalışma yapan ilk düşünürlerden biri Fransız filozof Ernest Renan, döneminin temsilcisi olarak, Fransız Devrimi sonrası yükselen, halkın egemenliği ilkesi bağlamında ulusun ve milliyetçiliğin etnografik temelleri olmadığını iddia eder (Renan, 2019). Onun için milliyetçilik "unutma"ya dayalıdır, ve bunun en anlamlı örneği Alsas-Loren'dir. Alman filozoflarının o dönemde, Alsas-Loren'in dil veya ırk bakımından Cermen oldukları savunusuna karşın, Alsaslılar'ın Fransız kalma iradesinin öncül olduğunu ileri sürer çünkü dil ve köken olarak Almanlar'a Fransızlar'dan daha yakın olmaları, Fransız ulusuna tabi olma iradelerini etkilememektedir (Renan, 2019, s. 26). Bunu da ırk ve ulus kavramlarının farklı olmasına bağlamaktadır. Ancak Fransız Devrimi ve sonrasında o dönemin etkili olduğu Avrupa merkezci anlayış, Renan'ın ulusların tarihte yeni olduklarına ilişkin görüşünü şekillendirmiştir. Ona göre, Mısır, Çin ve kadim Keldani ulus değildir; büyüklük ve önemlerinden dolayı Fransa, Almanya, Rusya ve İngiltere ulus olmanın asıl figürleridir (Renan, 2019, s. 34). Öte yandan, Renan, "unutma" edimini milliyetçilik için asıl olduğunu iddia eder ve genel olarak teorisini ve "unutma" kavramını, Kuzey ve Güney Fransa'nın birleşmesi aşamasında yaklaşık bir yüzyıl süren imha ve yıkıma dayandırır. Renan'ın "unutma" kavramı, Gat ve Yakobsen'in (2019) bahsettiği "sivil milliyetçilik" kavramını akla getirir. Her ne kadar "unutma" ve "sivil milliyetçilik" kavramları eşzamanlı ortaya çıkmasa da bir nevi milliyetçiliğin bir ideoloji olarak kurulması ile bağlantılıdır. Renan'a göre hiçbir Fransız vatandaşı, Burgonyalı mı Vizigotlardan mı ya da Tayfallardan mı olduğunu bilmez; nitekim Aziz Barthélemy Günü'nü unutmak zorundadır: Ulus, ancak tüm bireylerin ortak bir şeye sahip olması

sisteminin en önemli özelliği kamu hukuku-özel hukuk ayrımı ve adli yargı-idarî yargı ayrılığının olmasıdır.

¹⁹ "Avrupa'nın Karma Doğusu" terimi, Mauss'un milliyetçilik üzerine çalışmasından alınmıştır. Burada Mauss, özellikle Almanya'nın doğusu ve kuzeydoğusunu kapsayan Macar, Çek, Litvan, Polonya ve Slav halkına gönderme yapmaktadır. Gellner da yüksek-alt kültür ayrımı yaparken Batı Avrupa halkları dışındakileri organik, teşkilatmamış ve ulus bilinci hiçbir zaman olmayan bir kitle olarak görür.

halinde ve hepsinin çoğu şeyi unutması durumunda kurulabilir (Renan, 2019, s. 38). Ulus, ruhani bir ilke olarak geçmiş ve şimdiden oluşan ortak zengin bir hatıralar mirasını içinde barındıran bir hissiyattır; bu hissiyatın temelinde de büyük bir dayanışmaya istinaden rıza ve istek yatar. Birlikte yaşama arzusu, ortak karar alma ve bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirme ve devam ettirme hissiyatı ile Alsas-Loren'in Fransız kalma iradesini meşrulaştırmaya çalışır. Bu bağlamda, aslında ulus ve milliyetçilik kavramlarını, dönemsel dinamiğe bağlı olarak tanımlamıştır; Fransız toplumunun ihtiyaç ve deneyimleri ekseninde biçimlendirdiği milliyetçilik anlayışı, "unutma" ediminin içerdiği seçiciliği, rızanın maddi koşullarını dikkate almamıştır.

Renan'ın tartıştığı milliyetçilik ve ulus kavramları, I. Dünya Savaşı sonrası bazı ulus devlet imparatorluklarının yıkılmasına ve bu yıkıntıların manda idareleri altında yönetilmesini sağlamak için Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına kadar pek de gündemde olmamıştır. Diğer yandan, iki Dünya Savaşı arası 1918-1945 dönemin özgünlüğü kendini, Wilson Prensipleri'nin ortaya çıkışında, milliyetçilik hareketlerinde ve ulusların kendi kaderini tayin hakkının dönüşümünde gösterir. Ancak milliyetçilik çalışmalarının doktrinde arttığı ve kuramsal çalışmaların yoğunlaştığı dönem, 1980'ler sonrasıdır: 1980'ler ile milliyetçilik çalışmalarında artan literatür, iki ana düzlem üzerinde ilerlemiştir: Modernistler ve Gelenekçiler (Akbulut, 2014). Gelenekçiler, evrensel olmasa da milliyetçilik kavramının yalnız Avrupa'da değil tüm dünyada modernite öncesi de var olduğunu ve hatta antik çağlara kadar geri götürülebileceğini savunurlar (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 9). Ulusu, etnik bir zemin temelinde yorumlarken, milliyetçiliği de kültürel bir siyasal hareket biçimi olarak kabul ederler (Akbulut, 2014, s. 21). Bu yaklaşımın kökeni, Alman ekolüne ve Alman Birliği'nin kurulduğu dönemdeki yoğun dil mirası ve kültürüne ilişkin çalışmalara²⁰ dayanır.

²⁰ Prusya'nın kendi varlığını korumak için canlı tuttuğu Alman Birliği fikri üzerinde yeni metinler yazılmaya başlanması ile birlikte Alman ulusal kimliği ve birliği konusunda yoğunlaşılacak bu dönemde Alman halkının tarih, dil, edebiyat, din ve sanat alanlarındaki milli değerlerine dönüş olarak yeni bir Alman romantizmi kendini göstermiştir. 19. Yüzyılın ortalarında itibaten Volk terimi de (halk, ulus, ırk) ulus kelimesine referans olarak kullanılsa da aslında Alman Ulusu'nun ve kültürünün üstünlüğünü kabul eden bir terim olarak kabul edilmiştir.

Modernistlere göre uluslar, 19. yüzyılda Fransız ve Sanayi Devrimleri ile erken modern dönemde toplumsal entegrasyon ve siyasi seferberlik süreçlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2015; Breuilly, 2020). Özellikle matbaa teknolojisi, kitlesel eğitim ve siyasi katılım, sanayileşme ile kapitalist ekonomilerin ortaya çıkışının ulusların ve milliyetçilik kavramının merkezine koyan modernistler, etnik topluluklar ile milliyetçiliğin iç içe geçip geçmediği sorusu üzerinde durmuşlardır (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2015). Bu kapsamda, ırkçılığa, etnisite ile eş anlam ithaf edilerek II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkım ve hasarlardan dolayı negatif bir anlam yüklenmiştir çünkü etnisitenin soy, ata ve kan bağı ile ilişkisi dolaysız kabul edilmiştir. Oysaki, etnik formasyon, göçler, evlat edinmeler ve sınırların değişmesi ile devamlı dönüşen çok belirleyenli karmaşık bir süreç olarak tanımlanabilir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 30). Etnik grupların ve toplumun maruz kaldığı her deneyim onların ortak kültür ve bağının yeniden üretilmesini tetikler. Bu anlamda kültür ve tarihi merkez alan Smith (2016), ulusların alt tabakası olarak tanımladığı etnik toplulukların ne gibi nitelikleri haiz olduğuna dair bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre, kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusuna sahip topluluklar, ne kadar çok sahiplerse, ideal etnik topluluk tipine o derece yaklaşır (Smith, 2016, s. 42). Kültür, tarihsel bağ ve dayanışma odaklı özelliklere sahip etnik toplulukların benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklere sahip olması bu anlamda önemsizdir. Çünkü benzersiz kalıtsal biyolojik özellikler ancak ırk söz konusu olduğunda değerlendirilir. Ayrıca, etnik topluluklar için bir devlet ile bağlarının sadece tarih ve sembolik olarak kalabilmesi mümkünken, milletler için bu bağın fiili ve fiziki olduğu iddia edilir (Smith, 2016, s. 70). Bu iddianın temeli, Smith'in etnosembolist bir yaklaşımla milliyetçiliği açıklamak için bir ara yol arayışı içerisinde olması ile açıklanabilir. Ulusların etnik bir kökeni olduğunda ısrarını sürdürürken aynı zamanda milliyetçiliğin moderniteye ait olduğunun da altını çizer (Akbulut, 2014, s. 21). Diğer taraftan, etnisite ve milliyetçiliğin yakından ilişkisini kabul eden Gat ve Jakobsen (2019), etnisitenin devletin ortaya çıkışından önce de siyasi olduğunu belirtir. Ancak Smith'in görüşünü kısmen benimseyerek etnisite kavramının ‘ortak akrabalığa ve kültüre sahip bir halka’ özgü olduğunu da ekler (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 11). Etnisitenin her zaman siyasi olduğunun kabulü, etnik açıdan birbiriyle ilişkili ve yakın toplulukların büyük

devletlerin genişlemesine ve kurulmasına imkan sağladığı bir neden-sonuç ilişkisi içinde yatar (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 11). Modern olmayan anlamda ulusal²¹ devletler, Avrupa dışında da Mısır ve Sümer²² gibi şehir-devletler veya ulusal devlet olarak, devletin egemenliğini kurmak ve pekiştirmek için hakim bir etnik gruba dayanmıştır (Gat ve Yakobsen, 2019, s.12-13). Böylelikle etnik topluluk ve devlet arasında bir örtüşme ortaya çıkarken, karşılıklı süreç içerisinde ikisini de birbirini beslemiştir. Modernist ile gelenekçi çalışmalar arasındaki çekişme bu bağlamda, temel olarak etnisite, etni, etnik topluluk kavramlarının kuramlarında ne ölçüde yer alması ile ilgili olmuştur.

Modern kuramın önde gelen isimlerinden biri olan Gellner için milliyetçilik, ‘... *etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayurmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramı*’ olarak işlev görür (Gellner, 2013b, s. 71). Yani, devletsiz toplumlarda milliyetçilik ortaya çıkamaz (Gellner, 2013b, s. 74-75), ancak bu devletin varlığının, *sine qua non*, milliyetçilik için bir veri olarak kabul edilmesi demek olacaktır. Nitekim, Gellner’e göre, insanlık tarihinin üç temel aşamasından ikisi olan avcı-toplayıcı ve tarım dönemlerinde milliyetçiliğin olmaması, devletsiz bir toplum düzeninin yer yer hakim olmasında ve varolan devlet biçimlerinin de değişkenliğinde yatar (2013b, s. 76). Aslında devlet-milliyetçilik ilişkisi içerisinde devlet, Gellner için modern devlettir ve bu ancak sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmıştır; modern öncesi ulusların ve devletlerin ortaya çıkışları bağımsız ve olumsuzdur (Gellner, 2013b, s. 78). Meşruiyeti sağlama ve/veya devam ettirme işlevi olan milliyetçilik, bu noktada, bir gerçeklik olmaktan ziyade bir ideoloji olarak kullanılmaktadır. Çünkü modernistlere göre modern dönem öncesi

²¹ ‘Ulusal devlet’ terimi, Gat & Yakobsen’den ödünç alınmıştır. Ulus-devletlerden farklı olarak, ‘ulusal devletler’, ‘tek bir baskın halk ve bir devlet arasında kabataslak bir örtüşmenin mevcut olduğu siyasi etnisitenin belli bir biçimidir.’ Ayrıca Gat, modern dönem öncesi ulus devlet olarak betimlemesine alternatif olarak ‘etnik devletler’ terimini de önerir.

²² Sümer şehir devletlerinin her birinin kendi koruyucu tanrısı olmasına rağmen ortak bir alfabeyi ve kültürü, ayin metinlerini ve tapınağı paylaştılar. Siyasi olarak ve çoğunlukla birbirine düşman birimlere ayrılmış bir etnik grup olarak bazı şehir-devletleri ötekilere egemen oldu. Mısır ise, ortak etnik bir kökene sahip ayrı bir halk ile uyumlu bir birleşik devlet olarak örgütlenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gat, A. & Yakobsen, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul.

devletler, ulusal veya etnik temellerden başka ilkelere dayanarak ortaya çıkmışlardır (Gat ve Yakobesen, 2019, s.s 93).

Sanayileşme, kitlesel eğitim, teknoloji ve iletişim araçlarının artması ile milliyetçiliği bir ideoloji olarak kabul eden modernistler, bunu farklı perspektiflerden yorumlamışlardır. Örneğin millet, hayal edilmiş bir siyasi topluluk olarak hem sınırlı hem de egemendir; kapitalizm ile yayıncılık sektörünün yayılmasıyla milli bilincin temeli atıldığından milliyetçilik bir ideoloji olarak kabul edilmelidir (Anderson, 2015). Milliyetçilik ideolojisinin gelişiminde en büyük katkının Latince ile rekabet etmeye başlayan dillerin yükselişe geçmesi ve kapitalist yayıncılığın ortaya çıkışı olduğunu öne süren Anderson'a göre, "Hristiyanlığın hayali cemaati" aşınmaya uğramıştır (2015, s. 58). Dilin en önemli itici gücü haiz olması, birbirinden kopuk insanların yerel-iktidar statüye sahip dillerini yazın aracılığıyla yaymalarında gizlidir. Okur yoldaşlar, birbirinin farkına vardıkları gibi ulusal olarak hayal edebilecekleri cemaati de biçimlendirirler (Anderson, 2015, s. 60). Bu biçimlenme, Avrupa'da sistematik ve planlı ortaya çıkmamıştır, ama sonrasında Avrupa, özellikle sömürge devletler için bir model haline gelmiştir (Anderson, 2015, s. 62). Milliyetçiliğin benimsenmiş siyasal ideolojilerle ilişkilendirilerek incelenmesi gerektiğini öne sürerken yazılı metinlerde Latince'nin giderek kullanılmamasını (bunu, yayıncılığın uluslararası özelliğinin kaybedilmesi olarak nitelendirir) özellikle kutsal cemaatlerin parçalanma, çoğullaşma ve bölgeselleşme süreçlerine dayatır (Anderson, 2015, s. 28-33). Yazara göre, hayali bir cemaat olan ulus; kutsal yazı dillerinin ayrıcalıklı konumlarını yitirmeleri, toplumların ilahi bir buyruk ile hükmeden kralların altında ve etrafında örgütlendiklerine dair inancın kaybolması ve varoluşun gündelik dertlerine bir anlam ve bunlardan bir kurtuluş yolu sunan kutsal yazı dillerinden ve krallardan kopuşu temsil eder (Anderson, 2015, s. 51). Bu temsil esasen iktisadi değişime, teknolojiye ve iletişimdeki gelişmeye dayanır ve matbaayı, Reformist hareketleri ve Aydınlanma'yı temel alır. Ne var ki modern dönem öncesi Mısır devletindeki gibi dinin ve medeniyetin ulusal olması meselesi "hayali cemaatler" ve milliyetçiliğin, modern bir kavram olduğu tezine ters düşmektedir (Gat ve Yakobesen, 2019, s. 115).

Sanayi toplumunun hareketliliği ve çeşitliliği ile beraber milliyetçilik, "karmaşık ve sürekli, zincirleme ilişkiler içinde değişen belirli bir tür işbölümünden kaynaklanır"

(Gellner, 2013b, s. 99). İşbölümü ve uzmanlaşma meselesi dolaysız olarak evrensel, standartlaşmış ve örgün eğitim koşullarının modern toplumdaki yerine dayanır (Gellner, 2013b, s. 105). *Yüksek kültürü* elverişli hale getiren bu toplumsal koşullar, siyasal meşruiyetin barınağı olarak görülür. Eğitim kavramı ve *yüksek kültür* eşit unsurlar olarak betimlenebilir: “...modern bir toplumda olağan konumların çoğuna gelebilecek uzman insan yetiştirebilen ve bu insanları bu tür bir kültürel ortamda rahatça yol alabilecek hale getirebilen karmaşık yeteneklerdir.” (Gellner, 2013b, s. 176). Avrupa’da üniversitelerin kurulması, *yüksek kültür* ve kitlesel eğitimin karşılıklı yeniden üretimi ile ilgilidir. Ancak devlet anlayışını Weber’e dayalı olarak geliştiren Gellner için asıl olan, kültürün normatif anlamda değil; antropolojik anlamda belirli bir topluluktaki ayırt edici davranış ve iletişim tarzı olarak kullanılmasıdır (Gellner, 2013b, s. 180). Standartlaşmış bir eğitimin, uzmanlaşmanın ve okur-yazar oranının artması, milliyetçilik ile bağlantılı olmakla beraber milliyetçiliğin ve ulusal duyguların ortaya çıkması sadece modern devlet ile açıklanamaz. Gellner’in milliyetçilik modeliyle çeliştiğini kabul ettiği²³ İskoç ulusçuluğu da aslında nesnel kaçınılmaz bir zorunlulukla ve kültürel olarak türdeş birimlerin sanayileşme ile örgütlenmesi olarak açıklanamayabilir. Veya Osmanlı İmparatorluğu içindeki Balkan milliyetçiliğine dayanak olamaz (Gat ve Jakobson, 2019). İskoç, Bretonya, Bask, Flaman ve Katalan milliyetçilikleri, sadece modernliğin türettiği yeni bir toplumsal örgütlenmenin çıktısı olarak değerlendirilmemelidir. Hrosh (2011), küçük milletlerin oluşumlarının ayırt edici özelliklerini incelediği eserinde benzer bir sonuca varmıştır. Burjuvazinin girdiği andan itibaren milli hareketin başında bulunduğu tezleri, evrensel olarak geçerli bir iddia değildir. İnsanlar arasında kurulan nesnel ilişkiler kendi milli kimliklerine dair farkındalıkları arttırmıştır, bu da modern milletin oluşumuna yansıyan bir süreçtir (Hroch, 2011, s. 32). Diğer bir deyişle, sanayileşme süreci milli kimliği yaratmamıştır, tarihsel olarak zaten varolur. Ancak söz konusu süreç, ezilen milliyetlere mensup küçük zanaatkarlar ve küçük tüccarlar ile büyük ölçekli sanayi üreticileri arasındaki çıkar çatışmalarına neden olmuş, geniş ölçekli üretim ve ticaretin ortaya çıkışı da ezilen milletler açısından egemen milletin yükselişinin karakteristik bir özelliği olarak belirlemiştir (Hroch, 2011, s.272-287).

²³ Gellner, İskoç ulusçuluğu için “Hatta benim modelimle çeliştiği bile söylenebilir.” İfadesini kullanmıştır, Gellner, E. (2013). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Hil Yayın, s. 123.

Bu çerçevede, milliyetçilik ve ulus, modern dönemde kapitalist devlet esasında yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Ulusların ortaya çıkmasını sağlayan *Ulusçuluk Çağı* değildir; uluslar, milliyetçiliğin bir ürünü olmaktan ziyade tersine bir ilişki söz konusu olabilir. Modernistlerin savunduğu gibi sanayileşme, kitlesel eğitim ve matbaa teknolojisindeki ilerleme milliyetçilik ve ulus kavramları üzerinde sıçrayıcı bir etki yaratmış olsa da pek çok ulus, ortak kültür, kimlik ve dayanışma bilincine önceden sahip olabilir. İskoçlar'ın ve İrlandalılar'ın ortak dillerinin Galce ve İskoçça, ortak dinlerinin Katolik olması, dayanışma bilinçlerinin ve milliyetçiliklerinin modern öncesi de varolduğunun kanıtıdır. Zira, günümüzde İskoçça olarak kabul edilen dil, Anglo-Sakson krallığı kurulmadan önce Britanya adalarında konuşulan P-Keltçe, Q-Keltçe ve Galce dillerinin zamanla dönüşüme uğraması ile 13.yüzyıldan itibaren İskoçya ovalarında ana dil haline gelmiştir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 186-192). Arbroath Bildirisi'nde (1320) İskoç hükümeti²⁴'nin, "İskoç ulusu" terimini kullanması, ulus olma bilincinin modern dönem öncesi varolduğunu göstermekle beraber bu bildiri, toplumsal kökeni ve öz yönetimi içeren bir belge niteliğindedir. Aynı şekilde, bir "İrlanda ulusunun" modern dönem öncesi de varolduğu, 1688'deki Görkemli Devrim ve 1798 isyanları ile iddia edilebilir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 186-192; s. 280-281). Dilin ulusal kimliğin önemli bir temeli olduğu kabul edildiğinde İrlanda milliyetçiliğinde bu açıkça görülür. Uzun süre Birleşik Krallık egemenliğinde kalmasına ve İngilizce'nin yoğun olarak kullanılmasına karşın İrlanda Anayasası, İrlanda dilinin ulusal dil olarak ilk resmi dil olduğunu belirtir²⁵ (İrlanda Anayasası, Madde 8/1):

"1.İrlanda dili, milli dil olarak ilk resmi dildir.

2. İngilizce, ikinci resmi dil olarak kabul edilir."

²⁴ 1314 yılında İskoçlar, İngilizler'e karşı bağımsızlıklarını kazanıp kendi monarşisini ve üç eyaletten oluşan parlamentosunu kurmuştur.

²⁵ Constitution of Ireland, 01.07.1937 <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>:

"1. The Irish language as the national language is the first official language.

2. The English language is recognised as a second official language."

Britanya egemenliği altındaki İrlanda ve İskoçya'yla beraber, Belçika'da Flaman bölgesi ile Fransızca konuşan ve Katolik olan Valon bölgesi arasındaki gerilim, matbaa teknolojisinden önce de varolmuştur. Flaman milliyetçi akımının başlayıp Valon bölgesine karşı başarı kazanması, Flaman üniversitelerinin rolü ve okuryazar oranının Flamanlar arasında artması ile mümkün olabilmiştir (De Wever, 2013, s. 51-52). Okuryazarlık ve kitlesel eğitim, ekonomik anlamda geri olan Flamanlar'ın iktisadi gücü elinde tutmaya başlamalarına ön ayak olmuştur. Bu bağlamda, daha önce de belirtildiği gibi, modern milliyetçilik kuramlarının sorgusuz kabulü mümkün olmamakla beraber, modernitenin milliyetçiliklere ve uluslara siyasi örgütlenme ve egemenlik bilinci aşıladığı veya bu bilinci yükselttiği söylenebilir. Bir başka deyişle, milliyetçilik kapitalizmden önce gelse bile kapitalist toplumlarda özgül ve yeni işlevler edinmiştir. Devlet örgütlenmesine ve ilgili toplumsal formasyona işleyen kapitalist eğilimler, toplumlar arası rekabet sürecinde ideolojik, siyasi ve iktisadi faydaların edinilmesinde milliyetçiliğin bir kaldıraç olarak kullanılmasına neden olmuştur. İskoçya'nın, Bask ve Katalanlar'ın ortak kültür, dil ve etnik yapılarının tarihsel boyutu hesaba katılarak, bilhassa bu bölgelerin sahip olduğu maden, petrol ve ticaret kaynaklarının milliyetçilik hareketlerinde ve özerklik ya da bağımsızlık için referandum yoluna gitmelerinde etkili olduğu bir diğer gerçekliktir. İskoç Milli Hareketi çerçevesinde İskoç Milli Partisi'nin 1970'lerdeki *It's Scotland's Oil*²⁶ sloganı, güncel referandum tartışmalarının hala merkezindedir.²⁷ İskoçya'nın petrol gelirlerinden dışlanması halinde, İskoç referandumunun kemiği büyük oranda petrol gelirlerine dayanan mali politikası sekteye uğrayacaktır.²⁸ Katalonya için ise durum, ticaret odaklıdır: En yüksek gayrisafı yurtiçi

²⁶ Britanya'nın İskoçya sahilinde keşfedilen Kuzey Denizi petrol rezerv gelirlerinin önemli miktarından İskoçya'nın yararlanmasının önüne geçmesiyle başlayan slogandır. Amaç, bağımsız bir İskoç devletinin ekonomisini finanse etmektir. İskoç Milli Partisi, Şubat ve Ekim, 1974'de Birleşik Krallık genel seçim kampanyasında bu sloganı kullanmıştır. Şubat seçimi sonrasında Avam Kamarası'nda yedi koltuk kazanan Parti, Ekim seçiminde koltuk sayısını onbire yükseltmiştir.

²⁷ Who would get the oil revenues if Scotland became independent? The Guardian; <https://www.theguardian.com/politics/reality-check-with-polly-curtis/2012/mar/02/oil-revenues-if-scotland-became-independent>; Scottish independence: SNP's economic case 'should not include oil'. BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-39178324> (son erişim tarihi: 17.03.2024).

²⁸ Scottish Independence: Implications for the North Sea oil and Gas Sector. Herbert Smith Freehills. <https://www.herbertsmithfreehills.com/latest-thinking/scottish-independence-implications-for-the-north-sea-oil-and-gas-sector>

hasilası olan bölge olarak araba, gıda ve kimyasal gibi ürünlerin ihracat gelirlerinde ülkenin 1/4üne sahiptir (Kuenssbetg, 2021, s. 2021).

Öte yandan, anaakım literatür dışında yer alan Marksist yaklaşım kapsamında yürütülen bazı çalışmalar, milliyetçilik çalışmalarına alternatif bir üçüncü yaklaşım sunar. Bazı Marksistler, ulusu, üretimin içsel ve dışsal birlikteliği ile ulaştığı gelişme aşamasına dayandırır. Bir tarihsel olgu olarak değerlendirilen milliyetçilik, burjuvazinin piyasaları genişletme gereksinimi olarak değerlendirilir (Akbulut, 2014, s. 22). Milliyetçilik, insanların egemen bir devlette kendilerini yönetmeleri gerektiği fikri ile Avrupa'nın özgürlük ve demokrasi fikirlerinin yarattığı bir süreç olarak ileri sürülmektedir (Blaut, 1987, s. 31). Nitekim, Hobsbawn, ulus ve milliyetçilik konularında modern ulusun liberal ideolojinin bir parçası olduğunu söyler çünkü ulus, "ulus devletle ilişkilendirildiği kadar toplumsal bir birimdir" (Akbulut, 2014, . 22-23).

Milliyetçilik kuram ve yaklaşımları bazı noktalarda birbirine benzer özellikler gösterebilir. Savunanların görüşlerini birleştiren ve ayıran noktalar çeşitlidir, bu da biçimle ilgili eleştirilerin önünü açmaktadır (Özkırmı, 2015, s. 254). Örneğin, modernist Gellner (2013a; 2013b), milliyetçiliği "uydurma ve sahtelikle" özdeşleştirirken, yine modernist olan Anderson (2015), onu "icat edilmişlikle ve hayal etme ile" açıklar. Öte yandan, Hobsbawn da Gellner gibi milliyetçiliğin yakın gelecekte etkisini yitireceğini savunur (Hobsbawn, 2020). Sonuç olarak, ulus ve milliyetçilik yaklaşımlarının geniş bir yelpazeye yayılması, karmaşıklığı ve yeri geldiğinde katı bir sınıflandırmaya tabi tutulamamaları nedenlerinden dolayı, federasyonlara ilişkin tespitler birden çok yaklaşımın sentezine dayanacaktır. Nitekim, milliyetçiliklerin, ulus-devletlerin ve egemenliğin farklı dönemlerde farklı bağlamlarda incelenme gerekliliği, tek bir yaklaşım çerçevesinde tüm milliyetçilikleri ve federasyonları açıklamayı pek mümkün kılmaz.

1.4.2. Emperyalizmin Dönüşümü ile Milliyetçilik Kavramı Üzerine

Emperyalizmin klasik döneminde (1870-1945), milliyetçi hareketler, emperyalist devletler arasındaki rekabet ve savaş ile ilişkidir. Büyük kapitalist devletler arasında rekabet fikri üzerine gelişen klasik emperyalizm yorumları (Özdemir, 2011, s. 267), 19.

yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında kapitalizm ile uluslararası boyuttaki işleyişiyle beraber meydana gelen savaşların açıklanması yolunda Marksizm içerisinde geliştirilen yaklaşımlardır. Bir yaklaşıma göre, bilimdeki gelişmeler ile desteklenen gelişmiş bir üretim, ulaşım ve taşımacılık gibi alanlarda yapılan atılımlar ile ticaretin ve işgücünün dolaşımı, sermayenin uluslararasılaşmasına olanak tanır ve bu süreç çelişkisiz değildir. Piyasa anarşisinin yerine örgütlenmiş ve devlet güdümündeki bir ekonomi hakimdir ve ulusal alanda rekabet silikleşirken, uluslararası alanda keskinleşmektedir (Brewer, 2011, s. 128).

Aslında, klasik emperyalizm döneminde, kendi ülkelerinde mukim sermayenin çıkarlarını savunan gelişmiş kapitalist devletler, 20. yüzyılın başında dünyanın hemen hemen tamamını bölüşürken, bu bölüşmeyi manda ve sömürge kavramları altında gerçekleştirmiştir. Bu dönemde sermaye birikiminin genişletilmiş yeniden üretim koşullarını düzenleyen ve denetleyen devlet aygıtlarında sermayenin temsilinin artışı söz konusudur. Artan temsilin bir çıktısı olarak, uluslararası pazarları ve hammadde işgücü arzını bölüşme, domine etme etkisi doğmaktadır (Lenin, 2009, s. 101-vd.). Öte yandan, büyük kapitalist devletlerin domine etme edimi ve sömürgecilik kavramı 20. yüzyıl öncesinde de mevcuttur. Klasik Marksist düşünceye göre, 1880'lere kadar olan bu dönemde hakim olan sanayi sermayesi, az gelişmiş ülkeleri ucuz hammadde ve gıda kaynağı olarak görmekteydi ve artık değeri gerçekleştirmek için bu bölgeleri aynı zamanda pazar olarak kullanmaktaydı (Magdoff, 2006).

Örneğin, Hollanda, 1600'lerin başından 1700'lere kadar tam anlamıyla gelişmiş bir sömürge sistemi kurmuştu (Marx, 2011, s. 719-721). Chimni'nin yaptığı ayrıma göre de 1760-1879 arası, yeni sömürgecilik dönemi olarak sömürgelerdeki doğal kaynakları talan etmekte devlet iktidarını etkin kullanan ulus devlet imparatorlukları dönemidir (Chimni, 1993, s. 226). Nitekim, Güney Amerika sömürgelerinde görülen plantasyon sistemi²⁹ de, bu dönem içerisinde yer almaktadır. Bu anlamda, Güney Amerika ülkelerindeki İspanya'ya karşı başlatılan bağımsızlık hareketlerinde modernistlerin iddia ettiği gibi milliyetçiliğin bir

²⁹ Güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerine özgü plantasyon sistemi, 20. yüzyıl ile birlikte toplumsal formasyonun, sermaye ve bağımlı sınıfların ve farklı fraksyonların şekillenmesinde etkilidir. Buna bağlı olarak, milliyetçilik ve ulus kavramları oluşurken, Güney Amerika ülkelerinin çoğunluğunun federasyon olarak örgütlenmeleri söz konusu olmuştur

ideoloji olarak geliştiği söylenebilir. Gellner (2013a, 2013b) ve Anderson'ın (2015) kuramsallaştırdığı milliyetçilik kavramı, Latin Amerika ülkelerinin örgütlenmesi sürecinde ele alındığında işlevseldir. Gellner, sanayileşme öncesi uygarlıkların, etnik farklılıkları barındırma anlamında zengin olmalarına rağmen politik milliyetçilik barındırmadığını ileri sürer. Bu kültürlerin bir politik birime sahip olmadığı gözlemi üzerinden sadece kültürel bir milliyetçiliğe sahip olduklarını belirtir, ki bu da *yüksek kültür* değildir (Gellner, 2013a, s. 59-60). Gat ve Yakobsen'e göre, etnik ve dilsel bir mozaığe sahip Latin Amerika'da etnik gruplar hem kültürel ortak özelliklerden hem ortak akrabalık bilincinden, yani bir ulus bilincinden yoksundular. Etnik ve ulusal kaynaşma ancak, eğitim, kentleşme, demiryolları ve iletişim teknolojilerinin sayesinde siyasi seferberliği ve kültürel entegrasyonu arttırabilmiştir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 346-348). Latin Amerika'daki milliyetçi hareketler için Avrupa ulusları bir model ve ülkü sunmuştur³⁰ (Gat ve Anderson, 2019, 347; Anderson, 2015; Gellner, 2013a). O halde, *yüksek kültür*'ü olmadıkları iddia edilen Güney Amerika ülkelerinin sanayileşme, kitle iletişim araçlarının gelişmesi vb. ile birlikte milliyetçi akım ile iç içe geçmiş bir ulus devlet kurma projelerinin nihayetinde neden federasyon olduğu meselesi önemlidir. Örneğin, Criollalar³¹'ın kurduğu düzen sırasında Latin Amerika, onlarca etnisite ve neredeyse 400 adet yerel dili barındırıyordu ve yerli nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerde bile yerliler kendileri ifade edememekteydi (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 345). Bu yerel dilleri ve yerli nüfusa "ev sahipliği" yapabilecek yegane devlet biçimi federasyon olarak karar verilmiş, bu bağlamda Brezilya başta olmak üzere Arjantin, Meksika, Kolombiya ve Venezüela federal sistemi benimsemiştir.

Diğer yandan, Avrupa merkeziliğin ve yüksek-alt kültür ayrımının güncelliğinin korunduğunu Fransız milliyetçiliğinin *Frankofon*³² ülkelerde ortaya koyduğu ortak eylem önerilerinde de görebiliriz. Milliyetçilik, içerisinde kültürel, dilsel ve etnik boyutları

³⁰ Öte yandan, klasik emperyalizm döneminde Balkanlar'daki devletlerin milliyetçi akımlardan etkilenip, bağımsızlıklarını kazanmalarının yolunu açan, Latin Amerika'daki millet bilincinden farklı olarak gelişmiştir. Yunan Bağımsızlık Savaşı, (1821-1833), sanayileşme öncesi, Osmanlı'ya karşı bir ulusal isyan olarak tanımlanır. Balkanlar'da halk isyanlarının modern dönemde başarılı olmasının sebebi, o dönemde Osmanlı gücünün ve baskısının muazzam derece zayıflamış olmasıdır.

³¹ Avrupa kökenli olup Latin Amerika'da doğmuş kolonicilerdir.

³² Fransızca konuşan ülkeleri ve insanları tanımlamak için kullanılan terim.

kapsadığından *Frankofonlar*, önemli bir örnektir. Fransız dil, kültür ve eğitimini korumak, yaymak ve teşvik etmenin ötesinde *Frankofon* ülkelerde demokrasi ve insan hakları bağlamında belirli bir devlet biçiminin desteklenmesini de amaç edinen Uluslararası Frankofon Organizasyonu (*Organisation Internationale de la Francophonie*)³³ 1970 yılında kurulmuştur. Tarihsel süreçte her milliyetçilik, farklı ölçülerde sivil ve/veya etnik unsurları barındırabilir ve barındırdığı bu unsurların içerikleri konjonktüre göre dönüşebilir. Jakoben dönemdeki Fransız milliyetçiliği, sivil ve ülkesel özelliklere sahipken sonrasında hegemon bir Fransız kültürünü de içine alan dil milliyetçiliği söz konusu olmuştur (Smith, 2016, s. 30). O dönemden günümüze dil milliyetçiliği ve hegemon Fransız kültürü misyonu devam etmektedir. Fransa'nın eski sömürgesi Vietnam³⁴, 1945 sonrası sömürsüzleştirme hareketleri, Fransız dil ve kültürünün baskınlığı ve milliyetçilik hareketleri bağlamında önemli bir örnektir. Vietnam devletinin, halkının ve kültürünün varlığı ve aralarındaki örtüşme, Fransa'nın Vietnam'ı 19. yüzyılda işgalinden önceye dayanır (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 138). Ancak sömürge bürokrasisi ve büyük ticari girişimler için güvenilir, sadık ve Fransız kültürüne aşina bir yerli burjuvazi yaratmak adına Vietnam'da Fransız eğitim politikaları baskın hale getirilmiştir. Konfüçyus sınavları sistemi tasfiye edilmiş ve Batılı bir alfabe kabul edilmiştir (Anderson, 2015, s. 142-146). Bu aslında, Fransa'nın 'sivil milliyetçilik' politikasının Çinliler'e yayılmasına bir örnektir.

Başka bir örnek, önceleri Belçika Kralı Leopold II'nin mülkiyetindeyken, 1906'da Belçika Kolonisi olan Kongo'nun, 1960 yılında bağımsızlığını kazanarak bölgesel devlet olarak kurulmasıdır. Ülke, bölgesel devlet olarak tanımlansa da federasyona daha yakın bir örgütlenmeye sahiptir; çünkü koloni döneminin dil³⁵ esaslı idari bölümlenmesi bağımsızlık kazandıktan sonra da sürdürülmüştür. Bağımsızlığını kazanmasında yüksek eğitim almış kitlenin önemli bir rolü olmuştur (Smith, 2016, s. 169). Zira, Vietnam örneğine benzer şekilde Kongo'da da eğitimin Belçikalılar tarafından bir kültür

³³ Ayrıntılı bilgi için bkn. <https://www.francophonie.org/>

³⁴ 2 Eylül 1945 tarihinde bağımsızlığını kazanan Vietnam, bir üniter devlettir.

³⁵ Kongo'da şu anda 121 konuşulan dil olmakla beraber, 2006 tarihli Kongo Anayasası, resmi ve ulusal diller ayrımı yapar. Fransızca, resmi dil; Kikongo, Lingala, Swahili ve Tshiluba dilleri ulusal dillerdir. Ayrıntılı bilgi için: Zongwe, Dunia P. (2019). Democratic Republic of the Congo. *Autonomy Arrangements in the World*. <http://www.world-autonomies.info/tas/drcongo/Pages/default.aspx>

asimilasyonu hedef alınarak Fransızca merkezli olarak kurulması, Fransızcanın halen resmi dil olarak kabul edilmesinde etkilidir.

Aynı şekilde, İngiliz Milletler Topluluğu (*Commonwealth of Nations*)³⁶, İngiliz hegemonyasının hakim olduğu dönemde Birleşik Krallık tarafından kurulan ve günümüze kadar varlığını koruyan milliyetçilik kavramının İngilizce merkezli tezahürüdür. İngiliz Milletler Topluluğu'nda İngilizce ve Frankofon Organizasyonu'nda Fransızca *lingua franca* olarak bu Topluluk ve Organizasyon'a üye devletlerin yerel dillerinin yanında eğitim ve kamuda kullanılan hakim dillerdir. Yani, yüksek kültürün dil üzerinden yaratılması ve İngiliz veya Fransız hayranlığının içselleştirilmesidir. Bu da Gellner'in ulusu, kültür ve devletin birbiri ile örtüşmesi olarak tanımlamasında ve milliyetçiliğin modern dönemin bir icadı olduğuna ilişkin inancında açığa çıkmaktadır. Gellner'e göre Avrupa'nın doğusunda eski millet olmayan imparatorluklar, sadece toplumsal tabakaları ve komşu bölgeleri birbirinden ayıran farklılaşmış bir folk kültürüdür ve milliyetçilik esasen son iki yüzyıla aittir (Gellner, 2013a, s.54; s.90-91; s.234). Bu toplumlarda ve bölgelerde uygun ve ileri olarak tanımladığı bir *yüksek kültür* hakim değildir. *Yüksek kültür* ve milliyetçilik arasında kurduğu inşa ilişkisi, sosyal olgular tarafından desteklenmese de Gellner'in yaklaşımı, modern devletin milliyetçilik üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir.

İngiliz Milletler Topluluğu, İngiliz milliyetçiliğini yaratmamıştır; ancak İngiliz Milletler Topluluğu'nun kurulmasından önce Britanya ulusal-üst kimliğinin yaratılma süreci başlamıştır. Britanya Adaları üzerindeki etnik grupların, halkların ve ulusların İngiliz hakimiyeti altında yüzyıllar süren etkileşimi ve birleşimi sonucunda bir üst kimlik ortaya çıkmıştır ama bu kimliğe İngilizlik statüsü vermek mümkün değildir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 196). Aslında İngilizcenin hakim oluşu ve kapsamlı devlet girişimlerinin yürütülmesi Galler, İskoç, İrlanda, İngiliz alt-kimliklerinin ortak bir Britanya kültürünü kabul etmelerine vesile olmuştur. Aynı zamanda son yüzyıldaki demokratikleşme ve liberalleşme hareketleri milliyetçiliklerin, bir ulus olarak tek devlet altında örgütlenme bilincinin yeniden canlanmasına neden olmuştur (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 196). Bu

³⁶ Britanya İmparatorluğu'nun kurduğu, günümüzde 54 üye ülkeye sahip uluslararası bir koalisyondur. Ayrıntılı bilgi için: <https://thecommonwealth.org/member-countries>

noktada, milliyetçiliği devlet toplumlarının doğuşu ile siyasi bir etnisite türü olarak kuramsal çerçeveye oturtan Gat, ‘resmi milliyetçilik’ kavramını Birleşik Krallık ve Fransa örnekleri üzerinden çözümlenmiştir. Fransızların milliyetçilik anlayışını etnikten ziyade sivil olarak tanımlamaları, aslında ortaçağdan itibaren süregelen asimilasyon politikaları ile bir ölçüde bağlantılıdır. Batı Fransa’nın feodal parçalanışı ile artan bölgesel kimliklerin ve lehçelerin çeşitlenmesi, Latin asıllı *Langue d’oil*³⁷ ve *Langue d’oc*³⁸ dillerinin hakimiyet kurduğu iki ayrı coğrafi alan olarak Kuzey ve Güney’de bölünmeye neden olmuştur (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 245). Bu bölünmüşlük, ancak 14. yüzyıl başında, Paris çevresine hakim olan *Langue d’oil*’in de Fransa’nın dili olmasının etkisi ile birlikte merkezi bir otorite altında ortadan kaldırılmaya başlanmıştır (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 245). Bu bağlamda, Britanya üst-kimliğine karşılık bir Fransız üst-kimliğinin olmaması, Fransa’nın sivil milliyetçilik kavramını benimsemesinde yatar. Fransızca’nın devlet destekli kültürleştirilmesi yerel dillerin asimilasyonunun yanında Fransız Akademisi³⁹ (*Académie Française*) ile gerçekleştirilmiştir. Tıpkı, Almanca’nın Gotthold Ephraim Lessing ve Fichte, İngilizce’nin İngiliz Akademisi (*British Academy*) ve İtalyanca’nın Dante ile ulusallaştırılması gibi. Çünkü ulus ve milliyetçilik için dilin yaratılmasının yeterli olmadığı, ‘tek ve ortak’ dilin yayılmasına, yaygınlaştırılmasına ve iyice yerleşmesi için mükemmelleştirilmesine gayret edilmesi gerekir (Mauss, 2021, s. 39).

Tek ve ortak dilin yayılması ve yaygınlaştırılması ile milliyetçilik ilişkisi, 19. yüzyılda ulusal birliklerini sağlayan Almanya’nın neden federasyon, İtalya’nın ise neden üniter devlet olarak örgütlendikleri meselesini akla getirir. Hem İtalya’nın Birleşmesi (*Risorgimento*) hem de Alman Birliği, sosyo-kültürel ve ekonomik farklıları haiz siyasi kurumların ve toplumsal yapıların merkezi bir iktidarda toplanmasını amaçlamıştır. Genel hatlarıyla, iki ulus da benzer coğrafyada, benzer yabancı güç tehditleri altındaydı. Ortaçağ Alman kimliği, Freisingli Otto ve Alexander von Roes gibi özgün tarihçilerce belgelenmesinin yanı sıra Almanya, 1512 yılında imparatorluk adını Alman ulusunun

³⁷ Günümüz Fransızcasını da kapsayan, Ortaçağ’da Kuzey Fransa’ya hakim Fransız diyalektidir.

³⁸ Ortaçağ’da Güney Fransa’da konuşulan, Oksitanca olarak da adlandırılan dil. Halen Fransa’nın Occitane bölgesinde küçük bir kesim tarafından konuşulmaktadır.

³⁹ Académie Française, Fransızcanın kullanım kuralları ve kelimelerini belirlemek için kurulan kurum.

Kutsal Roma İmparatorluğu (*Helliges Römische Reich Deutscher Nation*) olarak değiştirerek bunu belirgin hale getirmiştir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 205). Bu bağlamda, Almanya'daki yerel prenslerin fiili olarak bağımsız olmaları ve özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda imparatorluğa sözde bir sadakatle bağlanmaları, salt modern bir gelişme olarak değerlendirilmemelidir (Gat ve Yakobsen, s. 2019, 206; 234-235).

İtalya'da ise şehir devletlerinin siyasi işbirliğinin temeli, etnik gerçeklere değil, kültür bilincine ve ekonomik nedenlere dayanmaktaydı. Şehir devletlerinin muazzam bir serveti ve ihtişamı vardı. Yerel ve bölgesel kimliklerin egemenliklerini günümüze kadar koruduğu İtalya'da Rönesans döneminde edebi sanatta yapılan devrimle birleşik bir devlet olma ve bir İtalyan üst-kimliği kurmanın yolu açıldı (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 241). Yerel lehçelerin halen çeşitliliğini korumasına karşılık Floransa lehçesinin, İtalyanca'nın milli lehçesi olarak tanınması Dante'nin o dönemdeki İtalyan diline ilişkin çalışmalarına dayanmaktadır. Yerel lehçelerin yanında yerel çeşitliliği hala koruyan İtalya'da günümüzde bölgesel bir devlet olarak beşi özel statülü bölgeler (*statuto speciale*) olmak üzere yirmi idari bölgeden (*regioni*) oluşur. Örneğin, Trentino-Alto Adige özerk bölgesinde İtalyanca'nın yanısıra Almanca da bölgenin iki resmi dilinden biri olarak tanınmaktadır. Avusturya sınırına yakın bu bölge içindeki Almanca konuşan azınlık, bölgede iki ana etnik-ulusal topluluğun kabul edilmesine yol açmıştır. İtalyan Anayasası ise bu toplulukları bir etnik azınlık olarak değil; dilsel azınlık olarak tanımlar:

“*Cumhuriyet, dilsel azınlıkları uygun kurallar aracılığıyla himaye eder.*” (La Costituzione della Repubblica Italiana, 1947, Articolo 6).

Milliyetçilik akımlarının tezahürü 1918-1945, 1945-1990 ve SSCB'nin dağılması ile 1990 sonrası dönemlerde farklılık gösterir. Egemenlik, hegemonik projeler ve ulus devlet kavramları ile ilişki içinde olan milliyetçilik, sermaye birikiminin dinamiklerinden dolayı ya da dolaysız olarak etkilenmiş; bu etkileşim de pek çok diğer kavram gibi içeriğinin dönüşmesine neden olmuştur. Dönüşüm, toplumların yapısal dönüşümleri ile apaçık ilgilidir. Ulus, millet, halk ve ulusçuluk kavramlarının literatürde eş ya da yakın anlamlı kullanılması milliyetçiliğin biçimlenmesinde etki etmiş, Fransız ve Sanayi Devrimi ile paralel olarak ulus devlet ve halk egemenliği kavramları literatüre hakim

olmaya başlamıştır. Örneğin, 1776 Bağımsızlık Bildirgesi'nde "halk" kelimesi geçerken, "ulus" teriminin ilk kez 1789 Anayasası'nda kullanılması (Kemiläinen, 1964, s. 105), egemenlik ve temsile ilişkin söylemlerin dönüştüğü anlamı gelir. Çoğu milliyetçilik, aynı zamanda halka ait egemenliği, ulusun kurucu unsuru olarak addeder. Esasen milliyetçiliği, sanayileşme, iletişim araçlarının gelişmesi ve kitle eğitimin ilerlemesi olarak yorumlayan modernistlerin kendi varsayımlarından yola çıkarak halk egemenliğini modernleşme sürecinden kaynaklanan büyük bir değişim olarak saptamaları tutarlı olacaktır. Bu saptamadan yola çıkarak II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında ulus-devlet inşa süreçlerinin milliyetçi ideoloji ile yan yana ilerlediğini görebiliriz (Anderson, 2015, s. 129). Modernist milliyetçi yaklaşıma göre bunun sebebi eğitim sisteminin, kitle iletişim araçlarının (özellikle radyo) ve idari düzenlemelerin daha önce sistematik olmayan, fakat sonrasında bir model olarak uygulanan hayali cemaati inşa etmeye içkindir. "Modern olmayan uluslar", "sömürgeleştirilmiş toplumlar", modern bilgi ve Batı kültürüyle birlikte, sömürgelerdeki eğitim sisteminin etkisiyle bu sürecin içine girmişlerdir (Anderson, 2015, s. 136). Bu bağlamda, eski sömürge olan Malezya'nın federasyon olması, eğitim sistemi ve Batı kültürü ile harmanlanması sonucunda mı ortaya çıktığı sorusu sorulabilir. Neden çoğu eski sömürge ülkeleri, 1945 sonrası örgütlenmelerinde üniter devleti değil de federasyonu seçmiştir ya da seçmeye itilmiştir? Bu noktada, emperyalizmin dönüşümü ve ulus devlet içindeki temsil fraksiyonları ve egemenlik söylemi arasındaki ilişki karşımıza çıkar. 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının hakim olduğu konjonktürde Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşması ile birlikte, Amerikan milliyetçiliğinin kendi kültürel ürünleri ve değerlerini dünyaya benimsetme girişimleri de Fransız ve İngiliz kültür ve dillerinin yaygınlaştırılma çabalarına benzerdir, ancak dönemsel olarak farklıdır.

Ne var ki sömürge milliyetçiliği dediğimiz kavram farklıdır. Milliyetçilik ve sömürgecilik etkilerini genellemek yerinde olmaz. Hem sosyo-ekonomik hem etnonasyonel faktörlerin önemli olmasının yanında coğrafi konumları da gözönüne alınarak milliyetçilik hareketleri örtüşür. Bu etmenlerin dolaylı ya da dolaysız etkisine bağlı olarak devletlerin federasyon, bölgesel ya da üniter devlet olarak örgütlendiği gözlemlenir. Örneğin, sivil-territoryal ve etno-jenealojik olarak iki millet modeli arasında ayırım yapan Smith (2016), Avrupa sömürge imparatorluklarının denizaşırı topraklarında ortaya çıkan milliyetçilik

akımını, etno-milliyetçilik grubu içine sokar. Ancak, federasyonların çoğunlukla İngiliz, İspanyol, Portekiz ve Hollanda sömürgelerinin bağımsızlık kazanmaları sonrasında kurulduğu tespit edildiğinde, bu eski sömürge ülkelerdeki milliyetçilik özellikle 1990 sonrasında etno-milliyetçilik olarak adlandırılır. Nitekim, milliyetçilik, 1980'lerden sonra modernist ve gelenekçiler temelli iki ayrı düzlem üzerinde kuramsallaştırılırken, çoğu zaman verili bir olgu olarak kabul edilmiştir.

1.4.3. Milliyetçiliğin Federasyonlara Yansımaları

Federasyon tartışmalarının ve federalizm doktrinin merkezinde yer alan Amerika Birleşik Devletleri federasyonu, etnik-dil-din çeşitliliğine göre değil coğrafi özelliklere göre egemenliğin bölüştüğü bir federasyondur. Amerika Birleşik Devletleri, Britanya'dan bağımsızlığını kazandığı dönemde Anglo-Sakson, İngilizce konuşan ve Protestan bir ulus profiline sahip bir göçmen ülkesidir. Irk ve etnisiteler arası kendine has ortak bir ulusal kültür meydana getirmiştir.

Toplumsal dinamiğin değişmesi ve dönüşmesi birkaç yılla sınırlandırılmayacak bir süreci içerir. Mesela, ABD için bu süreç Avrupalı ve Latin göçmenler ve *Gold Rush*⁴⁰ dönemi ile somutlaştırılabilir. Batı Yakası'na altın aramak için göç eden binlerce Çinli'nin, Güney Eyaletleri'ndeki Latin asıllı göçmenlerin ve Doğu Yakası'ndaki İrlandalı ve İtalyan başta olmak üzere Avrupalı Katolik ve Yahudi göçmenlerinin yarattığı bu profil, Amerikan ortak ulusal bilinci olarak sunulmuştur. Söz konusu anlatıya göre, çeşitli etnik, kültürel yapıya sahip bu göçmenler federasyon içinde zamanla dağılmış, evlilik ve hatta evlat edinme yoluyla Kızılderililer'i de içine alarak bugün bahsi geçen hegemon bir Amerikan ulusal kimliğine bürünmüştür. Geniş coğrafi yapısı, kendini göçmenlere kucak açan bir ülke olarak lanse etmesi yoğun kültürel, etnik, dilsel ve dinsel çeşitliliği barındırmasını sağlamıştır. İngilizce'nin resmi dil olmasının ötesinde sosyal iletişimin temel dili olması ve Amerikan kamu yönetiminin tartışılmaksızın kabul edilmesi ABD'nin göç alan bir toplum olmasından kaynaklanmaktadır. ABD

⁴⁰ Altına hücum, ilk olarak 1849 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyâletinde, Sierra Nevada'nın dağlarında yaşanan altın bulma yarışı olarak tanımlanan bir harekettir. Sonrasında altın bulunan diğer bölgelere de yayılmıştır.

toplumunun bu özellikleri nedeniyle kolektif hak, Kızılderililer dışında, talepleriyle karşı karşıya kalmaz (Breuilly, 2020; Gat ve Jakobsen, 2019). Ortak bir Amerikan üst-kimliğinin olmasına yönelik çabalar ve bunu etnik temeli olmayan federasyonla sağlama hedefi federatif çözümleri çekici ve gerekli kılmıştır.

Öte yandan, özellikle 1945 sonrası kurulan federasyonlar, daha çok milliyetçi hareketler ve dekolonizasyon dönemi ile kesişen federasyonlardır. Sömürge milliyetçiliği, yerli doğal kaynaklarına, altaypıya, kapitalizmin toplumsal formasyona ne ölçüde intikal ettiğine, sömürge topraklarının etnik çeşitliliğine ve ekonomik gelişme düzeyine göre de farklılık gösterebilir. Anti-sömürgecilik hareketinin, sömürge milliyetçiliğine elitler tarafından mı yoksa halk kesimleri eliyle mi başladığı sorusu ayrı bir mevzudur. Ancak 1945-1990 arası dönemde, Batılı eğitim ile birlikte bu eğitimden etkilenenlerin ve Avrupa merkezli milliyetçilik anlayışının, özellikle sömürge milliyetçiliğinin ve federasyonların bu dönemde “çiçeklenmesinin” önünü açtığı söylenebilir.

Mamafih, II. Dünya Savaşı sonrası hegemonyası, artık bir devletin sermaye birikimi için farklı kökenleri olan sermaye gruplarına kapıyı açması ve bir sermaye grubunun da birden çok ülkede faal olmasıdır. Bu kapsamda ortaya çıkan yeni uluslararası düzenleme biçimleri ile birlikte Birleşmiş Milletler’in yeni rolü, Bretton Woods kuruluşları, uluslararası bütünleşme, NAFTA, AET gibi entegrasyon süreçleri ve sömürgeleştirme hareketleri egemenlik kavramını ve devlet biçimlerini dönüştürmüştür. Milliyetçilik, “toprak” ile ilgisini, ilgili toplumun bir “yurt” olarak benimsediği bir yere ait olması üzerine kurarken, bu ilginin antik çağlara kadar götürülmesine gerek yoktur. Coğrafi olarak konumlanan uluslar, her durumda antik bir tarih ve kültürle bağ kurmadan, öznel olarak kendi tarih ve kültürlerini biçimlendirebilirler. Mesela, ortak bir Avrupa kültür ve mirasını yaratan ve sahiplenen Avrupa milliyetçiliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurulmasından (1957) Maastricht Anlaşması (1992) ile Avrupa Birliği adı altında ekonomik temelli Doğu ve Batı Avrupa’yı birleştirmeye yönelik bir kültür milliyetçiliği olarak şekillenmiştir. AB, üye devletlerin her birinin farklı milli kültürünün sentezi olmasıyla birlikte Rönesans, Reform, Roma Hukuku mirası, demokrasi, Aydınlanma ve insan haklarını barındıran etnik sınıflar yerine sivil sınıfları temel alan bir milliyetçiliktir.

1945 sonrası, klasik emperyalizmin yerini kolektif emperyalizmin almasını sağlayan koşullar ve küresel bir güç haline gelmiş olan SSCB'nin yükselmesi karşısında, sömürge ülkelerin biçimsel de olsa siyasi bağımsızlığa kavuşmaya başladığı bir dönemdir. Kolektif emperyalizm yapısı itibariyle bir emperyalist ülkenin belirli bir sömürge ülkeyi yalnız kendisi için kullanması düşüncesiyle çelişir, ilgili sömürge ülkenin benzer koşullar altında bütün uluslararası şirketlerin “yatırımlarına” açılmasını şart koyar. SSCB ise ulusal kurtuluş hareketlerinin ihtiyaç duyacağı bilgi ve sair kaynağın membasıdır. Bu koşullar altında kendi kaderini tayin meselesi 1966 tarihli ikiz sözleşmeler kapsamına girmiş, 1945 sonrası döneme de sömürsüzleştirme (*de-colonisation*) dönemi denmiştir (Hobsbawm, 2023; Anghie, 2004). Bilhassa Birleşik Krallık sömürge ülkelerinin 1945 sonrası birer federasyon olarak kuruldukları süreçte, milliyetçilik akımlarının federal örgütlenmenin seçiminde ve/veya federal ilke ve pratiklerin uygulanmasını teşvik etmede ne derece etkili olduğu meselesi bu sefer “İngiliz sömürgeleri” için söz konusu olacaktır. Milliyetçiliğin, 19. yüzyılda Avrupa’da keşfedilen bir doktrin olduğunu öne süren Kedourie, 1945 sonrası milliyetçilik ve ulus devlet inşa çalışmalarının ilk temsilcilerinden biridir (Breuilly, 2020, s. 187). Kedouri'nin bu çıkarımı, Massimo d’Azeglio⁴¹'nin “İtalya’yı kurduk, şimdi sıra İtalyanları yaratmakta...” (*L'Italia è fatta ora bisogna fare gli Italiani...*) sözünü akla getirir. II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde faşizmin yıkıcı etkileri ve milliyetçiliğin dolaysız bağlantısı, Kedouri'nin “keşfedilmiş”, “doktrin” ve “Avrupa merkezli” siyasi bir ideoloji olarak milliyetçiliği tanımlamasının yolunu açmıştır (Breuilly, 190).

Eski sömürgelerin bir kısmının, sömürsüzleştirme ve milliyetçilik hareketleri ile paralel olarak siyasi bağımsızlık elde etmesi emperyalizmin sonu değildir. Bağımlılık ilişkileri devam etmektedir çünkü merkez kapitalist ülkeler emperyalizmi sömürsüz de sürdürebilmektedirler (Magdoff, 2005, s. 166). Bağımlılık, tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ve kapitalist üretim ilişkilerinin uluslarüstü boyutta bütünsel ve karşılıklı olarak ortaya çıkardığı bir olgudur (Magdoff, 2005). Bu bağımlılık, bir ülkenin üniter devlet ya da federasyona olmasına bağlı olmadan devam edebilir. Öte yandan, 1945-1990 ve 1990 sonrası kurulan federasyonları açıklamayı amaç edinen bu tezde, genel çerçevede

⁴¹ İtalya’da siyasi bütünlüğün kurulmasında önemli rol oynayan devlet adamı. Federal bir birlik kurmak, asıl gayelerinden biriydi.

federasyon odaklı bir milliyetçilik tespiti yoluna gidilecektir. Bunlardan biri olan Hindistan'da, çeşitli etnik toplulukların tek bir siyasi iktidar çatısı altında toplanmasını sağlayan İngiliz egemenlik pratikleri mevcuttur. Modern dönem öncesi Hindistan'da birleşmiş bir ulusal devlet yokken İngilizler bunu olası kılacak kurumları getirmişlerdir. 1945 sonrası dekolonizasyon döneminde Hindistan Federasyonu, İngilizler'den esinlendiği idari sınırları ve ülkesel birimleri çok da değiştirmeden kurmuştur. İngiliz sömürgesi altındayken İngilizce ve Batı kültürleşmesi ile eğitim gören Hintliler, aslında Hinduizm'in Hindistan'ın modern ulusal kimliğini biçimlendirmek için Batı kültürü ile kaynaşmasına vesile olmuştur (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 368). İngilizlerin dayattığı modern bürokratik devlet modeli ise, özellikle Hintçe konuşanlar ve Hindu seçkinlerce sürdürülmüştür (Smith, 2016, s. 177). Bu mesele, İngilizlerin milliyetçi politikalarını *resmi milliyetçilik* kavramı altında değerlendirilmelidir (Anderson, 2015, s. 102-159) *Resmi milliyetçilik*, popüler dillerin yarattığı milliyetçilikler ortaya çıkmadan önce imkansızdır; İngilizler'in Hindistan hanedanlık tebalarının İngilizleştirilmesi gibi asimile etme girişimleri yoktur. Öte yandan, sömürgeci ülke-İngiliz örneğinde olduğu gibi- kendi dilini idare ettiği zaman hedefi asimilasyon olmayacaktır. İngilizler, Hindistanlıların İngiliz; Hollandalılar, Endonezyalıların Hollandalı olması amacını gütmemişlerdir. Gayeleri, sömürge bürokrasisini, sömürge ülkesinin yönetimini kolaylaştırmak adına kendi dillerinin sömürge ülkelerde kullanımının sağlanmasıdır. Oysaki "sivil milliyetçilik" kavramı ile hareket eden Fransızlar için durum farklıdır: Kendi ülkelerindeki azınlıkların Fransız olmasını istemişlerdir.

Dolayısıyla, 1945-1990 arası döneme hakim olan kültürel, ekonomik ve toplumsal özerklik isteklerinin ön plana çıktığı milliyetçi hareketlerdir. Bu milliyetçi hareketlerin önemi, 1990'lı yıllardan sonra yerel özerklik taleplerinin ayrılıkçı isteklere dönüşmesidir. Nitekim, tarihsel birikimin getirdiği bu isteklerin bir kısmının, federasyon ya da bölgesel devlet olarak sonuçlandığı görülür. Smith (2016), 1970'lerde hareketlenen bu ayrılıkçı akımların, sanayi toplumlarında, yani ancak gelişmekte olan devletlerin çoğundan daha yüksek bir yaşam standardına sahip olan yerleşik devletlerde ortaya çıktığı değerlendirilmesini yapar (Smith, 2016, s. 214). Bu mesele de aslında modernistleri pek çok noktada eleştirmesine rağmen, milliyetçi hareketleri ve milli bilinci bir nevi Batı kültürüne ve Batı merkezli olarak ele almasıdır. Örneğin, Brezilya'nın Fransa'dan

özerklik istekleri ile İrlanda ve İskoç milliyetçiliğinin 1970'ler ile birlikte hareketlenmesinin altında sadece gelişmiş ülke olma nedeni yatmamaktadır çünkü yüksek bir yaşam standardına sahip olunup olunmaması değil, her bir ulusu biçimlendiren tarihsel, kültürel, siyasi, ekonomik birikim meselesidir.

Kanada'daki Quebec milliyetçi hareketi ise, diğer federasyonlardaki milliyetçi hareketlerden ayrışır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış Kanada'da, ABD'deki Amerikan kimliği gibi bir Kanada kimliği hakimdir. Fransızca konuşan Quebec bölgesi ise bunun istisnasıdır. Fransız yerleşimcilerinin hakim olduğu Quebec bölgesi, 1759'da Britanya tarafından işgal edilse de kendi dillerini ve kimliklerini korumaya devam etmişlerdir ve gelişen süreçte İngiliz dili ve kültürü ile kaynaşmamışlardır (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 342) 1960'lardan itibaren Quebec, Fransız kimlik ve kültürünü ön plana çıkararak ayrı bir halk ve ulus olduğunu iddia etmiş, 1945 sonrası milliyetçilik hareketleri içinde yerini almıştır. Bunu 1980 ve 1995 referandumları takip etmiş, günümüzde ise Kanada Yüksek Mahkemesi kararları ile tartışılmıştır ve ayrılma hakkı halen güncelliğini korumaktadır.

Milleti, bir tarihi kültür ve belli bir yurdu paylaşanların tek bir siyasi topluluk içinde birleşmelerini sağlayan kültürel ve siyasi bir bağ olarak tanımlayan Smith (2016) için milliyetçilik, pek çok unsurdan oluşur. Çünkü kavramsal olarak millet, her özgün durumda farklı oranlarda etnik ve jenealojik, ve sivil ve territorial boyutu birbirleriyle harmanlar (Smith, 2016, s. 32-33). Ancak toplulukların etnik kimliklerle sık sık yakın olması, belli etnik grupların en dindar cemaatler olmasına sebebiyet verebilir (Smith, 2016, s. 21). Ermeni ve Yahudi milliyetçiliği bunların en bariz örnekleri olmakla beraber Belçika'da Fransızca konuşan Valon'ların Katolik; Flemenkçe konuşan Flamanlar'ın Protestan olmalarının ayrıca federasyon içindeki çekişmeleri arttırdığı söylenebilir. Bu örnek, etnik grup ile dinin iç içe geçmesi ve milliyetçiliğin bir kültürel görüngü olarak yerleşmesidir. Belçika, 1970'lerden beri devlet reformları ile merkez otoritenin Flaman ve Valon bölgelerine geçmesiyle çift-uluslu bir devletin nadir görülen bir örneğidir. Devlet yönetimi, bu bağlamda etnik sınıflar ve kurumlar tarafından idare edilmeye başlamıştır (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 325). 1992'de Belçika'nın Anayasa değişikliği ile federasyon olan devlet yapısı ise, hem bu gerilimden beslenirken hem de devlet içinde gerilimin sebep olduğu toplumsal yapıda ve iktidarda çatlaklara neden olmaktadır.

Sonuç olarak, milliyetçilik ve ulus, modernist, gelenekçi, marksist veya karma yaklaşımlar altında bir ideoloji ya da gerçeklik olarak öne sürülür. Ancak milliyetçilikler ve uluslar sadece bir kültürel-tarihsel gerçeklik veya bir ideoloji olarak ele alınmamalı; ayrıca milliyetçiliğin yansımalarının dönem ve coğrafyaya özgünlüğü de göz önünde bulundurulmalıdır.. Ulusçu ilke ve milliyetçilik bir ulus devlet olarak federasyonlarda bir siyasi zorunluluk olmayabilir. Yersel örgütlenmelerin dil, din, kültürel ve etnik çeşitliliği esas aldığı hallerde toplumsal yapı içinde dengenin sağlandığı görüşleri, kimi zaman siyasi ve sosyo-ekonomik çekişmelerin yaşanmasının önüne geçmez. Dolayısıyla, milliyetçilik aslında, federasyonları güçlendirebildiği gibi çatışma ve çekişmelere neden olabilir. Bu nedenle, tek bir devlet çatısı altında iki veya daha çok kültürün korunup yaşayabilmesinin zor olduğu iddiası, her devletin toplumsal yapısının sosyo-ekonomik ve tarihsel bağlamda irdelenmesini gerektirir.

20. yüzyıla hakim “belirli sınırlara sahip, bütünleşmiş bir toplumun merkezi bir iktidar altında toplanmış olması” kriteri ile birlikte değerlendirilen “millet” kavramı, (Mauss, 2021; Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2016) dönemin merkezîyetçi (ulus) devlet anlayışı ve ulusal egemenlik ilkesi ile ilişkilidir. Bu bağlamda, millet Batılı bir kavram olarak kabul edilmiş ve devlet, modern devlet olarak kabul edilmiştir. Bu biçimlenme, özellikle sömürge devletler için bir model haline gelmiştir. Bilhassa sömürge ülkelerdeki devlet örgütlenmesine ve ilgili toplumsal formasyona işleyen kapitalist eğilimler, toplumlararası rekabet sürecinde ideolojik, siyasi ve iktisadi faydaların edinilmesinde milliyetçiliğin bir kaldıraç olarak kullanılmasına neden olmuştur. 1945 sonrası örgütlenmelerinde üniter devleti değil de federasyonu seçen bu ülkelerde söz konusu olan husus, emperyalizmin dönüşümü ve ulus devlet içindeki temsil fraksiyonları ve egemenlik söylemi arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. 1945-1990 arası dönemde, Batılı eğitim ile birlikte bu eğitimden etkilenenlerin ve Avrupa merkezîyetçi milliyetçilik anlayışı, sömürge milliyetçiliğinde ve federasyonların kurulmasında etkili olmuştur. Fransız ve İngiliz kültür ve dillerinin yaygınlaştırılma ve muhafaza etme çabalarına paralel 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının hakim olduğu, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzene uygundur.

1.5. SONUÇ

Sonuç olarak, 17. yüzyıl sonrasında iktidar kaynağını dünyevileştirilme, siyasi iktidar anlayışındaki dönüşüm ve iktidarı merkezileştirme çabaları olarak üç eksenli olarak egemenliğin kavramlaştırılması gerçekleşmiştir. Tüzel kişiliğin geliştiği, herkese uygulanabilen yasaların ve vergi sisteminin ortaya çıktığı, birleşmiş bir piyasanın ve merkezi yargı sisteminin kurulduğu bu dönem, merkezi bir teşkilatlanma anlamına gelmektedir. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde şekillenen egemenliğin kavramlaştırılması, üretim ilişkilerinin değerlendirilmesi ile Avrupa toplumlarının her birinde farklı olarak oluştuğu tespiti ile değerlendirilmiştir. Bu nedenle, dönem düşünürlerinin iktidar ve refah arayışı, egemen ve egemenlik kavramlarına ilişkin yazılarına etki etmiş, ulus devletlerin meşrulaşma sürecinde sermaye çağının gelişimiyle birlikte dönemin ihtiyaçları ve gerekliliklerine uygun olarak egemenlik anlayışı ve hukuki biçim şekillenmiştir.

Öte yandan, egemenliğin mutlak, devredilemez ve sınırlanamaz olarak kuramsallaştırılması, 18.yüzyıl sonrasında ulusal egemenlik ile birlikte egemenliğin tek meşru kaynağının ve sahibinin ulus olarak kabulü haline gelmiştir. Toplumun temel biriminin birey olarak kabul edildiği Rousseau ile beraber yurttaş modern anlamıyla oluşmaya başlamıştır. Böylelikle, ‘*yurttaşlar neden kendi çıkarlarına aykırı olsa dahi hukuk kural ve emirlerine uyarlar?*’ sorusunun cevaplanmasında, ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramları öne çıkacaktır. Devleti şekillendiren yapısal belirleyenler, devlet iktidarının yeni ilişkiler yapısı dahilinde değerlendirme süreçlerinden etkilenirken, 20.yüzyılın ilk yarısıyla birlikte temsilciler dolayımıyla kullanılacak olan egemenliğin milli iradede ifadesini bulması, dönemin Fransız ve Alman ekolleri yordamıyla ulus devlet ve/veya federasyonların inşasına uygun olarak yorumlanmıştır. Devlet belirli bir tip ve biçimde olan verili bir olgu değildir; kapitalist üretim ilişkilerinin işleyebilmesi için ideolojik ve siyasi alandaki gerekli dönüşümlerle açıklanmalıdır. Bu nedenle, devleti oluşturan farklı öğeler tarafından verilen kararların uyumunu sağlayan bir dizi ideolojik, siyasi ve iktisadi mekanizmalarla birlikte dönemsel ve mekansal olarak dönüşen egemenliğin, bir söylem olduğu sonucuna varılmıştır.

Egemenlik söyleminin bugünkü içeriğinin karşımıza çıkmaya başladığı dönem, 19. yüzyılın sonu ile başlayan klasik emperyalizm (1870-1945) ile eşzamanlıdır ve döneminin uluslararası hukuk tartışmalarının merkezinde sömürgeciliğin yatması dönemin emperyalist teori, pratik ve egemenlik söylemi ile paraleldir (Anghie, 2004). Kolektif emperyalizm yapısı itibariyle bir emperyalist ülkenin belirli bir sömürge ülkeyi yalnız kendisi için kullanması düşüncesiyle çeliştiğinden ve ilgili sömürge ülkenin benzer koşullar altında bütün uluslararası şirketlerin “yatırımlarına” açılmasını şart koştuğundan klasik emperyalizmle bir arada varolması mümkün değildir (Özdemir, 2014a). Bu nedenle 1945 sonrası ile birlikte ise emperyalizmin klasik dönemi sona ermiştir. Kolektif emperyalizm, artık emperyalizmin güncel formu haline gelmiştir. Yeni dönemde çok uluslu şirketler kapsamında örgütlenen büyük sermayenin aynı anda birden çok devlet içerisinde temsili söz konusu olmaya başlamıştır, ancak ulus devletler halen küresel güç ilişkilerinin yoğunlaştığı ve sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak kullanılan ülkesel düzlemin tamamlayıcısıdır. Sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak ulus devletler, bu bağlamda somut talepler-temsil ilişkisi dahilinde- siyasi, ideolojik ve hukuki düzeneklerin imkanları ile biçimlenecektir. Hakim doktrinde kabul edilen egemenlik kuramı çerçevesinde gelişen söylem, yeni içeriği içerisinde hukukun üstünlüğü ilkesini de egemenliğin sınırlandırılması sürecinde kullanmaya başlayacaktır. Ulus devlet, bu işlev dahilinde dönem şartlarına uygun olarak biçimlenecektir.

Bir ulus devlet olan federasyonlar da bu biçimlenmeden etkilenecektir. Ancak, üniter devlette temsil bulan farklı taleplerin ve bu talepleri üreten gruplara ait güçlerin kesişme noktasında siyasi iktidar, verili bir coğrafya üzerinde özgün etkiler doğururken, federasyonda bu özgün etkiler birden çok iktidar alanında ve iktidarın paylaşılması ile ortaya çıkacaktır. Devletin uluslararasılaştığı dönem olan 1945-1990 arasında uluslararası hukuk, ulus devlet imparatorlukları döneminin uluslararası hukukundan radikal olarak ayrılmıştır. Sermayenin ve devletin uluslararasılaşması, 1945 sonrasında siyasi bağımsızlıklarını kazanan devletlerin özellikle federasyon olarak kurulmasında etkili olmuştur. Bu durum, hem merkezde fordist uzlaşya denk gelen 1945-1980 arası dönemde hem de öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma sürecinin hakim olduğu, piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği 1980 sonrası neo-liberal süreçte etkin olmuştur. Asya ve Afrika kıtalarındaki eski sömürgelerin bir devlet biçimi olarak

federasyon çatısı altında kurulmaları dönemin egemenlik söylemi ve hegemon devletler ve ulusüstü kuruluşların dolaylı ve dolaysız baskıları sonucu gerçekleşmiştir. Sömürge olmaktan kurtularak -biçimsel- egemenliği tanınan devletlerin kendi tarihsel süreçlerinin değil, önceki dönemin sömürgecilik pratiklerinin ürünü olarak yüzleşmek durumunda kaldıkları sınırlar, etnik çelişkiler, mülkiyet sorunları vs. söz konusu bu baskı durumunun neticesidir (Anghie, 2004). Milliyetçilik ve sömürgeleştirme akımlarının da etkisiyle siyasi bağımsızlık kazanmayan bu devletlerin, bağımlılık ilişkisi başka düzlem ve ölçeklerde devam etmiştir.

Ancak, ulusçu ilke ve milliyetçilik bir ulus devlet olarak federasyonlarda bir siyasi zorunluluk olmayabilir. Yersel örgütlenmelerin dil, din, kültürel ve etnik çeşitliliği esas aldığı hallerde toplumsal yapı içinde dengenin sağlandığı görüşleri, kimi zaman siyasi ve sosyo-ekonomik çekişmelerin yaşanmasının önüne geçmez. Dolayısıyla, milliyetçilik aslında, federasyonları güçlendirebildiği gibi çatışma ve çekişmelere neden olabilir. Bu biçimlenimde, millet, Batılı bir kavram ve devlet de, modern devlet olarak kabul edilmiş ve özellikle sömürge devletler için bir model haline gelmiştir. Sömürge ülkelerdeki devlet örgütlenmesine ve ilgili toplumsal formasyona işleyen kapitalist eğilimler, toplumlar arası rekabet sürecinde ideolojik, siyasi ve iktisadi faydaların edinilmesinde milliyetçiliğin bir kaldıraç olarak kullanılmasına neden olmuştur. 1945 sonrası örgütlenmelerinde üniter devleti değil de sömürge mirasının bir neticesi olarak federasyonu “seçmek” durumunda kalan bu ülkelerde Batılı bir kavram olarak millet ve ulus kavramları, emperyalizmin dönüşümü ve ulusdevlet içindeki temsil fraksiyonları ve egemenlik söylemi arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. 1945-1990 arası dönemde, Batılı eğitim ile birlikte bu eğitimden etkilenenler, Avrupa merkezîyetçi milliyetçilik anlayışı, sömürge milliyetçiliğinde ve federasyonların kurulmasında etkili olmuştur. Fransız ve İngiliz kültür ve dillerinin yaygınlaştırılma ve muhafaza etme çabalarına paralel 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının hakim olduğu, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzene uygundur.

2. BÖLÜM

FEDERALİZM İLKESİ, EGEMENLİK VE FEDERASYON

2.1. GİRİŞ

Çağdaş federasyonların⁴², bölgesel devletlerin ve entegrasyon modellerinin belli başlı federal ilke ve prensipler temelinde yapılanmalarının yanında üniter devletlerin de bu ilke ve prensipleri *de jure* veya *de facto* olarak uygulamaları, federalizm ilkesinin ve federasyonların güncelliğini ve önemini gösterir.

Her federasyon, devletin ülkesinin sosyolojik, kültürel, ekonomik ve siyasi değişkenlerinin kümelenmesi ile şekillenir ve bir "proje" ile siyasi örgütlenmesini gerçekleştirir. Farklı anayasalara, geleneklere, siyasi ve hukuki organizasyona sahip olunması, federasyonun yeknesak bir tanımının yapılmasını güçleştirir. Özellikle devletin egemenlik alanının ve yönetimlerarası ilişkilerin dönüşümü ile birlikte federasyon, dinamik bir yapıya sahiptir çünkü söylem, temsil ve hegemonya denkleminde devletin yeniden biçimlendiği gibi federasyonlar da özgün koşullara göre yeniden biçimlenir. Belirli bir devlet üzerinden geliştirilen federasyon tanımı ve işleyişi başka bir ülkenin toplumsal yapısından ve dönemin hakim olduğu egemenlik ve uluslararası hukuk söyleminden ötürü farklılaşacaktır. Geline nokta, "egemenliğin dağılımı üzerine özgün bir çözümün" normatif ifadesi olarak federal biçimin, verili bir uzamda ve zamanda ortaya çıkan hukuki ve idari aygıtların basit bileşimi olarak değil; verili toplumsal formasyonu oluşturan toplumsal ilişkilerin bütünlüğü içinde incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, federasyona ilişkin tam bir tahlil, diğer belirlenimlerinin yanında hakim

⁴² Federal siyasi örgütlenmelere ilişkin açıklamalarda konuyla ilgili terimlerin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi ve kullanımında farklılıklar bulunmaktadır. İngilizce'de yaygın olarak kullanılan *federal government* terimi Türkçe'ye mot-a-mot *federal hükümet/yönetim/birim ya da federe yönetimler* olarak çevrilmektedir. Ancak devletin ülkesinin tamamını ve yurttaşların tümünün federal yönetimin; devletin ülkesinin belirli bölgelerinin ve yurttaşlarının federe yönetimlerin yetki alanına girmesi nedenleriyle, bu tezde *federal governments* teriminin merkezi yönetim olarak tercüme edilerek kullanılması uygun görülmüştür. Nitekim, ulus devlet ve üniter devlete ilişkin kuram tartışmalarında da merkezi hükümet terimi kullanıldığından bu bağlamda terimler arasında bir birlik sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, federasyon ile devlet biçimi kastedilecek; federal yönetim/birim, merkezi hükümete; federe yönetim/birim, eyaletlere karşılık gelecektir.

üretim ilişkilerini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu çerçevede, farklı devlet aygıtlarına erişimin örgütlenmesi, devlet müdahalesinin yapısı ve politik stratejiler ve ittifaklardaki değişiklikler bu açıdan önemlidir (Jessop, 2008). Öte yandan, ulus devletlerin ve ulus-üstü kurum ve kuruluşların yanında merkezi hükümet, yerel ve bölgesel yönetim biçimleri arasındaki ilişkilerin önemi artmaktadır.

Federalizm, federasyon ve federal devlet kavramları aynı etimolojik kökenden gelmelerine⁴³ karşın farklı anlam ve amaçlara hizmet etmektedir. Federalizm, örgütlenmeye ilişkin bir kuramsal tutum dolayısıyla söylem iken, federasyonu bu ideolojinin [siyasi ve iktisadi alandaki diğer ilişkilerle birlikte] vücut bulduğu örgütlenme olarak açıklamak mümkündür (Elazar, 1987, s. 12-18).

Elazar, federalizm kavramının tarihsel süreçte bir Batı geleneği olarak şekillendiğini ve geliştiğini öne sürer ve federalizmi, askeri ve ticari amaçlarla ortaya çıkan bir pratik olarak antik Yunan ve İsrail'e kadar dayandırır. Ancak federalizm ve federal benzeri örgütlenmelerin başlangıcını antik döneme dayandırmak, üretim ilişkilerinden bağımsız betimlemeye dayalı bir iddia üretmekten başka bir anlam taşımayacağı gibi, 20. yüzyıl ile ivme kazanan klasik/geleneksel federasyonların, özellikle de son çeyrek yüzyıldaki federal ilke ve prensiplerin ulus devletlere yansımalarının açıklanmasına temel oluşturmayacaktır. Ayrıca söz konusu görüş, devlet denilen sosyal olgunun Sümer ve Mısır'da başlayan, verimli hilal, Ganj vadisi ve Sarı nehirde ilerleyen 5500 senelik tarihini göz ardı edecektir. Anılan nedenlerle bu tez, federalizm ilkesinin temelini Antik Yunan ve İsrail'e dayandıran görüşler (Elazar, 1987; Elazar, 1991b) üzerinden ilerlemeyecektir. Öte yandan, modern öncesi dönemde ortaya çıkan konfederal benzeri örgütlenmelerin ve şehir birliklerinin pratiklerini, federalizm ilkesinin kurucu unsurları olarak görerek federalizm ve federasyon tanımlamalarına yer verilecektir çünkü 16. yüzyılda başlayan egemenlik ve devlet kuramı tartışmaları içinde federasyon, konfederasyon ile eşanlamlı kullanılmış ve günümüz federasyonlarının temelinde yatan federalizm ilkesi kurulmuştur.

⁴³ Genel olarak anlamı anlaşma, pakt veya sözleşme olan Latince kökenli Foedus kelimesidir.

Batı düşünce tarihi merkez alındığında, klasik federal düşüncenin ve yetki ikamesi, entegrasyon, yönetim gibi güncel uygulamaların temelini Althusius, Montesquieu ve Proudhon ile atıldığı söylenebilir. Federalizm kavramı, 17. yüzyılda Althusius'un (1603) *Politica* eserinde, devlet teorisi tartışmaları içerisinde yer almıştır: Hem bağımsız gruplar hem bağımsız kişiler arasındaki birliklere uygulanabilen federalizm, *birlik olma sanatı* olarak politik bir kavram olarak betimlenmiştir (Karmis ve Norman, 2005, s. 25). Althusius'u döneminden ayırt eden en önemli özelliklerinden biri, politik ya da hukuki iktidara ilişkin üstün bir ilke geliştirme arayışında olmamasıdır. Onun için çözülmesi gereken mesele, toplumsal hayatın eşit, hakkaniyetli bir şekilde sürdürülebilirliği için gerekli genel ve ortak bir prensip bulunmasıdır (Hueglin, 1999, 82). Althusius'a göre politik birlik, iletişim halindeki yurttaşlar arasındaki anlaşma ve rızaya dayanmaktadır (Karmis ve Norman, 2005, s. 32). Bu bağlamda, Althusius, federalizm ilkesinin ilk temsilcilerinden biri olmakla beraber, Avrupa Birliği'nin, yetki ikamesi ve yönetim ilkelerinin kurulum süreçlerinde referans alınan bir düşünürdür. Diğer yandan, doktrininin temelinde "birleşmiş bir Avrupa kurma düşüncesi" yatan Fransız teorist Pierre-Joseph Proudhon'un (2014), konfedere-federe arası oluşumların ve federalizm ilkesinin bir diğer ilk temsilcilerindendir. Fransız ihtilali öncesi ve Amerika'nın İngiltere'ye karşı sömürge olarak bağımsızlık hareketi, Proudhon'un teorisinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Klasik egemenlik anlayışından sapmayıp egemenliğin salt ve bölünmez olduğunu belirten Proudhon, Avrupa'nın 19. yüzyıl şartlarında ihtiyacının konfederalist bir yapı olması üzerinde durmuş; federalizm kavramını çoğu yerde konfederalizm ile eş anlamda kullanmıştır (Proudhon, 2014, s. 21-23).

Klasik egemenlik anlayışı ile birlikte 17. ve 18.yüzyıl düşünürlerinin kuramları üzerine adım adım kurulan federalizm ilkesi, egemenliğin paylaşıldığı ve bu paylaşımın anayasal güvenceye alındığı ilk modern federasyon, Amerikan federalizmi ile somutlaşmaya başlamıştır. Amerikan federalizmi, Montesquieu'nun kavramlarını devşirme edilmesi ile karşımıza çıkar. Montesquieu'nun konfederalist cumhuriyet kavramı tanımlaması, kuvvetler ayrılığı teorisi, Madison, Hamilton ve Jay'in kaleme aldığı *Federalist Papers* ile doktrine yaptıkları katkı ile federal akımın ve klasik federalizmin temellerini atmışlardır. Amerikan federalizminin çok sonraları, *checks and balances* olarak dönüştürdüğü kuvvetler ayrılığı ilkesi, aslında Montesquieu'nun kuramında yer alır. De

l'Esprit des Lois (1748)'da Montesquieu, birden çok küçük devletin anlaşma yoluyla bir araya gelerek büyük bir devletin parçası haline gelmesini "konfederalist cumhuriyet" terimi altında tanımlar (Montesquieu, 2005, s. 55). Konfederalist cumhuriyet terimi üzerinden federalizmin faydalarını ve kuvvetler ayrılığını tartışır (Heidemann ve Stoppenbrink, 2016, s. 3). Bu tartışmasını, 18. yüzyıldaki Hollanda Cumhuriyeti üzerinden yapar çünkü yedi bölgeden oluşan Cumhuriyet, her bir bölge kendine ait egemenliği olmasına rağmen birlikte tek bir *birlik* oluşturur. Konfederalist cumhuriyetlerin gerekliliği de birlik olma sürecinde benzer toplulukların karşılıklı onayı ile ortak bir proje çerçevesinde toplanması ve yapılanmasıdır aslında.

Tarihsel bağlam içine konumlandırılan federalizm ilkesinin federasyon tanımlamalarına ve bölgeselleşmeye nasıl yön verdiği, tezin bu bölümde anlatılacaktır. Doktrinde federasyon tanımlarının hangi sorular ve dengeler üzerinden şekillendiğine değinilecek; bu çerçevede 1945 öncesi, 1945-1990 arası ve 1990 sonrası hakim olan federalist teorilerden bahsedilecektir. İkinci olarak, bir federasyon için *sine qua non* ilke ve prensiplerin var olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Böylelikle klasik federasyonların tanımlarının yanında anayasal ve "uygulamalı" federasyon biçimlerinin birbirleriyle etkileşimleri görülecektir. Bu etkileşimin yanında yönetimlerarası ilişkiler anayasal güvenceye bağlı olmasa da bir devletin, federalizmi benimseyip benimsemediği hususunda yol gösterici olacaktır. Ya da anayasasında açıkça federasyon olduğu belirtilen bazı devletlerin merkezi ve üniter federasyon, ya da üniter olanların gevşek üniter devlet olarak adlandırılmasına yol açacaktır. Bu ana iki tema üzerinden ilerlerken, 1945 öncesi klasik teori döneminde, federasyonlardaki egemenlik paylaşımı, kuvvetler ayrılığı ve temsil mekanizması emperyalizmin klasik dönemi ile bağdaştırılacak, sömürge imparatorlukları ve İngiliz hegemonyasına değinilecektir.

Diğer yandan, doktrinde siyasi örgütlenmelerin üniter devlet, bölgesel devlet, federasyon ve federal-benzeri devlet sınıflandırmasının anayasal biçim üzerinden yapılmasının II. Dünya Savaşı sonrası konjunktürde görülen bölgeselleşmenin ulus-altı ve ulus-üstü boyutunun açıklanmasında yetersiz kaldığı tespit edilecektir. 1945-1990 arası döneme hakim olan birden çok teorinin, ya yönetimlerarası ilişkiler ya da dönemin milliyetçi ve sömürsüzleştirme akımları ile ilişkisi açıklanacaktır. Zira, Burgess (2006)'in de

belirttiği üzere federasyonların nasıl örgütlendikleri sorusuna ek olarak neden federasyon olarak örgütlendikleri meselesinin de tartışılması gerekir (Burgess, 2006, s. 75-vd.). Küreselleşme ve küreyelleşmenin etkileriyle mikro-milliyetçilik hareketlerinin arttığı 1990 sonrası dönem ve federal devletlerin merkezîyetçiliği, emperyalizmin güncel formu- kolektif emperyalizmin- etkileriyle açıklanacaktır.

Son tahlilde, egemenliğin dönüşümü meselesi, salt federasyon olan devletler esas alınarak değil; bölgeselleşmenin ulus-altı ve ulus-ütü boyutu dikkate alınarak bunların 1945 sonrasında kurulan federasyonlara yansımaları bağlamında ele alınacaktır. Böylelikle devletin ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinde ulus-üstü kurum ve kuruluşların etkileri ortaya konulacak, eski sömürge iken sonrasında federasyon olarak kurulan ülkelerin kendi aralarındaki ‘ulus-üstü’ örgütlenmelerine değinilecektir. Bilhassa, yetki ikamesi ve yönetim ilkelerinin üniter devletin merkezîyetsizleşmesindeki rolü üzerinden ilerlenirken federasyonların ‘üçüncü’ yönetim düzeyi yerel yönetimlerin işleyişinden de bahsedilecektir. Nitekim, federasyon ve üniter devlet arasına çeşitli devlet biçimleri eklenmekte ve federal benzeri devlet sınıflandırması geniş bir çerçeveye oturtulmaktadır (Elazar, 1987, s. 55-118). Böylelikle bir yandan, yetki paylaşımının olduğu, bağımsız ulus-altı yönetimlerin, günümüz plüralist yaklaşımların amaçladığı çeşitliliğe cevap verebildiği anlayışı doktrine hakim olmaktadır (Watts, 1996, s. 4); diğer yandan, küreselleşme ve küreyerelleşmeyle birlikte yetki ikamesi ve yönetim ilkeleri, üniter devletlerin ve federasyonların yeniden biçimlendirilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Fransa’nın Korsika ile ilişkisi, Hollanda’nın Karayip’deki adalara devrettiği yetkiler, İtalya’da bölgeselleşme tartışmaları, İspanya’da özerklik meselesi, Kanada ve Belçika’da etnik ve dil farklılığını haiz toplulukların özerklik hakları gibi meseleler, federal ilke ve uygulamaların yansımalarının farklı şekillerde görülmesidir. Böylelikle *de facto* ve *de jure* federalizm gibi federal asimetrik⁴⁴ egemenlik paylaşımının cevaplandırılması mümkün olacaktır çünkü federalist ilkelerin ve uygulamaların devlet örgütlenmesi içinde kullanılması, her zaman federasyon kurulması amacıyla

⁴⁴ Belçika ve Kanada’da Asimetrik Federalizm, İspanya’da asimetrik federal yetki paylaşımı görülür.

olmayabileceği gibi (Elazar, 1987, s. 11-12), her zaman da toplumsal bütünleşme (entegrasyon) sonucu doğurmayacaktır.

2.2. “FEDERASYON”UN TANIMLANMASI

Federasyonların kurulması, toplumsal bütünlüğün nesnel koşullarına bağlıdır; politik, ekonomik ve sosyolojik gereklilikler üzerinden dönüşüme uğradıklarından dinamik yapılarını korumaktadırlar. Bu bağlamda, federasyonun tanımlanması, birden çok teori üzerinden yapılmaktadır. Ancak önemli olan, federasyonun ne olduğuna ilişkin teorilerin, yazar ve düşünürlerin dönemlerine paralel olarak dönüşmesidir. İlk modern federal anayasaya sahip ABD'nin öncülük ettiği ve 1930'lu yıllara kadar hakim klasik teori, federasyonun *niteliğini* açıklamayı amaçlamıştır (Uygun, 2007, s. 7-8). Federasyonun bir devlet biçimi olarak öne çıkmasında en önemli husus, egemenliğin paylaşılmasıdır (*divided and shared rule*): Ulus-altı yapıların (eyalet) yürütme, yargı ve yasama erklerinin paylaşılması (*kuvvetler ayrılığı*), ABD ile başlayan bir süreçtir. Bu da, Amerika'daki onüç koloninin Britanya'dan bağımsızlığını kazanması ile temeli atılan Amerikan federalizm geleneği ile örtüşmektedir (Burgess, 2006, s. 85-86). İlk önce konfederasyon olarak kurulan ABD, kolonilerin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını öncellemiştir. İngiliz hegemonyası ve ulus devlet imparatorluklar döneminde gelişen ABD federalizmi, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başıyla emperyalizmin klasik dönemine denk gelmektedir. Dolayısıyla, ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıyan ulusal devletlerin ve büyük kapitalist devletler arasındaki rekabet fikrinin hakim olduğu dönemdir. Bu bağlamda, ABD mülk sahibi beyaz yönetenlerle mülk sahibi beyaz yönetilenlerin aynı hukuk kurallarına tabi olduğu, hukukun üstünlüğü ilkesi ile birlikte egemenlik ve temsilin bu söylem altında şekillendiği bir federasyondur. Klasik teori de buna göre kuramsallaştırılmıştır.

Öte yandan, egemenlik, 20. yüzyıl ile birlikte metodolojik bireycilik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, demokratik ve plüralist devlet yaklaşımları ve milliyetçilik hareketleri üzerine oturtulmaya başlamıştır. 1945 sonrasında birden çok federalist teorinin ortaya çıkması, bu farklı yaklaşımların bir yansımasıdır. Örneğin, King, federasyon olarak belli başlı devletlerin (ABD, Kanada, Almanya, İsviçre) ortak özellikleri ve anlayışları

olduğunun varsayılmasını ve bu varsayım üzerinden hareketle bir devletin, federasyon olup olmadığının incelenmesi gerektiğini savunmuştur (King, 1982, s. 71). King'in bu yöntemsel önerisi özellikle siyasal örgütlenmeye özgü bir yöntem olarak gözükmektedir. Medeni milletlerce kabul edilen evrensel normaları haiz -demokrasi, hukuki yapı ve piyasa gereklilikleri- olmayan devletleri federasyon içine dahil etmemiştir. Bu anlamda, SSCB, Yugoslavya ve Arjantin'i federal benzeri devletler sınıflandırmasına sokmuştur. Aynı şekilde, 20. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan, Nijerya, Güney Amerika ve Malezya hakkında değerlendirmelerin ve çözümlenmelerin artması, 1945 sonrası klasik emperyalizm döneminin sona erdiği, dekolonizasyon dönemindedir.

Burgess (2016), federasyonu tanımlarken iki farklı ekol üzerinden gider: Amerikan Federalizmi ve Kıta Avrupası Federalizmi. Aradaki ayrımın sadece sosyo-ekonomik veya coğrafi özelliklerden dolayı olmadığını ayrıca tarihsel bağlamda incelendiğinde federasyonların olgunlaşma ve örgütlenmelerini tamamlama süreçlerinin farklı etkilerinin olduğunu belirtir. Bu noktada, 1990 sonrasında ivme kazanan mikro-milliyetçilik hareketlerine atıfta bulunulur.

2.2.1. II. Dünya Savaşı Öncesi: Klasik Teori

1930'lu yıllara kadar hakim klasik teori, federasyonun *niteliğini* açıklamayı amaçlamıştır (Uygun, 2007, s. 7-8). Federasyonların ortaya çıkış nedenlerine odaklanmayan bu teori için federasyonların kurulmasında sosyal, ekonomik, siyasi ya da coğrafi etkenler önemli olmamakla beraber örgütlenmeleri zorunlu ya da gönüllü olabilir (Anderson, 2008, s.7). Klasik teorinin yönetime, yönetimlerarası ilişkilere ve hukukiliğe içkin çözümlenmeleri halen yol gösterici olsa da bu teori, federasyonun kökenine, nasıl işlediğine veya devletlerin neden üniter devlet değil de federasyon olarak örgütlenildiğine dair soruları cevapsız bırakmıştır. Federasyon tanımı, salt hukuki bir tanım üzerinden inşa edilir çünkü federasyon anayasası, bu teorinin temel dayanağıdır. Federasyonun *niteliği* de anayasa üzerinden tahlil edilir. Bu nedenle, bu teori aynı zamanda Anayasal Yaklaşım (Ulusoy, 2018), Yasal Federalizm (*Legislative Federalizm*) (Hueglin ve Fenna, 2015) İkili Federalizm (*Dual Federalism*) (McCulloch v. Maryland, 1819) veya Eşgüdümlü

Federalizm (*Coordinate Federalism*) (Watts, 1996; Watts, 2007; Elazar, 1987; Elazar, 1964; Wheare, 1963) olarak da literatüre girmiştir.

Federasyon ve federalizm incelemeleri, Anglo-Amerikan doktrininin tekelinde, İngilizce literatürünün hakim olduğu bir konjoktürde ilerlemiştir. Klasik teorinin gelişme aşamasını kapsayan federalizm çalışmalarında ABD'den sonra, Birtanya'dan ayrılıp İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olan Kanada ve Avustralya'ya odaklanılmıştır (Elazar, 1987; Elazar, 1964; King, 1982; Duchacek, 1985; Wheare, 1963). Bu dönemin, İngiliz hegemonyasının hakim olduğu emperyalizmin klasik dönemine denk gelmesi tesadüf değildir. Nitekim, Burgess (2016) de Amerikan federalizminde İngiliz emperyal politikanın ve Amerika kıtası üzerindeki kolonyal partiklerin etkisinin yadsınmamsı gerektiğini belirtir çünkü o dönemde gelişen federal siyasi düşünce, kolonilerarası (*intracolonial*) ve kolonileriçi (*intercolonial*) olarak gelişmiştir (Burgess, 2006, s. 51- vd.). Zira, ABD'den daha eski bir geçmişe sahip olan Alman İmparatorluğu'na veya İsviçre'ye federasyon tartışmalarında çok sonra yer verilmesi Anglo-Amerikan geleniğinin sonuçlarıdır. Örneğin, A.V.Dicey, dünyada ABD dışında kayda değer üç federasyon (İsviçre Konfederasyonu, Kanada Dominyonu ve Alman İmparatorluğu) olduğunu belirtirken federalizmin ancak Amerikan Anayasası üzerinde çalışılarak anlaşılabilceğini savunur (Dicey, 1979, s. 138).

ABD'nin "örnek" bir federasyon modeli olarak görülmesi federasyonun *niteliğinin* açıklanmasının ve klasik teorinin kurulmasının, Amerikan federalizmi üzerinden şekillenmesine neden olmuştur. Ancak, egemenliğin paylaşıldığı bu devlet biçiminin "ne" olduğu sorusunun yanıtı, 18. yüzyılda kurulan ABD'nin modern-ulus-üniter devletin karşısına konumlandırılması gayesinden başka bir şey değildir. Bu bağlamda, egemenliğin bölünmez, mutlak ve devredilemez olarak kuramsallaştırıldığı klasik egemenlik anlayışından yola çıkarak, yönetimlerarası ilişkilerde egemenliğin hukuki olarak nasıl paylaşıldığını açıklayarak üniter devlet, federasyon ve konfederasyon ayrımı temel alınmıştır. Bu bağlamda, ABD federalizminin yapı taşlarından *Federalist*

*Yazılar*⁴⁵'da (1787) (*Federalist Papers*) bahsedilen federasyonun hukukiliğine ilişkin tartışmalar, Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisinden ve Locke'un mülkiyet ve özgürlük üzerine yazılarından etkileri içinde barındırır.

Amerikan federalizmden yola çıkan klasik teori iki ilke üzerinde ilerlemiştir: Yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı ve yönetimlerarası eşitlik (Uygun, 2007, s. 9). Bu bağlamda, federal devlet ve federe devletler arasındaki yönetimlerarası eşitlik, anayasal güvence altına alınmış hukuki eşitliktir ve bu hukukilik egemenliğin paylaşılması üzerinden değerlendirilmiştir: Federasyonda yetki paylaşımı, üniter devletteki yetki devrinin karşısına konumlandırılmıştır. Eşitliğin ön koşulu ise, bağımsızlıktır. Bağımsızlık, başka bir yönetime bağlı olunmaması ve bir yönetim alanının diğerinden üstün olmaması anlamına gelir. Klasik teorinin temeli olan bu ilkelerin kabulü, ABD Yüksek Mahkemesi'nin *Ableman v. Booth* (1858) kararı ile gerçekleşmiş ve klasik teori federalist yazısına hakim olmuştur. Buna göre,

'Aynı coğrafi sınırlar içinde var olmaları ve yetkilerini bu sınırlar içinde kullanmalarına rağmen, kendi yetki alanları içinde ayrı ayrı ve bağımsız hareket eden federal devlet ve federe devletler ayrı ve özerk egemenliklerdir.' (Aktaran Elazar, 1987, s. 248-49).

Ableman v. Booth (1858) kararına paralel olarak, İngiliz anayasa hukukçusu A.V.Dicey, federasyonlarda iktidarın iki yönetim düzeyinde paylaşılmasının esas olduğunun altını çizer (1979, s. 151-52). Klasik teorinin Amerikan federalizmi üzerinden ilerlemesinin bir diğer etkisi de federasyonu tanımlamak ve açıklamak için konfederasyona referans verilmesidir. Örneğin, federal devlet ve federe devletlerin birbirinden bağımsız oluşları, federasyonu üniter devletten ve konfederasyondan ayıran en önemli özelliklerden biridir (Watts, 1996, s. 3-5). Aynı şekilde, federal devlet ve federe devletlerin, yurttaşları doğrudan etkileyecek kararlar almaları ve bu kararları organları aracılığıyla uygulamaları da konfederasyonlarda olmayan bir özelliktir (Wheare, 1963, s. 6-7). Konfederasyon

⁴⁵ Federalist Yazılar, Ağustos-Ekim 1787 tarihleri arasında Alexander Hamilton, John Jay ve James Madison tarafından yazılan, ABD Anayasası'nın onaylamasını destekler niteliğe sahip 85 makaleden oluşan bir yazı dizisidir.

tüzel kişiliği olmayan, devletlerarası anlaşmalarla kurulan bir yapılanma iken federasyon egemenliğe sahip bir devlet türü olarak kabul edilmiştir (King, 1982, s. 133).

Yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı ve yönetimlerarası eşitlik ilkeleri anayasa ile güvence altına alındığından dolayı federasyonun anayasası yazılı ve katı olmalıdır (Ulusoy, 2018, s. 28). Öte yandan, Wheare, Anayasa'nın yazılı olması şartı olmadığını; ancak Anayasa'nın üstünlüğünün olmazsa olmaz olduğunu savunmuştur (Wheare, 1963). İkili yönetim düzeyinin aralarında çıkan yetki uyuşmazlıklarının çözümü için bağımsız bir yargı organının bulunması, kuvvetler ayrılığı teorisinin ve hukukiliğinin göstergesidir (Wheare, 1963, s. 11-vd.). Dolayısıyla, ikili yönetim düzeyine, bağımsız bir yargı organına, çifte meclise ve başkanlık sistemine sahip Amerikan federalizmi, egemenlik tartışmalarına yeni bir boyut getirmiştir: Paylaşılan egemenlik.

2.2.1.1. Paylaşılan Egemenlik

Birden çok iktidar merkezinin yer aldığı federasyonlar merkezi bir yönetimden belirli alan ve konularda özerklik kazanmış ulus-altı yönetimlerden (eyalet, bölge) oluşur. Merkezi yönetimin, federal devletin, anayasal güvence altında yetki paylaşımı yoluyla bazı egemenlik haklarını devrettiği bir devlet biçimidir. Federasyonların anayasaları, bir yanı sıra devletin "kurucu" belgesi, kurucu birimler arasında akdedilen geri dönülemez bir anlaşma olduğundan federe devletlerle federal devlet arasında bir yetki paylaşımı bulunur (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 123-24). Yani, egemenliğe ilişkin en önemli hususlar, egemenliğin paylaşılmasının anayasal güvence altında olması ve federal devletin istediğinde yetkiyi geri alabilen bir mekanizmaya sahip olmamasıdır. Federal devlet, federasyonun temsilcisidir ancak egemenlik alanı federe yönetimlerden farklıdır. Nitekim, ulusal bütçenin kabul edilmesi, uluslararası örgütlere üye olunması ve savaş ilan edilmesi gibi meselelerde federasyonun karar alması ve uygulaması tüm ülkeyi ve yurttaşları etkilemektedir. Bu nedenle doktrinde egemenliğin paylaşılması, iktidarın iki yönetim alanı arasında paylaşılması olarak federasyonların en temel karakteristiklerinden biri olarak kabul edilir (Uygun, 2007, s. 80). Federe yönetimlerin egemenlik alanlarının konu, yurttaş ve toprak esasına göre bölüşülmesi demek federal yönetimin tüm ülke ve yurttaşlar üzerinde herhangi bir egemenlik hakkının olmadığı anlamına gelmemektedir.

Yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını yerine getirecek organlar, hem ulusal hem ulus-altı ölçekte kurulmuştur (Uygun, 2007, s. 81).

20. yüzyılın başında anayasa hukukçularının federasyonlara özgü çözümlerinde “paylaşılan egemenlik”, Bodin ve Hobbes’un teorilerine ve sonrasında Kıta Avrupası’na hakim olan egemenlik anlayışına bir karşı duruşu ifade eder. Nitekim, “örnek” federasyon ABD, “paylaşılan egemenlik” açıklamalarına öncülük etmiştir: Egemenliğin paylaşılması, klasik teori çerçevesinde egemenliğin toprak esası üzerinden ikili bir yönetim sistemiyle tahsisidir (Duchacek, 1985, s. 42; Wheare, 1963; King, 1982). Yersellik (*territoriality*) faktörünü esas alan klasik teori bağlamında her bir yönetim seviyesinin kendi yönetim alanına giren belirli konularda – bu alan belli bir eyalet, kanton, bölge ya da topluluk olabilir- iktidar sahibi olması anlamına gelir. Dolayısıyla, ulusal güvenlik ile ilgili meselelerde federal devlete yetki tanınmış ise ulusal güvenliği kapsayan tüm konularda federal devletin yetkin olması; ya da eğitime ilişkin tüm yasama ve yürütme yetkilerinin eyaletlere verilmesi halinde federal devletin eğitimle ilgili hiçbir yetkisi olmaması anlamına gelebilir.

1945 sonrasında federasyonların içsel örgütlenmelerinin farklılık göstermesi ile birlikte hangi yetkililerin paylaşılacağı hususu çeşitli sınıflandırmalar yoluyla çözümlenmeye çalışılsa da klasik teori döneminde, İkili Federalizm (*Dual Federalism*) ya da Eşgüdümlü Federalizm (*Coordinate Federalism*) olarak yönetim düzeylerinin (ikili yönetim), yetkilerini izole bir şekilde kullanacağı kabul edilmiştir (Hueglin ve Fenna, 2015, s. 136). Bu bağlamda, bütünlük bir egemenlik alanı değil, parçalanmış bir egemenlik alanı mevcuttur. *Ableman v. Booth* (1858) kararından yola çıkarak AV.Dicey’nin, Wheare ve Watts’ın altını çizdiği üzere ‘her biri kendi yetki alanları içinde ayrı ayrı ve bağımsız hareket eder.’

Diğer yandan, klasik teoriye göre yetki paylaşımı, yazılı ve katı bir anayasa ile güvence altına alınması gerektiğinden federal devlet olan merkezi yönetime ve federe birimlere verilen yetkiler anayasada sayılmalıdır. ABD’de yetki paylaşımının anayasada sayılma usulü, geleneksel bir usul olarak federal devletin yetkilerinin tek tek sayılması ve sayılan bu yetkiler dışındakilerin, bakiye yetkilerin (*residual powers*), federe birimlere

bırakılmasıdır. Gözler, federe devletlerin yetkisinin ‘‘genel yetki’’, federal devletinkinin ise ‘‘istisnai yetki’’ ve bu yetki paylaşımının da federe devletlerin lehine olduğunu altını çizer (Gözler, 2020, s. 582-83).

Anayasal olarak ikinci bir yetki paylaşımı, federe devletlerin yetkilerinin tek tek sayılıp, geri kalan yetkilerin federal devlete bırakılmasıdır. Bu durumda, federal devlet ‘‘genel yetki’’ye sahip olurken, federe devletlerin ‘‘istisnai yetki’’ye sahip olması söz konusu olur (Gözler, 2020, s. 584-85). Bu yetki paylaşımını Kanada uygulamaktadır. Quebec bölgesi ile çekişme sonucunda, ABD’deki yetki paylaşımı örneğini tercih etmemiştir. Kanada Anayasası, uzun bir liste halinde federe devletlerin (*provinces*) yetkilerini sıralamış ve kalan yetkileri (bakiye yetkiler) federal devlete vermiştir. Ayrıca federal devletin tüm federasyonu kapsayan ulusal yetkilerini sayan ikinci bir listeyi de anayasaya eklenmiştir (Hueglin ve Fenna, 2015, s. 148). Almanya ise federal devletin lehine, genel yetkileri federal devlete; bakiye yetkileri eyaletlere veren bir liste üzerinden yetki paylaşımı yoluna gitmiştir (Basic Law, 1949, art. 30 ve 70) .

Federasyon belirli alanlarda yetki ve sorumluluklara sahip küçük devletlerin büyük bir devleti oluşturması ile ortaya çıkmıştır. Bir aradalık, bir nevi birliktir ve bu birlik, monarşi veya cumhuriyet ile yönetilebilir; önemli olan birliğin sağlanmasıdır, yönetim şekli değildir (Burgess, 2006). Bu bağlamda, federal devlet, uluslararası alanda federasyonu temsil eden tek iktidar alanıdır çünkü federe devletlerin uluslararası kişilikleri yoktur. (Wheare, 1963; King, 1982; Özdemir, 2022). Dış ilişkiler ve ulusal savunma konuları, federal devletin egemenlik alanına girerken, bunun dışında kalan sosyal ve kültürel konularda, eğitim ve sağlık gibi, federe devletler yetkilidir (Hueglin ve Fenna, 2015, s. 137). Ancak klasik teorinin kabul ettiği bu genel kanı ve uygulama artık geçerli değildir; küreselleşme ve küyerelleşmenin etkileri, federe devletlerin yetki alanının konu bakımından genişlemesine sebep olmuştur. Anayasal güvence altına alınan federal yönetim ve federe yönetimler arasında egemenliğin paylaşılması, yerel yönetimlerin uygulamada artan egemenlik alanları ile birlikte *de facto* üçlü bir ayırmadan bahsedilmesinin yolunu açmıştır. Diğer yandan da federal devletlerin merkezileştiği durumlarda, federe birimlerin yetki alanına giren bazı alanların federal hükümete devredilebilmesine neden olmuştur.

2.2.1.2. Kuvvetler Ayrılığı ve Temsil

İktidar, devlet iktidarı olarak dönüşürken yeniden üretilmesi gereken ve bunu da ancak genişlemiş temsil kurumunun verdiği meşruiyetle gerçekleştirebilen bir iktidardır (Özdemir, 2014b, s. 50). Dolayısıyla, “toplumsal bütünlüğün korunması ve yeniden üretilmesi” olan devletin iki işlevi, temsil mekanizması ve temsilin belirlediği ulusal politikalar yordamıyla gerçekleşir. Temsil meselesi, üniter ve parlamenter sistemlerde meclisin ürettiği yasalar üzerinden değerlendirilir; ancak federasyonlar söz konusu olduğunda bu, daha karmaşık hale gelebilir.

Günümüz gelişmiş kapitalist toplumları için iktidar geçerli ve kaçınılmaz olan kaynağını ulustan alır. Bir ulus devlet olarak federasyonlarda egemenliğin kaynağı da ulustur ancak buradaki ulus, federal ve federe düzeylerde farklılık taşır. Federe devlet nüfuslarının terkibi ve kimliği ne olursa olsun federal düzeyde ulus onu oluşturan kitlelerin toplamından fazlasına denk gelir. Federal ulus ilgili ülkenin bütününe ve bu bütünü mümkün kılan cumhuriyet projesine sadakat içermek durumunda kalır.

İktidar, bir yurttaşlar toplumuna ait kabul edilmekle beraber bu toplumun neye dayandığı hususu mekan ve zamana göre değişmektedir (Özdemir, 2014b, s. 48-9). 20. yüzyılın ortasına kadar “yeni” bir devlet biçimi olarak görülen ve egemenliğin ikili bir yönetim düzeyinde paylaşıldığı federasyonlarda temsil yetkisi, klasik teoriye hakim olan dönemde en çok tartışılan hususlardan biridir. Her bir federe devletin kendine özgü anayasası ve kanunları olsa da her bir federe devletin hukuki düzeni, üst bir hukuki düzene tabidir (Nalbant, 2017, s. 15). İkili yönetim düzeyine sahip, her bir yönetim düzeyinin anayasal güvence altında olduğu ve kuvvetler ayrılığının kabul edildiği federal devlet ve federe devletler kendi içinde temsil mekanizmalarına sahiptirler. Bu durum, federasyonlarda birkaç istisna dışında⁴⁶ iki farklı uzamda meclise dayalı yapılanma şeklinde yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Yüksek Mahkeme ve içtihatları, Federal Anayasa,

⁴⁶ Tek meclisli federal devlet örneği, eski Kamerun.

Federal Meclis de hem üst hukuki düzendir hem federasyonlarda temsilin somutlaştığı düzlemlerdir.

ABD’de ve Kanada’da anayasal güvence altında egemenliğin paylaşılmasının yanı sıra ulusal (Temsilciler Meclisi), ikinci meclisin (Senato) ve ulus-altı düzeyde temsilin (federe) nasıl konumlandırılacağı meselesi önemlidir. Bunun sebebi, ikisinin de önceden Birleşik Krallık kolonisi ve eşit temsil arayışında olmalarıdır. Federal yönetimin tüm ulusu temsil ederken, federe yönetimler de kendi sınırları içerisindeki yurttaşlarını temsil eder çünkü federe devletler, federasyon –birlik- içerisinde birer ulus devlet işlevi görürler. Yani, federe yönetimlerin toplamı federasyonun ülkesini oluşturmakta, federe yönetimler kendilerine ait yetkileri, kendi toprakları ve vatandaşları üzerinde kullanabilmektedirler (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 123). Her federe devlet, kendi anayasasına sahip olmakla birlikte federe devletlerin, halk tarafından kendisine federasyon anayasasıyla devredilen yetkileri bulunur. Her yönetim düzeninde bulunan devlet organları, o yönetim düzeninin vatandaşları tarafından doğrudan seçilir. Ayrıca, federe devletler, yasama, yürütme ve vergi yetkilerini vatandaşlar üzerinde doğrudan kullanabilmektedirler (Watts, 2007, s. 1). Federe devletler içindeki temsil ve bu temsilin, ulusal politikaların belirlenmesine katkıları yargı, yürütme ve yasama organlarının işleyişinde görülür.

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin kullanımı, temsil mekanizmasına dair ipucu verecektir. Yasama ve yürütme erklerinin yürütmede birleştiği güçler birliği sistemleri (*systems of unification of power*), bir devlet biçimi olan monarşilerde görülür (Gözler, 2020, s. 624; Kaboğlu, 2020, s. 182; Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 53). Yasama ve yürütme erklerinin yasama organında birleşmesi ise meclis hükümeti sistemi ile karşımıza çıkar (Gözler; 2020, s. 626; Özbudun, 2022, s. 25-30; Kaboğlu, 2020, s. 139) Örneğin, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye özelinde olduğu gibi⁴⁷, ulus, hükümet tarafından doğrudan temsil edilmektedir. Meclis hükümeti sisteminin bir özelliği olarak, ulusu

⁴⁷ 1921 Anayasası 2.madde ‘‘İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi’nde tecelli ve temerküz eder.’’ Türkiye’de meclis hükümeti sistemi, 1923’te Cumhuriyet’in ilanına kadar saf şekliyle uygulanmıştır.

temsilde hükümetten başka bir temsile olanak tanınmaz ve bu sistem, kuvvetler birliğine dayanır (Özdemir, ve diğerleri., 2022, s. 93-98).

Diğer yandan, günümüz ulus devletleri, sert ya da yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemini kabul etmiştir. Federasyonlar söz konusu olduğunda ise çoğunlukla yasama ve yürütme erklerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış iki ayrı organa verildiği sert kuvvetler ayrılığı sistemi görülür (Kaboğlu, 2020; Gözler, 2020; Özbudun, 2022). Kuvvetler ayrılığı teorisi, aslında 1945 öncesinde kuramsallaşmış ve *Federalist Yazılar* (Hamilton vd., 2018) ile modern federasyon teorilerine dahil olmuştur. *Federalist Yazılar*, federasyonların çıkış noktasından, örgütlenmelerine ve hukukiliğine içkin tartışmaları içinde barındırırken bir görüşe göre, John Locke'un etkisi ile üst sınıfın ve mülkiyet hakkının korunması olarak yorumlanır (Beard, 1998). Mamafih, Locke'a göre üç kuvvet vardır: Yasama, yürütme ve federatif kuvvetleri. Yasama ve yürütme kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Locke'a göre yasama erki, en üstün erktir (Locke, 1690, Bölüm XII, Paragraf 143) ve kanunların uygulanması yürütme erkinin yetkisindedir. Federatif erk ise, daha çok devletin egemenliği üzerinden savaş, barış birlik ittifak yapma kuvvetidir (Bölüm XII, Paragraf 144-146). İktidarın varlık nedeni, özgürlüğü ve mülkiyeti korumaktır (Locke, 1690: Bölüm I, Paragraf 1-3). *Federalist Yazılar'daki* Locke etkisi, (Hamilton, ve diğerleri, 1778, s. 2-3) ABD'nin İngiliz hegemonyasına karşı duruşuyla ve Birleşik Krallık eski kolonisi olarak özgürlüklerini ve mülkiyet haklarını garantiye alma isteğiyle alakalıdır.

De l'Esprit des Lois (1748) eseri ile Montesquieu de, ABD federalizmini ve kuvvetler ayrılığı ilkesini etkilemiştir. Montesquieu'ya göre,

“Her devlette üç kuvvet vardır: Yasama kuvveti, devletler hukukuna bağlı olan şeyleri yürütme kuvveti ve medeni hukuka bağlı olan şeyleri yürütme kuvveti” (Montesquieu, 2021, s. 149).

Her ne kadar Montesquieu'nun derdi, Fransa'da kendi ait olduğu aristokratik sınıfın iktidarını sakınmak olsa da formülasyonu başka içeriklerde kullanılmıştır. Her bir kuvvet birbirinden farklı ve bağımsız üç organa verilmelidir çünkü keyfiliğe karşı herkesin özgürlüğü ancak bu şekilde muhafaza edilir (Montesquieu, 2022, s. 150-51). Nitekim, bu

üç kuvvet günümüzdeki yasama, yürütme ve yargı erklerine denk gelir (Gözler, 2020, s. 611). Montesquieu, diğer yandan azınlık haklarını korumak için birlik fikrini savunur. Montesquieu'nun endişesinin ayrıcalıklı azınlık dediğimiz seçkin sınıf üzerinden şekillenmesi, Fransız İhtilali'nin ve Fransız burjuva sınıfının bölgesel istek ve taleplerinin kapıda olduğu döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Bu talepler, geleneksel seçkin sınıfa, yani aristokraziye karşı bir tehdittir. Bu bağlamda, kuvvetler ayrılığı teorisi aslında mülkiyet hakkının ve aristokrasinin dönüşen konjoktürde korunması için geliştirilen bir ilkedir. Ancak, tam olarak modern sayılmayacak bir azınlık hak fikridir bu çünkü Montesquieu, merkezi idarenin altında popüler çoğunluk tarafından ezilmeye mahkum ayrıcalıklı azınlığın haklarını korumak için geliştirmiştir. Amerikan federalizminin kurucularından Madison ile bu kuram, azınlığın ve popüler çoğunluğun çıkar ikilemi üzerinden geliştirilmiştir (Hueglin, 1999, s. 109-111). Böylelikle, Amerikan federalizminin kabul ettiği sert kuvvetler ayrılığı, modern hale gelmiş ve başkanlık sistemi gelişmiştir.

Amerikan federalizminin kurduğu başkanlık sisteminde yürütme organı, tek bir kişiden oluşur, yani yürütme yetkisinin tek sahibi başkandır. Başkan doğrudan doğruya halk tarafından seçilir ve kendisini seçen halka karşı sorumludur. Başkan, yasama organını feshedemeyeceği gibi, yasama organı da başkanı güvensizlik oyuyla görevden alamaz, yasama organının güvenine dayanmaz (Gözler, 2020, s. 636-44). Yasama kuvveti ise özerk ve bağımsız bir organa aittir (Kaboğlu, 2020, s. 155). Bu organ, ABD'de Temsilciler Meclisi (*House of Representatives*) ve Senato'dan (*Senate*) oluşan Kongre'dir (*Congress*). Temsilciler Meclisi, ülkenin tümünde yaşayan halkı temsil ederken Senato, federe devletleri temsil eder (Gözler, 2020, s. 645; Kaboğlu: 2020, s. 155). Amerikan federalizmi ile modern hale gelen sert kuvvetler ayrılığı ilkesini ve başkanlık sistemini, 1945 öncesi federasyon olarak kurulan Latin Amerika ülkeleri "bir paket" biçiminde kabul etmiştir.

İspanyol ve Portekiz eski sömürgeleri olan Arjantin (1853), Meksika (1824), Brezilya (1889), Kolombiya (1863-1886) ve Venezüella (1864), bağımsızlıklarını kazandıktan sonra birer federasyon olarak örgütlenmişlerdir. Şöyle ki;

- 1) Arjantin’de yürütme organının tek sahibi, 6 yıllığına seçilen başkandır; yasama yetkisi ise Senato ve Temsilciler Meclisi’nden oluşan Kongre’ye (*Congreso de la Nación Argentina*)’a aittir (Elazar, 1991a, s. 17-18).
- 2) Brezilya’da 5 yıllığına seçilen Başkan, yürütmenin başıdır. Yasama, Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşan Kongre’de (*Congresso Nacional*) toplanmıştır (Elazar, 1991a, s. 52).
- 3) Meksika’da yürütme organının tek sahibi Başkan, 6 yıllığına seçilir ve Kongre (*Congreso General de los Estados Unidos Mexicanos*), Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşarak yasama organını ihtiva eder (Elazar, 1991a, s. 162).
- 4) Kolombiya Birleşik Devletleri 1863 yılında kurulmuş, 1886 yılında ise Kolombiya Cumhuriyeti olarak üniter devlete geçiş yapmıştır. Bu süre zarfında başkanlık sistemini kabul eden Kolombiya’da yasama organı Kongre’ye aittir. Öte yandan, şu an bir üniter devlet olan Kolombiya, halen başkanlık sistemi ve çift meclis ile yönetilmektedir (Fuentes, 2024).
- 5) Venezüela’da yürütme erki 5 yıllığına seçilen Başkan’a aittir; yasama organı Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşan Kongre (*Congreso Nacional*)’dir (Elazar, 1991a, s. 345).

Bu çerçevede, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kurulan bu beş Latin Amerika ülkesinde uygulanan sert kuvvetler ayrılığı ve başkanlık sisteminin, ABD modeline haylice benzer olduğu görülmektedir. Aynı zamanda en üst yargı mercii bu ülkelerin her birinde, ABD gibi Yüksek Mahkeme’dir (*Supreme Court*) (Elazar, 1991a).

Kanada (1867)⁴⁸ ve Avustralya (1901)⁴⁹’nın ise yumuşak kuvvetler ayrılığını ve parlamenter sistemi ihtiva etmeleri, bu iki ülkenin Birleşik Krallık eski kolonisi olması ve Westminster modelinden etkilenmeleriyle bağlantılıdır. Yürütme erki her iki ülkede de parlamenter sistemin bir özelliği olarak Genel Vali (*Governor-General*⁴⁹) ve Başbakan arasında paylaşılır. Parlamenter rejimin tarihselliği 17. yüzyıl Büyük Britanyası’na ve

⁴⁸ Kanada,1867 yılında İngiliz Kuzey Amerika yasası ile ayrı ve özerk bir yönetime kavuşsa da Birleşik Krallık’tan tam bağımsızlığını 1982 yılında kazanmıştır.

⁴⁹ Devlet Başkanı yerine Genel Vali teriminin kullanılması, bir İngiliz geleneğidir. Buna göre, İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olan Avustralya ve Kanada’da devletin başı Genel Vali, ‘‘Kanada Kralı/Kraliçesi’’ ve ‘‘Avustralya Kralı/Kraliçesi’’ni temsil eder.

18.yüzyıl Fransa'sına dayanır (Kaboğlu, 2020, s. 140; Gözler: 2020, s. 667-673). Parlamenterizmde asıl olan çift kanatlı yürütme ile yürütme erki Devlet Başkanı ve hükümet arasında paylaşılmıştır. Hükümet, yasama organının (Parlamento) güvenoyu ile kurulur; yani hükümet, yasama organına karşı siyasal sorumludur. Bu husus, parlamenter rejimi, başkanlık sisteminden ayıran en önemli noktadır (Kaboğlu, 2020, s. 145-46; Gözler, 2020, s. 657-665-; Özbudun, 2022, s. 331-32). Birer federasyon olan Kanada ve Avustralya'da Parlamento (*Parliament*), çift meclislidir. Her ikisinde de Senato'dan (*Senate*) ve Kanada'da Lordlar Kamarası'ndan (*House of Commons*), Avustralya'da Temsilciler Meclisi'nden (*House of Representatives*) oluşur (Elazar, 1991a, s. 22 ve 57). Avustralya'da eşit temsil ilkesi kabul edilmemekle birlikte ikinci meclisin yetkileri önemsiz değildir ve siyasal sistem içinde bir ağırlığı bulunur (Uygun, 2007, s. 254-60). Kanada'da ise ikinci meclis, Senato, federe birimlerin federal yönetimde temsilini tam olarak gerçekleştirmez; eşit temsil ilkesinin kabul edilmemesi ve siyasi sistem içindeki istikrarsızlık bunun sebepleridir. Bu bağlamda bir görüşe göre, ikinci meclisin yetkisinin sınırlı olması, federal devletin işleyişini sekteye uğratır (Lijphart, 1996, s. 69). Kanada, bu çelişkiyi önlemek adına anayasasında yer almayan bir mekanizma olan federal ve federe başbakanlar konferansı düzenleme yoluna gitmiştir (Uygun, 2007, s. 260). Bu, aslında, Amerikan federalizminin öncülük ettiği klasik teorideki ‘‘yönetimlerarası eşitlik ve yönetimlerin bağımsızlığı’’ ilkeleri uyarınca Kanada federasyonundaki temsil ve egemenlik meselelerini çözmek için bir çıkış yolu arayışıdır: Devlet ve federasyon dinamik bir yapıda olduklarından devlet kurum ve kuruluşlarının yapısal dönüşümüdür.

1945 öncesi konjonktürde, ABD kuvvetler ayrılığı ve başkanlık sistemini örnek alan Latin Amerika ülkeleri ile Birleşik Krallık kuvvetler ayrılığı ve parlamenter rejimi örnek alan Avustralya ve Kanada federasyonlarında tespit edilecek ortak nokta dönemsellikte yatar: Emperyalizmin klasik dönemi ve kolonilerin bağımsızlık süreçleri. Halihazırda bu ülkelerde temsil bulan sermaye, büyük kapitalist devletlerin (Birleşik Krallık ve ABD) kendi ulusal sermayeleridir. İngiliz hegemonyasının hakim olduğu bu dönemde, uluslararası ortam, ulusal taleplerin egemenliğinde biçimlenmekle beraber hegemon devletin iktidarı, devletlerarası ilişkilerde de kendisini ifade eder. 1945 öncesi kurulan federasyonlarda İngiliz hegemonyası ve ABD etkisi bu bağlamda, hegemon devletlerin

diğer ülkelerdeki yapısal dönüşümlerin önünü açan ilişki ağlarının merkezine yerleşmesidir. Böylelikle, merkez-çevre ilişkileri, merkez ülkelerde başlayan sermaye dolaşımının uzantısı olarak, tek bir sürecin çeşitli aşamaları ekseninde şekillenir (Özdemir, 2014a, s. 41).

Sonuç olarak, federalizm ne olduğu sorusu üzerinden ‘‘iki yönetim alanından oluşan devlet’’i statik bir devlet yapılanması kabul eden klasik teori, devletlerin dinamik olması gibi federasyonun dinamik olması meselesini göz ardı etmiştir. Ayrıca ‘‘iki yönetim alanından oluşma’’, devletin sadece şekli bakımından açıklanması demek olup siyasi iktidarın oluşumunda ekonomik, kültürel ve sosyolojik alanların etkilerinin hesaba katılmamasıdır. Klasik teorinin, federasyon açıklamalarında zamanla yetersiz olduğunun görülmesi eleştirilerin yoğunlaşması ile sonuçlanmıştır. İlk eleştiri, federasyonların sadece anayasa üzerinden hukuki değerlendirmesinin yapılması; ancak anayasanın öngördüğü ile uygulamada gerçekleşenin farkını açıklayamamış olmasıdır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yönetimlerin ikili ayrımından ziyade üçlü ayrımla⁵⁰ birlikte federe yönetimlerin iktidar alanları artmıştır. Öte yandan, Latin Amerika’da Amerikan modelini örnek alan federasyonların işleyişinin tamamen farklı olması veya günümüzde İspanyol Anayasası’nda federasyon ibaresi geçmese de federal ilke ve pratiklerin uygulanması bu eleştirileri haklılaştırmaktadır.

Mamafih, 19. yüzyılın ilk yarısının sonunda ekonomik bunalımın yaşanması ve Dünya Savaşları’nın neden olduğu yıkım ve ekonomik zorluklar sosyal devlet uygulamalarının yaygınlaşmasında ve merkeziyetçi devlet anlayışının tekrar canlanmasında etkili olmuştur. Diğer yandan, II. Dünya Savaşı dinamikleri ve fordizm ile birlikte iki kutuplu dünya konjonktürü, merkeziyetleşme ve milliyetçilik akımlarının bir nevi itici gücü olmuştur. Federasyonlarda yönetimlerarası ilişkiler farklı perspektiflerden ele alınmış, yönetim ilişkileri ve düzeyleri dönüşmüş ve merkeziyetçilik meselesi tekrar gündeme oturmuştur.

⁵⁰ Federal yönetim ve federe yönetimlere ek olarak yerel yönetimlerin (belediye, şehir, bölge) de yönetimlerarası ilişki setine katılması.

2.2.2. 1945 Sonrası Değişen Dengeler: Çoklu Teoriler Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrası, ABD 'nin yeni rolünün, fordizmin, kolektif emperyalizmin ve devlet biçiminin batı bloğu kapsamında uluslararasılaşmasının etkileriyle federasyon çözümlenmeleri çeşitli teoriler kapsamında ele alınmaya başlanmıştır. Klasik teorinin federasyonun kökenini, nasıl ortaya çıktığını ve nasıl işlediğini cevaplandırmaması hem sömürsüzleştirme hareketlerinin (dekolonizasyon dönemi) hem de ABD hegemonyası altında ortaya çıkan entegrasyon süreçlerinin baskısı altında federalist kuramı dönüştürmeye zorlamıştır.

Birden çok kuram geliştirilen bu dönemde, her kuram belli başlı federal ilke ve prensipleri kabul etse de her birinin federasyonu ele alış biçimi farklıdır. Bunlar genel olarak, sosyolojik teori (*sociological theory*), çok unsurlu teori (*multiple-factors theory*), politik teori (*political theory*) ve işbirliği teorisi (*cooperation theory*) başlıkları altında ortaya çıkmıştır (Uygun, 2007, s. 24-66; Ulusoy, 2018, s. 33-48). İlk üç teori, 1945 sonrası yükselen milliyetçilik akımları ve sömürsüzleştirme politikaları ile beraber değerlendirilmelidir. İşbirliği teorisi ise, federasyonun işlevi üzerinde durarak yönetimlerarası ilişkileri öncelleyen bir kuramsallaştırmayı haiz olduğundan 1970'ler sonrası ivme kazanan devletin ve sermayenin uluslararasılaşması ile bağlantılıdır.

Federasyonların, bir devlet biçimi olmasından ziyade toplumun özelliği olduğunu savunan Livingston (1952), sosyolojik teorinin en büyük temsilcisidir. Livingston, klasik teorinin sadece anayasal ve siyasal kurumları esas alarak federasyonu tanımlamasını eleştirir. Kurumlar, anayasal güvence altında tasarlandıkları amaçlardan farklı amaçlara hizmet edebilirler çünkü uygulamadaki amaç ile yazılı amaç arasında farklılık olabileceği gibi zaman içinde de federasyon, yeni kurumlara ve işlevlere gereksinim duyabilir (Livingston, 1956, s. 83-84). Federasyonun *kökeninin* ne olduğu meselesinin öne çıktığı bu teori, federal toplum ve federal olmayan toplum ayrımı yapılarak 1950'lerde federasyon çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Uygun, 2007).

Federal toplum kavramı, kendi içinde çeşitli nedenlerle farklılaşmış gruplar içeren bir toplumun federal yapılı siyasal sistemlerin kurulmasına yol açması ile ilişkilidir

(Livingston, 1952, s. 84-88; Livingston, 1956, s. 3-vd.) çünkü federalizmin temel işlevi, sosyal çeşitliliktir; anayasal ya da kurumsal bir yapı değildir. Geline nokta, Livingston'ın çalışmasında sosyolojik çeşitliliğin tarihsel kökenleriyle ilgilenmediği belirtilmelidir. Bu çerçevede, federasyon, sosyolojik çeşitliliğin hukuksal alana yansımalarının bir aracıdır (Ulusoy, 2018, s. 34-35). Ancak, farklılaşmanın hangi seviyede olması gerektiğini ve bu farklılaşmanın dil, din ve etnisite ya da ekonomik sebeplerden ötürü kaynaklanıp kaynaklanmadığını cevapsız bırakmıştır. Oysa, farklı sosyal yapıların farklı coğrafi bölgelerde kümelenmediği Amerikan federasyonu, yersellik (*territoriality*) üzerine kurulmuştur. Bu, ABD'de eyaletlerin toplumsal yapısının homojen olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde, Avustralya da yersellik merkez alınarak kurulan bir federasyondur. Bu çerçevede, Cairns (1977), federalizmin siyasi yapının bir özelliği olduğunu belirterek sosyolojik yaklaşımı eleştirir. Smiley de siyasi yapının sosyal yapıyı etkilediğinin altını çizer (Smiley, 1965, s. 81).

1945'ten sonra federasyonun nasıl ortaya çıktığına ilişkin bir diğer teori, William H. Riker'in (1964) federasyonun özünü politik bir konu olarak değerlendiren ve federasyonu imparatorlukların alternatifi gören teorisidir. Bu yaklaşımın klasik teoriden ayrılan en önemli özelliği, federasyonların hukuki kurumlarını değil, siyasi kurumlarını öncelemesidir. Bu bağlamda, federasyonlar bir anlaşma veya rıza fikrine dayanmaz (Ulusoy: 2018, s. 42-43). Federasyon, ne ekonomik ne de sosyolojik bir olgudur; siyasiler arasındaki pazarlıktır. Emperyal düzenin zora dayalı "birleştiriciliğinin" yerine entegrasyon sisteminin sözleşmeye ve uluslararasılaşmaya dayalı birleştiriciliğine geçilmesinin yansımasıdır. Bu nedenle geniş topraklara sahip ülkelerin federasyon olarak örgütlenmeleri, tek ve ortak düzenlemeye dayalı üretim ve tüketim mekanlarının en uygun alternatiftir. Riker, uluslararasılaşan sermayenin gereksinimleri için "geniş topraklara" hükmetmeyi sağlayacak "genişleme" koşulunun tamamlayıcısı olarak "askeri" koşulu da teorisinin kurucu unsurlarından biri olarak kabul etmiştir. Genişleme koşulu, birleşme ile gerçekleştirilecek; dış tehditlere karşı da askeri koşul sağlanacaktır. Bu çerçevede, Riker'in federasyon açıklamalarında, hem II. Dünya Savaşı öncesi hem hemen sonrasının etkileri hakimdir. Örneğin, I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan imparatorlukların ardından kurulan bağımsız devletlerin her birinin üniter devlet olarak örgütlenmelerinden bir araya gelerek federasyonu tercih etmelerinin en uygun çözüm

olduğunu savunur. Böylelikle, devletlerin içerisindeki çeşitli toplulukların ve/veya bölgelerin egemenliklerinin üniter devletin merkezi yönetimi tarafından sınırlandırılmasının önüne geçilecektir (Riker, 1964, s. 3-vd).

Ancak ‘‘birleşme’’ üzerine duran bu teori, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra kurulan federasyonların açıklanmasında yetersiz kalmıştır çünkü dağılmama amacı güden ve/veya genişleme saiki olmayan ‘‘sömürsüzleştirme’’ dönemi federasyonları karşımıza çıkmaktadır. Hindistan örneğinde olduğu gibi federal siyasi yapı genişleme koşulunu değil; farklı etnik, dil ve din gruplarının yerselliğini göz önünde bulundurmıştır. Aynı zamanda, Nijerya ve Malezya bir dış askeri tehdit olduğu için değil; iç savaş ile mücadele etmek ve ‘‘barış ve istikrarı’’ sağlamak için federasyon olarak kurulmuşlardır. Öte yandan, Afrika’daki federasyonların kurulma süreç ve amaçlarını teorileştirmek adına Riker’a alternatif olarak Birch (1966) hem iç hem dış askeri tehditleri kurulma sebepleri olarak değerlendirmiştir: Federasyonu oluşturan kurucu birimler, kendi aralarındaki mücadeleye ve saldırı ihtimaline son vermek için de bir araya gelebileceklerdir (Birch, 1966, s. 24). Ancak Birch’in alternatif yorumu da yönetimlerarası ilişkilerin dönüştüğü dönem içerisinde yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda, daha çok Riker’ın teorisinin eleştirisi üzerinden gelişen çok unsurlu teori (*multi-factor theory*), federasyonların kökeninde ve ortaya çıkışında birden çok koşulun ve bu koşulların her birinin, her bir federasyon için farklı derecelerde önemli olduğunu savunur. Yani, zorunlu koşullarla beraber federasyonun kurulmasında etkili olan bütün koşulları dikkate alır (Uygun, 2007, s. 42).

Watts (2007), federasyonu bu teori içerisinde, çeşitli etnik, dil, din veya kültürel yapıya sahip bağımsız yerel yönetimler altında yaşama isteği ve tek bir yönetim altında birleşme isteği ile modern ulus devlet kurma ideali olarak tanımlar (Watts, 2007, s. 5). 1945 sonrası sömürsüzleştirme döneminde kurulan ve altısının İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer aldığı, Hindistan, Pakistan, Malaya ve Malaysiya Federasyonu, Rodezya, Batı Hint Adaları ve Nysaland Federasyonları üzerinden çözümleme yaparak ilerler.

Watts ile benzer düzlemde değerlendirmeleri olan Wheare ise, önce zorunlu koşulları dikkate aldığı bir federasyon tanımı yapar:

‘‘Bazı yetki ve sorumlulukları herkes için geçerli tek ve bağımsız olan bir yönetim altında toplanmış, ancak aynı zamanda belirlenmiş diğer alanlarda yetki ve sorumlulukları olan bağımsız bölgesel yönetimlerin de eşit olup hiçbirinin diğerinden üstün olmadığı devlet biçimidir’’(Wheare, 1963, s. 35).

Wheare için öncelikli olan, *birleşme* isteğinin olmasıdır (Uygun, 2007, s. 44-45). Diğer yandan, bu istek çeşitli sebeplere dayanabilir, çok unsurluluk da burdan yola çıkılarak kurulur çünkü her bir federasyon için *birleşme* isteğinin kökeni ve bu isteklerin-koşulların dereceleri farklı olabilir:

- Dış tehditlere karşı güvensiz hissetme ve buna karşı ortak bir savunma isteği,
- Ülke dışındaki güçlere karşı bağımsız isteğinden yola çıkarak bunu ancak bir birlik yoluyla güvenceye alabilme durumu,
- Birlik olma ile birlikte ekonomik avantaj sağlama,
- *Birleşme* öncesi zaten varolan konfederatif ya da siyasi birliğin sağladığı birlik bağı ve/veya birlik olmak isteyen yönetimlerarasında siyasi kurumların benzerliği,
- Coğrafi yakınlık (Wheare, 1963, s. 37-38).

Çok unsurlu teorinin önemi, federasyonların kurulmasında o dönemde mevcut olan federasyonları incelemesinde yatar. Bu inceleme ile 1945 sonrası dekolonizasyon dönemi ile birlikte bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge ülkelerin 1945-1980 arasında federasyon olarak örgütlenmelerinin analiz edilmesine yardımcı olur.

1990’lı yıllara giriş yapılırken, federasyonların kökenlerinin ne olduğu ve neden ortaya çıktıkları soruları artık geride bırakılmıştır. Federasyonların *nasıl* işlediğine içkin soru ile yönetimlerarası ilişkiler öne çıkmıştır. İşlev meselesi, işbirliği ilkesi üzerinden tahayyül edilmiştir: Eğer yönetimler, kamusal faaliyetlere katılmada önemli bir rol üstlenmişlerse federasyondan bahsedilebilir (Uygun, 2007, s. 64).

Elazar (1987; 1991c) ve Grodzins (1964) tarafından geliştirilen bu teori, ayrıca, federasyon çağıının sonuna geldiğine dair görüşlerin çürütülmesine ilişkindir: Dönüşen konjonktürde Amerikan federalizmi modeli üzerinden federasyonların ayakta tutulması çabasıdır. Bu teoride merkez alınan federasyon, yine ABD’dir. Bunun nedenli klasik

teori döneminden farklılık gösterir. Klasik teoride Amerikan federalizmi, ilk ve modern federasyon ve Birleşik Krallık'ın eski kolonisi olması nedenleriyle incelenirken; işbirliği teorinin ortaya çıktığı dönem, Amerikan hegemonyasının hakim olduğu dönemdir. Bu bağlamda, yönetimlerarası ilişkiler, çoğunlukla ABD örneği üzerinden ‘yönetimlerin bağımsızlığı’ ilkesinden ‘yönetimlerin işbirliği’ meselesine dönüşmüştür (Grodzins, 1964; Elazar, 1987; Elazar, 1991c). Yönetimler birbirinden bağımsız karar alıp uygulayamamaktadır, yönetimlerarası ilişkiler aslında kaotiktir ve ikili yönetim düzeyi, federal, federe ve yerel olmak üzere artık üçlü bir düzeye dönüşmüştür. Bu dönüşüm, federasyonların zayıfladığı ya da yönetim düzeylerinin her birinin önemini yitirdiği anlamına gelmez çünkü yönetimler, aralarında işbirliği içine girmeleriyle daha da güçleneceklerdir (Uygun, 2007, s. 59-61).

Elazar'a göre, yönetimlerarası ilişkiler, iki veya daha fazla yönetim biriminin kamu politikası ve faaliyetlerinin yürütülmesinde ve geliştirilmesinde birbiri ile etkileştiği evrensel bir olgudur. Bu, Amerikan federalist teamülünden gelmekle birlikte Amerikan deneyiminin şekillendirdiği bir yapıdır: Federalizmin temeli federal, federe ve yerel yönetimlerin her birinin bir yönetim alanını ihtiva etmesidir ve bu Amerikan federalizminde somutlaşmıştır (Elazar, 1987, s. 16).

2.2.2.1. Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

1945-1990 arası konjunktürde geliştirilen sosyolojik ve çok unsurlu federalizm teorileri, federasyonların neden ortaya çıktığı sorusunu cevaplandırırken çoğunlukla dekolonizasyon ve milliyetçilik akımlarından etkilenmişlerdir. Özellikle federasyonların, ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayabilecek ve etnik, dil, din ve kültürel çeşitliliği barındıran ülkelerde toplumsal birliği muhafaza edebilecek olması iddiaları bunun temel sebepleridir (Livingston, 1952; Livingston, 1956; Watts, 1996; Watts, 2007). Bu yaklaşımlara göre, federasyonlar ve/veya federal ilkelerini benimseyen gevşek üniter devletler, milliyetçilik akımlarının ivme kazandığı ve dönüştüğü konjunktürde, ulusal düzlemde farklı toplulukların temsilini sağlayarak, siyasi ve sosyo-ekonomik çekişmelerin yaşanmasının önüne geçmeyi başarabilirler. Ancak bir devlet biçimi olarak federasyonların neden ortaya çıktığı sorusunu bu önerme üzerinden cevaplamak,

federalizm ve federasyonlar hakkındaki geniş doktrinsel tartışmaları sadece sosyo-kültürel bir ilişkiye indirgemek anlamına gelecektir. Zira, ‘‘Asimetrik Federasyon (*Asymmetrical Federation*)’’⁵¹ olarak sınıflandırılan Kanada ve Belçika’da dil ve etnisiteye göre ayrılan eyaletlere veya bölgelere sağlanan özerkliklerin ülke içindeki gerilimi azalttığı savunulurken, aynı düzlemde Nijerya ve Güney Afrika’da (bunların eski sömürgeler olduğu göz ardı edilmeden) halen iç çatışmalar sürmektedir, ne ekonomik ne siyasi istikrar sağlanmıştır⁵². Dolayısıyla, etnik, dil, dil veya kültürel çeşitliliği temel alan federalist teoriler çerçevesinde milliyetçilik ve ulusların kendi kaderini tayin meselesi, 1945-1990 arası kurulan federasyonlar bağlamında değerlendirilecek bir başka başlıktır.

Ulusların kendi kaderini tayin meselesi fikrinin siyasi-hukuki somutluk elde edebilmesi için Amerikan (1776) ve Fransız Devrimleri’ni (1791) beklemek gerekse (Özdemir, 2017, s. 180) de ulusların kendi kaderini tayin meselesi ve Dünya Devrimi anlayışı Lenin ile anlam kazanır. Lenin’in (2009; 2014a; 2014b) savunusu şartlar ne olursa olsun ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip olmaları değildir. Lenin’e göre her zaman en zayıf halka kuramına bağlı kalınarak sömürgeler, emperyalist zincirin kırılmasını sağlar. Egemen bir devlet içerisinde yaşayan etnik, dil veya dini gruplar, sadece egemen, ayrı bir devlet kurma saiki ile kendi kaderini tayin ilkesini kullanamazlar (Lenin, 2014a: 51-57). Kendi kaderini tayin meselesi Lenin’in ifadesiyle;

‘‘Ulusların, yabancı ulusal bütünlükten siyasal bakımdan ayrılma ve bağımsız bir ulusal devlet oluşturma hakkı’’ anlamına gelir (2014a; 53).

Bu bağlamda, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, doğal bir hak olduğu için değil (zira Marksist kuramda doğal hak anlayışı bulunmaz); ancak, anti-emperyalist amaçlarla

⁵¹ Asimetrik federasyon kavramı, bazı federe yönetimlere, diğer federe yönetimlerden daha fazla ayrıcalık tanındığı veya farklı yetki alanlarında (dil,kültür, eğitim vs.) özerkliklerinin tanınması anlamına gelir. Bu, belirli federe yönetimlerin, diğer yönetimlere oranla daha fazla biçimsel-hukuki yetkileri bulunmasıdır. Asimetrinin derecesi her federasyonda farklı olabilir. Hindistan, Belçika ve Kanada federasyonları asimetrik federasyonun tipik örnekleridir.

⁵² Malezya ve Nijerya için bk. <https://initiate.my/cases-of-tensions-and-conflicts/>; <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/nigeria>; <https://www.amnesty.org/en/location/africa/west-and-central-africa/nigeria/report-nigeria/> (son erişim tarihi: 29.03.2024).

kullanılmalı ve bir dünya devrimi stratejisi olarak kabul edilmelidir (Özdemir, 2017, s. 183).

Ancak, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, Wilson Prensipleri kapsamında bir hak/ilke olarak kullanılmaya başlanmıştır ve bu çerçevede şekillenerek I. Dünya Savaşı hemen sonrası, Paris Barış Konferansı'nda (1919) politik bir etki altında biçimlenmiştir (Jackson, 1994, s. 75). Özellikle Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Çarlık İmparatorlukları'nın dağılma sürecinde bu imparatorluklardan ayrılan Doğu ve Orta Avrupa'daki milletler için uygulanmıştır. Wilson Prensipleri çerçevesinde ulusların kendi kaderini tayin hakkı, milliyetçilik ve azınlık haklarının korunması bağlamında doğal bir hak olarak kabul edilmiştir (Jackson, 1994, s. 76). Böylelikle, 20. yüzyıl ve sonrasında şekillenen milliyetçilik kuramı ile paralel olarak imparatorluklardan bağımsızlıklarını kazananların devlet kurulması için hukuki bir zemin oluşturmuştur. Söz konusu mesele, aslında savaşta yenilmiş olan üç imparatorluğun tebaasıyla sınırlı bir düşman cezalandırma edimini ifade etmektedir (Özdemir, 2017, s. 188). Bu nedenle de aslında benzer durumda olanlara uygulanmadığından Wilson Prensipleri'nin prensip oldukları söylenemeyecektir.

Nitekim, Milletler Cemiyeti'nin önderliğinde Manda ve Vesayet sisteminin (*Trusteeship and Mandate System*) kurulmasıyla I. Dünya Savaşı'nın ve ABD müdahalesinin belirleyiciliğinde gelişen ulusların kendi kaderini tayin ilkesi, Avrupa sınırları içerisinde uygulanmıştır. Bunun dışında kalan, bu üç imparatorluğun Afrika, Okyanusya ve Asya kıtalarındaki eski sömürge ve toprakları, Manda ve Vesayet Toprakları (*Mandates and Trust Territories*) olarak kabul edilmiştir çünkü bu eski sömürgeler "henüz kendilerini yönetemeyecek" seviyededirler (Anghie, 2004, s. 121) ve sömürgelerde yaşayan yerli haklar "egemen devlet olma"ya hazır değildirler (Fabry, 2010, s. 147). Milletler Cemiyeti Misakı 22.maddenin ilk iki maddesi de bunu açıkça belirtmektedir;

1. Savaştan sonra, daha önce kendilerini yöneten Devletlerin egemenliğine bağlı olmaktan çıkmış ve çağdaş dünyanın özellikle güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu sömürgelere ve ülkelere şu ilkeler uygulanır: Bu hakların gönençleri ve

gelişmeleri kutsal bir uygarlık görevidir ve bu görevin yerine getirilmesi için işbu Misak'a güvenceler konulması gerekir.

2. *Bu ilkenin uygulamada gerçekleştirilmesi için en iyi yöntem, bu halkların korunmanlığı [vesayetini], kaynakları, görgüleri ya da coğrafya durumları bakımından, bu sorumluluğu yüklenmeğe en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan uluslara emanet etmektir. Bunlar mandat'ı (4), mandataire (5) sıfatıyla ve Cemiyet adına yapacaklardır.*

Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti adeta I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan *İtilaf Devletleri*⁵³ için ortak bir sömürge idaresi olarak biçimlenmiştir (Anghie, 2004, s. 120-vd). Bu biçimlenme, rekabet halindeki ulus devletlerin kendi ulusal çıkarlarını ve ulusal sermayenin menfaatini uluslararası ortama taşıdıkları dönemine tekabül etmektedir. Emperyalizmin klasik döneminin bir çıktısı olarak, bu sefer I. Dünya Savaşı'nın sonlarında devreye giren ABD'nin müdahalesinin de belirleyici olduğu bir eksenle, manda ve vesayet uygulamaları altında sömürgeleştirme devam etmektedir. Bu çerçevede, Wilson önerisini prensip saymak bir yana, radikal ya da özgürleştirici bir politika olarak tanımlamak da mümkün görünmemektedir (Özdemir, 2017, s. 188).

Öte yandan, ulusların kendi kaderini tayin hakkına dayanarak kolektif haklarını ileri sürebilen "toplulukların" tanımı ve içeriği 1919-1945 arası dönemde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Wilson ilkelerinin temellendirdiği azınlık kavramı ile birlikte bu örnekler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- Tamamen başkaları tarafından yönetilen devlet örgütlenmesi altında yaşayan topluluk (1920 öncesi İrlanda örneği),
- Kendi devlet örgütlenmesini kuramamış, ancak farklı/birden çok devlet örgütlenmesi altında azınlık olarak yaşayan topluluk (1919 öncesi Rusya'da yaşayan Polonyalılar),
- Başka devlet örgütlenmeleri altında azınlık olarak yaşamakla beraber kendilerini komşu bir devletin parçası olarak kabul eden topluluk (Romanya'da azınlık olarak yaşayan Macarlar),
- Pek çok farklı devlet örgütlenmeleri altında yaşayan topluluk (Avrupa'nın farklı ülkelerinde yaşayan Almanlar),

⁵³ İngiltere, Fransa, Sırbistan ve Rusya İmparatorluğu'nun oluşturduğu ittifaka, daha sonra İtalya, Yunanistan, Portekiz, Romanya ve ABD'nin katılmıştır.

- Belirli bir toprak parçasında çoğunluğu oluşturmakla beraber yabancı bir devletin egemenliği altında yaşayan topluluk (Sömürge devletler) (Partsch, 1982, s. 63).

Her bir somut örnek üzerinden bu tanımlamalar değerlendirildiğinde Wilson ilkeleri, ‘‘Avrupalı ideal ulus-devlet’’ formu için Avrupa çapında uluslararasılaşma sürecinde kullanılmıştır (Anghie, 2004, s. 148-149).

Ancak, 1945 sonrası, kuvvetler ayrılığı prensibine dayalı parlamentarizmin hakim olmaya ve çokuluslu şirketlerin küresel değer üretimini kontrol etmeye başlaması ile birlikte hukukun üstünlüğü ilkesinin artık ‘‘medeni milletlerce kabul edilmiş halleriyle’’⁵⁴ biçimlendiği bir dönemdir (Özdemir, 2014a; Özdemir; 2022). Bir yandan, klasik emperyalizmin dönüştüğü formun artık uluslararasının, ulusal-yerelde temsili olması ile birlikte sömürgeleştirme fikrinin de geride kaldığı bir dönemdir: Artık sömürge halklarının ‘‘bağımsızlık’’ ve ‘‘kendi kaderlerini belirleme hakkına’’ sahip oldukları açıkça telaffuz edilmeye başlanmıştır (Fabry, 2010, s. 147).

Diğer yandan, 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın 1.Bölüm 1.Madde, 2.bendinde Birleşmiş Milletler’in amaçları sayılırken ulusların kendi kaderini tayin meselesi bir ilke⁵⁵ olarak düzenlenmiştir:

*‘‘Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine e kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak’’*⁵⁶

⁵⁴ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 38.madde. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/milletlerarasi-ada-let-divani-statusu-1> (erişim tarihi: 29.03.2024).

⁵⁵ Ancak, hala manda siteminin etkileri devam etmektedir:

73.Madde: ‘‘ Madde 73- Halkların henüz kendi kendilerini tam olarak yönetmediği belgelerin yönetilmesinden sorumlu olan ya da bu sorumluluğu yüklenen Birleşmiş Milletler üyeleri, bu bçlgelerde yaşayanların çıkarlarının herşeyden önce geldiği ilkesini kabul ederler.’’

⁵⁶ Birleşmiş Milletler Anlaşması tüm metni için bk. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (son erişim tarihi 28.03.2024).

Bu husus, 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar, ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri ile de pekiştirilmiştir:

“ Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar, kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.”

“ Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.”⁵⁷

Bu çerçevede, 1945-1990 arası kurulan federasyonların ve federalist teorilerin bu kapsamda değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Plüralist yaklaşımların bir yansıması olarak da görülebilecek 1945 sonrası teorisyenler için farklı dil, din, kültür ve etnik kökenden oluşan toplulukların ulusların kendi kaderini tayin hakkı vasıtasıyla federasyon kurmaları, onların doğal bir hakkıdır. Dolayısıyla, federalizmin asıl işlevinin sosyal çeşitlilik olduğunu savunan sosyolojik teori, özellikle 1945-1990 arasında kurulan federasyonlar için milliyetçilik ve ulusların kendi kaderini tayin meselesi çerçevesinde tahlil edilebilir. Sosyolojik teori, yetki paylaşımını, sosyo-ekonomik, kültürel ya da etnik grupların kendi sınırlı yönetim birimleri dahilinde yaşayabilmeleri için yorumladığından (Ulusoy, 2018, s. 34), bu noktada milliyetçi akımlarla aynı düzlemde ilerlemektedir. Federalizm için, “federal toplum” ve “sosyal çeşitlilik” öne çıkar. Siyasal sistemin özellikleri değil; sosyal bir faktör olan çeşitlilik içinde birlik kavramı önemlidir (Livingston, 1952; Livingston, 1956). Sosyolojik teorinin yaptığı bu kuramsallaştırma, *de jure* ve *de facto* federalizm ayrımının yapılmasının önünü açar; çünkü bir devlet, anayasasında devlet biçimini federasyon olarak tanımlamasa da “sosyal çeşitliliğe” ve “federal toplum” anlayışına sahip olduğu takdirde federal bir sisteme sahip olarak kabul edilebilecektir. Bu teori çerçevesinde, 1867 yılında kurulup 1982 yılında tam bağımsızlığı kazanan Kanada, Hindistan (1947), Nijerya (1960), Malezya (1963), Pakistan (1947/1973)⁵⁸, Çekoslovakya (1969-1990), Yugoslavya (1918-1992), Kamerun (1961-

⁵⁷ Bu iki sözleşme için: <https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararası-sleesi/>, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf (son erişim tarihi 29.03.2024).

⁵⁸ Pakistan, 1947 yılında Hindistan içerisinde bir federe birim olarak kurulmuştur; ancak 1973 yılında bağımsızlığını kazanıp kendi Federal Anayasası'nı kabul etmiştir.

1972) birer *de jure* federasyon kabul edilecektir. 1990 sonrası için İspanya ve Birleşik Krallık ise *de facto* federal sistemler olarak yorumlanacaktır.

Bu sınıflandırmanın ortak noktası etnik, kültürel, din veya dil farklılıklarının olduğu sosyal çeşitliliğe sahip devletler olmalarıdır. Bu farklılık ve sosyal çeşitliliği barındıran ülkelerin federasyon olarak kurulması, toplumsal entegrasyon ve siyasi seferberlik süreçlerinin bir ürünü ortaya çıkmıştır. Sosyolojik federalist teori, modernist milliyetçilik kuramının matbaa teknolojisi, kitlesel eğitim ve siyasi katılım, sanayileşme ile kapitalist ekonomilerin ortaya çıkışını ulusların merkezine koymaları ile birlikte çözümlenmelidir (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2015; Giddins; Breuilly, 2020). Kapitalizm ile yayıncılık sektörünün yayılmasıyla ‘sosyal çeşitliliğe’ sahip olan Afrika ve Asya’daki sömürge ülkelerin milli bilincinin temeli atılmıştır. Böylelikle, millet, hem sınırlı hem egemen olan hayal edilmiş bir siyasi topluluk olarak (Anderson, 2015) ‘federal toplum’ a uygun olarak ya federasyon altında örgütlenmiştir ya da federal ilkelerini barındıran bir yapı içerisindedir.

Çok unsurlu teori bağlamında, Wheare (1963), dil, din, ırk ve kültür çeşitliliğini federasyonların kurulmasında güçlü etkenler olarak değerlendirirse de bunları, temel *birleşme* isteği olarak belirtmez. Watts (2007) ise federasyon tanımında öne çıkan hususların çeşitli etnik, dil, din veya kültürel yapıya sahip bağımsız yerel yönetimlerin ve bu yönetimlerin tek bir yönetim altında birleşme isteğinin olduğunu belirtir. Aynı federalist teori temsilcisi olan bu ikisinin ortak noktası, eski koloni ve sömürge devletlerini esas alarak yaptıkları federasyon araştırmalarıdır. Wheare, Amerika kıtasındaki İngiliz kolonilerini (ABD ve Kanada) ve Avustralya üzerinden daha çok çözümlenme yapar; çünkü hepsinin ortak noktalarını savunma, birlik yoluyla güvence, ekonomik avantaj, yönetimlerarasında siyasi kurumların benzerlik ya da coğrafi yakınlık olan temel etkenlerden biri olarak tespit eder (Wheare, 1963, s. 37-38). Diğer yandan Watts, teorisini İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer alan Hindistan, Pakistan, Malaya ve Malaysiya Federasyonu, Rodezya, Batı Hint Adaları ve Nysaland Federasyonlarını inceleyerek kurar. 1945 sonrası dekolonizasyon ve ulusların kendi kaderini tayin hakkının yansımaları bu teori temsilcilerinden Watts’da daha ağır basmaktadır. Sonuç olarak, ulusların kendi kaderini tayin hakkının Üçüncü Dünya’ya etkilerinin,

dekolonizasyon akımlarının ve 1960 tarihli BM Genel Kurul kararının (*Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples Resolution 1514*) olduğu döneme denk gelmesi tesadüf değildir (Jackson, 1994, s. 77).

2.2.2.2. Yönetimlerarası İlişkiler

Yönetimlerarası ilişkilerin dönüşümü ile birlikte federal yönetim ve federe yönetimler arasındaki konu, yetki ve görev paylaşımı değişebileceği gibi yasama ve yürütme erklerinin işlev ve amaçları da değişebilir. Diğer yandan, dönüşen bu ilişkiler seti, federasyonun merkezileşmesine (federasyonlarda merkeziyetsizlik asıldır) veya üniter bir devletin merkeziyetsizleşmesinin önünü açabilir. Federasyonlarda konu ve/veya kişi bakımından federe devletlere yetki verilmesi gibi federal yasaların uygulanmasının da hangi yönetim tarafından yerine getirileceği önemlidir. Bu bağlamda, yönetimlerarası ilişkilerde yapılan sınıflandırmalardan biri, Anglo-Sakson (eski İngiliz sömürge devletleri) ve Kıta Avrupası ayrımıdır (Hueglin ve Fenna, 2015). Anglo-Sakson geleneğinin temsilcisi ABD, Kanada ve Avusturalya’da federal ve federe yönetimlerin her biri kendi yasalarının uygulanmasını ve yürütülmesini gerçekleştirir; Kıta Avrupası geleneğinin temsilcilerinden biri olan Almanya’da federe devletlerin yasama yetkisinden ziyade yürütme yetkileri vardır. Bu nedenle, yasama alanında federal meclislerin üstünlüğü meselesi, Länder⁵⁹’in yasaların yürütülmesi ve uygulanması alanlarındaki üstünlüğü ile dengelenmeye çalışılmıştır (Nalbant, 1997, s. 33). Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası ayrımı, ayrıca Almanya Federal Cumhuriyeti’ne ‘‘Yürütme Federalizmi’’ (*Executive Federalism*), ABD’ye ‘‘Yasal Federalizm’’ (*Legislative Federalism*) terimleri ile de yapılır.

Amerikan federalizmi, 1930’lara kadar klasik teori ile paralel, ‘‘yönetimlerin bağımsızlığı ve eşitliği’’ üzerine kurulmuştur. Federasyonun tanımlanması için yönetimlerarası ilişkileri merkez alan işbirliği teorisi ile birlikte ‘‘yönetimlerin işbirliği’’ ilkesi, doktrine hakim olmaya başlamıştır. Federal yönetim ve federe yönetimlerden oluşan ikili yönetim düzeyi de işbirliği esas çerçevesinde federal yönetim, federe ve yerel

⁵⁹ Türkçe’ye topraklar ya da bölgeler olarak çevrilebilen bu Almanca terim, Alman Federasyonu’nda eyaletlere karşılık gelmektedir.

yönetimler olmak üzere üçlü bir yönetim düzeyine evrilmiştir çünkü kamu politikalarının yerine getirilmesi ve geliştirilmesi iki veya daha fazla yönetimin birbiriyle etkileşimi ile gerçekleşir (Elazar, 1987; Elazar, 1991c; Grodzins, 1964). Siyasal otorite ve iktidarın halka ait olması; ancak bunu anayasal yollarla farklı alanlarda farklı amaçlara hizmet eden yönetimlere devretmeleri asıldır (Elazar, 1987: 16). Ancak, bu teori Avrupa'daki federasyonlar için geçerli değildir çünkü Elazar'a göre, egemenliğin tek ve bölünmez olduğu pratiği ve merkezi hükümet Avrupa'da hala güçlüdür (Elazar, 1987, s. 17). Öte yandan Elazar, siyasi otoritenin ve yetkinin halka (*people*) ait olduğu; farklı yönetim birimleri arasında farklı amaçları ihtiva eden farklı konularda yetkilerin anayasa yoluyla paylaşıldığı Amerikan federalizminin, federalist teorinin kurulmasında ve federasyonlar çalışmalarında öncü olmasının *uygun* olduğu belirtir (Elazar, 1987, s. 16)

Federalizm ve federasyon doktrininin 1945 sonrası öncülerinden Elazar'ın bu açıklamaları yine tarihsel bağlamda ele alınmalıdır. Ulus-üstü kurum ve kuruluşların (NATO, AET, BM, IMF) ortaya çıktığı bu dönemde federasyon çalışmaları hala Kuzey Amerika odaklıdır; Asya ve Afrika federasyonları dekonolizasyonun da itici gücüyle kurulma aşamasındadır. Bu federasyonların kurulma aşaması ve işbirliği teorisinin geliştiği konjonktür aynı zamanda “Düzenli kapitalizm”, “Fordizm”, “altın-çağ” ve sair isimlerle adlandırılan dönem göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir. Bu dönem, bazılarına göre Roosevelt döneminin *New Deal* politikalarıyla, kimine göre Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşması ve ABD'nin hegemon devlet pozisyonuna yerleşmesiyle başlayan, merkez kapitalist dünyada emeğin maliyet değil talep unsuru olarak görüldüğü yüksek verimlilik dönemine denk düşmektedir (Özdemir, 2007). Fordist düzenleme tarzı, II. Dünya Savaşı sonundan 1970'li yıllara kadar belirleyici ve bu süre zarfında istikrarlı genişleme döneminde etkili olan, küresel, toplumsal, ekonomik ve politik koşulların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Hirsch, 2011, s. 119; Lea, 1997, s. 42). Dolayısıyla, politik ve kültürel baskınlığı ABD kaynaklı olan fordizm döneminde, Keynesyen Refah Devleti⁶⁰ uygulamalarıyla devlet aygıtlarının ve devletin işlevinin yanında toplumsal değer yargılarının, yaşam şekillerinin ve kültürel

⁶⁰ Jessop (2008:107), merkezi dağıtım, merkezi ve yerel dağılımda ekonomik ve toplumsal politikaların belirlenmesinde ulus ölçeğinin birincil sıraya alınmasını ulusal, piyasa ve devlet şeklinde karma ekonomi ile devletin piyasa başarısızlıklarını tazmin etmesi devlet bileşkesini Keynesçi Ulusal Refah Devleti şeklinde formülleştirmiştir.

modellerin biçimlendiği de söylenebilir (Hirsch, 2011, s. 120). Talep yönelimli politikalar (toplumsal uzlaşmacı/New Deal politikaları) ekseninde biçimlenen paylaşım ilişkileri, savaşın getirdiği yıkımın ardından yeni bir iktisadi genişleme dönemidir.

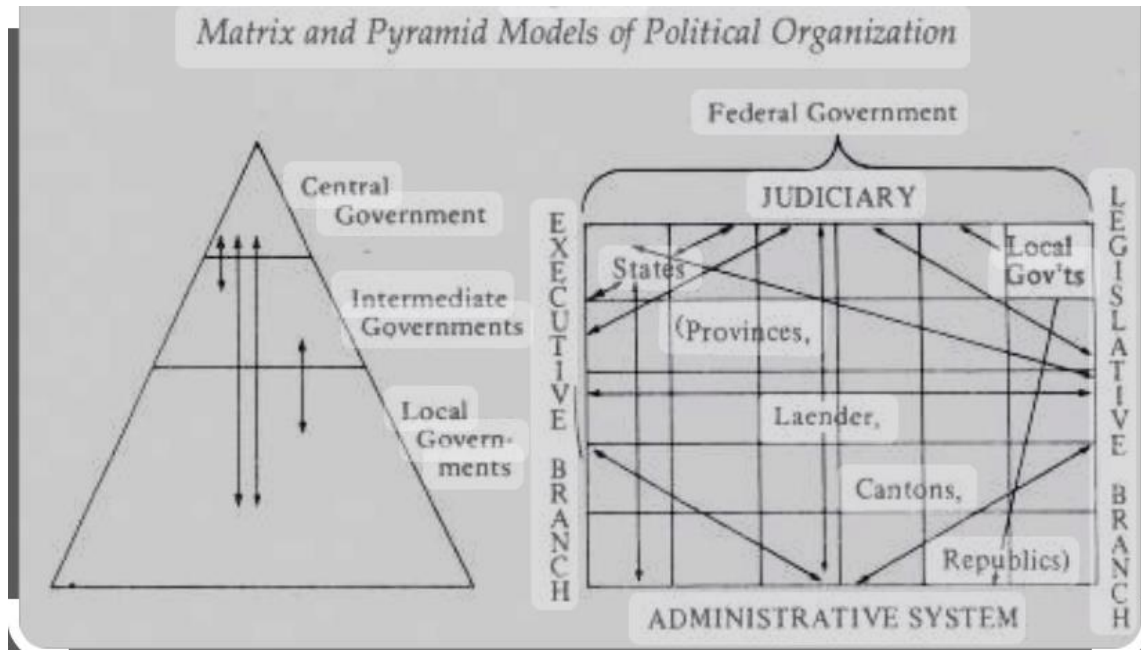
Bir üst paragrafta anlatılan paylaşım ilişkileri, aynı zamanda kolektif emperyalist düzeneğin sağladığı uluslararası bütünleşme imkanları dahilinde yeni toplumsal anlaşmaların yapılmasıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 310). Bu çerçevede, sermayenin yeniden üretimi sürecinde ve toplumsallığın yeniden üretilmesinde Fordizm, kurumsal yapıların işlevlerini yerine getirmeleri için dönüşmelerine de neden olmuştur. Bu yapılar, devlet aygıtlarını, devletin yönetim birimlerini, bu çalışmaya konu olan federasyonlarda yönetimlerarası ilişkileri de etkilemiştir.

Öte yandan, 1970’li yıllara damgasını vuran büyük çaplı ekonomik kriz sonrası, Post-Fordist olarak adlandırılan birikim rejimi ortaya çıkmıştır. Keynesyen Refah devleti uygulamalarının büyümesi Fordist birikim rejiminin unsurlarına ket vurulmasına neden olmuştur (Jessop, 2008, s. 138). 1945 sonrası Fordizm’in biçimlendirdiği yapılanma, 1970’den sonra sermayenin yeni koşullarla uluslararasılaşması ile birlikte rollerini eskisi gibi yerine getirememeye başlamıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 503). 1970’ler ile öne çıkan husus, sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi süreci içinde değer dışı biçimlerin de sermaye çevriminin sürekliliği doğrultusunda örgütlenmesi gerekliliğinin ortaya çıkmasıydı (Özdemir, 2014a). Küresel ölçekte sermaye birikiminin yalnızca şirketlerin iktisadi faaliyetleri ile sürdürülememesi, bu gerekliliği ifade etmektedir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 503). Devletlerin de yeni bir şekilde politika alanında etkinlik göstermesi gerekmekteydi (Jessop, 2008, s. 479). Bu noktada, Fordist ve Post-Fordist dönemler arasındaki geçiş süreciyle birlikte değerlendirilmesi gereken işbirliği teorisi, sosyal devlet anlayışını ve merkezileşme eğilimlerini geride bırakmıştır. Zira, Fordizm’in biçimlendirdiği merkezi, hiyerarşik, ulusal yapı, yerini adem-i merkeziyetçi, hiyerarşisiz-esnek bir örgütlenmeye ve küresel düzenlemeleri içeren bir yapıya bırakmıştır.

Bu çerçevede, Elazar (1987; 1991c), üniter devleti merkez-çevre modeli ya da hiyerarşik modele örgütlenen bir devlet biçimi olarak tanımlamıştır. Egemenlik merkezde

toplanırken, merkez yetkilerin bir kısmını çevre birimlere de dağıtabilir. Elazar'a göre, federal sistemler, merkezi olmayan sistemlerdir. Klasik federal sistemlerden ABD, Kanada ve İsviçre, buna örnektir çünkü her birinin ulusal bir hükümeti/yönetimi vardır, ancak bu, siyasi iletişimi ve karar verme mekanizmalarının tümünü kontrol eden "merkezi yönetimi" yoktur (Elazar: 1987, s. 35). Hiyerarşik yapıyı haiz olmayan federasyonların "merkezi olmama" meselesi, en iyi matrix model ile açıklanabilir (Elazar, 1987, s. 35-38). Ancak matrix modelde egemenlik, Elazar'ın deyişiyle yetki, birden çok merkez arasında bölünür. Merkez-çevre modeldekinin aksine merkezin (üniter devletin) geri alma hakkını saklı tuttuğu yetki devri, matrix modelde yoktur. Federasyonlar için yetki paylaşımı söz konusudur ve birden çok merkez birbiri ile işbirliği içinde çalışır: Yani, klasik teorideki "federe yönetimlerin bağımsızlığı" kavramı, burada karşımıza "yönetimlerin eşitliği" olarak çıkar. Daha önce de belirtildiği gibi, klasik teori savunucularının federasyon nedir sorusuna yanıtı, Elazar'ın vurgu yaptığı yönetimlerarası eşitlik, bir diğer deyişle bağımsızlık kavramı ile birebir ilişkilidir. Nitekim, egemenliğin bölüşülmesinin açıklanması aslında benzer sebeplere ve sonuçlara dayandırılmıştır. İkinci olarak, yönetimlerarası ilişkilerin karşılıklı görüşme ve pazarlık odaklı işbirliği esasına dayandırılması, federal yönetim ile federe yönetimlerin arasındaki ilişkinin eşitlerarası bir ilişki çerçevesinde işleridir. Egemenliğin paylaşılması hala söz konusudur, ancak artık *anayasal federalizm/ikili federalizm* anlayışlarındaki gibi katı katıya bölünmüş egemen yetki alanları yoktur. Federal yönetim ve federe yönetimlerin ilişkileri hem karşılıklıdır hem de çaprazlamadır (Ulusoy, 2018, s. 244). Esnek bir yapılanma olarak da adlandırılabilir bu modelde, çeşitli yönetim birimleri işbirliği süreçlerinin etkisi altında dönüşmektedir. Birden fazla aktörün -devlet dışı aktörler dahil- etkin olduğu ebruli kek federalizmi (*Marble Cake Federalism*) olarak kuramsallaşan üç düzeyli yönetimler, yatay veya dikey kapsamlı ve sürekli bir ilişki halindedir. Hiyerarşi üzerine kurulmayan federal, federe ve yerel yönetimler arasında üst ya da alt ilişkisi yoktur; yetki paylaşımı ve egemenlik ilişkisi yatay ve dikey (karşılaştırmalı iki model üzerinden) düzlemedir. Şöyle ki;

Tablo 4. Elazar'ın "Exploring Federalism" adlı kitabından alınmıştır (1991, s. 35-37).⁶¹

Sonuç olarak, matrix modeli gündeme getiren Elazar, II. Dünya Savaşı entegrasyon süreçlerini ve fordist ve post-fordist üretim ilişkileri ile dönüşen yapıyı federatif kuram içerisine çekmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Kincaid (1990), işbirliği federalizminin bireysel haklar, çevrecilik, ırkçılık, savaş sonrası refah ve piyasa aksaklıklarının siyasete yansımalarının etkileriyle 1954-1978 arasında hakim teori olduğunu, ancak artık zorlayıcı federalizmin (*Coercive Federalism*) söz konusu olduğunu savunur. Kincaid'e göre, klasik federal teoriye hakim olan merkezi olmama meselesi, aslında 1930'lardan önce yavaş yavaş evrilmeye başlamıştır. Örneğin, federal sivil çalışan sayısı 1881'de 157 bin 442 iken, 1913'te 349 bin 494'e çıkması, federal hükümetin daha çok düzenleyici olma ve sosyal refahı sağlama görevlerini üstlenmeye başladığının göstergesidir (Kincaid, 2019). Bunun yanında, New Deal politikalarının ekonomi ve sosyal yardım üzerindeki federal yetkiyi arttırması, ABD Yüksek Mahkemesi'nin de bu alanlarda eyalet yetkisini savunmaktan vazgeçmesi ile (United States v. Darby, 1941, s. 124) merkezileşmeyi perçinlemiştir. Son olarak, eyaletlerin dönüşüme katılımını destekleyen federal ödeneklerin ve eyalet katılımını mecburi kılan federal düzenlemelerin artmasıyla 1969'a

⁶¹ Central Government (Merkezi Hükümet), Intermediate Governments (Ara Yönetimler), Local Government (Yerel Yönetimler); Federal Government (Federal Hükümet), Judiciary (Yargı), Executive Branch (Yürütme), Legislative Branch (Yasama), Administrative System (İdari Sistem), States-Provinces-Lander-Cantons-Republics (Eyaletler).

gelindiğinde federal sivil memur sayısı 4 milyon 258 bine çıkmıştır (Kincaid, 2019). Ancak 1970'lerden sonra Post-Fordizmin ve neoliberal politikaların devlet biçimi üzerindeki merkeziyetsizleştirme etkileri görülmeye başlar. İşbirliğinin öncelikli olduğu yönetimlerarası ilişkiler, zorlayıcı-rekabet edici bir düzleme geçiş yapmıştır. İşbirliği hala devam etmektedir ancak yönetim düzeyleri arasında bir çekişme de söz konusudur. Kincaid (1990), ABD'deki siyasi ve ekonomik düzenlemeler üzerinden değerlendirerek bunun sebeplerinin çeşitli olduğunu belirtir:

- 1) Federe ve yerel yönetimler üzerinde uygulanan federal tedbirlerin ikiye katlanması,
- 2) Federal yardımların azalması,
- 3) Siyasi sistemdeki yapısal değişiklik (Başkan ve Kongre üyelerinin ulusal, eyalet ve yerel düzeydeki parti örgütlenmelerinden kopuşu) (Kincaid, 1990, s. 148-50).

Özellikle 1990 sonrasına etki eden çekişme, federal yönetim ile federe yönetimler arasından federe ve yerel yönetimlerarası ilişkileri de içine dahil etmiştir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı değinilecek olan bu ilişkilerin tetiklediği devlet biçim ve federasyolardaki dönüşümün sebepleri, SSCB'nin dağılması ile iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, küreyerelleşme, yetki ikamesi ve yönetim ilkelerinin kamu politika ve yönetimlerine hakim olması ve Avrupa Birliği ile birlikte federal ilke ve prensiplerin üniter devlet biçimlerinde de önemli ölçüde benimsenmesidir.

2.2.3. 1990 sonrası ve Kolektif Emperyalizm: Bölgeselleşme ve Küreyerelleşme

Kincaid (1990), bireysel haklar, çevrecilik, ırkçılık, savaş sonrası refah ve piyasa aksaklıklarının etkileriyle işbirliği federalizminin 1954-1978 arasında hakim teori olduğunu, ancak artık zorlayıcı federalizmin (*Coercive Federalism*) ortaya çıktığını savunur. Yukarıdaki paragraflarda değinilen Kincaid'in zorlayıcı federalizmi, aynı zamanda rekabet teorisinin temeli olmuştur. Rekabet teorisi, işbirliği teorisine karşı 1980 ve 1990'lı yıllarda yönetimlerarası ilişkilerin rekabete dayandığı ileri sürülmüştür (Fisher, 1991; Breton, 1991; Chubb, 1991) ve Kincaid'in zorlayıcı federalizmi rekabet fikri ile iç içe geçmiştir. Bu yaklaşımı savunanlara göre, bireyler veya gruplar arasında farketmeksizin, piyasa ekonomisinde yaşanan rekabetin aslında yönetimlerarası

ilişkilerde birebir görüldüğü savunulur (Breton, 1991; Fisher, 1991). Eyaletlerin sunduğu olanaklar ve kaynaklarla beraber kamu politikaları, ekonomik çıkar güden bireyleri ve grupları etkiler. Bu çerçevede, daha iyi olanaklar sağlayan eyaletlere işgücü ve sermaye akışının ve yerleşimin yoğun olma eğilimi artar (Breton, 1991; Fisher, 1991). Sermayenin yönetimlerarası ilişkiler üzerindeki etkisini dikkate alan bu teori, sadece eyaletleri, çoğunlukla da Kanada federe bölgelerini merkezine alır, küreyerelleşme ile yönetim ve kamu politikalarında öne çıkmaya başlayan yerel yönetim mekanizmalarını yönetimlerarası ilişkilerdeki bir aktör olarak görmez.

Öte yandan, federe devletlerin egemenlik alanlarına giren yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları 1990 sonrasında dönüşüme uğramış ve yetki ikamesi ilkesi ile birlikte yerel yönetimlerin federal yönetimlerden bağımsız olarak uluslararası ticari anlaşma yapmaları, yani sermaye odaklı ilişkilere girme kapasiteleri söz konusu olmaya başlamıştır. Örneğin, 1993'ten önce Belçika'daki Flaman ve Valon bölge ve yerel yönetimlerinin yetki alanlarına uluslararası kültürel aktiviteleri desteklemek ve organize etmek girerken, sonrasında bu federe yapılar yetki alanlarını uluslararası ticari ve siyasi anlaşmalara doğru genişletmişlerdir. Alman Federal Cumhuriyeti'nde Bavyera eyaletinin de 1990'lardan önce uluslararası ilişki kurma kapasitesi, sadece Alpler Bölgesi ile kültürel, eğitimsel, ekonomik ve çevresel konularla sınırlıyken 2000'ler ile birlikte Çin şehir/belediye yönetimleriyle işbirliği projeleri yürütme aşamasına gelmiştir (Crickmans, 2010). Ancak, federe devletlerin uluslararası bir kişiliğe sahip olmaması federasyonların en önemli özelliklerindedir (Özdemir, ve diğerleri, 2022). Uluslararası anlaşma yapma yetkisini genişleten ve dönüşen federe birimler aslında, anayasa ile güvence altına alınan federal yönetimin dış güvenlik ve ulusal meselelerde egemen olma ilkesine karşı hareket etmektedirler. Diğer yandan, uluslararası işbirliği ve 1960'lar ile başlayan sermayenin ve devletin uluslararasılaşması dalgası, işbirliği, zorlayıcılık ve rekabet anlayışlarının federeal teorilere hakim olmasına neden olmuştur.

Federe ve yerel yönetimlerde mukim olan yurttaşların dil, din, etnik ve kültürel çeşitliliğin öne çıktığı plüralist söylemler ile birlikte rekabet ederken işbirliği içinde de olan federal ve federe yönetimler arasındaki ilişki aynı zamanda, çokuluslu (*multinational*) federalizm kavramı ile de açıklanmaya başlanmıştır (Burgess, 2007; Gagnon, 2012; Gagnon, 2010;

Requejo, 2005). Yersel (*territorial federalism*) federalizmin karşısına konumlandırılan çokuluslu federalizm, SSCB'nin dağılmasından sonra ivme kazanan ‘‘siyasi kimlik’’ vurgusu üzerinden yapılan bir kavramsallaştırmadır (Agnew, 1995, s. 294).

Çokuluslu federalizmin sağlaması, çoğunlukla Batı Avrupa ve Kanada merkezli yapılmaktadır. 1993'te Belçika'nın üniter devletten federasyona geçişi ve İspanya'da Katalonya, Bask ve Galler özerk bölgelerinin artan özerklik talepleri bunda etkili olmuştur. Öte yandan, Nijerya, Malezya ve Hindistan gibi eski sömürge ülkelerde 1945-1990 arasında kurulan federsayonlar, etnik, dil ve dil çeşitliliğine sahip olmalarından ötürü 1990 sonrası tartışmalarda çokuluslu federalizm anlayışının içine de dahil edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, Yugoslavya'nın dağılması ile Bosna-Hersek Federasyonu, Sırbistan-Karadağ Federasyonu, Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti⁶², Güney Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti⁶³ ve hatta Irak, çokuluslu federasyonlar olarak araştırma konuları olmuştur (Burgess 2006, s. 251–268; Hueglin ve Fenna 2006, s. 16–18, Burgess, 2007; Gagnon, 2012; Gagnon, 2010). Ancak, bu tezin amaç ve sınırları federasyon olarak kurulan eski sömürge ülkeler olduğundan ‘‘çokuluslu federalizm’’ anlayışı da sonraki bölümde Nepal, Etiyopya ve Güney Amerika özelinde ayrıntılı olarak değinilecektir.⁶⁴

İki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve küreselleşme ile birlikte ‘‘çokulusluluk’’ ve ‘‘çokulusluların federasyonu’’, Rosenau'nun (2003) parçalanma (*fragmentation*) ve entegrasyondan (*integration*) ürettiği ‘‘parçalanarak birleşme’’ (fragemegration) terimi ile anlam kazanır. ‘‘Parçalanarak birleşme’’, tam olarak 1990 sonrası iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve kolektif emperyalizmin devlet biçimindeki dönüşümlere etkisinin doktrine yansımalarıdır: Yerelleşme ve adem-i merkezîyetçilik, parçalanma dinamikleri;

⁶² Nepal, hiç sömürgeleştirilmemiş olmakla beraber Çin imparatorluğu ve Britanya Hindistanı arasında tampon bir devlet görevi görmüştür.

⁶³ Etiyopya, Afrika kıtasında sömürge yapılmamış tek ülkesidir. 1884 yılında Berlin Konferansı'nda başlatılan Afrika kıtasının bölünmesi sırasında bu ülke, kapsam dışında bırakılmıştır. Ancak 1936-1941 yılları arasında Mussolini döneminde İtalya tarafından ilhak edilmiştir.

⁶⁴ Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Etiyopya Demokratik Cumhuriyeti, eski sömürge ülkeler olarak kabul edilmese de federasyon olarak örgütlenmelerinden önce siyasi bağımsızlığa sahip olmalarına rağmen bağımlılıkları devam ettiğinden bu tezin kapsamına girmektedir.

küreselleşme ve merkezileşme de birleşme dinamikleri olarak karşılıklı bağımlı bir ilişki içindedirler (Rosenau 2003, s. 11). Bu bağımlı ilişki ve federasyonların kurulması Watts'ın (1996, 2017) eski sömürgeleri merkez alarak yaptığı araştırma üzerinden tanımladığı federalizm kavramı ile pekiştirilir. Federalizm, sadece betimleyici bir kavram değildir; değer yüklü bir kavram olarak ortaklaşa yönetim ve bölgesel özerklik unsurlarını haiz olan ve farklı kimlikleri içinde muhafaza eden çok katmanlı bir yönetim biçimidir (Aktaran Kavalski ve Zolkos, 2008, s. 3-4). Bir başka deyişle federalizm, onu tasavvur edenlerin -tabii ki verili sınırlar içerisinde- her uygulamada “biçimlendirirken biçimlenen” bir çerçeve program içerir.

Dolayısıyla, 1990'larda işbirliği teorisinin yanında zorlayıcı ve rekabet teorilerinin de hakim olduğu federal teoriler, son çeyrekte bölgesel-yerel yönetim ilişkilerini açıklayan güncel söylemleri ve etnik, kültürel, dil ve din çeşitliliğini haiz toplumsal yapıları harmanlayan çokulusluluk terimini içine alarak karma teorilere dönüşmüştür. Federasyon, artık sadece kuvvetler ayrılığı, egemenliğin ikili yönetim düzeyi arasında paylaşımı ve merkezi olmama anlamına gelmemektir; ayrıca devletin ülkesindekilerin çeşitliliği koruyacak ve garanti edecek bir devlet biçimidir. Böylelikle, daha demokratik bir yapıyı haiz olan, bölgesel ve yerel taleplere daha iyi cevap verebilen bir devlet biçimi olarak anaakım doktrinde yerini alır (Özdemir, ve diğerleri, 2020, s. 126). Bu çerçevede, 1990 sonrası kurulan federasyonlarda öne çıkan iki husus mikro-milliyetçilik ve ayrılma hakkı aşağıda değerlendirilecektir.

2.2.3.1. Mikro-Milliyetçilik ve Ayrılma Hakkı

Milliyetçi akımlar, sosyo-ekonomik ve coğrafi dönüşümlere rağmen yine de eski tahayyül, ata, mit ve fikirlere bağlılığını sürdürür. ‘‘Yeni’’ milliyetçiliklerin yaratılması, bu eski tahayyül ve fikirlere bağlılık üzerine kurulur. Milliyetçilik, milletin ideolojisi olarak kabul edildiğinde milletlerin yalnızca kendi devletlerine sahip oldukları takdirde özgür olabilecekleri fikri ile ilgilidir (Smith, 2016, s. 121). Dolayısıyla, milliyetçilik, değişmez kurallara tabi değildir ve toplumsal nesnel ilişkiler üzerinden açıklanması gerekir. 1990'lar ile birlikte artan özerklik ve/veya tam bağımsızlık taleplerinin artık sadece sömürgelerin siyasi bağımsızlığını kazanması ya da kültürel eşitlik ile ilgisi

kalmamıştır. Federasyonlarda daha sık dile getirilen özerklik isteklerinin altında ayrıca iktisadi sebepler yatar. Nasıl ki Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi ve sömürgelerin bağımsızlık hareketleri farklı milliyetçilik tanımları ve akımları hakkında bir şeyler söylemekte ise 1990 sonrası milliyetçilik de ayrı tahayyül edilmelidir. Siyasal egemen birimlerin küresel ilişkileri, uluslararası kuruluşlar ve uluslararasılaşan devlet de hesaba katılmalıdır. Mamafih, 1990 sonrası artan ayrılma hakkı iddiaları, referandumlar ve mikro-milliyetçilik akımları, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzen olan kolektif emperyalizm bağlamında değerlendirilmelidir (Özdemir, 2014a). Coğrafi açıdan belirli bölgelerde yoğunlaşmış azınlıklara sahip olan merkezîyetçi devletlerde, azınlığın siyasi isteklerinin devlet yetkilileri tarafından yerine getirilmediği durumlarda idari ve siyasi yerinden yönetim arayışına girmesi mikro-milliyetçilik yaklaşımına göre kaçınılmazdır (Özkırmı, 2015). Bu durumda, siyasi alanın bu yaklaşım ile yeniden düzenlenmesi, merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olacak; dolayısıyla siyasal iktidarın yerel menfaati uluslararası menfaate karşı savunma özelliği azalacaktır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126).

Hakim anlatıda savunulan mikro-milliyetçilik akımları, Avrupa'daki halk ve bölge karşılaştırmaları yoluyla meşrulaştırılır. Öte yandan, Avrupalı küçük halk ve bölgelerin milliyetçilik hareketlerinin son yüzyıl itibariyle itici gücü Avrupa Birliği'nin sunduğu geniş siyasi ve ekonomik çerçevenin yanısıra günümüz Avrupası'nın sunduğu barışçıl ve çoğunlukla savunmacı milliyetçi türüdür (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 327-329). İşte barışçıl, demokratik ve çoğunlukçu milliyetçi akımları, sivil veya etnik olsun, siyasi özerklik hedefiyle yola çıkarken kimi zaman içinde barındığı üniter devletlerin federasyona dönüşmesinin veya bölgeselleşmenin yolunu açtığı gibi federasyonlar içindeki temsilin ve yönetimlerarası ilişkilerin biçimlenmesine de neden olmaktadır. Quebec'te Fransız Kanadalılar'ın ayrılma hakkı iddiaları, İspanya'da Katalan ve Bask bölgelerinin ve Büyük Britanya'da İskoçya, İrlanda ve Galler'in özerklik talepleri, Belçika'da Flaman ve Valon bölgeleri arasındaki gerilimler, bu dönüşümün örnekleridir.

Esasında federasyonlarda ulusların kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkına ilişkin tartışmalar hakim doktrinde iki farklı izlek üzerinden yürür. Birincisi, federasyonlar

federe devletlerin kendi iradeleriyle ve bir uzlaşma üzerinden kurulmuş ise her bir federe devlet yine kendi iradesi ile birlikten ayrılma hakkını saklı tutabilir (Moore, 1998). SSCB sonrası dönemde sosyalist düzenleri olan ve anayasalarında ayrılma hakları tanınmış federe devletlerin kendi kaderini tayin hakkı iddiaları bu bağlamda değerlendirilmiştir. Ancak SSCB'nin dağılma sürecinde olduğu gibi federal bir devlete karşı anayasal çekilme hakları işe yaramayabilir. Zira federal devlet kendisini oluşturan federe devletlerin basit toplamı değildir. Günümüzde ise ayrılma hakkını savunanlar, Etiyopya ve AB örneğine başvurmaktadır. AB'nin federasyon olarak kabulü pek de mümkün değildir. Her ne kadar AB'nin kuruluş ve işleyişinde belirli federal ilkelve paratikler söz konusu olsa üye devletlerin birer federe devlet olduğunu savunulamaz. Zira, AB'ye üye ülkelerin, AB'den ayrılma hakları, uluslararası bir anlaşmadan çekilme hakları ile özdeştir. Bir başka deyişle ulus devletlerinin halka dayalı egemenlikleri hiçbir zaman Birlik düzeyine kalıcı olarak devredilmemiştir: Birleşik Krallık'ın Birlik'ten ayrılması (Brexit), bu konuda en yakın örnektir.

İkinci görüş, federasyonun siyasi ve ekonomik istikrarı, ve birliğin korunması öncelikli olduğu için ayrılma hakkının anayasal olarak yasaklandığını ve bunun için herhangi bir normatif ifadeye gerek olmadığını savunur (Watts, 1996). Watts'a göre özellikle anayasada ayrılma hakkına ilişkin bir norm olmaması savunusu aşağıdaki sebeplerle yapılır:

- 1) Ulus-altı yönetimlerin federal yönetime karşı kullanacağı bir politik şiddet/baskı silahı olabilme kapasitesi ve bunun federal birliği zayıflatması,
- 2) Özellikle ekonomik birliği sağlama aşamasında gelecekte belirsizliğe ve güven eksikliğine neden olabileceği kaygısı,
- 3) Yönetimlerarası ilişkilerde en temel prensiplerden biri olan koordine olmayı zayıflatma potansiyeli (Watts, 1996, s. 99).

Bu bağlamda, önce hakim doktrine rağmen kendi kaderini tayin ve ayrılma taleplerinin olumsuz yorumlandığı İspanya ve Kanada örnekleri; karşısında da SSCB Yugoslavya ve Kosova örnekleri üzerinde durulacaktır.

Katalan, Bask ve Galiçya’da tarihsel bağlamda süregelen milliyetçi hareketler söz konusu olsa da devlet biçimindeki dönüşüm ve mikro-milliyetçilik akımları İspanya’da bölgeselleşmeye ve özerkliğe ilişkin talepleri arttırmıştır. 20. yüzyıldan çok önce de bu bölgelerde ulus olma bilinci, dil, akraba ya da kültür topluluğu olma özellikleri, 1469’da Kastilyalı Isabella ve Aragonlu Ferninand’ın evliliği ile birlikte İspanya’nın birleştiği döneme kadar götürülebilir. O dönemde, Kastilya İspanya’nın ulusal kimliğinin şekilmesinde öne çıkmış ve Kastilyaca, İspanyolca statüsü kazanmıştır (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 242). Galiçya ve Aragonca dillerinin kullanımlarının sınırlandırılması da işte bu döneme rastlar. Katalonya için durum biraz farklı gelişmiştir: İktisadi anlamda diğer bölgelere nazaran daha zengin olan Katalonya bölgesi, bazı hak ve özgürlüklerden yararlanırken 1714 yılındanda Katalonya, İspanya’ya zorla dahil edilmiştir ve Katalanlar’ın özerk anayasası ve kurumları lağvedilmiştir (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 243). Günümüzde ise İspanyol Anayasası İspanyol ulusunun ‘‘milletler ve bölgelerden’’ oluştuğunu belirterek bir İspanyol sivil milliyetçiliğini de kurma çabası içindedir (La Constitución Española de 1978, 1978, Art. 2). Nitekim, İspanyolca (Kastilyaca), devletin resmi dili olup İspanyol ulusunu oluşturan ‘‘milletler’’ İspanyolca’yı bilmekle yükümlüdürler (La Constitución Española de 1978, 1978, Art. 23/1). Bu çerçevede, İspanyol üst kimliğinin ortak bir milliyet- İspanyol milleti (*La Nazione Spagnola*) temelinde tek uluslu bir devlet olarak birliğin korunması amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde Katalonya’da 2017’de yapılan referandum sonrası İspanyol Anayasa Mahkemesi, Katalan Meclisi’nin referandum yapmaya karar verme yetkisinin olmadığını belirterek ve İspanya Anayasası’nda geçen İspanyol milletinin birliğine atıfta bulunarak, Referandum’un hukuki olmadığını karar vermiştir (Munoz, s. 2017). İspanyol Anayasası’nın 2. maddesi, İspanyol milletinin birliği ve özerklik hakkına referans verirken, aslında ayrılma hakkının önüne geçmek için bir düzenleme yoluna gitmiştir. Buna göre;

‘‘Anayasanın temeli, İspanyol milletinin ayrılmaz birliği, tüm İspanyolların ortak ve bölünmez ülkesidir; oluştuğu milletlerin ve bölgelerin özerklik haklarını ve aralarındaki dayanışmayı tanır ve garanti eder.’’(La Constitución Española de 1978, 1978 Título Prelimar, Art. 2).

Ayrıca, 1998 Quebec Ayrılma Davası (*1998 Quebec Secession Case*) ve Kanada Yüksek Mahkeme Kararı⁶⁵, ulusların kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkına ilişkin yeni bir tartışmaya zemin hazırlamıştır. Quebec Ayrılma Davası'nda Kanada Yüksek Mahkemesi, Kanada Anayasası'nda ayrılma hakkını düzenleyen bir hüküm olmadığından, tek yanlı olarak Quebec'in referandum yoluyla Kanada'dan ayrılmasının hukuki olmadığı kararına varmıştır. Bir yandan Quebec'in ayrılma hakkının hukuki olmadığına karar veren Kanada Yüksek Mahkemesi, diğer yandan federal hükümetin ayrılmaya ilişkin makul şartlarda ısrar edebileceğini belirtmiştir (1998, 2 R.C.S, s. 220-222) Quebec, bir "ulus" olduğu söylemi üzerinden ayrılma hakkı iddialarında bulunurken, Mahkeme, eyalet kavramı üzerinden kararını gerekçelendirir. Mahkeme'nin federal hükümete ve Quebec'e verdiği yanıtın altında yatan mesaj aslında, federal hükümetin ayrılmaya karşı bir çözüm bulması gerektiğidir. Aksi takdirde, Quebec'in ısrarcılığını sürdürmesi ve bu yolda etkin olması ayrılmanın durdurulamayacağı anlamına gelir. Nitekim, 2006'da Kanada Avam Kamarası, Quebec'in Birleşik bir Kanada'da bir ulus ve Kanada'nın *de facto* iki uluslu olduğunu kabul etmiştir (Debates, 27 Kasım 2006, s. 5350). Diğer yandan, Yüksek Mahkeme kararına karşı ayrılma hakkının doğal bir hak olduğunu savunanlar hala mevcuttur. Ancak Quebec'in ayrılma talebi, federasyonun etnik çeşitliliği barındırabildiği sağladığı gerekçesiyle ertelenmektedir.

Milliyetçi akımlarındaki bu dönüşüm, Gellner ve diğer modernistlerin milliyetçilik kuramlarını çürütürken kendi kaderini tayin meselesi ve ayrılma hakkının tarihselliğinden de kopuşu ifade eder. Wilson prensipleri kapsamında kendi kaderini tayin hakkının doğal bir hak olduğu formülü ile birlikte ulus devlet formu, özellikle Doğu Avrupa çapında uluslararasılaşması sürecinde de kullanılmıştır. 1990'larda bu süreç, mikro-milliyetçi akımlar yordamıyla kendini göstermiştir. Kendi kaderini tayin meselesinin üçüncü dönemi olan 1990 sonrası, sosyalist düzenleri olan ve anayasalarında ayrılma hakkı tanınmış federe devletler üzerinden bir tartışma alanı ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede, 16 Aralık 1991 tarihli "Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde Ortaya Çıkan Yeni Devletlerin Tanınması İçin Yönerge", Sovyetler'den ayrılan devletlerin⁶⁶ ve Doğu

⁶⁵ <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do> (son erişim tarihi: 02.03.2024).

⁶⁶ Mart 1990 yılında Litvanya, Mayıs 1990'da Letonya, Nisan 1991'de Gürcistan, Ağustos 1991'de Estonya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Kırgızistan ve Özbekistan, Eylül 1991'de

Avrupa'da kurulan-Yugoslavya'dan ayrılan devletler dahil- tanınmasına yönelik bir Avrupa Konseyi direktifidir⁶⁷. Bu direktife göre, devletlerin tanınması (tıpkı klasik emperyalist dönemde olduğu gibi) Helsinki Nihai Senedi⁶⁸ (1975) ve Paris Şartı⁶⁹ (1990)'na ve kendi kaderini tayin hakkı ilkesi refereans ile birlikte belli şartlara bağlanmıştır. Dolayısıyla tanıma kurumu 1933 Montevideo konvansiyonuyla edindiği betimleyici demokratik içeriğini kaybederek inşai (yenilik doğuran) klasik emperyalist içeriğine geri döndürülmüştür. Bu yolla getirilen şartlar şöyle belirtilebilir:

- ‘‘ - İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü,
 - Azınlıkların, etnik ve ulusal grupların haklarına saygıyı,
 - Serbest piyasa koşullarını yerine getirmeyi,
 - Sınırların dokunulmazlığının kabulüne; ancak barışçıl sebeplerle ve karşılıklı anlaşma yoluyla değişebileceğini,
 - Bölgesel istikrar ve güvenlik dahil olmak üzere silahsızlanmayı içeren taahhütleri kabul etme’’ (S/23293, 1991, s. 4-5)

Kendi kaderini tayin hakkı, bir doğal hak ya da ahlaki bir çözüm olduğu için değil; gelişmiş kapitalist ülkeleri hammadde, pazar ve işgücü imkanlarından ayırabilme imkanı taşıdığı için değerli olurken (Özdemir, 2017, s. 188) yeni devletlerin tanınması şartları da buna uygun olarak işleyen bir serbest piyasa ekonomisi başta olmak üzere demokrasiyi garanti altına alacak kurumlar, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı, azınlık

Ermenistan, Tacikistan, Ekim 1991'de Türkmenistan, Kasım 1991'de Azerbaycan ve Aralık 1991'de Kazakistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Carrère d'Encausse, H. (2020). *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl- 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*. (Ş. Aktaş, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.).

⁶⁷ Direktifin İngilizce original metnine <https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>.

⁶⁸ 1 Ağustos 1975 tarihinde, 35 devletin katılımıyla imzalanan Helsinki Nihai Senedi, Avrupa'da karşılıklı güven anlayışının güçlendirilmesi, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesi ve demokrasi ile insan haklarının temel alınmasını hedefleyen uluslararası bir belgedir.

⁶⁹ Yeni bir Avrupa için Paris Şartı (The Charter of Paris for a New Europe) 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ve çoğu Avrupa hükümetinin katıldığı bir toplantı ile kabul edilmiştir. Helsinki Nihai Anlaşması'nın altyapısını oluşturduğu bu Şart, piyasa ekonomisi başta olmak üzere plüralist demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerinden 'yeni bir demokrasi, barış ve birlik çağı'nın kuruluş belgesidir.

grupların haklarının gözetilmesi öne çıkmıştır. Böylelikle, Üçüncü Dünya ülkeleri, sermayenin hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran, altyapı gelişiminin sağlayan ve serbest ticareti teşvik eden roller üstlenmektedir. Bu rolleri sonucunda çok taraflı görüşmeler ve ikili anlaşmalar yoluyla sınırları olmayan küresel kapitalist bir alan yaratılmaktadır (Chimni, 2017, s. 35-36). Sonuç olarak, kendi kaderini tayin meselesi, mikro-milliyetçilik ve ayrılma hakkı kolektif emperyalist merkezin devlet biçimi direktme politikalarıyla paralel bir durumdur çünkü kaynaklarını uluslararası sermayeye açacak hükümetler tarafından yönetilen ve neoliberal birikimin koşulları ile uygun olarak biçimlenen devletlerin inşası için kullanılmış ve yeni bir işlev edinmiştir (Özdemir, 2017, s. 197-210).

Kanada, İspanya, Doğu Avrupa ve SSCB'den ayrılan federe devlet örneklerinden sonra Kosova⁷⁰ örneğine kısaca değinilebilir. Kosova'nın 1244 Sayılı Güvenlik Konseyi kararına ve Martti Ahtisaari tarafından hazırlanan çözüm planına dayanan 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanı, kendi kaderini tayin meselesi ve ayrılma hakkı ile ilgili yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ulusların kendi kaderini tayin iddialarında "dördüncü kuşak" olarak değerlendirilen bu dönem (Özdemir, 2017), kendi kaderini tayin hakkının sınırları, federe olmayan devletlerin ayrılma hakkı ve sömürge ülkeler dışındaki ülkeler için hangi koşullar altında geçerli olacağı gibi soruları beraberinde getirmiştir. Kosova, Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içerisinde, 1980'lere kadar özerk bir bölge statüsündeydi. Ancak 1980'lerin sonunda Sırp yönetimi ile gerilimler sonucunda özerklik statüsü kaldırılmıştır. Sırbistan yönetiminin Arnavutlar'a yönelik baskı, şiddet ve halka karşı katliama girişmesi sonucunda NATO devreye girerek Rambouillet Barış Anlaşması, sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile Kosova'da uluslararası yönetim kurulmuştur (Sterio, 2013, s. 116-119). Kosova Parlamentosu, kendi kaderini tayin hakkına dayandırarak Sırbistan'dan ayrılma kararını oylayarak 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir. İki husus öne çıkmıştır:

1) Kosova, farklı bir etnisiteye sahip bir halk olarak ortak din, dil ve kültüre sahip midir?

⁷⁰ Yugoslavya'nın dağılması ile kurulan federasyonlar ve mikro-milliyetçilik tartışmaları bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2) Kendi kaderini tayin hakkı hangi paradigma üzerinden gerçekleşmiştir?

Sırbistan'ın sömürgesi olmadığına göre dekolonizasyon süreci ile ilişkili değildir (Sterio, 2013, s. 120). Öte yandan, Adalet Divanı 22 Temmuz 2010 tarihli tavsiye görüşünde, self-determinasyon ve ayrılma hakkına ilişkin tartışmaya girmemiş; sadece uluslararası tanıma meselesi hakkında yorum yapmıştır:

‘‘Mahkeme, self-determinasyon ve ayrılma hakkına dair soruların söz konusu olayda çözümlenmesinin gerek olmadığına kanaat getirmektedir. Nitekim, Genel Kurul, sadece bağımsızlık ilanının Uluslararası Hukuk'a uygun olup olmadığına ilişkin Mahkeme görüşünü almak istemiştir.’’ (Kosova Advisory Opinion, 2010, pg. 83).

Dolayısıyla aslında Mahkeme, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin hukuki bir yorum getirmekten istisna etmiştir. sömürgecilik bağlamı dışında mevcut bir devletten ayrılma hakkının bulunup bulunmadığını, self-determinasyon hakkının içeriğini ve kapsamını belirlememiştir. Oysaki Kosova'nın bağımsızlık bildirisi, açıkça Sırbistan'dan ayrıldığını ve yeni bir devlet kurduğunu ilan eden bir bildiri olmakla beraber, kendi kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkı tartışmalarını da içermelidir çünkü tek taraflı ayrılmanın hukuka uygun olup olmadığının tespit edilmesi, ayrılma hakkının varlığı hususundaki belirsizliği ortadan kaldıracaktır. Öte yandan, Divan bu belirsizliği ortadan kaldırmamanın yanında Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkına sahip olup olmadığına dair bir yorumda da bulunmamış ve hukuken Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin tartışmaları sona erdirmemiştir.

2.2.3.2. Federal Devletin Merkezîyetçiliği

Federal devletin merkezi olmama özelliği, klasik teori ile kurulan ikili yönetim alanı eksenlidir. Ancak Fordizm, New Deal politikaları ve sosyal devlet anlayışları ile birlikte federal yönetimin eyaletlerin egemenlik alanlarına giren konularda daha çok söz sahibi olması sonucunda merkezileşme eğilimi gerçekleşmiştir. 1960'lara gelindiğinde iki uluslararasılaşma dalgası, 1970'lerle Post-Fordizm ve neoliberal politikalar ile birlikte merkeziyetsizleşme ortaya çıkmıştır. Federalist teorilerin de bu dönemsellik içinde klasik

teoriden, işbirliği teorisine ve sonunda rekabetçi teoriye doğru evrilmesi de bunu etkilerin federalist yazında görülmesidir. Dönüşen temsile ve sermaye ilişkilerine uyum sağlanması için federasyondaki yönetimlerarası ilişkilerin ve yönetim birimlerinin de bunlara uygun olarak biçimlenmesidir.

Bu bağlamda, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında federal ilke ve prensipler üzerine kurulu federasyonlar ayrıca adem-i merkeziyetçilik (*decentralization*), yetki devri (*devolution*), yetki ikamesi (*subsidiarite*), yönetişim (*governance*) ve oydaşmacılık (*consocialism*) kavramlarını da içermeye, dönemin egemenlik söylemine uygun olarak, başlamışlardır. Adem-i merkeziyetçilik, kamu hizmetiyle ilgili belli yetkilerin devletin merkezi dışında kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip özerk birimlere verilmesidir (Kaboğlu, 2020, s. 162). Diğer bir deyişle, ulus-altı yönetimlere karar verme yetkisinin tanınması ve bu yetkinin getirdiği sorumluluk ve yükümlülüklerin bahsi geçen yönetimlerde doğmasıdır. Aslında adem-i merkeziyetçilik, merkezi yönetimin otoritesini devletin ülkesinin bütünü üzerinde kullanılabildiği devlet sistemlerinde söz konusu olur: Derecesi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel olarak doktrinde üniter devlete özgü bir ilke olduğu kabul edilir (Gözler, 2022; Kaboğlu, 2020). Ancak, üniter devlet ve federasyon ayrımını katı bir biçimde yerinden yönetim ya da merkeziyetsizlik ilkeleri üzerinden yapmak günümüzde artık pek de mümkün gözükmemektedir çünkü egemenlik kavramının dönüşümü ile birlikte yönetimlerarası ilişkilerin içeriği de dönüşmüş ve bu bağlamda merkeziyetsizlik ve adem-i merkeziyetçilik ilkelerinin işlevselliği değişmiştir.

Federasyon egemenliğin bölündüğü bir devlet biçimi olarak tek iktidar alanına sahip olmama ilkesine dayanır. Yetkilerin tek bir merkezde toplanması, tek bir iktidar merkezinin olduğu anlamındayken, ulus-altı birimlerin yetkilerinin merkezi yönetim tarafından geri alınabilmesine karşılık gelir. Klasik teorinin temelini oluşturan bu yaklaşıma göre, federasyonlarda federal yönetimin ve federe yönetimlerin birbiri ile eşit ve birbirinden bağımsız birer siyasal birim olması, tek iktidar alanına sahip bir örgütlenmenin olmaması neticesindedir. Ancak 1990 sonrasında federasyonlarda “merkeziyetçi” normlara ve uygulamalara rastlanabilmektedir. Bu mesele, neoliberal dönemde sermayenin devlet içindeki temsilinin sürekli artışının, yürütme erkini güçlendirme eğilimi içermesi ile ilgilidir (Özdemir, ve diğerleri, s. 420). Diğer yandan,

federalizmi adem-i merkeziyetçiliğin derecesi olarak tanımlayan teorisyenler bulunmaktadır (King, 1982, s. 121). Ancak yerel yönetimlerin federal yönetim ile dolaysız-direkt bir ilişki içinde olmaması ve hatta yerel yönetimlerin anayasada düzenlenmemesi, bu çoklu ilişki denklemini karmaşık hale getirir. Üniter devletlerde yerinden yönetim organları, yerel yerinden yönetim ve hizmet yönünden yerinden yönetim ilkelerine göre kurulup merkeze bağlı kamu kurum organlarıdır. Oysaki federasyonlarda yerel yönetimler (county, municipilaty) kural olarak federe devletlerin yetki alanına girer. Ya da tam tersi olarak üniter devletlerin merkeziyetçiliğinden taviz verdiği görülür.

Örneğin, AV Dicey'in geliştirdiği parlamenter egemenlik prensibinin halen hakim olduğu Birleşik Krallık, üniter devlet olarak kabul görse de son yüzyılda ulus-altı yapılanmasına içkin reformlarla artık "gevşek üniter devlet" olarak sınıflandırılır. "Gevşek üniter devlet" terimi, Birleşik Krallık ile sınırlandırılmamak üzere, üniter ulus devletin sınırı apaçık belli olan belirli bir toprak parçası üzerinde toplumsal formasyonun ve ekonomin biçimlendirdiği yapının dönüşümünden yola çıkılarak kullanılır. Ulus-ötesi ve uluslararası kurumların biçimlendirdiği dönüşümde yerel ve bölgesel aktörler de sosyo-ekonomik yapıyı şekillendirir. Bu husus, üniter devletlerin merkeziyetsizleşmesi veya "gevşek üniter devlet" terimlerini kullanmanın önünü açar. Somutlaştırmak anlamında, 20. yüzyılın sonundan itibaren yersel (*territorial*) farklılığın baskısı altında Birleşik Krallık, adem-i merkeziyetçi yönetim esaslı çerçevesinde yetki devri (*devolution*) ile İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da özerk yasama ve yürütme yetkilerini haiz yapıların kurulduğu bir dönüşüm içine girmiştir (Keating ve Laforest, 2018, s. 3). Sewel Anlaşması⁷¹, Westminster'in İskoç, Galler ve Kuzey İrlanda Parlemonları'na devredilmiş yetkiler dahiline giren konularda, izin önergesi alınmadığı sürece Westminster'in yasama yetkisinin olmadığını düzenler. Birleşik Krallık'ta yetki devri ve devredilen yetkilerin geri alınmaması meseleleri sadece İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ile sınırlıdır. Birleşik Krallık nüfusunun %85'ini kaplayan İngiltere ve İngiliz şehirleri için bu geçerli olmayıp, kararlar ve düzenlemeler direkt merkezden yapılır. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ile İngiltere arasındaki bu ayrıma rağmen, yetki devri (*devolution*) terimi ikisi

⁷¹ Sewel Anlaşması için daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.parliament.uk/site-information/glossary/sewel-convention/>.

için de kullanılır (Keating ve Laforest, 2018, s. 3-4). Diğer yandan, bazı federasyonların federe birimleri bile altbirimlere ayrıldıklarından federasyon görünümü olarak örgütlenebilirler. Bu örgütlenmeler için “çok katmanlı federasyonlar” terimini kullanan Uygun, SSCB ve Yugoslavya’yı örnek göstermiştir (Uygun, 2007, s. 111-112). Günümüzde Bosna-Hersek için benzer bir çözümleme yapılabilir. Resmi adıyla Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak kendi içinde iki federasyondan ve Brcko bağımsız bölgesinden oluşur.⁷² Egemenliğin paylaşımı Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında olmakla birlikte bu iki yönetim alanı kendi içinde de egemenliği paylaşır. Örneğin, Bosna-Hersek Federasyonu, kanton denilen on federe yönetimden oluşur ve her bir kantonun kendi yasama, yürütme ve yargı organı bulunmaktadır.⁷³ Çok katmanlı federasyonlar, tarihsel ve etnik yapıların tanınarak aşılmasına yönelik sosyalist stratejilerin ürünleri olarak karşımıza çıkarlar.

Örneğin, Bosna-Hersek Federasyonu’nun hukuki ve siyasi yapısı 1995 yılında imzalanan Dayton Barış Anlaşması’na (DBA) ve ekleri ile oluşturulmuştur. Federasyon, İkili Bileşenli bir sisteme (*two component system*)e sahiptir. Bu, biri Bosna-Hersek Federasyonu, diğeri “Republika Srpska” olmak üzere iki entite ile Boşnak, Hırvat ve Sırp olmak üzere üç kurucu halktan ve ayrı bir yönetimi bulunan Brcko Bölgesi’nden oluştuğu anlamına gelir. Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu Bosna-Hersek Federasyonu içerisinde ayrıca 10 kanton bulunmaktadır. Uluslararası Koruyuculuk (*International Protectorate*) altında –bir nevi himaye altında bir devlet olarak- en yüksek siyasi otorite Yüksek Temsilci’dir (*High Representative*) ve Yüksek Temsilci’nin yetkisini uluslararası hukuktan alır (Uygun, 2007).

Mevcut konjonktürde, çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemeler gibi bazı hususlar artık yerel yönetimlerin yetki alanının dışına taşmaya başlamıştır. Bu nedenle, federal devlet yetki alanına girmesi ile federal devletlerin ulusal düzlemde yasama yetkisinin artması söz konusu olmaya başlamış, politika uygulamaları ve yürütmeye ilişkin yetkileri federe

⁷² Daha fazla bilgi için bkz: European Committee of the Regions. Division of Powers: Bosnia and Herzegovina. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Bosnia-Herzegovina.aspx> (son erişim:)

⁷³ European Committee of the Regions. Division of Powers: Bosnia and Herzegovina. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Bosnia-Herzegovina.aspx>

devletlere aktarmaları ile federasyonların merkezileşmesinin önü açılmıştır. Mesela, ABD Anayasası'nda, federal devletin genel yetkileri sayılmış, federe devletlerin yetkisinin bunlar dışındakiler olduğu yazılmıştır; ancak daha sonraki gelişmelerle birlikte pek çok hususta yargısallaşma ve merkezileşmenin artmasına sebep olmuştur (Hueglin ve Fenna, 2015, s. 143). Öte yandan, federe birimlerin bölgelerini ilgilendiren çevre temizliği ve çevrenin korunması hususlarında diğer federe birimlerle ya da ulus-üstü ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaları halinde yetki aşımı tartışmaları söz konusu olmuştur. Farklı şekilde, Kıta Avrupası federasyonu olan Almanya Federal Cumhuriyeti Federal Anayasası'nın 31. Maddesi, federal hukukun federe hukuktan üstün olduğunu belirtir ve federasyonun merkeziyetçiliği güvence altına alır. Zira, yasama yetkisi federal hükümette toplanmış; *Lander*'ın yasama yetkileri kısıtlanmıştır (Nalbant,1997).

Öte yandan, kimi yazarlarca, Almanya Federal Cumhuriyeti, "üniter federal devlete yakın" olarak anılırken, Kanada hayli adem-i merkeziyetçi bir federal devlet olarak kabul edilir (Hueglin ve Fenna, 2006, s. 36). Karmaşık ve çeşitli federal kavram ve terimlerin her bir federasyonu tanımlamasındansa federal devletlerin merkeziyetçiliği meselesi aslında federalizmin ve federasyonun toplumsal bütünlüğün nesnel koşullarına bağlı olmasının bir sonucudur. Bütün bu hususlar daha önce verilen "devletin düzenlerken aynı zamanda da düzenlenilen dinamik bir ilişkiler alanı olması" kavramsallaştırmasıyla da uyumludur.

Özetlemek gerekirse, federalizm ilkesinin ne olduğundan ve tarihselliğinden yola çıkan bu bölüm, öncelikle federasyon ve federalizm incelemelerinin Anglo-Amerikan doktrininin tekelinde ve İngilizce literatürünün hakim olduğu bir konjoktürde ilerlediği sonucuna varmıştır. Federasyon "nedir" sorusunun cevabının ise dönemselsel olarak değiştiğini, bu dönemselliğin klasik emperyalizm, fordizm, refah devleti uygulamaları, sömürgeleştirme, kolektif emperyalizm, küreselleşme ve mikro-milliyetçilik kavramları ile değerlendirmiştir.

Bu bağlamda, 1945 öncesi dönemi kapsayan klasik teori, İngiliz hegemonyasının hakim olduğu emperyalizmin klasik dönemine denk gelmektedir ve bu teori, yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı ve yönetimlerarası eşitlik ilkeleri üzerine kurulmuştur. ABD

federalizmi çalışmaları ekseninde ilerleyen bu teoride, konfederasyondan farklı olarak, federal devletin uluslararası alanda federasyonu temsil eden tek iktidar alanı olduğu kabul edilmiştir. Klasik teorinin kurucu unsurlarından *Federalist Yazılar*, Montesquieu ve Locke'dan etkilenmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi, her bir yönetimin bağımsızlığı, yönetimlerarası eşitlik, başkanlık sistemi, federasyonların temel unsurları olarak kabul edilmiştir. Teorinin merkezinde yer alan ABD federalizmi sonucunda 19. yüzyılın sonunda kurulan Latin Amerika ülkelerinin uygulanan sert kuvvetler ayrılığı ve başkanlık sisteminin, ABD modeline benzerdir. Ancak federasyonların sadece anayasa üzerinden hukuki değerlendirmesini yapan bu teori, 1930'lardan sonra terkedilmiş, II. Dünya Savaşı ile birlikte birden çok teori geliştirilmiştir. Bunun nedenleri, Dünya Savaşları'nın neden olduğu yıkım ve ekonomik zorluklar, sosyal devlet uygulamalarının yaygınlaşması ve merkezîyetçi devlet anlayışının tekrar canlanması gibi II. Dünya Savaşı dinamikleri ve fordizm ile birlikte iki kutuplu dünya konjonktürü, merkezîyetleşme, sömürsüzleştirme ve milliyetçilik akımlarıdır. ABD hegemonyası ile ortaya çıkan entegrasyon süreçlerinin baskısı altında federalist kuramı dönüşmeye zorlanmıştır: Sosyolojik teori, çok unsurlu teori, politik teori ve işbirliği teorisi olarak federalist yazında yerini almıştır.

İlk üç teori, 1945 sonrası yükselen milliyetçilik akımları ve sömürsüzleştirme politikaları ile beraber değerlendirilmiştir. İşbirliği teorisi ise, federasyonun işlevi üzerinde durarak yönetimlerarası ilişkileri öncelleyen bir kuramsallaştırmayı haiz olduğundan 1960'lar sonrası ivme kazanan devletin ve sermayenin uluslararasılaşması ile bağlantı kurularak açıklanmıştır. İşbirliği teorisinde, yönetimlerarası ilişkiler, ‘yönetimlerin bağımsızlığı’ ilkesinden ‘yönetimlerin işbirliği’ meselesine dönüştüğü görülmüştür. Ancak 1970'lerden sonra Post-Fordizmin ve neoliberal politikaların devlet biçimi üzerindeki merkezîyetsizleştirme etkileri görülmeye başlanmış ve rakebet edici bir düzleme geçilmiştir. 1990'lar sonrasında ise iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve küreselleşme ile birlikte ‘çokulusluluk’ ve ‘çokulusluların federasyonu’ları dile getirilmeye başlanmış; yerelleşme ve adem-i merkezîyetçilik, mikro-milliyetçilik ve ayrılma hakkı meseleleri egemenlik söylemlerine dahil edilmiştir. Ancak bu durum, siyasi alanın bu yaklaşım ile yeniden düzenlenmesi, merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olmuş ve dolayısıyla siyasal iktidarın yerel menfaati uluslararası menfaate karşı savunma özelliği azalmıştır (Özdemir, ve diğerleri,

2022, s. 126). Bu bağlamda, federasyon tanımlarının değişen kuramlarla açıklanmasının asıl sebebi, kuramların günümüzde uluslararası sermaye hareketliliğine uygun olarak değişime uğrayan devlet biçimine uygun hale getirilmesidir.

2.3. EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: BÖLGESELLEŞMENİN ULUS-ALTI VE ULUS-ÜSTÜ BOYUTU

İktisadi, hukuki ve sosyo-kültürel yapının farklılaştığı federasyonların yönetimlerarası ilişkileri ve merkezîyetçiliği/merkezîyetsizliği ülkeden ülkeye değişse de federasyonların belli ortak özellikleri olduğuna değinilmişti. Ancak egemenlik söyleminin, hegemon projelerin ve birikim modellerinin dönemsel olarak (1945-1990 ve 1990 sonrası) değişmesi ile birlikte egemenlik kavramı belirgin bir şekilde dönüşmüş ve farklı içeriklere sahip olmaya başlamıştır. Bir ulus devlet olarak federasyonlar da, bu dönüşümden ister istemez etkilenir. Yatırım ve sermaye ilişkileri çerçevesinde sermayenin temsilinin ulusaldan uluslararasına kayması, sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasının bunda rolü büyüktür. Özellikle uluslararası organizasyonların da dahil olduğu konjoktürde, egemenlik kavramına yeni terimler kazandırıldığı gibi bu tezin konusu olan federasyonlar da buna uygun olarak biçimlenmişlerdir. Kapitalist sistemin mevcut dinamikleri ile birlikte yerelleşme süreçleri, piyasa-dostu ulus devletler üretme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle, hızla ulus-altı ölçekte iktidar devredebilen bölgesel yapılar, ulus-üstü planda küresel sermaye ile işbirliğine yatkın programlar üretebileceklerdir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126).

Bu çerçevede, uluslararası sermaye, devletler içerisinde ayrıca yerel sermaye fraksiyonları aracılığıyla da giderek artan oranlarda doğrudan temsil bulmaktadır (Özdemir, 2014a). Uluslararası toplumda kabul gören norm ve değerleri içeren medeni, iş, ticaret, borçlar ve ceza hukukunun yeniden düzenlenmesi, şeffaflık gibi uluslararası standartları kapsayacak mahkeme sisteminin kurulması, kamu idare ve yönetiminin yetki ikamesi ve yönetişim ilkelerini benimseyerek yeniden yapılandırması gibi değişimler üniter devletler için olduğu gibi federasyonlarda da geçerlidir. Aynı zamanda federal olsun olmasın bir devletin kendi aygıtlarıyla kurduğu ilişkinin bütünü için varittir. Küreselleşme, temelde rekabetçi piyasaların coğrafi olarak yayılması olarak

tanımlandığında (Güler, 2001; Zabcı, 2009). devletlerin de dolayısıyla iktisadi hayata müdahalesi her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Özel mülkiyet, rekabet ve sözleşmeleri kapsayan yasa ve mevzuatların altyapı çerçevesi oluşturulurken piyasalar, devletlerin destek ve altyapısını arkalarına alarak coğrafi olarak yayılma girişiminde bulunurlar. Bu çerçevede, devletler aslında, kapitalizmi uluslararası biçimde yeniden üretme konusunda belirli sorumluluklar üstlenmeye başlamışlardır. Bu husus, bilhassa 1945'ten sonra siyasi bağımsızlığı kazanan eski sömürge ülkelerin yerel yönetimleri aracılığıyla uluslararası sermayenin doğrudan ilişkilendirilmesini sağlamak için karşımıza çıkar. Gümrük, toprak, doğal zenginliklere ilişkin uygun-gerekli reformlar, hukuki ve siyasi düzenlemeler ile milliyetçi ve federalist hareketlerin desteklenmesi, uluslararası sermayenin yerelde temsili amaçları ile örtüşmektedir.

Diğer yandan, ülkelerin yönetim alanı, Avrupa ve Amerika'da toplanan merkez kapitalist ülkeler tarafından üç temel başlıkta ele alınmıştır: Kolonyalizm-Sömürgecilik, Kalkınmacılık ve Postkolonyalizm (Güler, 2013, s. 43). Genel çerçevede modernleştirme kavramı üzerine kurulan bu üç başlıktan kalkınmacılık ve postkolonyalizm bu ve sonraki bölüm için geçerlidir. Bu bağlamda, kalkınma kavramı üzerinden sunulan hukuki ve siyasi düzenlemeler, reformlar ve temsilin gerçekleşmesi ulus-üstü ve ulus-altı boyut olmak üzere iki düzlemde gerçekleşir. Ulus-üstü boyut, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler odaklı; ulus-altı boyut ise yetki ikamesi ve yönetim ilkelerini Avrupa Birliği yönergeleri kapsamında kısa bir değerlendirme ile sunulacaktır.

2.3.1. Ulus-Üstü Boyut: Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler, 1945 sonrası dönemde kapitalist sistemin kurucu unsurları olarak sadece finans ya da uluslararası barış ve güvenliği sağlayan kuruluşlar değil; aslında siyasi, ideolojik ve kültürel kurumlardır. Dünya Bankası'nın "kalkınma söylemi", Birleşmiş Milletler'in "demokrasi" ve "adil bir dünya" söylemleri, liberal ve sömürgeci iki niteliği içinde barındırır. Arkasını yasladığı ideoloji, koşul ve durumlara uygun olarak değişen söylem ve terimlerin 1945-1990 arası ve 1990 sonrasında kurulan federasyonların siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen bağımlılıklarının devamına neden olur. Aynı zamanda, dönemsel olarak değişen federalist teori ile paralel

olarak ‘‘federasyonların örgütlenmelerine’’ içkin norm ve düzenlemelerin de söylem ve ideolojinin gereklilikleri çerçevesinde dönüşmesini sağlarlar.

IMF ve AB tarafından desteklenen projelerin yerelde yatırım yapabilmelerini kolaylaştıran ‘‘yönetişim’’ ile, ulusal pazarları koruyan sınırları bir engel olarak gördüğü ölçüde, uluslararası sermayenin önündeki sert ulusal yapıları ortadan kaldırma eğilimindedir (Güler, 2013; Aygül, 2009; Keskin, 2009). Keskin’i ifadeleriyle,

‘‘Dünya Bankası, AB ve OECD önerileri, yerelleşme sürecini özelleştirmeye bağlamakta, AB ise aynı reformu federal örgütlenmeye açmaktadır. Bu süreçte, kamu hizmetinin tanımını değiştirerek, eğitim ve sağlık dahil olmak üzere bütün alanları uluslararası serbest ticaretin konusu haline getirme rolünü ise DTÖ üstlenmektedir. Dünya Bankası, yeni tanımladığı ‘desentralizasyon-adem-i merkezileşme’ kavramıyla, AB ise bir yandan ‘subsidiarite’ ilkesi, diğer yandan ‘bölgeselleşme’ arayışıyla yerelleşme sürecini yönlendiren başlıca aktörler konumundadır. ‘‘ (Keskin, 2009, s. 439).

Bretton Woods kuruluşları olarak adlandırılan DB ve IMF Temmuz 1944 tarihinde Birleşmiş Milletler sisteminde yer alan kuruluşlar olarak ABD, New Hampshire’da kurulmuşlardır. Nitekim, Zabcı’ya göre DB,

- 1) Kapitalist sistem içinde merkez, çevre ve yan çevre ülkeler arasındaki işbölümü ve eşitsizliği yeniden üreten hegemonik bir kurum,
- 2) Kapitalist sistem içindeki eşitsizlikleri yeniden üretecek kavramlar, terimler ve kuramlar sunarak belli bir söylem geliştiren bir kurum,
- 3) Bu söylem vasıtasıyla egemen sınıfların ve güçlü ülkelerin çıkarlarını bütün insanlığın çıkarıymışçasına sunan ve evrenselleştiren bir kurum,
- 4) Yeni kavram, terim ve kuramlar sunmanın yanında bunları pratiğe geçiren; böylelikle bir genel algılayış ve yaşam tarzı yaratan bir kurumdur (Zabcı, 2009, s. 24).

Bu tanım çerçevesinde, gerek Birleşmiş Milletler Anlaşması yoluyla manda ve vesayet yönetiminin devam etmesi gerek DB’nin ‘‘ insani kalkınma’’, ‘‘yoksullukla mücadele’’,

“sivil toplum örgütleriyle ortaklık” gibi söylemleri ve yaptırımları vasıtasıyla 1945 sonrası kurulan federasyonlar nezdinde hakim sınıfın çıkarlarının (uluslararası sermaye ve temsilin) ortak ve evrensel olarak sunulması mümkün hale getirilmektedir. Devlet biçiminin federasyon olarak yapılanmasında da ülkelerin “rızası” olduğu bu vesileyle meşrulaştırılmaktadır. Ancak DB söylemlerinden biri olan “iyi yönetim” kavramı ile bahsi geçen rıza, bir zorlama olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki, gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkeler sınıflandırmasına giren 1945 sonrası kurulan federasyonlar, “iyi yönetim” için “siyasal ve yasal reformları” gerçekleştirmedikleri takdirde DB ve IMF’nin vereceği borçların kesilmesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Zabcı, 2009; Güler, 2013). Artık bir devletin diğerini ekonomik ve kültürel olarak bağımlı kılması değil; uluslararası kuruluş ve yapıların bu devletlere yatırım uygulaması ile bağımlı kılmasıdır.

Aynı zamanda, Dünya Bankası’nın 1997 tarihli Dünya Kalkınma Raporu, “Ekonomik ve Sosyal Esasların Güvence Altına Alınması” başlığı altındaki tanım ve kavramlar çerçevesinde yatırımların güvenli bir şekilde gerçekleşmesi ve özel mülkiyetin korunması için devletin hukuki zemini hazırlaması, yani gerekli yasal düzenlemeleri yapması gerekir (World Bank, 1997, s. 41). Böylelikle, küresel pazar ekonomisinin işlemesi sağlanacaktır. Nitekim, bu raporda yasal düzenlemeleri yapması gereken ülke olarak Nijerya, Brezilya olmak üzere Latin Amerika, Asya ve Afrika federasyonlarından örnek vermiştir. Mesela, Nijerya’nın petrol fiyatlarındaki düşüşü iyi idare edemediğini; Brezilya’nın yargı sisteminin özel şirketler için elverişsiz olduğu belirtilmiştir (World Bank, 1997, s. 46-49). “Piyasa dostu devlet”⁷⁴ gayesiyle hazırlanan rapor ve uygulamalar ile devletin işlevi belirlenmekte ve devlet biçimi dönüşmektedir. Bu dönüşüm özellikle yargı bağımsızlığı, şeffaflığı, etkililiği ve güçler ayrımı ilkelerinin yine 1997 tarihli raporda (1997, s. 100) tanımlanmasıyla da 1945 sonrası kurulan federasyonlarla örtüşmektedir.

Aynı şekilde, Birleşmiş Milletler organlarınca da yönetim ilkesi 1992 yılında yeni bir yönetim politikası olarak benimsenmiştir (Güler, 2013, s. 314). Yabancı sermayenin korunması için 1945’ten sonra dönüşen hukukun üstünlüğü ilkesine de vurgu yapılmıştır.

⁷⁴ Yatırımların güvence altında yapılmasını sağlayan, özel girişim için rekabete dayalı bir ortam sunan, istikrarlı bir makro ekonomiye sahip, ekonomiyi uluslararası ticarete açık tutan devlettir.

Bu ve benzer vurgular, aynı zamanda 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın çeşitli maddeleri içerisinde de görülmektedir:

- 1) 1.Bölüm 1.Madde, 2.bendinde ulusların kendi kaderini tayin meselesinin bir ilke olarak düzenlenmesi;

“ Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine e kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak”

- 2) 13 Aralık 1946 tarihli Birleşmiş Milletler kararı ile Kamerun'un Vesayet Rejimi altında doğusu Fransa, batısı İngiliz yönetimine girmesi (UN, A/RES/63 (I)).
- 3) 31 Ekim 2018 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Müzakere (*General Debate*)'de “çok taraflılık-çokulusluluk ve uluslararası barış ve güvenliğe olan bağlılığın” tekrar kabul edilip onaylanması⁷⁵.

2.3.2. Ulus-Altı Boyut: Yetki İkamesi (*Subsidiarite*) ve Yönetişim İlkeleri

Maastricht Anlaşması⁷⁶ (1993) ile yeniden düzenlenen yetki ikamesi ilkesi, yerelleşmenin önünü açmış ve merkezi idarenin iktidarını sekteye uğratmıştır. Teorik kökeni 16. yüzyıla ve Althusius'a dayanmaktadır. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Yürütme Komitesi'ne sunulan raporda aşağıdaki ifadeler kullanılmıştır:

“Yetki ikamesi ilkesi, devlet örgütlenmesine ilişkin bir ilke olmanın ötesindedir. Güçler ayrılığı ilkesine ilham vermeden önce dahi, birey ile toplum arasındaki, daha sonra toplum ile kurumlar arasındaki ilişkilere uygulanmıştır. Bu ilke için hukukçu Althusius'a kati olarak belirleyici bir rol atfedilmiş olmakla birlikte, daha önceden papalık genelgelerinde, özellikle 1931'de Rerum Novarum'un (Quadragesimo) kırkıncı yıldönümü için

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkznz. <https://www.un.org/pga/73/2018/10/31/renewing-commitment-to-multilateralism-high-level-dialogue-between-the-presidents-of-the-general-assembly-ecosoc-and-the-security-council/>

⁷⁶ Avrupa Birliği Antlaşması olarak da adlandırılan Maastrich Anlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile 1999'a kadar parasal birliğin tamamlanmasına, Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasına ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde işbirliği politikalarının meydana getirilmesine karar verilmiştir.

yayınlanan Pius XI genelgesinde bahsedilen bir uygulamadır.'' (Delchamp, 1994, s. 9).

İkinci bölümde federalizm ilkesi açıklanırken referans verilen Althusius'un teori ve düşüncelerine yetki ikamesi, entegrasyon ve yönetim ile bağlantılıdır. Birden çok politik düzenin, hakların korunduğu ve demokratik bir egemenliğin sağlandığı federal bir anlaşma ile birlikte oydaşmacılığı (*consocialism*) savunan Althusius, oydaşmacılık kavramının öncülerinden olmuştur. Egemenlik kavramını '*Karşılıklı rıza ve dayanışma üzerine kurulu iktidar paylaşımının düzenlenmiş ve teşekküllü bir süreç*' olarak tanımlar (Heidamm ve Stoppenbrink, 2016, s. 5). Egemenlik ve federalizmi metodolojik olarak toplumsal hayatın en küçük birimlerinden yola çıkarak, aile, loncalar ve üniversiteler, iller ve taşradan başlayarak everensel milletler topluluğuna varmalı; siyasi sorumluluk da bunları oluşturan konseyleri temsil eden kurucu üye ve/veya valilerde olmalıdır (Hueglin, 1999, s. 80-105). Althusius'un oydaşmacılık kavramını kurduğu sırada 17. yüzyıl Hollandası'nda, kırsal bölgelerin gelişmeye başladığı, şehirleşmenin büyük oranda görüldüğü ve Avrupa'daki diğer ülkelere kıyasla dini hoşgörünün hakim olduğu bir atmosferin hakim olması ise tesadüf değildir. Orange'li William⁷⁷'in kardeşinin kurduğu Herborn Üniversitesi'nde çalışması onun ister istemez gerek kalvinizm⁷⁸ gerek federal teolojisi etkisi altında kalmasına sebep olmuştur. Teorisini geliştirirken Hollanda'nın Habsburg İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanması süreci ona rehberlik etmiştir. Sonuç olarak, oydaşmacılık ile federalizm kavramını paralel olarak kuran Althusius için federasyon, hiyerarşik değil karşılıklı rıza ve dayanışmaya dayanan yatay bir örgütlenmedir (Hueglin, 1999).

Althusius'un amacı, ulus devletin yükselişe geçtiği dönemde toprak ve bölgesel mutlakiyetçiliğin (*territorial absolutism*) tehdit ettiği, kendisinin de ait olduğu toplumsal azınlık için dinsel ve kentsel özerk bir alan yaratmaktır (Hueglin, 1999, s. 111).

⁷⁷ Orange'li William olarak anılan, William Henry, Orange prensi (14 Kasım 1650, Lahey- 19 Mart 1702, Londra), 1672-1702 arasında Birleşik Hollanda Cumhuriyeti Başkanı'dır (ayrıntı bilgi, *Encyclopedia Britannica*).

⁷⁸ 16.yüzyılda John Calvin önderliğinde bir Hristiyan mezhebi olarak kurulan Kalvinizm, Almanya, İskoçya ve Hollanda'da öncelikle yayılmıştır. Toplumsal kurumların düzenlenişini, Hristiyanlığın erken dönemindeki özüne göre savunarak, dürüstlük ve çalışkanlığı ön plana koyuyordu. (ayrıntılı bilgi: Dally B. 2009. 'A Brief Definition of Calvinism'' WRS Journal 16:1, 16-21.)

Althusius'un Calvinist endişeleri ve Katolik Habsburg İmparatorluğu ile Protestan Hollanda Birliği çatışması bu amacını gerçekleştirmesini tetiklemiştir. Althusius'un dayanışma ve karşılıklı rıza üzerine kavramlaştırdığı örgütlenmede şehirlerin ve şehir devletlerinin sahip olduğu yetki ve haklar, klasik federalizm öncesi federal teorinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Şehirlerin yönetimlerine ilişkin yasa hazırlamaları, üst bir merciden onay almadan vergi koyabilmeleri ve ayrıca topluluk eylem ve işlerine içkin oy haklarının olması gibi iç düzeni betimlemesi federal-federe devlet ayrımında görülen yönetimlerarası ilişkilerin modern öncesi bir örneğidir (Hueglin, 1999, s. 121). Nitekim, şehirlerin hukuki statülerini de İmparatorluk'un imtiyazı ile kazanacağını altını çizer, karşılıklı rıza ve dayanışma ile topraksal değil; toplumsal bir örgütlenmeyi amaçlar. Dayanışmanın ve rızanın olmazsa olmazını mal-hizmet ve haklar bağlamı olarak değerlendirirken şehir ortak yaşamının karakterini bu bağlam üzerinden açıklar. Orman, mera ve su gibi ortak mülkiyete tabi doğal kaynakların şehre ait olması gibi ambar, okul ve ahırların kamu kurumları olması da bu bağlamın bir yansımasıdır. Asıl önemli olan, şehir sakinlerinin-yurttaşların mal, hizmet ve haklarının sürdürülebilirliğini sadece kamusal vazifeleri veya kişisel çıkarları olduğu için değil; bütünlük bir toplumun parçası oldukları için sağlamaları gerekmesidir (Hueglin, 1999, s. 122). Althusius'un klasik federalizm öncesi federal teoriye bu katkısı, ayrıca o dönemin sosyo-ekonomik şehir hayatının bir tanımlanmasıdır. Bu bağlamda, Althusius'un toplumsal dayanışma ve karşılıklı rıza üzerine kurduğu federal teori için Batı siyasi düşüncesinde ilk sistematik ve kayda değer teori olduğunu söylenebilir (Hueglin, 1999, s. 133). Bilhassa, şehir (*city*) ve evrensel milletler topluluğu (*the universal commonwealth*) hakkında yaptığı açıklamalar özerk bölge ve yapılanmaların günümüz federe devlet veya eyalet yapılanmalarına benzer olmasıdır. Ancak bu birlikteliğin oluşturduğu federal yapılanma, Althusius için evrensel ittifak (*universal consociation*), anayasal güvenceye dayanan ve en az iki kademeli yönetim şekline dayanmaz; çünkü farklı sosyo-ekonomik formasyona sahip birliklerin karması olan toprak esasına dayanmayan toplumsal ve çoğulcu bir federasyondur (Hueglin, 1999, s. 129-130).

Althusius'un rıza, anlaşma, çoğulcu ve oйдаşmacı gibi kavramları öne çıkardığı düşüncelerinin üzerine kurulan yetki ikamesi ilkesi günümüzde, ulus devlet dışındaki küreselliği, piyasa ve sivil toplum kuruluşlarını merkez-yerel ilişkilerin içine dahil eden

bir kavramdır (Güler, 2013, s. 313). En küçük yerel birimden en büyük küresel birime kadar uzanan çok-katlı bir yönetim alanının oluşmasıdır (Güler, 2013, s. 341).

Yönetişim (*governance*), Dünya Bankası'nın tanımına göre:

“Yönetişim, genel olarak ‘yetkinin, denetimin, idarenin kullanılması, yönetim yetkisi’ olarak ifade edilebilir. Ancak Banka'nın maksadı dikkate alındığında, bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarını kalkındırmak için yönetimde iktidarın kullanılma biçimi, daha uygun bir tanımdır.” (World Bank, 1992, s. 3).

Anglo-Amerikan siyasal kuramının bir ürünü olan yönetim kavramının kökeni, yönetimdir (*government*). Kamu düzenini ve gereksinimlerini sağlamada ulus devlet ekseninde işlevsel olan formel ve kurumsal süreçleri anlatan yönetimdeki yeni eğilim ve gelişmeleri göstermek için yönetim ilkesi kullanılır. Yönetişim ilkesi, 1980'lerin sonlarından itibaren sivil toplum örgütlerinin veya üçüncü sektörün katılımıyla ortaya çıkan yeni bir yönetim tarzını, bir dönüşümü ifade etmektedir (Zabcı, 2009, s. 57). 1990'ların başında devlet ve sivil toplum ilişkisinin ifade edilmesi ve kurgulanması sürecinde yerleşen yönetim ilkesi, çoğulculuk uygulamalarını içine alarak, çokuluslu şirketlerin temel sermaye birikim rejimi üzerinde belirleyici olduğu bir ortamda yatırımı kolaylaştıran tedbirlerin artışına karşılık gelmektedir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 423). Güler'e göre çok-ortaklı yönetim ilkesi ile ulusötesi politik yapıcı ağlar güçlenirken ulus devletler zayıflamakta ancak ulus devlet oyun kurucu rollerini muhafaza etmektedir:

“Kamunun yönetimi yetkisinin doğrudan devlet eliyle kamusal mekanizmalara göre değil, devlet-özel sektör- sivil (üçüncü sektör) adı verilen kesimlerce piyasa mekanizmalarına göre yönetilmesini öngören bir politikadır.” (Güler, 2013, s. 316).

Aslında yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri yoluyla, uluslararası sermayenin akışını güvence altına alacak şartlar sağlanmaktadır. BM, IMF ve DB gibi uluslararası kurum ve örgütlerin hegemonyası, merkez kapitalist devletlerin hegemonik iktidarları, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması, uluslararası hukuka hakim egemenlik söyleminin

dönüşümü, ulus devletlerin iktidarı kısıtlanır. Bu kısıtlanma küresel-yerel (*glocal*) yapıların ulusal devlet örgütlenmesinin; piyasa örgütlenmesinin de kamu örgütlenmesinin yerini alması ile gerçekleşir (Güler, 2013, s. 341). Bir ulus devlet olan federasyonlarda bu gerçekleştiğinde, federe devletlerin uluslararası bir kişiliğe sahip olmaması özelliğinden (Özdemir, ve diğerleri, 2022) taviz verdiği görülür. Örneğin, Alman Federal Cumhuriyeti Bavyera eyaletinin 2000’ler ile birlikte Çin yerel yönetimleri ile işbirliği projeleri yürütmeye başlaması ve Belçika’daki Flaman ve Valon bölge ve yerel yönetimlerin uluslararası ticari anlaşmalar akdetmesi (Criekemans, 2010), küreyerelleşen bir yapının ve bu yapının piyasa odaklı olmasını gösterir. Dolayısıyla, federal devletin kamu yararına müdahale eden merkezî politikaların karşısında konumlandırılacak, plüralizmle bağlantılı olan yönetim ilkesi ve küreyerelleşme, yerel birimlerin finans merkezleri ya da bunlarla bağlantılı bölgesel entegrasyon projelerinin yönetimlerini kapsayan uluslararası kuruluşlarla müzakere süreçlerini gerçekleştirir (Özdemir, ve diğerleri, 2022).

Diğer yandan, federasyonlarda yerel yönetimler ve federal hükümet arasında yatay anlamda bir yapısal ilişki yoktur. Yatay ilişki, federal hükümet ile eyaletler arasındadır. Egemenlik kuramı açısından yerel yönetimler ulusa ait yetkiyi kullanamaz; yasama, yürütme ya da yargı erkini haiz değildir çünkü yerel yönetimlerin, karar alma ve uygulama işlevleri bir üst yönetim yapısı olan eyaletlere bağlıdır (Hueglin ve Fenna, 2015, 18). Yerel yönetim ve eyalet arasındaki ilişki, üniter devlette hakim olan yetki devri ile merkez hükümetin yerel yönetimlerle ilişkisine benzerdir. Yani, federalizmin ana unsurlarından olan egemenliğin bölüşülmesinden ziyade yerel yönetim ve bölgeleri ilgilendirecek meselelerde yerel hükümetlere, karşılıklı irade aranmaksızın eyaletlerin feshedebileceği yetkiler çerçevesinde, yetkilerin devredilmesidir. Almanya’da şehir ve kasabaların (*urban municipalities*) kentsel yönetim düzeyinde organizasyonu ile görev ve yetki bağlamında *Lander*’a bağlı olmaları buna örnektir. Ancak, egemenliğin kural olarak iki katmanlı paylaşıldığı (federal-federe) federasyonlarda 1990 sonrası işbirliği ve rekabet teorileri ile doktrine sokulan yerel yönetimlerin dahil olması, küreyerelleşme, yetki ikamesi ve yönetim ile düzlem içinde değerlendirilmeli ve bu çerçevede, “siyasi sorumluluğa dayalı merkezi karar alma ve denetleme işlevlerinin” özerk yerelliklerce yerine getirildiği ya da özerk yerellikler tarafından gerçekleştirilemediği takdirde siyasal

iktidarın, kurul sistemi gibi yönetim ilkesi aracılığıyla biçimlenmesi, ortaya çıkan yeni sistemin bir egemenlik sorunu olarak algılanmasını gerektirmektedir (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 445).

Sonuç olarak, yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri, DB raporları, IMF programları ve Birleşmiş Milletler ile beraber değerlendirildiğinde “demokratik” söylem altında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde özel sektörün hareket alanını açan, uluslararası sermayenin karşılaşacağı sosyal ve siyasal riskleri bertaraf eden, maliyetleri azaltan ve mülkiyet haklarını güvence altına alan bir tablo ile karşılaşılmaktadır (Zabcı, 2007, s. 79).

Yetki ikamesi ve yönetim birarada, iç içe geçmiş kavramlar olarak değerlendirildiğinde yetki ikamesi sunduğu yerelden-küresele çok-katlı; yönetim kavramının kattığı özel sektör ve üçüncü sektör aktörleri ile çok-ortaklı bir yönetsel kuruluş gerçekleştirilmektedir (Güler, 2013).

2.4. SONUÇ

Federalizm ilkesinin ne olduğundan ve tarihselliğinden yola çıkan bu bölümde, öncelikle federasyon ve federalizm incelemelerinin Anglo-Amerikan doktrininin tekeline ve İngilizce literatürünün hakim olduğu bir konjoktürde ilerlediği sonucuna varılmıştır. Federasyon “nedir” sorusunun cevabı dönemsel olarak değişmektedir: Bu dönemsellik klasik emperyalizm, fordizm, refah devleti uygulamaları, sömürgeleştirme, kolektif emperyalizmi kapsar. Aynı zamanda, milliyetçilik ve mikro-milliyetçilik akımları ve ayrılma hakkı, federal teorilerin içinde yer almıştır. Bu bağlamda, 1945 öncesi dönemi kapsayan klasik teori, emperyalizmin klasik dönemine denk gelmektedir ve bu teoride, yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı ve yönetimlerarası eşitlik ilkeleri öne çıkmaktadır. Klasik teorinin kurucu unsurlarından *Federalist Yazılar*, Montesquieu ve Locke’dan etkilenmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi, her bir yönetimin bağımsızlığı, yönetimlerarası eşitlik, başkanlık sistemi, federasyonların temel unsurları olarak kabul edilmiştir. Teorinin merkezinde yer alan ABD federalizminin domine ettiği 19. yüzyılın sonunda Latin Amerika ülkeleri de ABD modeline benzer şekilde örgütlenmişlerdir. Ancak, Dünya Savaşları’nın neden olduğu yıkım ve ekonomik zorluklar, sosyal devlet

uygulamalarının yaygınlaşması ve merkezîyetçi devlet anlayışının tekrar canlanması sonrasında birlikte birden çok federal teori geliştirilmiştir. II. Dünya Savaşı dinamikleri ile birlikte iki kutuplu dünya düzeninde sömürgeleştirme ve milliyetçilik akımları da bu teorilerin kurulmasında etkili olmuştur.

1960'lar sonrası devletin ve sermayenin uluslararasılaşması ve ABD hegemonyası işbirliği teorisi, yönetimlerarası ilişkilerin, ‘‘yönetimlerin bağımsızlığı’’ ilkesinden ‘‘yönetimlerin işbirliği’’ meselelerine dönüştüğü görülmüştür. Post-Fordizmin ve neoliberal politikaların devlet biçimi üzerindeki merkezîyetsizleştirme etkileri görülmeye başlanmış ve rakebet edici bir düzleme geçilmiştir. 1990'lar sonrasında ise iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve küreselleşme ile birlikte ‘‘çokulusluluk’’ ve ‘‘çokulusluların federasyonu’’ları da dile getirilmeye başlanmış; yerelleşme ve adem-i merkezîyetçilik, mikro-milliyetçilik ve ayrılma hakkı meseleleri egemenlik söylemlerine dahil edilmiştir. Ancak bu durum, siyasi alanın bu yaklaşım ile yeniden düzenlenmesi, merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olmuş ve dolayısıyla siyasal iktidarın yerel menfaati uluslararası menfaate karşı savunma özelliği azalmıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126). Bu özellik, ulus-üstü ve ulus-altı bölgeselleşmenin etkileriyle daha belirgin hale gelmiştir.

Yönetişim, *yetki ikamesi* ilkeleri, DB raporları, IMF programları ve Birleşmiş Milletler'in hakim olduğu konjoktürde, uluslararası sermayenin karşılaşacağı sosyal ve siyasal riskleri bertaraf edilmiş, mülkiyet hakları güvence altına alınmış ve az gelişmiş ülkelerde özel sektörün hareket alanını açılmıştır (Zabcı, 2007). Yetki ikamesi ve yönetim birarada, yetki ikamesi ilkesinin sunduğu yerelden-küresele çok-katlı; yönetim kavramının kattığı özel sektör ve üçüncü sektör aktörleri ile çok-ortaklı bir yönetsel kuruluş gerçekleştirilmektedir (Güler, 2013).

3. BÖLÜM

1945-1990 ARASI VE 1990 SONRASI FEDERASYONLAR

3.1. GİRİŞ

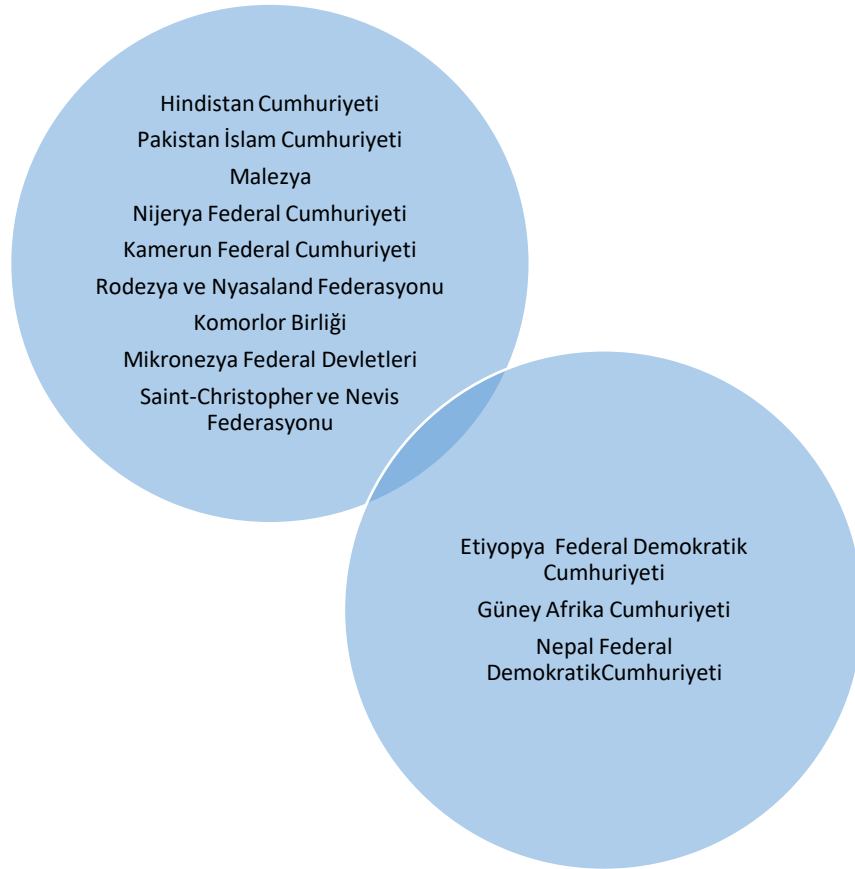
Federasyonlar ve federalizm kuramsallaştırılması, Antik Yunan ve İsrail'e kadar geri götürülse de daha önce belirtildiği gibi bu tezin konusu genelinde federalizm ve egemenlik, özelinde 1945-1990 arası ve 1990 sonrası federasyonlardır. Federasyonlar gerek hukuk gerek siyaset bilimi doktrininde geniş bir araştırma konusudur. Nitekim, güncel olarak dünyada neredeyse⁷⁹ 23 federasyon vardır (Forum of Federations, 2024): Kuzey Amerika'da 3, Güney Amerika'da 2, Karayipler'de 1, Afrika'da 4, Avrupa'da 5, Asya'da 6 ve Okyanusya'da 2 olmak üzere bulunur. Buradaki en önemli meselelerden biri, bu 23 federasyonun 15'nin eski sömürge olmasıdır. Bu bölümde değerlendirilen olan federasyonların çözümlenmeleri, bu tezin Giriş bölümünde yapılan tablolara referansla yapılacaktır:

Tablo 5. Eski Sömürge olan Federasyonlar

Eski
Sömürge

- Hindistan Cumhuriyeti
- Pakistan İslam Cumhuriyeti
- Malezya
- Nijerya Federal Cumhuriyeti
- Kamerun Federal Cumhuriyeti
- Rodezya ve Nyasaland Federasyonu
- Komoros Birliği
- Mikronezya Federal Devletleri
- Saint-Christopher ve Nevis Federasyonu
- Arjantin Cumhuriyeti
- Meksika Birleşik Devletleri
- Brezilya Federal Cumhuriyeti
- Kanada
- Avustralya
- Kolombiya
- Venezüela
- Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti
- Güney Afrika Cumhuriyeti
- Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti

⁷⁹ Bazı devletler için federal-benzeri ayrımı yapılmaktadır. Ayrıca İspanya kimi görüşlerce federasyon olarak, kimilerince gevşek üniter devlet veya bölgesel devlet olarak kabul edilmektedir

Tablo 6. 1945-1990 Arası ve 1990 Sonrası Kurulan – eski sömürge olan- Federasyonlar

1945-1990 arasında kurulan 11 federasyonun 8'inin; 1990 sonrası kurulan yine 8 federasyonun 3'ünün eski sömürge ülkesi olması bu çalışmanın merkezinde yer almıştır. Çalışmadaki temel gaye, "federasyonların kurulması" olduğu için, bu devletlerin daha sonra bölgeyi ya da üniter devlet biçimine geçiş yapmaları ya da dağılmaları bu değerlendirmeye dahil olmalarını engellemeyecektir çünkü asıl olan, her bir dönem içerisinde bu ülkelerin siyasi birliklerini kurmuş olmalarıdır. Öte yandan, SSCB ve Yugoslavya Demokratik Federal Cumhuriyeti, 1945 öncesinde kurulan ve eski sömürge ve koloni olmayan federasyonlar sınıflandırmasına girdiğinden bu tezde yer verilmemiştir. Diğer yandan, eski İngiliz kolonileri olan Avustralya, Kanada, ABD'ye; eski İspanyol ve Portekiz sömürgeleri olan Arjantin, Kolombiya, Meksika ve Brezilya'ya da gerek 1945 öncesi kurulan federasyonlar olmaları gerekse de daha önceki bölümlerin ilgili yerlerinde referans verildiğinden bu bölümdeki tespitlerde yer verilmeyecektir. Son olarak, federal ilkelere sahip özerk bölgelerin tanındığı birer üniter devlet olarak kurulan, ancak kurulma aşamalarında ve sonrasında federasyon tartışmalarının içinde yer alan

Uganda, Kenya ve Kongo (Fessha, 2012, s. 267-269) yine bu tezin çalışma alanına girmemektedir çünkü bu tezin konusu olan federasyonlara, 1945-1990 ve 1990 sonrasında kurulan federasyonlar sınıflandırmasına *de jure* federasyonlar dahildir⁸⁰.

3.2. 1945-1990 ARASI KURULAN FEDERASYONLAR

1945-1990 arası federalizm literatürüne hakim olan Anglo-Sakson yaklaşım, ‘‘gelişmiş’’ ve ‘‘modern’’ federasyonlar üzerinden ilerlemiştir. 1945-1990 arası dönemde federalizm çalışmalarında altı çizilmesi gereken bir diğer husus, ‘‘gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler’’ ayrımının ‘‘gelişmiş federasyonlar ve gelişmekte olan federasyonlara’’ aktarılmasıdır. Örneğin, Afrikalılar’ın hala kendini yönetebilecek düzeyde olmadıkları ve rehber ihtiyacı oldukları görüşü 1945 sonrasında da hakimdir. Hindistan’dan sorumlu eski Bakan Leo Amery 1953’te, ‘‘aklı başında hiç kimse Batı Afrika’daki sömürgelerimizin henüz kendini yönetebilecek seviyede olduğunu iddia edemez’’ ifadesini kullanmıştır (Amery, 1953, s. 182).

1945-1990 arasında 11 federasyon kurulmuştur. Alman Federal Cumhuriyeti, Çekoslovakya (1969-1990), Birleşik Arap Emirliği dışında kalan 8 devlet, eski sömürgelerdir. Bu alt bölümde, eski sömürge ülkesi olup 1945-1990 arası dönemde kurulan federasyonlar incelenecektir. Bunlar, sırasıyla Hindistan Cumhuriyeti, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti, Malezya, Kamerun Federal Cumhuriyeti, Rodezya ve Nyasaland Federasyonu, Komorlor Birliği, Mikronezya Federal Devleti, Saint-Kitts ve Nevis Federasyonu’dur. Bu federasyonların kurulduğu zaman dilimi, sömürgeleştirme ve milliyetçilik hareketlerinin yanında emperyalizmin klasik döneminin ve İngiliz hegemonyasının sona erdiği, ABD hegemonyasının başladığı dönemdir. Bu federasyonların eski sömürge olmaları dışındaki diğer bir özelliği, hukuki ve siyasi yapıları çözümlenirken salt kendi tarihsel ve sosyo-ekonomik yapılarının değil; aynı zamanda sömürge oldukları devletin de yapılarının da hesaba katılarak değerlendirilmesi gerekliliğidir. Ancak sadece milliyetçilik ve sömürgeleştirme

⁸⁰ Doktrinde bazı görüşler, İspanya ve İtalya’yı de facto federal sistemler olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda, eski sömürge olan Sudan, Güney Sudan, Gana ve Somali gibi ülkelerde de federal ilk eve prensiplerin kabul edildiği; bu nedenle kimilerine göre federal-benzeri devletler olarak incelendiği söylenebilir.

hareketleri ile açıklanamayacak olan bu federasyonlar, kuruluşlarında Birleşik Krallık'tan -daha önceki bölümlerde 1945 öncesinde kurulan Latin Amerika ülkelerinin ABD federalizmden etkilenmesi gibi- etkilenmişlerdir.

“Gelişmekte olan federasyonlar”, aşağıda detaylı olarak bahsedilecek olan İngiliz eski sömürgesi olan ülkelerdir. Hepsinin ortak noktası 1945 sonrasında emperyalist devletlerin sömürgelerini karşılıklı olarak birbirlerine açmaya dayalı yeni bir sermaye birikim mantığıdır. Eskiden Fransız sermayesine İngiliz şirketi giremezken şimdi bu mümkün hale gelmiştir. Durum böyle olunca sömürgecinin bizzat işgalci emperyalist devletin askerleri ve personeli tarafından idare edilmesi yerine “yerliler tarafından” da idare edilmesinde -ilgili sömürge ülkenin Batı hukukuna saygı duyması, istenilen mülkiyet güvencelerini vermesi ve neye sahipse onunla yetinmesi (*uti possidetis*) koşuluyla- bir sıkıntı kalmamıştır.

Bu dönemde kurulan federasyonların neredeyse hepsinin İngiliz eski sömürge ülkeleri olması meselesi, bu tezin çıkış noktalarından biridir. “*Neden bu devletler federasyon olarak kurulmuştur?*” sorusunun cevabı dönemin uluslararası hukuk ve egemenlik söylemi ekseninde açıklanacak; sömürgelerin de kendi kaderini tayin hakkına sahip olduklarının kabul edilmesi ile milliyetçilik hareketlerinin ivme kazandığı süreç göz ardı edilmeden yine dönemin federalist teorilerinden hangilerinin ağırlıklı olarak benimsendiğinin de altı çizilecektir. Böylelikle hem ilk bölümdeki egemenlik söylemi, ulus-devlet ve uluslaşma süreçlerinin bu federasyonlar üzerindeki etkisi hem ikinci bölümdeki 1945-1990 arası döneme ilişkin çözümler ile birlikte bir sonuca varılacaktır.

3.2.1. Üçüncü Dünya ve İngiliz Sömürgeleri

II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan ilk –eski sömürge- federasyon, Hindistan Cumhuriyeti (Hindistan)dır. Hindistan, 1947’de, Birleşik Krallık’tan bağımsızlığını kazandıktan sonra federasyon olarak; ancak güçlü bir merkezi hükümet⁸¹ (*central*

⁸¹ Hindistan’daki merkezi hükümet, federal hükümet/yönetime karşılık gelmektedir. “Central Government” terimi, Britanya tarafından kabul edilen Hindistan Hükümeti Yasası (1919)

government) altında yapılmıştır. Bunun temelinde tarih boyunca İngiliz geleneklerinin ve yapısal mekanizmalarının sağladığı merkezileşen iktidar yer almaktadır. Örneğin, 1858 yılında Britanya İmparatorluğu altında bir koloni olarak kurulan Hindistan'da hukuki uyuşmazlıklarda Doğu Hindistan Şirketi Mahkemeleri ve Britanya Kraliyet Mahkemeleri yetkilidir. 1937 yılındaki Hindistan Kanunu (*India Act*) ile Hindistan Federal Mahkemesi, en üst Mahkeme olarak bölgeler ve Prenslük eyaletleri (*Princely States*) arasındaki uyuşmazlıkları çözmek üzere kurulmuş, sonrasında ise ‘Yüksek Mahkeme (*Supreme Court of India*) olarak biçimlenirken aynı yapı ve işleyişi korumuştur. En son, Hindistan Yüksek Mahkemesi olarak dönüşürken İngiliz Örf ve Adet hukuku, Ceza ve Usul hukuku aynı şekilde Mahkeme tarafından uygulanmıştır (Parikh, 2014, s. 255-256).

Britanya yönetimden miras kalan bir başka yapısal kurum da Hukuk Komisyonu (*The Law Commission of India*)dur. 1955'te kurulan bu kurum, sömürge döneminden kalan ve sömürge döneminde uygulanan hukuk normlarının revizyonu için görüş vermektedir (Parikh, 2014, s. 259). Dolayısıyla, ulusal hukuk normlarının, uluslararası konjoktüre güncel uyumunu ve biçimsel dönüşümünü sağlamaktadır. Bu yapılaşmanın ve federasyonun temelinde sömürge döneminin yönetim biçimi yatmaktadır. Şöyle ki, Hindistan gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış bir ülkenin yönetiminin ancak ‘böl ve yönet’ (*Divide and Rule*) sistemi ile gerçekleştirilebileceğini farkederek Britanya, bazı bölgelerde bizzat kendi yönetimini kurmuş; bazı bölgelere de Hindistanlılar'dan oluşan vekilleri atamıştır (Matthew, 2012, s. 209).

Hindistan'da uygulanan ‘böl ve yönet’ sistemi, II. Dünya Savaşı öncesinde Britanya yönetimi altında Pakistan'da da uygulanmıştır. Bölgelere ayrılıp yönetilen Pakistan'da bu bölgelerden Punjab, 1849 yılında; Punjab bölgesinden ayrılan Kuzey-Batı Pakistan bölgesi 1901 yılında; Bombay'dan ayrılan Sindh bölgesi de 1937 yılında kurulmuştur (Waseem, 2010, s. 4). 1947-1956 arasında Hindistan federasyonunun içinde olan Pakistan, İngiliz yönetimi tarafından hazırlanan Hindistan Geçici Anayasası'na (1935) göre yönetilmiştir (Siddiqi, 2008, s. 73). Böylelikle, Pakistan yönetim yapısının

(Governemnt of India Act)ndan sonra Birlik Hükümeti (Union Government) olarak değiştirilse de Merkezi Hükümet ile kastedilen anlam devam etmektedir.

federalizm unsurlarını içermesi, ulus-altı yapılanmanın buna göre şekillenmesi ve özerk yönetimlerin kurulması amaçlanmıştır. 1945 öncesi döneme denk gelen bu uygulamalar, esasında sömürgelerle temas ile birlikte şekillenen egemenlik kavramının halen, Üçüncü Dünya ülkeleri - bu çalışma için eski sömürge ülkeler - için eksik, lütfedilmiş ve uluslararası hukuka bağımlı bir egemenlik olarak görülmesidir (Anghie, 2004, s. 5-6). Klasik emperyalist dönemde sömürgelerin ilgili merkez kapitalist ülkenin sermayesinin genişletilmiş yeniden üretim sürecine katıldığı, ilgili merkez kapitalist ülke (Büyük Britanya İmparatorluğu-ulus devlet imparatorluğu) iktidarının Hindistan ve Pakistan yerleşik sermaye gruplarına karşı ulusal bayrak altında harekete geçmesidir. Bu, aynı zamanda, Hindistan ve Pakistan sınırları içerisinde yerleşik, bir tarihsel blok biçiminde örgütlenen sermaye gruplarının, kendi menfaatini ulusun menfaati olarak sunma kapasitelerinin bir ürünü olarak o ulus devletin iktidarını sermaye birikimi için kullanabilmeleridir. Dolayısıyla, sermaye birikimi için imkanlar, merkez ülkelerde mevcutken, imkanların çıktıkları çevre ülkelerden, sömürge olan Hindistan ve Pakistan'dan sağlanmaktadır.

Öte yandan, Malezya'nın federasyon olarak geçmişi de 1895'e, klasik emperyalist döneme dayanır. Öncesinde 1807 yılından başlayarak aşama aşama hem Boğazlar Yerleşimleri'nin⁸² (Straits Settlements) sömürgeleştirilmesi yoluyla dolaysız hem İngiliz yerleşimcilerinin Malay Sultanları'na verdikleri "tavsiye"lerle dolaylı olarak Malezya, İngiliz Hukuku ile "tanıştırılmıştır" (Ang ve Whiting, 2014, s.296). 1895'te Dört Malay Sultan bölgesinden oluşan, ancak Britanya'nın atayacağı yöneticiler vasıtasıyla işlerin yürütüleceği Malay Federal Devleti kurulmuştur (Ang ve Whiting, 2014, s. 296). II. Dünya Savaşı sonrasında Malaya Birliği adı altında üniter bir devlet olarak yapılanması hedeflense de 1948'de Malaka Federasyonu kurulmuş ve 1957'de siyasi bağımsızlığını kazanmıştır. Malezya olarak örgütlenmesi ve tanınması ancak 1963'te Singapur (1965'te

⁸² Boğazlar Yerleşimleri, Güneydoğu Asya'da önce Penang, Singapur, Malaka ve Dinding'I kapsayan sonra . Christmas ve Cocos Adalarını da içine alan Britanya topraklarıydı. Ancak bu topraklar, 1826'te Britanya Doğu Hindistan Şirketi ile yapılan anlaşma gereği Doğu Hindistan Şirketi tarafından kontrol ediliyordu. 1867 yılında İngiliz kontrolü altına girdi ve Kraliyet sömürgesi haline geldi.

federasyondan ayrılmıştır), Sabah ve Sarawak eyaletlerini de ülke sınırlarına dahil etmesi ile söz konusu olmuştur (Elazar, 1991, s. 153).

Pakistan, Hindistan ve Malezya'da I. Dünya Savaşı öncesi klasik emperyalizm dönemde temelleri atılan, emperyalist devlete benzer hukuki ve siyasi yapılanma, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti ile birlikte sağlanmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası klasik emperyalist dönemde mandacılık, ulus devlet biçiminin uluslararasılaşma sürecinde ilkesel bir rol oynamış ve sömürge ülkelerin I. Dünya Savaşı galibi olan ülkeler tarafından işletilmesi bağlamında da II. Dünya Savaşı sonrasında oluşacak yeni ortam için hukuki ve siyasi bir zemin hazırlamıştır. Böylelikle, emperyalistlerarası rekabet düzeni ile uyum halinde I. Dünya Savaşı'nda yenilen ülkelerin parçalarının ve sömürgelerin idare edilmesi sağlanmıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 293-94). Bu mesele, 1884-1916 arasında Alman sömürgesi iken daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından Manda yönetim bölgesi olarak kurulan Kamerun Federal Cumhuriyeti (Kamerun) (1961- 1972)'nde somutlaşır (Fegue, 2008, s. 59-60).

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler sistemi ile ise bütünüyle yeni bir düzene bağlı olarak devletler biçimlenmiştir. Kamerun, 13 Aralık 1946 tarihli Birleşmiş Milletler kararı ile BM Vesayet Rejimi altında doğusu Fransa, batısı İngiliz yönetimi altına girmiştir (UN, A/RES/63 (I)). 1961 yılında kurulan federasyon, doğu ve batıyı iki eyalet olarak ayırırken Fransız ve İngiliz yönetimleriyle beraber BM de Kamerun'un federasyon olarak kurulmasında aracı olmuş, daha sonra 21 Nisan 1961 tarihli BM kararı ile İngiltere ve Fransa yönetimi altında Vesayet Rejimi statüsü ilga edilmiştir (UN, A/RES/1608 (XV)). Ancak Fransa ve İngiltere önderliğinde doğu ve batı olarak ayrılan bölgelerin hem idari örgütlenmeleri hem sosyo-ekonomik yapıları birbirinden farklıdır. Fransız yönetiminde sömürge olan Doğu Kamerun, o dönemde Fransızca konuşan Kamerunlular'dan oluşan ve Fransız siyasi ve idari yönetim geleneğini sahiplenen politik bir yapıyı haizdir. Batı ise, İngilizce konuşan Kamerunlular'ın İngiliz yönetimi altında benimsedikleri yönetim organlarına sahiptir (Mawhood, 1984, s. 527-529; Mawhood, 1983, s. 177-181). Doğu ve Batı - Fransız ve İngiliz- Kamerun, iki eyalet, iki başbakan, bir federal yasama organı ve bir Devlet Başkanı'ndan oluşan bir federasyon olarak kurulmuştur (Fonchingong 2005; Ngoh, 1999). Böylelikle, bu topraklardaki

dekolonizasyon sürecinin de kolaylaşması için bir düzenleme olarak değerlendirilebilir (Fegue, 2008, s. 60). Diğer yandan, Kamerun'un federasyon olarak kurulma "projesi" aslında Fransız ve İngiliz yönetimi altındaki Doğu ve Batı Kamerunlularının uzlaşması ve yeniden birleşmesini sağlarken aynı zamanda, BM'nin kurduğu yeni düzen ile birlikte birleşik bir Kamerun'un sınırları içerisinde yerleşik, bir tarihsel blok biçiminde örgütlenen sermaye gruplarının, kendi menfaatini Kamerun ulusunun menfaati olarak sunma kapasitelerinin bir ürünüdür ve Kamerun iktidarını sermaye birikimi için kullanabilmesinin önü açılmıştır. Öte yandan, bu iki farklı yönetim biçimini "uyumlaştırarak" kurulan federasyon, 1972 yılında referandum yoluyla lağvedilmiş ve Birleşik Kamerun Cumhuriyeti kurularak İngilizce ve Fransızca'nın resmi dil olduğu ülke, merkezi üniter devlet biçimini benimsemiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası düzene bağlı biçimlenen bir diğer federasyon, Mikronezya Federal Devletleri (Mikronezya F.D.)dir. 20. yüzyılın başına kadar İspanyol ve Alman sömürgesiyken I. Dünya Savaşı sırasında Japonya'ya eklenen bu Pasifik adalar seti, II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin egemenliği altına girmiş, ancak 1979 yılında bağımsızlığını ilan etse de 1986 yılına kadar ABD'nin serbest ortaklık bölgesi olarak kalmıştır. Birleşik Krallık'ın eski sömürgesi olmayıp, II. Dünya Savaşı sonrası ABD hegemonyası ile birlikte hukuki ve siyasi yapısı, Latin Amerika'daki federasyonlar gibi ABD'den etkilenmiştir: 4 eyaletten oluşan Mikronezya F.D., başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Nitekim, 1945 sonrası dönem eski hegemon İngiltere'nin yerini ABD'nin almasının yanı sıra BM'nin ardından NATO'nun kurulduğu bir dönemdir: Eski emperyalist ilişkiler artık geçerli değildir.

Nijerya Federal Cumhuriyeti (Nijerya), kuruluş aşamasında hem Milletler Cemiyeti hem Birleşmiş Milletler sisteminden etkilenmiştir. 1914 yılında İngiliz koruyuculuğunda olan (*British protectorates*) Kuzey ve Güney Nijerya'nın birleşmesinden oluşan bir federasyondur. Birleşik Krallık'ın bu iki bölgeyi birleştirip tek bir ülke olarak kurmasının amacı birden çoktur. Birincisi, bölgedeki Britanya hakimiyetini kolaylaştırmak; ikincisi Güney Nijerya bölgesindeki zenginliğin bir kısmını kuzey bölgesine kanalize etmektir. Aynı şekilde Nijerya, 1954'te üç bölgeyi bir federasyon olarak kurularken, sömürge güçler tarafından federasyon, "ayrı soy ve etnisitelerin yersel birimlerinin birleştirilmesi

için bir formül olarak’’ görülmüştür (Young, 1998, s. 10). Ancak, bu formül uygulanırken hukuki ve siyasi kurumlarının, genel olarak İngiliz örf ve adet hukuku geleneğine göre örgütlenmesi sağlanmıştır (Osieke, 2016, s.201). Diğer bir deyişle, aslında hiçbir zaman eski sömürgelerin federasyon olarak örgütlenmelerinde bölgedeki halkın birleşmesi amaçlanmamıştır. Sonuç olarak, fetih yoluyla Avrupa’nın ekonomik genişlemesini sağlamak, asıl hedeftir (Osieke, 2006, s. 199-200).

Uzun ömürlü olmayan bir federasyon olan Rodezya ve Nyasaland Federasyonu⁸³ (Rodezya ve Nyasaland) için de benzer bir çözümlene yapılabilir. 1953 yılında İngilizlerin ‘‘isteğiyle’’ kurulan bu federasyon, 1963’te Zambia ve Malawi’nin bağımsızlık kazanmasıyla dağılmıştır. İngilizler’in ‘‘isteği’’ üzerine kurulması aslında, Orta Afrika’daki İngiliz hegemonyasının idame edilmesi ve devam ettirilmesi isteğidir. Hindistan gibi, dekolonizasyon döneminde karşımıza çıkan bu federasyonun kurulmasındaki bir diğer amaç, yerel elitlerle işbirliği yaparak Birleşik Krallık’ın menfaatini garanti altına almaktır. Böylelikle, hem yerel beyaz Rodezya elitlerinin baskın statüsü korunacaktır hem de büyüyen orta sınıf siyahi nüfusa yeni imkanlar sağlanacaktır (King, 2008, s. 48). Ancak, bağımlılık ilişkisi devam etmiştir. Nitekim, 1953 yılında İngiliz Milletler Topluluğu İlişkileri Bakanlığı (*The Secretary of State for Commonwealth Relations*) Rodezya ve Nyasaland Yasası’nda ortaklık (*partnership*) terimi kullanarak, Federasyon’un ortaklık üzerine kurulduğunun altını çizmiştir:

‘‘Orta Afrika gibi çok ırklı bir toplulukta, gelecekte ekonomik ve politik kalkınma için önşart iki ırk arasında karşılıklı güvenin oluşturulması ise, bu yapılmalı ve devam ettirilmelidir’’ (1953 vol 183 cc189-264)

Bu çerçevede, King’in ifade ettiği gibi ‘‘Rodezya ve Nysaland Federasyonu’nun tabiatı, 3/4’ünün Güney Rodezya’da yaşayan ve 7 milyon siyahi Afrikalı’yı yöneten 3000 beyaz yerleşimcinin varlığı üzerinden belirlenmiştir.’’ (King, 2008, s. 47).

⁸³ Orta Afrika Federasyonu olarak da bilinen bu federasyon bugünkü Zimbabwe, Zambia ve Malawi’den oluşmaktaydı.

Kamerun'un üniter devlete geçişi gibi Pakistan İslam Cumhuriyeti federasyonu olarak kurulması belirli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 1962'de kabul edilen ikinci Anayasa askeri darbe ile 1969 yılında yürürlükten kaldırılmış ve ülke aşama aşama merkezileşip sonunda federasyon lağvedilmiştir. Ancak, 1947 tarihinde başlayan "federasyonlaştırma" sürecine 1971 yılına kadar merkezileşme- yürütme ve yasama yetkilerinin Devlet Başkanı'nda toplandığı- ile direnen Pakistan, 1973'te tekrar federasyon olmuş, Anayasa reform paketi sonucunda (2010), 18.madde değişikliği ile 1973 Anayasası'ndaki federal yapıya içkin de önemli bir değişiklik getirmiştir: Başkan'ın azaltılan yetkileri Parlamento'ya devredilmiş ve bölgelere (provinces) daha fazla özerklik sağlanmıştır. Güncel olarak, 4 eyalet (*Pencab, Sind, Hayber Pahtunhva ve Belucistan*), 1 federal başkent bölgesi, 2 özerk eyalet ve 1 yarı özerk "Aşiretler Bölgesi" idari birime ayrılmıştır (*The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan, 1968*). Yerel yönetim düzeyi üçlü bir ayrıma tabidir: bölge (*district*), alt-bölge (*sub-district*) ve birlik konseyleri (*union councils*). Böylesi bir ayırım, Pakistan'da toplamda, 149 bölge, 588 alt-bölge ve binlerce birlik konseyinin var olmasına neden olmuştur.

Aynı şekilde, Hindistan da 1950 tarihli Anayasası ile federasyonu kabul ettiğinde merkezileşmiş bir federasyonken (Dhavan ve Saxena, 2006, s. 166), bir görüşe göre, 1950-64 arası yumuşak merkezi bir federasyon, 1965-89 arası aşırı merkezi ve 1989'dan bu yana müzakereci bir federasyon olarak kabul edilmektedir (Dhavan ve Saxena, 2006, s. 168-169). Nitekim, Elazar, 1980'lerin başında "çok-seviyeli federalizm"e (*multi-level federalism*) geçiş sürecinin başlaması ile birlikte yerel yönetimlerin geniş yetkileri haiz olduğu bir döneme geçiş yapıldığını belirtirken Hindistan'da bu geçiş görülmektedir (Elazar, 1991a).

Gerek Pakistan gerek Hindistan'ın merkezileşme eğilimleri, 1970'lere kadar hakim olan Fordist birikim süreci ile değerlendirilmelidir. 1945 sonrasında, önce Fordizm ardından 1970 krizleri bunu takip eden neoliberal politikalar ve küreselleşme, yalnızca devletlerin etkinliği üzerinde değil aynı zamanda devletlerin biçimleri üzerinde de bir etkiye neden olmuştur. "Modern" ve "egemen" bir devlet olma kriterinin yerine getirilmesi, dönemin Batı yönetim yapısının ve birikim süreçlerinin örnek alınması ve devşirilmesi ile mümkün olacaktır. Ayrıca, "medeni milletlerce kabul edildiği haliyle

hukukun evrensel prensipleri”nin merkezi bir yönetim altında uygulanması, federasyonların merkezileştiği bu dönemle uyumludur. Hukukun üstünlüğü ilkesinin egemenlik söylemi ile eşzamanlı kullanılmaya başlanması, “medeni devletlerce kabul edilen hukukun evrensel prensiplerinin” anayasa ile sağlamlaştırılarak yargı, yasama ve yürütme merciiilerinde uygulanmasını ve temsil edilen sermaye gruplarının çıkarlarını bu eski sömürge ülkelerde de garantiye almaktadır. İdeolojik, siyasi ve iktisadi alanların bir arada işleyişi ve karşılıklı etkileşimiyle beraber uluslararası etkileşim süreçlerinin çıktısı olan bir üretim sürecinin karşımıza çıktığı 1945 sonrası dönem, anti-sömürgecilik hareketlerinin de ivme kazandığı, dekolonizasyon dönemi olarak da adlandırılan bir sürecin başlangıcıdır. Egemenlik kavramı ile iç içe geçmiş demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygılı, iyi yönetim gibi ilke ve prensipler de gündeme gelmiş; 1945 sonrasında birden çok federalist teorinin hakim olduğu konjoktürde, bu ilke ve prensiplerin yanında daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi federasyonların niteliğinden ziyade yönetimlerarası ilişkiler ve milliyetçilik akımları öne çıkmıştır. Nitekim, devletin uluslararasılaştığı dönem olan 1945-1990 arasında uluslararası hukuk, ulus devlet imparatorlukları ekseninden çıkmış ve Batı Bloğu içerisinde yapılan ortak düzenlemelere dayanmaya başlamıştır.

Hindistan ve Pakistan örneklerinde de, federasyonlarda “yönetimlerarası eşitlik ve yönetimlerin bağımsızlığı” ilkesi, 1970 sonrasında “yönetimlerin işbirliğine” ve rekabete dönüşmüştür. Pakistan’da yüzlerce bölge, alt-bölge ve birlik konseyinin olması; Hindistan’ın 1989’dan bu yana müzakereci bir federasyon olarak nitelendirilmesi özellikle 1970 sonrası yükselişe geçen federalist teorilerin göstergesidir. Ulus-üstü kurum ve kuruluşların (NATO, AET, BM, IMF) ortaya çıktığı 1945 sonrası dönemde federasyon çalışmaları hala Kuzey Amerika odaklıdır; Asya ve Afrika federasyonları dekonolizasyonun da itici gücüyle kurulma aşamasındadır. Bu federasyonların biçimlendiği ve işbirliği teorisinin geliştiği konjoktür aynı zamanda “Düzenli kapitalizm”, “Fordizm”, “altın-çağ” ve sair isimlerle adlandırılan dönemdir. Bu dönem, bazılarına göre, Roosevelt döneminin New Deal politikalarıyla, kimine göre Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşması ve ABD’nin hegemon devlet pozisyonuna yerleşmesiyle başlayan, merkez kapitalist dünyada emeğin maliyet değil talep unsuru olarak görüldüğü yüksek verimlilik dönemine denk düşmektedir (Özdemir,

2007). Talep yönelimli politikalar (toplumsal uzlaşmacı/NewDeal politikaları) ekseninde biçimlenen paylaşım ilişkileri, savaşın getirdiği yıkımın ardından yeni bir iktisadi genişleme dönemidir. Talep yönelimli politikalar ekseninde biçimlenen paylaşım ilişkileri, aynı zamanda kolektif emperyalist düzeneğin sağladığı uluslararası bütünleşme imkanları dahilinde yeni toplumsal anlaşmaların yapılmasıdır (Özdemir, ve diğerleri, 2020, s. 310). Bu çerçevede, sermayenin yeniden üretimi sürecinde ve toplumsallığın yeniden üretilmesinde Fordizm, kurumsal yapıların işlevlerini yerine getirmeleri için dönüşmelerine de neden olmuştur. Bu yapılar, devlet aygıtlarını, devletin yönetim birimlerini, Hindistan, Pakistan, Malezya ve Nijerya’da yönetimlerarası ilişkileri de etkilemiştir. Ancak, 1970’den sonra sermayenin yeni koşullarla uluslararasılaşması ile birlikte 1945 sonrası Fordizm’in biçimlendirdiği yapılanma rollerini eskisi gibi yerine getirememeye başlamıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2020, s. 503) ve sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi süreci içinde değer dışı biçimlerin de sermaye çevriminin sürekliliği doğrultusunda örgütlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2014a).

Bu çerçevede, kolektif emperyalist düzeneğin sağladığı uluslararası bütünleşme imkanları ve işlevlerini yerine getirmek için dönüşen kurumsal yapılar, eski sömürgelerde öncelikle Anayasaları yordamıyla gerçekleşmiştir. Şimdiye kadar 94 adet anayasa değişikliği yapılan Hindistan’da, merkezi hükümet 1990’ların başına kadar eyaletlerarası dengeyi sağlamaya çalışmış; 1992’deki 73. Anayasa değişikliği ile birlikte, kırsal ve taşra yönetimlere (*panchayats*) kaynak ve fon aktarımı ile merkezi hükümetin bu denge sağlayıcı girişimleri geride kalmıştır (Forum of Federations). Güncel olarak 13 eyalet ve 3 Federal Bölge’den (*federal territory*) oluşan Hindistan, ‘modern’ ve ‘gelişmiş’ federasyonlardan örnek alarak, Eyaletler Meclisi (*House of the States*) ve Halk Meclisi (*House of the People*) olmak üzere çift meclisli bir parlamenter sisteme sahipken aynı zamanda, Eyaletlerarası Konsey (*Inter-Satet Council*), yüksek mahkeme görevi görerek merkez hükümet ve eyaletler arasındaki uyuşmazlıkları çözümlenmektedir. Malezya da Hindistan gibi kurumsal yapısını çift meclisli olarak (Temsilciler Meclisi ve Senato), ve anayasal monarşiye dayalı parlamenter rejim ile kurmuştur. Devletin başı, dokuz eyalet sultanı tarafından rotasyon usulüyle beş yıllığına diğer sultanlar tarafından seçilen Kral; yürütme erki Başbakan ve Kabine’ye aittir. Şu an, uluslararası zorunlulukları yerine getirmek amacıyla Federal Parlamentosu, eyaletleri ilgilendiren

konularda yasa yapma hakkına sahiptir (Constitution of Malaysia, 1957, 2007, Art. 76(1)(a)). Ayrıca, İnsan Hakları Ulusal Komisyonu'nun (SUHAKAM) da uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf olunması ve uygulanması hakkında hükümete tavsiye verme yetkisi vardır (Ang ve Whiting, 2014, s.324).

Nijerya'da 1960 Anayasası ile sağlanan çoklu parti sistemine sahip parlamenter rejim, güçlü federe yönetimler ve zayıf bir federal yönetimi öngörmüşken bir görüşe göre, bunun nedeni, sömürge olmaktan yeni çıkmış Nijerya'daki etnik çeşitliliğin yoğun olduğu bölgelerde, geleneksel yönetici sınıfın merkeze karşı hala güçlü olmasıdır (Mawhood, 1984, s. 526). 1960-66 arası Nijerya Cumhuriyeti, Westminster parlamenter sisteme sahip olarak önce üç, sonra dört bölgeli bir federasyon olarak yönetilirken, 1966-1979 arasında, askeri yönetim altında bu dört bölge, 19 küçük eyalete bölünmüştür. 1979 yılında kurulan İkinci Nijerya Cumhuriyeti, başkanlık sistemini kabul edip, ikili yönetim düzeyi –federal ve federe yönetimlere- ek olarak üçüncü yönetim düzeyi olan yerel yönetimleri de katmıştır. Ancak, hukuki ve mali yetkiler, eyaletlerden merkez hükümete geçmiştir. Öte yandan, 1984'te tekrar askeri yönetim yetkileri eline almış ve 19 olan eyalet sayısı 36'ya çıkarmıştır. 1999'da Cumhuriyet tekrar kurulmuştur. Sonuç olarak, uzun süre devam eden iç çatışma ve askeri darbelerin etkisiyle federal örgütlenmesi ve hükümet sistemi değişmiştir. Malezya ve Hindistan gibi 1979 sonrasında merkezi hükümetin güçlü olduğu, yürütme yetkisinin Başkan'da olduğu bir federal sistem benimsenmiştir. Şu anda Nijerya, Başkanlık sistemine göre yönetilen ve 36 eyalet, 1 federal başkent bölgesinden oluşan bir federasyondur. Anayasa'da yapılan değişikliklerle merkezi hükümet, devletin federal özelliğini korumakla; eyalet ve yerel yönetimler ise yetki ve görevlerini halkın dil, din, kabile ve etnik köken çeşitliliğini gözönünde bulundurarak yerine getirmekle yükümlüdür. Başkan, devletin ve hükümetin başıdır. Yürütme yetkisi federal bakanlar arasında bölüşülmekte, her bakan, 36 eyaletten en az birer tane olmak üzere, Başkan tarafından atanmaktadır. Yasama, çift meclisli Ulusal Parlamento'da (*National Assembly of Nigeria*), Senato ve Temsilciler Meclisi'ndedir (Constitution of Malaysia, 1957,2007).

Öte yandan, Hindistan, Pakistan, Nijerya ve Malezya yönetim yapılarının 1970 sonrası yükselişe geçen işbirliği ve rekabet teorilerine uyumlaştırılması milliyetçi akımların

etkisi görülen federalist teoriler ile iç içe geçmiştir. Bir diğer deyişle, siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları dönemin milliyetçi akımları ve kendi kaderini tayin hakkı prensibi ile örtüşürken, federasyon olarak devlet biçimlerini muhafaza etmeleri hem milliyetçi akımlarını hem dönemin birikim rejimlerini içine alan federalist teoriler yordamıyla gerçekleşmiştir. Bu devletlerin birer ulus devlet ve federasyon olarak örgütlenmelerinde aynı zamanda, dönemin egemenlik söylemi ve hegemon devletler etkilidir. Yönetilenlerin (eski sömürge) yöneticilere (Büyük Britanya) ait bir dünya kavrayışını kabul etmeleri ile birlikte hakim sınıf kendi üstün konumunu devam ettirmek için kendi ahlaki, siyasi ve kültürel değerlerini toplumsal normlar haline getirmiş ve böylelikle ideolojik olarak biçimlendirip türetilmiş bir ortak duyguyu inşa edebilmiştir (Gramsci, 2011). Siyasi değerlerin yanında kültürel ve ahlaki değerlerin toplumsal normlar haline getirilmesi, ayrıca milliyetçilik ve dekolonizasyon vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Riker'ın (1965) ve Watts'ın (2007) federalist teorileri, bu devletlerin federasyon çözümlerinde görülür. Riker (1964), uluslararasılaşan sermayenin gereksinimleri için "genişleme" koşulunun, birleşmeyi sağlayacağını; böylelikle dış tehditlere karşı da "askeri" koşulun gerçekleşeceğini iddia ederken, örneğin, Nijerya içindeki iç çatışmaları göz ardı etmiştir. Ancak, emperyal düzenin zora dayalı "birleştiriciliğinin" yerine entegrasyon sisteminin sözleşmeye ve uluslararasılaşmaya dayalı birleştiriciliğine geçilmesi ile paraleldir çünkü böylelikle bu devletler, tek ve ortak düzenlemeye dayalı üretim ve tüketim mekanlarının en uygun alternatifi olacaklardır. Diğer yandan, Watts (1963; 2007), yeni emperyalist düzenin ihtiyacı olan söyleme katkıda bulunmuştur. Federasyon tanımında öne çıkan hususların çeşitli etnik, dil, din veya kültürel yapıya sahip bağımsız yerel yönetimlerin ve bu yönetimlerin tek bir yönetim altında birleşme isteği olduğunu belirterek bu eski sömürge ülkelerin federatif yapılanmalarının meşruiyetini sağlamıştır. 1945 sonrası dekolonizasyon ve ulusların kendi kaderini tayin hakkının etkileri görülen çok unsurlu teorisi, İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer alan Hindistan, Pakistan, Malezya, Hindistan, Kamerun ve Rodezya ve Rhodezya için geçerlidir. Böylelikle, farklı cumhuriyet projelerine sahip bu ülkelerin 1945 sonrası dönemde neden üniter devlet değil de federasyon olarak kurulmaları gerektiğinin bir "federatif cumhuriyet proje"si anlamında sunulmasıdır. Devletin ve sermayenin

uluslararasılaştığı dönemde, talep yönelimli politikalar ekseninde biçimlenen paylaşım ilişkilerinin ve kolektif emperyalist düzeneğin sağladığı uluslararası bütünleşme imkanları içerisinde yeni toplumsal anlaşmaların yapılmasıdır. Artık, bu toplumsal anlaşmalar, eski sömürge ülkeler dahilinde, coğrafi ve askeri koşulların yanında etnik, dil, din veya kültürel yapı göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Plüralist yaklaşımların etkisinde olan sosyolojik teorisi için de farklı dil, din, kültür ve etnik kökenden oluşan toplulukların ulusların kendi kaderini tayin hakkı vasıtasıyla federasyon kurmaları, onların doğal bir hakkıdır. Federalizmin asıl işlevinin sosyal çeşitlilik olduğunu savunan bu teori, yetki paylaşımını, sosyo-ekonomik, kültürel ya da etnik grupların kendi sınırlı yönetim birimleri dahilinde yaşayabilmeleri için yorumladığından (Ulusoy, 2018, s. 34), bu noktada milliyetçi akımlarla aynı düzlemde ilerlemiştir. Federalizm için, ‘‘federal toplum’’ ve ‘‘sosyal çeşitlilik’’ öne çıkar. Siyasal sistemin özellikleri değil; sosyal bir faktör olan çeşitlilik içinde birlik kavramı önemlidir (Livingston, 1952; Livingston 1956). Bu teori çerçevesinde, Hindistan (1947), Nijerya (1960), Malezya (1963), Pakistan (1947/1973)⁸⁴, Kamerun (1961-1972) sosyal çeşitliliğe sahip olduğundan federasyon olarak kurulmuştur. Sosyolojik federalist teori, modernist milliyetçilik kuramının matbaa teknolojisi, kitlesel eğitim ve siyasi katılım, sanayileşme ile kapitalist ekonomilerin ortaya çıkışını ulusların merkezine koymaları ile birlikte çözümlenmelidir (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2015; Giddins; Breuilly, 2020). Kapitalizm ile yayıncılık sektörünün yayılmasıyla ‘‘sosyal çeşitliliğe’’ sahip olan Afrika ve Asya’daki sömürge ülkelerin milli bilincinin temeli atılmıştır. Bu milli bilinç, *sivil milliyetçilik*, *alt-üst kültür* ve *yüksek kültür* yoluyla sağlanmıştır.

Örneğin, Pakistan’da, bir üst kimlik olarak (*sivil milliyetçilik*) Pakistanlılığı öne çıkarmak için farklı etnik gruplar ile işbirliği yapılmak zorunda kalınmış, bu nedenle hem idari hem siyasi kurumlarda bu etnik çeşitliliği içinde barındıran bir temsil inşa edilmiştir (Siddiqi, 2008, s. 72). Öte yandan, Doğu ve Batı Pakistan arasındaki çekişme, önce hedeflenen federal sistemin sarsılmasına, sonrasında da yıkılmasına neden olmuştur. Özellikle

⁸⁴ Pakistan, 1947 yılında Hindistan içerisinde bir federe birim olarak kurulmuştur; ancak 1973 yılında bağımsızlığını kazanıp kendi Federal Anayasası’nı kabul etmiştir.

Punjabilerin hakim olduğu ülkede Benjabiler'in bastırılması bunda etkilidir⁸⁵: Doğu ve Batı Pakistan olarak iki eyaletli bir federasyon olarak tahayyül edilirken, 1956 tarihli Anayasa taslağı oyçokluğunu sağlayamadığından kabul edilmemiştir (Siddiqi, 2008, s. 76). Sömürge döneminde merkezi bir sistemle yönetilen Malezya'da da yerel elitlerle işbirliği yapılmıştır. Malaya Sultanları'na bazı onursal haklar tanınması, federasyonun önünü açmıştır çünkü bu onursal hakların tanınması ile Malaya Sultanları'nın iktidarlarının sarsılmasının önüne geçilmiştir (Ang ve Whiting, 2014). Malaya Sultanları'nın geleneksel haklarını haiz oldukları ama aynı zamanda güçlü bir merkezi hükümete sahip olan bir federasyon olarak Malezya'nın kurulmasında etkili olmuştur. Eyalet sisteminin kurulması da aynı şekilde, İngiliz yönetimi altında Malay sultanları (*Malay Sultanates*) ile imzalanan anlaşmaya dayanmıştır (Ang ve Whiting, 2014). İngilizlerin dayattığı modern bürokratik devlet modeli ise, özellikle Hintçe konuşanlar ve Hindu seçkinlerce sürdürülmüştür (Smith, 2016, s. 177).

Dolayısıyla, tüm eski sömürgelerde "yerellerle" yapılan işbirliği dönemin milliyetçi akımları ile birlikte değerlendirilebilir. Kedourie'nin belirttiği gibi "keşfedilmiş", "doktrin" ve "Avrupa merkezli" siyasi bir ideoloji olarak milliyetçilik, sömürge devletler için bir model haline gelmiştir (Anderson, 2015, s. 62). Hindistan'da, İngilizler çeşitli etnik toplulukların tek bir siyasi iktidar çatısı altında toplanmasını sağlamış ve Hindistan'da birleşmiş bir ulusal devleti olası kılacak kurumları getirmişlerdir. İngilizler'in getirdiği kurumları 1945 sonrası dekolonizasyon döneminde de koruyan Hindistan, İngilizler'den esinlendiği idari sınırları ve ülkesel birimleri çok da değiştirmeden ya muhafaza etmiştir ya da olanları buna göre dönüştürmüştür. Böylelikle, İngiliz sömürgesi altındayken İngilizce ve Batı kültürleşmesi ile eğitim gören Hintliler, aslında Hinduizm'in Hindistan'ın modern ulusal kimliğini biçimlendirmek için Batı kültürü ile kaynaşmasına neden olmuştur (Gat ve Yakobsen, 2019, s. 368).

İngilizler'in Hintlilerin İngilizleştirilmesi gibi asimile etme girişimleri olmayıp sömürge bürokrasisini, sömürge ülkesinin yönetimini kolaylaştırmak adına kendi dillerinin

⁸⁵ 1971 yılında Benjabiler'in çoğunlukta olduğu Doğu Pakistan'da Bangladeş kurulmuştur. Doğu ve Batı Pakistan arasındaki uyuşmazlığın ve merkezi-üniter devlet kurulması hakkında detaylı bilgi için: Wheeler 1970, Jalal 1990, Sayeed 1954.

sömürge ülkelerde kullanımının sağlanması amaçlanmışlardır. Bunun için birleşmiş bir ulusal devleti olası kılacak kurumları getirmiş ve Hindu seçkinler tarafından modern bürokratik devlet modelinin uygulanması devam etmiştir. Kamerun'da İngilizce ve Fransızca'nın iki resmi dil olarak kabulü, diğer eski sömürge ülkelerde ise sadece İngilizce'nin resmi dil olması, bu amaca yöneliktir. Nitekim, federasyon olan bu eski sömürge ülkeler, İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olmaya devam etmiştir ve eğitim ve kamu kurumlarında İngilizce'nin kullanılması yeniden meşrulaştırılmaktadır. Çeşitli yerel dillere sahip eski sömürgeler için 1945 sonrası milliyetçilik akımları ile birlikte dönemin egemenlik söylemi, uluslararası hukuk anlayışı ve temsile ilişkin mekanizmalar da İngilizce dolayısıyla, İngiliz yönetim ve yapı gelenekleriyle örtüşerek gerçekleşmiştir. Okur yerel elitler (Malay Sultanlar, Hindular, Punjabiler), birbirinin farkına vardıkları gibi ulusal olarak hayal edebilecekleri cemaati de (Anderson, 2015, s. 60) devleti de biçimlendirmişlerdir.

Resmi dilin İngilizce olarak kabul ettirilmesi ile sömürge yönetimini kolaylaştırmanın yanında kolektif emperyalist dönemde hem bağımlılığın devamı mümkün olmuş hem sermaye gruplarının eski sömürge devletler içinde kendi ülkesine benzer güvenceler altında işlemler yapabilmesi (dolaşması) kolaylaşmıştır. Sömürge milliyetçiliği, yerli doğal kaynaklarına, altaypıya, kapitalizmin toplumsal formasyona ne ölçüde intikal ettiğine, sömürge topraklarının etnik çeşitliliğine ve ekonomik gelişme düzeyine göre de farklılık gösterse de ortak noktaları “medeni milletlerce kabul edildiği haliyle hukukun evrensel prensipleri”nin devlet biçiminin dönüştürülmesi böylelikle sermayenin (küresel bir devlete gerek kalmaksızın) uluslararasılaşması, Batı Avrupa'da devletlerin ve ABD'nin ekonomik faaliyetlerinde genişleme olmasını sağlamaktır. Komorlor Birliği ve Saint-Christopher ve Nevis Federasyonu (Saint-Kitts ve Nevis), özerk bölgelerden oluşan, birer ada ülke federasyonları olarak sermaye dolaşımının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir: 1945 sonrasında eski hegemon İngiltere'nin yerini ABD'nin aldığı, eski emperyalist ilişkilerin artık geçerli olmadığı bir döneme girilmiştir. Komorlor Birliği, 20.yüzyılın ortasına kadar Fransız sömürgesi iken, 1975'te siyasi bağımsızlığını kazanmış, 1978'de federasyon olmuş ve son olarak 23 Aralık 2001'de Komorlor Birliği çatısı altında üç özerk ada, 6 ilçe ve 54 belediye şeklinde yapılanmıştır (Forum of Federations, 2024). Avrupalılar'ın (Fransa, İngiltere ve İspanya) Karayipler'deki ilk kolonisi olan iki ada ise

Saint-Christopher ve Nevis Federasyonu (Saint-Kitts ve Nevis), 1958–62 yılları arasında Karayip Adaları Federasyonu'na (*West Indies Federation*) dahil olduktan sonra 1967 yılında içişlerinde özerk bir topluluk üyesi ülke (*associated country*) olarak kabul edilmiş ve Saint Kitts adası ve Nevis adalarından oluşan iki eyalete bölünmüştür (Elazar, 1991a). Günümüzde de Genel-Vali'nin, İngiliz Kraliçe/Kral'ının temsilcisi olarak devletin başı olarak kabul edilmesi ve Fransızca ve/veya İngilizcenin resmi dil olarak kabul edilmesi bağımlılık ilişkilerinin tezahürüdür.

Sonuç olarak, yabancı sermaye ile etkileşim, iç toplumsal güçleri etkilemiştir. Bunun karşılığında iç ve dış baskıların birleşimi ile kapitalizmi uluslararası biçimde yeniden üretme konusunda bu devletler de belirli sorumluluklar üstlenmeye başlamışlardır (Panitch ve Gindin, 2015, s. 22). Uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere bürünmesini gerektirdiğinden yeni devlet biçimi- eski sömürge ülkeler için federasyon devlet biçimi- ‘kapitalist devletlerin kendi iç kapitalist düzenlerini uluslararası kapitalist düzenin yönetimine katkı sağlamak üzere yönetmesi’ne yönelik uygun devlet biçimi olacaktır. Böylelikle, kapitalist devletin yeni bir formu olarak içinde çokuluslu şirketler, aynı kendi alanlarındaymış gibi faaliyet gösterecek, yasal düzenlemeler buna uygun olarak yapılacaktır. Uluslararasılaşan – eski sömürge, yeni federasyonlar, ulus devlet adına yürüttüğü faaliyetlerde egemenliklerini bir üst otoriteye aktarmış olmayacaklardır. Ulus devlet formu içerisinde yerel ve yerel olmayan sermaye gruplarının aynı anda temsil edildiği yeni aygıtlar ve düzenlemeler alanı dönüştüğünden egemenliğin kaynağı halen ulustur; ancak yabancı sermaye bu ülkelere geldiğinde ulusal burjuvazinin bir parçası olacak ve siyasi iktidarın oluşumunda yabancı sermayenin de talepleri de belirleyici hale gelecektir. Zira, a ülke topraklarındaki kurallar ve kararlar belirlenirken uluslararası normlar dikkate alındığından (Cebeci, 2014) mutlak iktidarını kullanan otorite, uluslararası kurum ve mekanizmaları göz önünde bulunduracaktır.

Hindistan, Malezya, Mikronezya, Pakistan, Rodezya ve Nysaland, Kamerun, Saint-Kitts ve Nevis, Nijerya'da, sömürgeleştirme ve milliyetçilik hareketlerinin itici gücü ile

siyasi bağımsızlık elde etmesi emperyalizmin sonu değildir, merkez ülkelerde başlayan sermaye dolaşımı kesintiye uğramamıştır çünkü merkez kapitalist ülkeler emperyalizmi sömürsüz de sürdürebilmektedirler ve bağımlılık ilişkileri devam etmektedir (Magdoff, 2005, 166). Bağımlılık, tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ve kapitalist üretim ilişkilerinin uluslarüstü boyutta bütünsel ve karşılıklı olarak ortaya çıkardığı bir olgudur (Magdoff, 2005). Diğer bir deyişle, milliyetçilik ve federatif cumhuriyet projeleri, bu ülkelerde egemen bir devlette kendilerini yönetmeleri gerektiği fikri ile Avrupa'nın özgürlük, ulusçuluk ve demokrasi fikirlerinin yarattığı bir süreç olarak aslında merkez ülkeler tarafından piyasaları genişletme gereksinimi olarak kullanılmıştır.

Özetlemek gerekirse, bağımsızlıklarını uluslararası hukuk nezdinde kabul ettirmek için federasyon, en iyi çözümdür. Bu durum, öncelikle emperyalist çözümlerinden kaynaklanmaktadır. Sömürsüzleştirme süreci ilgili toplumların doğal sınırlarını değil, sömürge ülkelerin doğal kaynak, emek gücü ve piyasa ihtiyaçlarını esas alan bir mantıkla yürütülmüştür. Bu bağlamda da *uti possidatis* ilkesine dayamıştır. Böyle olunca biribiri ile sürekli çekişme ve/veya çatışma halinde olan farklı toplumları içeren bir ülkeselliğin bütünlendirilmesinde federasyon formülü öne çıkmıştır. Bu formülasyon, Malezya ve Hindistan örneğinde olduğu gibi, çeşitli etnik gruplardan birinin öne çıkıp ulus bilincini kendi etnik ve kültürel aidiyeti üzerinden kurması ve diğer grupları bastırması anlamına gelebilir. Bir görüşe göre, Afrika'da kültür ve çeşitlilik, modern anlamdaki şehir ya da bölgelerden değil; köy/kabile topluluğu üzerine inşa edilmiş bir siyasi yapıdan kaynaklanmıştır. Yöneticiliğin kuşaktan kuşağa geçmesi ya da kast sistemi gibi bir yapıda olması modern dönem öncesine uzanan bir tarihsellik olduğundan bu kıtadaki siyasi yapılanmaların ister istemez adem-i merkezî karakterde olması gerektiği savunulmuştur (Mahwood, 1984, s. 523). Ancak kapitalist üretim ilişkilerinin giderek artan oranlarda baskın hale geldiği dönemde devlet, kapitalist sistem tarafından şekillendirilecektir.

İkinci olarak, eski sömürge olan federasyonların tahlilinde milliyetçilik ve sömürsüzleştirme hareketleri etkili olmuştur çünkü uluslaşma ve ulus olma bilincinin ivme kazandığı bir dönem içerisinde federasyon olarak kurulmaları esastır. Bu husus, "Avrupalı ideal ulus-devlet" formunun, Avrupa çapında uluslararasılaşma sürecinde

kullanılması gibi (Anghie, 2004), eski sömürgelerde de kullanılmasıdır. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Çarlık Rusya'sından ayrılıp üniter-ulus-devlet formunda kurulan ülkelerin yerini federasyon-ulus devlet formundaki ülkeler almıştır. Henüz mikro-milliyetçi akımların etkili olmadığı 1945-1990 arası dönemde uluslaşma süreci modernist milliyetçi kuram üzerinden çözümlenir. Matbaa teknolojisini, kitlesel eğitim ve siyasi katılım ulusların merkezine koyulduğunda kapitalizm ile yayıncılık sektörünün yayılmasıyla ‘sosyal çeşitliliğe’ sahip olan Afrika’daki eski sömürge ülkelerin milli bilincinin temeli atıldığı (Gellner, 2013a; Gellner, 2013b; Anderson, 2015; Giddins; Breuilly, 2020), böylelikle Afrika’da ve Asya’da da ideal ulus-devlet formunun önünün açıldığı söylenebilir. Nitekim, milliyetçilik kuramlarının öne çıktığı 1960’larda ‘ulus kurma’ının hızlanması, Afrika’daki yeni ortaya çıkan ülkelerin hepsinin önceliğinin bu olması da aynı izlektedir (Welsh, 1996: 477).

İkinci olarak, eski sömürgelerin yönetim birimlerinin biçimlenmesinde sömürge oldukları devletin yapısı örnek alınmıştır. Ancak burada sömürgeci devletin biçiminin de içinde bulunduğu dönemin dinamikleriyle belirlendiği de unutulmamalıdır. Federasyon kurulurken ve federasyon anayasaları hazırlanırken, öncelik yerli elitlere verilmiştir: İngilizler, egemenliklerini tesis ederken bu elitler ile işbirliği içinde olmuşlardır. Malezya’da Malay Sultanlar, Hindistan’da Sikh’ler, Pakitan’da Punjabiler ile işbirliğinde olunması bunun göstergesidir. ‘Elitler’ olarak referans verilen ve sömürge oldukları devletin dilini benimseyen, modernist milliyetçilerin tam olarak bahsettikleri kitlesel eğitim, iletişim ve teknoloji ile *yüksek seviyedir*. Böylelikle, uluslaşma süreci ve ulus-devlet olma ideali yaratılırken bu toplumsal sınıfın temsili öncellenmiştir. Ancak, ulus olma bilincinin ve ideal ulus-devlet olma saikinin güçlü bir merkezi hükümet ile eşdeğer tutulması ile birlikte, etnik ve kültürel çeşitliliği ve İngiliz yönetiminden kalan parçalanmış idari ve siyasi birimleri sahiplenen federasyonun benimsenmesi çelişkelere neden olmuştur. Örneğin, Hindistan merkezi hükümeti, görev ve yetkilerini ifa etmediği kanaatinde olduğu herhangi bir eyalet hükümetin yerine geçerek o eyaletin yerine karar verebilmekteydi (Mahwood, 1984:524).

Son olarak 1945-1990 arası dönemde geçerli olan çok unsurlu teori, sosyolojik teori, politik ve işbirliği teorilerinin ortak kabul ettiği federasyonların ‘birleşme ve

gönüllülük” esası ile kurulmaları, eski sömürgelerin de aynı izlekte kurulduğu söyleminin yerleşmesidir. Oysa Rodezya ve Nyasaland Federasyonu gibi emperyalist devletlerin “isteği” üzerine kurulan bu federasyonlar, aslında İngiliz yönetimi altında biçimlenen idari, politik ve yargı organlarındaki temsilin, ancak egemenliğin paylaşıldığı bir devlet biçiminde sürdürülmesinin mümkün olması meselesi ile ilgilidir. Böylelikle, dekolonizasyon döneminde Afrika’da siyasi bağımsızlığını kazanan ve federasyon olarak kurulan devletlerde eski sömürge güçlerin menfaatinin devamı sağlanacaktır. (Fessha, 2012, s. 266).

3.3. 1990 SONRASI KURULAN FEDERASYONLAR

1990 sonrası geliştirilen ve 2000’li yıllarda hakim olmaya başlayan federal teoriler çerçevesinde federasyonların “etnik çeşitlilik” ve “çokulusluluk” ilkelerini barındırması savunulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede özellikle 1990 sonrasında kurulan Belçika, Bosna-Hersek, Nepal, Sırbistan-Karadağ ve Etiyopya bu teori içerisinde tahlil edilmiş; çeşitli federal ilke ve prensipleri benimseyen İspanya ve İngiltere için de “çokulusluluk” ilkesi referans verilmiştir. Aynı zamanda 1990 öncesinde kurulan Pakistan, Hindistan ve Nijerya’nın da “etnik” federal sistemin özelliklerini haiz olduğu telaffuz edilmeye başlanmıştır. Böylelikle, federasyonun yersellik değil; etnik grubun coğrafi olarak yoğunlaştığı bir egemenlik paylaşımı ile örgütlendiği kabul edilerek 1990 sonrası ivme kazanan bu söylem, 1990 öncesi kurulan; ancak hala varlığını sürdüren federasyonların açıklanmasında da etkili olmuştur.

“Etno-bölgesel federasyon” (bir uzlaşma modeli) olarak adlandırılan federasyon türünde birden fazla alt birime bölünmüş grupların örnek olarak Kanada, Belçika ve İspanya’da görüldüğü belirtilmiş ve bu devletler, en “uygun” modeller olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda, 1945-1990 arası literatüre hakim olan “modern” federasyon ABD’nin ve ABD’nin örnek yönetimlerarası ilişkilerinin yanında Batı Avrupa merkezli bir federasyon anlayışı da yerleşmiş ve çokuluslu-etnik federalizm, federe birimlerin etnik kökene göre tanımlandığı federal bir ulusal hükümet sistemi olarak kabul edilmiştir.

1990 sonrası kurulan federasyonlar başlığı altında, 1945-1990 arası kurulan federasyonlardan eski sömürgelerin incelenmesi gibi, bu tezin çalışma konusuna uygun olarak, 1990 sonrasında federasyon olarak kurulan; ancak eski sömürge sınıflandırmasına giren ülkeler incelenecektir. Bunlar sırasıyla, Güney Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti'dir. Etiyopya⁸⁶ ve Nepal, doktrinde çoğu zaman eski sömürge ülkeler olarak kabul edilmese de federasyon olarak örgütlenmelerinden önce siyasi bağımsızlığa sahip olmalarına rağmen bağımlılıkları devam ettiğinden bu tezin kapsamına girmektedir. Diğer yandan, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırbistan-Karadağ Federasyonu, BM'nin ve kolektif emperyalist düzenin hakim olduğu konjoktürde kurulsalar da eski sömürge ülke sınıflandırması içine girmemektedirler.

3.3.1. Mikro-Milliyetçilik ve Çokuluslu Federasyonlar Üzerine

Mikro-milliyetçilik ve çokuluslu federasyon kavramları birbiri ile ilişkili iki kavramdır. Kanada (Kuzey Amerika) ve İspanya ve Belçika (Batı Avrupa) modelleri üzerinden geliştirilen bu kavramlar eski sömürge ülkelerde "etnik federalizm", "etno-bölgesel federalizm" ya da "çokuluslu federalizm"dir. 1945-1990 arası Nijerya, Hindistan, Malezya ve Pakistan federasyonları, çeşitli etnik, kültürel, dil ve din farklılığını haiz olan ülkeler olarak ulusal birliklerini sağlamak için kurulsalar da 1990 öncesinde "etnik federalizm", "etno-bölgesel federalizm" kavramları altında sınıflandırılmamaktaydılar çünkü sömürgeleştirme dönemi ile birlikte Wilson prensipleri kapsamında kendi kaderini tayin hakkının doğal bir hak olduğu formülü kapsamında ulus devlet formu, bu devletlerin uluslararasılaşması sürecinde kullanılmıştır. Ancak, federatif cumhuriyet projeleri, 1990 sonrası süreçte mikro-milliyetçilik akımları yordamıyla hayata geçirilmiştir. Bu, 1990 sonrasında kurulan federasyonların "etnik federalizm", "etno-bölgesel federalizm" ya da "çokuluslu federalizm" kavramlaştırılmaları altında örgütlenmesi gibi 1945-1990 arası federasyonların da yeniden biçimlendirilmesinde görülür. Mikro-milliyetçilik, çokulusluluk, etnik kimlik terimlerinin dönemin hukukun üstünlüğü, oйдаşmacılık, yönetim, yetki ikamesi ilkeleriyle beraber kullanıldığı kendi

⁸⁶ Bazılarına göre, Etiyopya Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmiş son ülkedir. Ayrıntılı bilgi için bknz Ertola, E. The Italian Fascist Settler Empire in Ethiopia, 1935-1941. *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism* içinde, Cavanagh E. and Veracini, L.. (Dü.) New York: Routledge

kaderini tayin hakkının dördüncü dönemine denk gelen bu dönem, federasyon devlet biçiminin direktme politikasının kolektif emperyalist merkez tarafından gerçekleştirildiği dönemdir. Böylelikle, kaynaklarını uluslararası sermayeye açacak hükümetler tarafından yönetilen ve neoliberal birikimin koşulları ile uygun olarak biçimlenen devletler inşa edilecek ve yeni bir işlev edinebileceklerdir (Özdemir, 2017). Bunun için de dönemin federalist teorileri ile paralel yetki devri (*devolution*), yetki ikamesi (*subsidiarite*), yönetim (*governance*) ve oydaşmacılık (*consocialism*) kavramları egemenlik söylemine uygun olarak yerleşecektir.

Öte yandan, ‘etnik federalizm’ kavramı farklı şekillerde yorumlanır. Kimi görüşlere göre, ‘etnik federalizm’, etno-bölge federasyonları olarak etnik grupların belli bölgelerde yoğunlaştığı durumlarda söz konusu olur. Kanada, İspanya ve Hindistan gibi ülkelerin bu sınıflandırmaya sokulduğu federasyonlarda ülke çapında ulus-altı yönetimler en geniş nüfusa sahip etnik gruplar arasında bölünecektir (Vasudeo, 2019, s. 71). Örneğin, Kanada’daki en büyük etnik gruplardan biri olan Quebec halkı, Quebec bölgesinde; İspanya’da Katalanlar, Katalan bölgesinde geniş bir nüfusa sahiptirler. Dolayısıyla, belli bölgelerde çoğunluğa sahip etnik grupların olması, çeşitli etnik grupların birleşmesini ve etnik çekişme ve çatışmaların azalmasını sağlayacaktır çünkü bu gruplar için etnik ve kültürel kimliklerinin muhafazası daha mümkün olduğu gibi bu grupların temsil edilmeleri de garanti altına alınacaktır.

Bir başka görüşe göre, ‘etnik federalizm’, ulusal birliği sağlayacağından etnik gruplar arasındaki farklılıkları en aza indiren bir mekanizma sağlayarak aynı zamanda bölgelerin birlikten ayrılmasının önüne geçecektir. Böylelikle, etnik gruplara kendilerini yönetme imkanı tanınmış olacak ve ülke dahilinde ‘etnik harmoni’ sağlanacaktır (Gurr ve Harff, 1994). Diğer yandan, Wondwosen (2008) bu görüşlere karşılık, ‘etnik federalizm’de aslında etnik çatışmaların ve ayrılma taleplerinin arttığını, etnik grupları ön plana çıkarırken yurttaşların bireysel haklarının bastırıldığını ve son olarak söz konusu ülkenin parçalanmasının önünün açıldığını belirtir.

Bu görüşlerin kesiştiği ilk eski sömürge ülkesi Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti (FDRE)dir. Etiyopya’da federalizasyon süreci, 1991 yılında Etiyopya Halk Devrimci

Demokratik Cephesi'nin (EPRDF) iktidara gelmesiyle birlikte farklı etnik grupların ve bölgelerin kendilerini ifade etmelerini ve kendi iç işlerini daha fazla kontrol etmelerini sağlamak için federal bir sistem önermesiyle başlamıştır. 1991 yılında geçici bir anlaşma ile *de facto* bir federasyon; 1995'te FDRE Anayasası'nın kabulü ile *de jure* bir federasyon olmuştur (Erola, 2017, s.432). FDRE'nin federal yapısı, ülkenin farklı etnik grupları ve bölgeleri temsil etme ve yönetme çabalarıyla şekillenmiştir. Bu şekillenmede ayrılma hakkının FDRE Anayasası'na eklenmesi birliğin devamı için bir başka çaba olarak değerlendirilir (Bulmer, 2017, s. 46). Nitekim, FDRE Anayasası'nın 39.maddesinde '*Etiyopya'daki her ulus, milliyet ve halk kendi kaderini tayin hakkına ve ayrılma hakkına sahiptir.*' ifadesi alır (Constitution of FDRE, 1995, Art. 39). Ayrılma hakkı için öncelikle Eyalet Parlamentosu'nda 2/3 çoğunluğun sağlanması, sonraki üç yıl içinde de federal hükümetin ayrılma talebine ilişkin bir referandum düzenlemesi gerekir. Referandumda ancak çoğunluk sağlandığında ayrılma hakkı tanınır (Vasudeo, 2019, s.72-73).

Federasyon yapısını '*etnik federalizm*' olarak tanımlayan FDRE'de merkez ve eyaletler etnik toplulukların yaşadığı yersel sınırına göre bölünen- tek bir ulus olarak birleşen- ve tüm etnik grupların menfaatini dengeleyecek ve haklarını garanti altına alacak bir federasyon olarak tahayyül edilmiştir. Ayrıca çokuluslu federalizm olarak da adlandırılan bu federasyon, Nijerya, Pakistan ve Nepal gibi ülkelerin anayasalarını da sonrasında şekillendirmiş, çoğunluğunda dolaysız olarak ifade edilmiştir. (Vasudeo, 2019, s. 70).

Federasyon ile ilgili ilk adımlar, Nepal'de 1950'lerde, neredeyse bir yüzyıldır yönetimde olan oligarşik yönetiminin devrilmesiyle atılmıştır. Oligarşik yapılanmanın dışında kalan ancak ülkenin elitleri olarak kabul edilen Tarai'ler, bölgelerini temsil eden Tarai Partisi'ni kurarak Tarai Özerk Bölgesi'nin kurulmasını istemişlerdir (Khanal, 2014). Ancak federasyon ve federalizm kavramlarının yüksek sesle telaffuzu aslında 1990'lar ile başlamıştır. 1990 yılından sonra kurulan Nepal Sadbhabana ve Rashtriya Janamukti partileri, federasyon taleplerini dile getirmişlerdir. 1990 sonrasında demokrasinin yeniden inşa edilmesi ve dil hakları, etnik kimliklerin tanınması ve bazı bölgelerin özerklik istekleri bunda etkili olmuştur (Khanal, 2014, s. 114-117). Nitekim, 1990 Anayasası, Nepal'i, etnik ve dil çeşitliliğini kabul eden '*çoketnikli, çokdilli*' bir Krallık

olarak tanımlamıştır (Khanal, 2014). Böylelikle, 1990 Anayasası federasyon Anayasası olmasa da dil, din, etnik, kültürel ve bölgesel çeşitliliği kabul eden bir Anayasa olarak geçiş sürecine katkıda bulunmuştur.

Nepal, 1990-2007 arası meşruti monarşiyle yönetilmiş, ülkede 2007 yılında Kurucu Meclis tarafından geçici bir Anayasa kabul edilerek Mayıs 2008’de monarşi lağvedilmiştir. Federasyona geçiş süreci hızlanarak Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti (FDRNE), tek meclisli parlamenter rejim ile yönetilen bir federasyon olarak 2015 yılında kurulmuştur (Khanal, 2014). Yedi eyaletten oluşan bu federasyonda, öncelik ülkenin çeşitli etnik, kültürel ve coğrafi bölgelerinin dengeli bir şekilde temsil edilmesini ve yönetilmesini sağlamayı amaçlamaktadır çünkü federasyon, kimliklerin ve özerkliğin garanti altına alınmayacağı en iyi devlet biçimi olarak kabul edilirken, üç husus ile federasyonun meşruiyeti sağlanmaktadır:

- 1) Nepal toplumunun çoğulcu ve plüral yapısı,
- 2) Demokrasinin güçlendirilmesi,
- 3) Daha eşit ve efektif şekilde ülkenin gelişmesinin sağlanması (Khanal, 2014).

İlk olarak, Nepal toplumunun etnik ve kültürel çeşitliliğinin çok geniş olmasından dolayı çok katmanlı bir yönetim politikasının ulusal bilinci güçlendireceğine inanılmaktadır. Federasyon, bu ulusal bilinci güçlendirmeye yararken aynı zamanda devlet ve yurttaşlar arasındaki ilişkinin demokratik ilkeler çerçevesinde yeniden kurulmasını ve topluluk haklarının tanınmasını sağlayacak bir sürecin önünü açacaktır.

Demokrasi, plüral ve çoğulcu yapı FDRE Anayasası’nda da kendini gösterir. 1995 tarihli FDRE Anayasası’nın 1.maddesine göre, ‘*Anayasa, federal ve demokratik devlet biçimini kurmuştur*’ ifadesi yer alır (Const of FDRE, 1995, Art. 1). Bu ifadedeki ‘federal’ kavramı ile birlik ve barışı sağlayan ve muhafaza eden bir sisteme; ‘demokratik’ kavramı ile de ulusal meselelere yurttaşların da katılımının gerçekleştirildiğine referans yapılır. FDRE'nin federal yapısı, devlet, dil, etnik aidiyet, yerleşim düzeni gibi unsurları dikkate alarak oluşturulan 9 Eyalet (Tigray, Amhara, Afar, Oromia, Somali, Benishangul Gumuz, Güney Milletleri-Milliyetleri ve Halkları, Gambela Halkları ve Harar Halkı) ile

kendini idare eden 2 şehir yönetiminden (Addis Ababa ve Dire Dawa) oluşmaktadır. Etnik birer bölge olarak eyaletler, Etiyopya'nın farklı kültürel ve dil gruplarını temsil ederken kendi yerel yönetimlerine sahiptirler. Aynı zamanda, 135 üyeli Federasyon Meclisi, etnik grupların nüfusa göre temsilci gönderdiği bir meclistir (Vasudeo, 2019, s.71).

Nepal ve Etiyopya, 1945 öncesi klasik emperyalist dönemde birer sömürge ülke olmamışlardır⁸⁷. Etiyopya, 1931 yılında İtalya tarafından işgal edilse de doktrinde eski sömürge ülke olarak kabul edilmemektedir. Ancak modern-ulus devletlerini kurmaları ve federasyona geçiş aşamaları sırasında önce merkez kapitalist ülkelerin hegemonyası altında bağımlılıkları devam etmiş; sonrasında da kolektif emperyalist merkezden etkilenmişlerdir. Örneğin, Nepal, değişen derecelerde dış müdahalelere maruz kalmıştır. 19. yüzyılın ortalarında, Nepal ile İngiliz Hindistanı (Britanya Raj) arasında yaşanan savaşlar sonunda 1815-16 ve 1860 yıllarında gerçekleşen Sugauli Antlaşmaları ile – Nepal, bu dönemde “bağımsızlığını korumuş olsa da”- Nepal'in sınırları belirlenmiştir. Nitekim, Britanya Hindistanı'nın etkisi altında kalmış ve ekonomik sınırlamalarla karşılaşmıştır (Hachhethu, 2014). Eski sömürge ülkelerin “ideal ulus devlet” formunu uygulayan Nepal, “ulus kurma” projesi ile uzun bir süre homojenleştirme ve asimilasyon politikaları ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Shahs'ın (1768-1846), Ranas'ın (1846-1951), Panchas'ın (1960; 1990), ve 1990 sonrası politik partilerin tek dilin Nepal dili, tek dinin Hindu dini olarak kabul edildiği, bir kast grubunun hakim olduğu homojen bir üniter devlet olarak biçimlendirme çabası içinde olmaları (Hachhethu, 2014) aslında Batı'dan devşirilen “modern ulus devlet” formu ile alakalıdır.

Etiyopya, 1931 yılında İtalya tarafından işgal edilse de sömürge tarihi Eritrea bölgesinin 1890 yılında İtalyan kolonisi olması ile başlar (Erola, 2017, s. 263). 1931 yılında İtalya'nın işgali ile, İngiliz sömürge ve kolonilerinden farklı olarak Etiyopya o dönemde, Mussolini tarafından “İmparatorluk” ifadesi kullanılarak sömürgeleştirilmiştir. İtalyan yerleşimciler Etiyopya'ya getirilmiş ve şehirleşme projesinin hayata geçirilmesi için ise Etiyopya'da iki önemli politika güdülmüştür: Modernleşme ve Ayırma (*segregation*)

⁸⁷ Bu tezde, Etiyopya, hem bağımlılık ilişkisi devam ettiğinden hem de İtalya tarafından işgal edildiğinden eski sömürge olarak değerlendirilecektir.

(Erola, 2017, s. 267). Örneğin, yeni ve modern ‘‘beyaz’’ yerleşimi inşa etmek için Etiyopyalılar mukim oldukları bölgelerden çıkarılmış ve onlara ayrılan farklı bölgelere yerleştirilmişlerdir (Fuller, 1996, s. 403.). Öte yandan, İtalyan sömürge yetkilileri, 1933-36 yılları arasından önce asimilasyon politikasını, ayırma politikasına tercih etmişlerdir: İtalyan anne ya da babaya sahip olan Etiyopyalılar’a İtalyan vatandaşlığının tanınacağı belirtilmiştir (Barrera, 2005). Ancak 1936’dan sonra ayırma politikası tekrar ivme kazanmış ve Etiyopyalılar’a İtalyan vatandaşlığının verilmesi yasaklanmış ve bu kişiler, ‘‘sömürge özneleri’’ oldukları kabul edilmiştir (Legge n. 822, 1940, art. 1)

Güney Afrika Cumhuriyeti’nin sömürge tarihi yeni sömürgecilik dönemine (1760-1879) (Chimni, 1993) dayanır ve Hollanda ve Birleşik Krallık’ın kıyı şeridi boyunca yerleşim ve koloniler kurmasıyla başlamıştır. Hollandalılar⁸⁸, 17. yüzyılın başlarında Cape Kolonisi’ni kurmuş; ancak 1814’te bu koloni ve çevresi resmi olarak Britanya’ya devredilmiştir. Britanya, daha sonra Güney Afrika’daki sömürge hakimiyetini genişleterek 19. yüzyıl boyunca iç bölgelere doğru yayılmıştır. Özellikle, 1820’de yaklaşık 42.000 İngiliz, Cape Kolonisi başta olmak üzere yerleştirilerek bölgedeki beyaz nüfusuna hayli arttırmıştır (Ross, 2017, s. 191).

Zulu krallığı⁸⁹ gibi yerel krallıklarla çatışmalara giren Britanya, Natal bölgesini ele geçirmiştir. Bölgedeki askeri ve siyasi hakimiyetini⁹⁰ kuran Britanya, 1800’lerin başından itibaren hem Güney Afrika’ya İngiliz göçmenler yerleştirilmiş hem İngiliz kurumsal yapısını getirmiştir. Bu, iki büyük süreç ile gerçekleştirilmiştir: Yönetimdeki tüm işlerin İngilizce yürütülmesi ve yargı reformunun yapılması (Ross, 2017, s. 190-91). Bunun yanında ikinci olarak, eğitim sistemi de İngilizleştirilmiş ve Hollandalılar’ın çoğunlukta olduğu kiliseler dahil hepsine İngiliz din adamları gönderilmiştir (Ross, 2017). Aslında, İngiliz sömürgeleştirilmesi öncelikle Hollandalılar’ın kurduğu siyasi, hukuki ve sosyal

⁸⁸ Hollanda ile, 1602 yılında kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) vasıtasıyla sömürge faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kastedilmektedir.

⁸⁹ Güney Afrika’da varlık gösteren bu Krallık, bugünkü KwaZulu-Natal ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nin çoğuna hakimdir.

⁹⁰ Britanya’nın Güney Afrika kabilesi ve yerlilerle yaşadığı çatışma ve savaşlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ross, R. 2017. *Settler Colonialism in South Africa, 1652-1899*. The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism (der. Edward Cavanagh and Lorenzo Veracini). Routledge, New York.

yapıların İngilizleştirilmesidir. Güney Afrika halkının sömürgeleştirilmesi ise bu yapıların yerleşmesinden sonra, 1900'lü yılların başından itibaren, söz konusu olacaktır.

1902'den sonra tamamen İngiliz yönetimi altına giren Güney Afrika'nın farklı bölgelerinde çeşitli koloniler ve bölgeler kurulmuştur. Sömürgelerin genişletilmesinin ve bölgenin tümüne hakim olma isteğinin artmasının, elmas ve altının bölgede keşfedilmesinden sonra olması tesadüf değildir (Ross, 2017, s. 195). Ancak Transvaal ve Orange Free State (Özgür Devlet) ve Boer Cumhuriyetleri bölgeleri sömürge yönetiminden bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra 1910 yılında Güney Afrika Birliği'ni kurmuşlar ve Birleşik Krallık'a bağlı Cape, Natal, Transvaal ve Orange River kolonilerinin bir araya geldiği bir federasyon oluşturarak bağımsız bir siyasi birim haline gelmişlerdir (Ross, 2017). Diğer bir deyişle, Güney Afrika'nın federatif yapısı, farklı sömürge bölgelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Güney Afrika Birliği'nin kurulması, bu dört kolonide beyaz elitlerin hakimiyetinin devam etmesi, Güney Afrika'nın iç siyasi dinamikleri üzerinde etkin olmuş ve ülkenin daha sonraki apartheid dönemine kadar sürecek olan siyasi ve toplumsal yapısının temelini atmıştır çünkü sadece yerliler ve beyaz yerleşimciler arasında değil; Hollandalı ve İngiliz beyaz yerleşimciler arasındaki çatışma da Güney Afrika'nın hukuki, siyasi ve toplumsal yapısını şekillendirmiştir. Nitekim, 1950'lerin sonlarına doğru Güney Afrika'da apartheid politikaları güçlenirken, siyasi liderler arasında ülkenin iç yapısını yeniden düzenleme ve federal bir yapı oluşturma fikri ortaya çıkmasına rağmen Güney Afrika Cumhuriyeti, 1961 yılında apartheid politikalarının merkezi hükümet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiği merkezi üniter bir devlet olarak kurulmuştur (Govender, 2014). 1994'e kadar bölgesel ve yerel yönetimler üniter devlet içinde varlığını sürdürmüştü; ancak bölgeler, güçlü bir merkezin kontrolü altında idare edilmiştir. 1980'lerin sonları itibarıyla Apartheid sisteminin çözülmesiyle beraber Afrika Ulusal Kongresi Başkanlığı nezdindeki görüşmelerle, yurttaşların siyasi katılımını güçlendirecek ve halka hizmetlerin sunulmasını sağlayacak güçlü bölgesel hükümetlerin kurulması tartışmaları söz konusu olmuştur. Böylelikle, Alman Anayasası model alınarak etkin bölgesel hükümetlerin güçlü bir merkez ile birleştirilmesi fikri öne çıkmıştır. Diğer yandan, Zulu ve Inkatha Freedom Partileri asimetrik bir düzenleme ile güçlü bir federal yapıyı, özellikle Kwa-Zulu-Natal

Bölgesi için geniş yetki genişliğini önermişler ancak 1994'e kadar federasyon kurulamamıştır (Govender, 2014, s. 391-92).

Etiyopya'da da aynı şekilde federasyon kurulmadan önce 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, farklı etnik gruplar arasında siyasi, kültürel ve ekonomik özerklik talepleri yükselmiştir. Özellikle Eritre ve Oromo bölgelerindeki gruplar, merkezi hükümetin gücünü sınırlamak ve kendi iç işlerini daha fazla kontrol etmek istemiş, sonunda Etiyopya İmparatoru Haile Selassie liderliğindeki hükümet, farklı etnik bölgeler arasında federal bir yapı oluşturma fikrini benimsemiştir (Tekeste Negash, 1997). Öncelikle, 2 Aralık 1950 tarihli BM Kararı ile Eritrea'nın 'Etiyopya Krallığı'nın egemenliği altında özerk bir federe birim' olarak kabul edilerek hayata geçirilmiştir (UN Resolution 390(V), 2 December 1950, Article 1). Bu statüsünü 1962'ye kadar koruyan Eritrea bölgesi, 1991'de de facto, 1993'te de jure olarak Etiyopya'dan ayrılmıştır. Ancak Eritrea'nın özerk olduğu dönem dahil federasyon kuruluncaya kadar, aslında güçlü merkezi hükümetten pek de taviz verilmemiştir.

Bu iki devletin- Güney Afrika ve Etiyopya- 1950 ve 1960'lardaki merkezileşme eğilimleri, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Fordist birikim süreci, sermayenin krizi ve neo-liberal dönemdeki küreselleşme ve sermayenin uluslararasılaşması ile ilişkilidir. Devletin ve sermayenin uluslararasılaştığı iki dalga 1960'larda gerçekleşmiş, ancak bu iki aşama iç içe geçerken, her bölgede aynı şekilde ve aynı anda etkili olmamıştır. 1990 sonrası kurulan federasyonlar sınıflandırmasına giren bu devletler, 1990 öncesinde federasyon örgütlenmelerine dair adım atsalar da 1990 sonrasında hukuki ve siyasi kurumlarını 1990 sonrası konjoktürüne göre biçimlendirerek federasyon olmuşlardır. Şu anda Güney Afrika'da 9 bölge hükümeti, 6 büyük yerel konsey ve çeşitli bölge konseyleri ile yerel yönetimler bulunmaktadır. Bölgesel olarak bir yönetim yapısının oluşturulması bazı yazarlarca, ulusal düzeyde önemsiz ancak bölgesel anlamda güçlü küçük politik grupların isteklerini dile getirmede önemli bir rol oynamaktadır (Govender, 2014, s. 393).

1990 sonrası kurulan Güney Afrika Cumhuriyeti ve FDRE merkezileşme eğiliminde olan iki ülke olarak çokuluslu federalizm teorisinin yanında işbirlikçi federalizm teorisi

üzerinden federasyonlarını şekillendirmişlerdir. Güney Afrika için bunun nedeni, apartheid sisteminin getirdiği eşitsizliğin önüne geçmek iken; Etiyopya için etnik grup ve bölgeler arasında birliği sağlamaktır. Örneğin Güney Afrika Anayasası'nın 40. ve 41. Maddeleriyle 1990'lar ile hakim olan federalist söylemin yerleşmesini garanti altına almıştır. Buna göre, merkezi hükümet, bölgeler ve yerel yönetimler, ‘birbirine bağımlı, birbiriyle ilişki içinde ve özgün’ olarak işbirliği içinde çalışacaklardır (Const. of the Republic of South Africa, 1996, art. 40-41). İyi yönetim, anayasalcılık ve işbirliği ilkeleri de federasyonun olmazsa olmazıdır (Bulmer, 2017, , s.36). Çokuluslu federasyon olarak kabul edilen FDRE ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde oydışmacılık (consociationalism) ilkesinin de ayrıca benimsendiği görülür. Bu benimseme, temsil sistemi ile gerçekleşebilir. Örneğin, Güney Afrika'da nisbi temsil sisteminin olması ve muhalafet partisinin Kabine'ye katılma hakkının olması; Etiyopya'da Senato'nun Milletler Meclisi olarak isim değişikliği yapması; Nijerya'da Devlet Başkanı'nın seçilmesi için etno-bölgelerin desteğinin şart aranması; Nijerya ve Güney Afrika'da mahkeme ve idari birimlerin en yüksek makamlarında etnik dağılımın sağlanmasıdır (Haysom, 2005, s. 159-160).

Etiyopya Geçici Hükümeti de işbirliği federalizmine uygun olarak üçlü bir yönetim birimi kurmuştur: Merkezi Hükümet, Özel Bölgeler ve Woreda Yönetimi. Bu üçlü yönetim birimi FDRE Anayasası ile devam etse de ayrıca anayasal statüsü olmayan iki ayrı birim olan, Woreda ve federal devlet arasında yer alan ‘idari bölge’ ve düşük yerel yönetim birimi kurulmuştur (Habib ve Yusuf, 2010, s. 10-13). Bu iki yönetim birimi, özellikle halka himzet sunma, halk ile koordine olma gibi konularda önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, klasik federalist teori ile geride kalan ikili yönetim biçimi, en az üç yönetim birimine dönüşmüştür. 1990'larda işbirliği teorisinin yanında rekabet teorisinin etkisinin de görülmesiyle iyi yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri de bu ülkelerde kendini göstermiştir. Özellikle son çeyrekte bölgesel-yerel yönetim ilişkileri açıklayan güncel söylemler ve etnik, kültürel, dil ve din çeşitliliğini haiz toplumsal yapıları bir araya getirmeyi amaçlayan çokulusluluk terimi, bu dönüşümün altında yatmaktadır. Federasyon, artık sadece kuvvetler ayrılığı, egemenliğin ikili yönetim düzeyi arasında paylaşımı ve merkezi olmama anlamına gelmemektir; ayrıca devletin ülkesindekilerin çeşitliliğini ve farklılıklarını koruyacak ve bunların devamını garanti edecek bir devlet

biçimidir. Böylelikle, daha demokratik bir yapıyı haiz olan, bölgesel ve yerel taleplere daha iyi cevap verebilen bir devlet biçimi olarak anaakım doktrinde yerini alacaktır (Özdemir, ve diğerleri, 2020, s. 126).

Bu federasyonlar, siyasal egemen birimlerin küresel ilişkileri, uluslararası kuruluşlar ve uluslararasılaşan devlet göz önüne alınarak 1990 sonrası artan ayrılma hakkı iddiaları, referandumlar ve mikro-milliyetçilik akımlarının etkisiyle bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzen olan kolektif emperyalizm döneminde kurulmuşlardır. Coğrafi açıdan belirli bölgelerde yoğunlaşmış azınlıklara sahip olan devletlerde azınlıkların siyasal istekleri devlet yetkilileri tarafından yerine getirilmelidir. Aksi takdirde, idari ve siyasal yerinden yönetim arayışına giren bu azınlıklar, devletin ülkesinde çatışma ve gerilimler yaşanacak; siyasal ve toplumsal istikrar sağlanamayacaktır. Bunun önlenmesi de ancak federasyon devlet biçiminin benimsenmesidir çünkü azınlıkların siyasal ve idari yerinden yönetim arayışları dahil dil, dil ve kültür hakları ancak egemenliğin parçalanması ile mümkün olacaktır. Siyasal alanın bu yaklaşım ile yeniden düzenlenmesi, merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olacak; dolayısıyla siyasal iktidarın yerel menfaati uluslararası menfaate karşı savunma özelliği azalacaktır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126).

Merkezi devlet ekseninin parçalanması, 1996 Anayasası ile Güney Afrika'da gerçekleşmeye başlamıştır. Güney Afrika, 9 eyalete; her eyalet de kendi içinde şehir (metropolitan) ve bölge belediyelerine (district municipalities); bölge belediyeleri de yerel belediyelere ayrılmıştır. Ulusal, federe ve yerel yönetimlerin hepsinin temsilcilerinin ayrı ayrı seçilmesi, üçlü yönetim düzeyine sahip olduğunu gösterir. Ancak federal düzeyden farklı olarak eyaletler tek meclise sahiptir (Govender, 2014).

Nepal de Etiyopya ve Güney Afrika gibi federalizasyon sürecinden önce uzun yıllar boyunca merkezi yönetimle idare edilmiştir. Bir diğer ortak noktaları ise, 1990'lardan itibaren çeşitli etnik grupların siyasal ve kültürel hak taleplerinin olması, ve bu grupların kendi bölgelerinde özerklik istemeleri ve yönetim yapısının aşamalı olarak

merkeziyetsizleştirilmesidir. Ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan etnik grupların, kendi dillerini, kültürlerini ve geleneklerini güçlü bir merkeze karşı koruma çabası içinde olması ve Madhesi hareketlerinin sağladığı yerel yönetimlerde daha fazla temsil ve özerklik talepleri ile birlikte Nepal'de federasyon siyasi gündemde önemli bir rol oynamıştır. 1990 sonrası kurulan federasyonlar olarak bu bölüme konu üç ülkedeki federalizasyon süreci, ülkenin siyasi ve idari yapısını önemli ölçüde değiştiren ve çeşitli etnik grupların ve bölgelerin özerkliğini sağlamayı amaçlayan bir reform hareketidir. Nepal'in federasyonu seçmesinde etnik, dil kültür, bölge ve din çeşitliliği ve bu çeşitliliğin neden olduğu çatışmaları engelleme isteği etkili olmuş; Etiyopya'da da 'etnik federalizm', 'etnik çatışmaları' önlemek öne çıkmıştır. Tarihsel olarak hep güçlü bir merkezi haiz Etiyopya'nın federasyona geçişi sadece sömürge sonrası Afrika için siyasi bir dönüm noktası değil; ayrıca merkezileşme çağında ortaya çıkan önemli bir mesele olarak değerlendirilir (Fessha, 2016, s. 243)

Sonuç olarak, federasyonlar, temsil, hoşgörü, çoğulculuk, karşılıklılık gibi plüralist ve liberal demokrasilere uyum sağlayamalıdır. Bu nedenle, 1990 öncesinde yerselliğin öncelikli olduğu 'simetrik' federasyonlar ve yönetimlerin bağımsızlığı ve eşitliği meselelerinden çok 1990 sonrasında, asimetrik kurumsal düzenlemeleri içeren 'asimetrik' 'çokuluslu ve etnik' federasyonlar işbirliği içinde koordineli yönetim birimlerini haiz olmalıdır. Federalizm, artık bir arada yaşamayı güvence altına almalı, bunu sağlayacak yönetim birimlerini ve mekanizmaları biçimlendirmeli ve etnik, dil, kültürel, din ve bölgesel çatışma ve çekişmeleri çözüme kavuşturmalıdır. Böylelikle, çokuluslu (*multinational*) federalizm kavramı, federe ve yere yönetimlerde mukim olan yurttaşların dil, din, etnik ve kültürel çeşitliliğini merkez alan plüralist bir söylem üzerinden inşa edilmiştir (Burgess, 2007; Gagnon, 2012; Gagnon, 2010; Requejo, 2005). Burgess'e (2007) göre mikro-milliyetçilik terimi genellikle, etnik grupların veya bölgesel toplulukların yerel düzeydeki milliyetçi veya ayrılıkçı eğilimlerini ifade eder. Federasyonlarda önemli bir rol oynayan bu terim, federasyonlar içinde egemenliğin paylaşımı sorunlarına neden olabilir çünkü federasyonlar, etnik grupların ve bölgesel toplulukların kendi kimliklerini korumalarını sağlarken bu topluluk ve bölgelerin, devletin bütünlüğü ve birliği ile de uyumlu hale gelmeleri gerekir. Bu yüzden, federal sistemler, demokratik ve tüm ulusu kapsayan birer yapı olarak işlev görmeli, çeşitli

kültürel ve etnik grupların taleplerini de dengelemelidir. Mikro- milliyetçilik olarak kabul edilen yerel düzeydeki milliyetçi talepler demokratik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygılı ve yönetim ilkelerini dahilinde federal hükümet ve yerel yönetimler arasında denge kurularak gerçekleştirilebilir.

Aslında, ‘‘çokuluslu/etnik/etno-bölgesel federalizm’’ (*multinational/ethnic/ethno-territorial*), yersel (*territorial federalism*) federalizmin karşısına konumlandırılarak SSCB’nin dağılmasından sonra ivme kazanan ‘‘siyasi kimlik’’ vurgusu üzerinden yapılan bir kavramsallaştırma (Agnew, 1995, s. 294). 1990 sonrası iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve kolektif emperyalizmin devlet biçimindeki dönüşümlere etkisi ya parçalanma dinamikleri ya da birleşme dinamikleri ile görülür. Rosenau’ya (2003) bunlar yerelleşme ve adem-i merkezîyetçilik ya da küreselleşme ve merkezileşmedir. Bu iki dinamik birbirinden tamamen ayrılmamış, karşılıklı bağımlı bir ilişki içindedir (Rosenau 2003, s. 11). Bu bağımlı ilişki ve federasyonların kurulması Watts’ın (1996 2017) eski sömürgeleri merkez alarak yaptığı araştırma üzerinden tanımladığı federalizm kavramı ile pekiştirilir. Federalizm, sadece betimleyici bir kavram değildir; değer yüklü bir kavram olarak ortaklaşa yönetim ve bölgesel özerklik unsurlarını haiz olan ve farklı kimlikleri içinde muhafaza eden çok katmanlı bir yönetim biçimidir (Aktaran Kavalski ve Zolkos, 2008, s. 3-4). Bir başka deyişle federalizm, onu tasavvur edenlerin -tabii ki verili sınırlar içerisinde- her uygulamada ‘‘biçimlendirirken biçimlenen’’ bir çerçeve program içerir. Bu da 1990 sonrası federatif bir cumhuriyet projesi olarak değerlendirilmelidir.

3.4. SONUÇ

1945-1990 arası ve 1990 sonrası kurulan federasyonlar, üniter devletlerde de olduğu gibi, siyasal güçlerin biçim belirlenimli bir yoğunlaşmasının ürünüdür ve temsile dayalı olarak işleyen bir dolayımıdır. Federasyonların anayasalarının ve hukuk normalarının yapım süreci bundan etkilendiği gibi, kuruluş ve işleyişi de etkilenmektedir. Egemenlikteki ve federalist teoriler yordamıyla federasyonların yapısındaki ilgili terim ve kavramların yeni biçimleri, ideolojik, iktisadi ve siyasi olarak uluslararası yapının bir sonucu olarak oluşmaktadır. 1945- 1990 arası kurulan federasyonlar dekolonizasyon dönemi ile siyasi

bağımsızlık kazanmışlardır. Ancak bağımlılık ilişkileri sürmeye devam etmiştir çünkü federasyon olan bu devletlerin doğal kaynak, emek gücü ve piyasa ihtiyaçlarına göre sömürgeleştirme süreci söz konusu olmuştur. Öncelikle, kendi kaderini tayin hakkı ve milliyetçilik kavramları ile meşrulaştırılmış; sonrasında sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarının federal yönetim yapısı ile uyumluluğu savunulmuştur. İngilizler'in yerleştiği hukuki ve siyasi kurumların muhafazasını ve devamını sağlarken "Avrupalı ideal ulus-devlet" formunu da bu kurumlar yordamıyla gerçekleştirmişlerdir. Yurttaşların kolektif iradesine değil, birden çok nedenden dolayı yerli elitlere öncelik verilmiştir. Birincisi, İngilizler, gerek sömürge döneminde gerek sömürge sonrası dönemde yerli elitlerle işbirliği içinde olmuşlardır. İkincisi, yerli elitlerin İngilizce'yi benimsemeleri ve İngilizce'yi kamu ve eğitim kurumlarında kabul etmeleridir.

Diğer yandan, İngilizler'den kalan yönetim yapısının işleyişinin devamı sağlanırken, anayasaları, hukuk normları ve yönetimlerarası ilişkiler dönemin dinamiğine bağlı olarak federalist teorilerle paralel olarak dönüşmüştür. Önce, neden federasyon olmaları gerektiği milliyetçilik ve self-determinasyon kavramları ekseninde sosyolojik ve çok unsurlu federalist teorilerle açıklanmıştır. Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşması ve ABD'nin hegemon devlet pozisyonuna yerleşmesiyle birlikte gelişen konjoktürde bu sefer, federal yapılarını nasıl biçimlendirmeleri meselesi klasik federalist teoriden işbirliği ve rekabet teorisine dönüşmüştür. Nitekim, talep yönelimli politikalar merkezinde biçimlenen paylaşım ilişkileri, savaşın getirdiği yıkımın ardından yeni bir iktisadi genişleme dönemine denk gelmekte, devlet ve sermaye uluslararasılaşacaktır çünkü kapitalist üretim ilişkilerinin giderek artan oranlarda baskın hale geldiği dönemde devlet, kapitalist sistem tarafından şekillendirilecektir.

Devlet, kendi içinde tutarlı, örgütsel olarak saf ve kapalı bir sistem olmadığından mikro-milliyetçilik akımlar, 1990 sonrası kurulan federasyonlarda (ve hatta 1945-1990 arası kurulan bazı federasyonlar için de) biçimlendirici bir baskıya neden olacaktır. Bu baskı, tarihsel yapı ve birikim dönemi ile birlikte "hakim bir cumhuriyet projesi"nin içeriğini "etnik/çokuluslu/etno-bölgesel federasyon" olarak belirleyecektir. 1990 sonrasında federatif cumhuriyet projeleri "etnik/çokuluslu/etno-bölgesel federasyon" un neden istenilir ve gerekli olduğunu, farklı din, dil, kültür, etnik ve bölgeye sahip olunması ile açıklayacaktır. 1945-1990 arası "ideal ulus devlet-ulus olma" bilinci, baskın bir grup

(elitler) tarafından gerçekleştirilirken, 1990 sonrasında bütün ‘kimliklerin eşit olduğu’ bilinciyle federasyonlar kurulacaktır.

Özellikle uluslararası organizasyonların da dahil olduğu bu konjoktürde, egemenlik kavramına kazandırılan yeni terimler ekseninde yerleşme süreçleri, piyasa dostu ulus devletler üretme yoluna gideceklerdir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hasıl olacak, böylelikle hızla ulus-altı ölçekte iktidar devredebilen bölgesel yapılar, ulus-üstü planda küresel sermaye ile işbirliğine yatkın programlar üretebileceklerdir (Özdemir, ve diğeri, 2022, s. 126).

SONUÇ

Egemenliğin kavramlaştırılması, 17. yüzyıl sonrasında iktidar kaynağını dünyevileştirilme, siyasi iktidar anlayışındaki dönüşüm ve iktidarı merkezileştirme çabaları olarak gerçekleşmiştir. Merkezi bir teşkilatlanma anlamına gelen tüzel kişilik geliştirilmiş, herkese uygulanabilen yasaların ve vergi sisteminin ortaya çıkmış, birleşmiş bir piyasanın ve merkezi yargı sisteminin kurulmuştur. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde şekillenen bu meselede üretim ilişkileri merkez alınmıştır. Bu geçiş sürecindeki Hobbes, Machiavelli, Bodin ve Rousseau'nun iktidarı meşrulaştırma ve refah arayışı, egemen ve egemenlik kavramlarına ilişkin yazılarına etki etmiştir. Böylelikle, ulus devletlerin meşrulaşma sürecinde sermaye çağının gelişimiyle birlikte dönemin ihtiyaçları ve gerekliliklerine uygun olarak egemenlik anlayışı ve hukuki biçim şekillenmiştir. Bu düşünürlerden hiçbirinin gayesi evrensel bir egemenlik kuramı kurmak olmamıştır. Bodin Fransa'nın mutlakiyetçiliğini sağlamlaştırmaya ve meşrulaştırmaya; Rousseau merkezi aristokrasinin ortadan kaldırılmaya; Hobbes büyük bir topluluğun üyelerinin her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmalarına; Machiavelli de İtalya kent devletleri nezdinde ulus devletlerin meşrulaşma sorununa yanıt aramıştır.

Ulusal egemenlik fikriyle egemenliğin tek meşru kaynağının ve sahibinin ulus kabul edilmesiyle toplumun temel biriminin birey olarak ortaya çıkmış, yurttaş kavramı modern anlamıyla oluşmaya başlamıştır. Böylelikle, '*yurttaşlar neden kendi çıkarlarına aykırı olsa dahi hukuk kural ve emirlerine uyarlar?*' sorusunun cevaplanmasında, ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramları öne çıkmıştır. Egemenliğin verili bir zamanda ve mekanda nasıl yeniden üretileceğine ilişkin mücadeleleri açıklamak üzere toplumu birarada tutmak ve birikimin koşullarını sağlamak için geçerli olan cumhuriyet projelerine bu bağlamda değinilmiştir.

Bir diğer yandan devletin belirli bir tip ve biçimde olan verili bir olgu olmaması nedeniyle de kapitalist üretim ilişkilerinin işleyebilmesi için ideolojik ve siyasi alandaki gerekli dönüşümler söz konusu olmuş, devleti şekillendiren yapısal belirleyenler, devlet iktidarının yeni ilişkiler yapısı dahilinde değerlendirme süreçlerinden etkilenmiştir. Bu

husus, 20.yüzyılın başlangıcı ile birlikte temsilciler dolayısıyla kullanılacak olan egemenliğin milli iradede ifadesini bulması, dönemin Fransız ve Alman ekolleri yordamıyla ulus devlet ve/veya federasyonların inşasına uygun olarak yorumlanması gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, devleti oluşturan farklı ögeler tarafından verilen kararların uyumunu sağlayan bir dizi ideolojik, siyasi ve iktisadi mekanizmalarla birlikte dönemsel ve mekansal olarak dönüşen egemenliğin, bir söylem olduğu sonucuna varılmıştır.

Egemenlik söylemi, 19. yüzyılın sonu ile başlayan klasik emperyalizm (1870-1945) ile eşzamanlı olarak gelişmiştir. 1945 sonrası ile birlikte ise emperyalizmin klasik dönemi sona ererek, kolektif emperyalizm, artık emperyalizmin güncel formu haline gelmiştir. Sermayenin aynı andan birden çok devlet içerisinde temsili söz konusu olmaya başladığı kolektif emperyalizm döneminde, ulus devletler halen küresel güç ilişkilerinin yoğunlaştığı ve sermaye ilişkisinin temel uğrağı olarak kullanılan ülkesel düzlemin tamamlayıcısıdır. Hakim doktrinde kabul edilen egemenlik kuramı çerçevesinde gelişen söylem; hukukun üstünlüğü ilkesini de egemenliğin bir başka işlevi- olarak ekleyecek, ardından yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri kullanılmaya başlayacaktır. Nitekim, sermaye ilişkisinin temel uğrağı olan ulus devletler, somut talepler dahilinde siyasi, ideolojik ve hukuki düzeneklerin imkanları ile yeni işlevlerini yerine getirmek üzere dönem şartlarına uygun olarak biçimlenecektir.

Federasyonlar da bir ulus devlet olarak bu biçimlenmeden etkilenenecektir. Bu etkiler, temsil bulan farklı taleplerin ve bu talepleri üreten gruplara ait güçlerin kesişme noktasında birden çok iktidar alanında ve iktidarın paylaşılmasında, federasyonda özgün etkiler ortaya çıkacaktır. Özgün etkiler, devletin uluslararasılaştığı dönemde, 1945 sonrasında siyasi bağımsızlıklarını kazanan devletlerin özellikle federasyon olarak kurulmasında etkili olduğu gibi milliyetçilik, kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkı, mikro-milliyetçilik akımlarıyla da meşrulaştırılabilecektir. Yersel örgütlenmelerin dil, din, kültürel ve etnik çeşitliliği esas aldığı hallerde toplumsal yapı içinde dengenin sağlandığı görüşleri ile siyasi ve sosyo-ekonomik çekişmelerin yaşanmasının önüne geçildiği görüşleri öne çıkacaktır. Ancak, tek bir devlet çatısı altında iki veya daha çok kültürün korunup yaşayabilmesinin federasyonlar yordamıyla olabileceği iddiası, her devletin toplumsal yapısının sosyo-ekonomik ve tarihsel bağlamda değerlendirmesine dayanmamakta,

toplumsal bütünlüğün nesnel koşullarını dikkate almamaktadır. Bu durum, iki başlıkta değerlendirilebilir.

Birincisi, öznesiz bir piyasalaşma ve metalaşma sürecinin hakim olduğu, piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği süreçte temsil mekanizmalarında da piyasa menfaati, toplumsal menfaatten önce geldiği, kolektif emperyalizm süreci ile ilişkilidir. Siyasi bağımsızlık kazanmalarına rağmen, bağımlılık devam eden eski sömürgelerin bir devlet biçimi olarak federasyon çatısı altında kurulmaları dönemin egemenlik söylemi ve hegemon devletler ve ulusüstü kuruluşların dolaylı ve dolaysız baskıları sonucu gerçekleşmiştir. Bu devletler için de egemenlik mutlak, bölünmez ve devredilmez olarak kabul edilir; ancak uluslararası sermayenin devletler içerisinde artan oranlarda doğrudan temsil bulması, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayarak federasyonları yeni biçimlere dönüştürür çünkü uluslararasılaşan sermaye, entegrasyon süreçleri ile birlikte uluslararası kuruluş ve kurumların yarattığı hukukun öngördüğü iç düzenleme biçimlerini gündeme getirecektir. Bu iç düzenleme, bölgesel ve ulusal çıkarları dengeleyici temsil mekanizmalarının çift meclis sistemi, parlamentarizm, Yüksek Mahkemeler gibi kurum ve yapılarla kurulduğu federasyonlarda yerelin merkezde ve yerelin yerelde temsili bu dönüşüme ayak uyduracaktır. Nitekim, çoğunlukla (az)gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasına giren federasyonların kolektif varlıklarının metalaşması için yapılan hukuki ve politik düzenlemeler, temsil mekanizması vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

İkincisi, dönemin merkezîyetçi (ulus)-devlet anlayışı ve ulusal egemenlik ilkesi ile ilişkilidir. Millet, Batılı bir kavram; devlet, modern devlet olarak kabul edilmiştir. Bu biçimlenme, özellikle sömürge devletler için bir model haline gelmiştir. Bilhassa sömürge ülkelerdeki devlet örgütlenmesine ve ilgili toplumsal formasyona işleyen kapitalist eğilimler, toplumlar arası rekabet sürecinde ideolojik, siyasi ve iktisadi faydaların edinilmesinde milliyetçiliğin bir kaldıraç olarak kullanılmasına neden olmuştur. 1945 sonrası örgütlenmelerinde üniter devleti değil de federasyonu seçen bu ülkelerde söz konusu husus, emperyalizmin dönüşümü ve ulus-devlet içindeki temsil fraksiyonları ve egemenlik söylemi arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. 1945-1990 arası dönemde, Batılı

eğitim ile birlikte bu eğitimden etkilenenlerin ve Avrupa merkezietçi milliyetçilik anlayışı, sömürge milliyetçiliğinde ve federasyonların kurulmasında etkili olması, Fransız ve İngiliz kültür ve dillerinin yaygınlaştırılma ve muhafaza etme çabalarına paralel 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının hakim olduğu, bir devletin birden çok sermaye grubunun yatırımlarına, bir sermaye grubunun da birden çok devletin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu yeni bir düzene uygundur.

Öte yandan, federasyonların kurulması aşamasında yardımcı olan ‘‘federasyon tanımları’’ Amerikan hegemonyasından önce de Anglo-Amerikan doktrininin tekelinde ve İngilizce literatürünün hakim olduğu bir konjoktürde ilerlemiştir. Federasyon ‘‘nedir’’ sorusunun cevabı, hegemon projelere paralel olarak klasik emperyalizm, fordizm, refah devleti uygulamaları, sömürsüzleştirme, kolektif emperyalizm, küreselleşme ve mikro-milliyetçilik kavramları ile birlikte değişmiştir. 1945 öncesi dönemi kapsayan klasik teorinin İngiliz hegemonyasının hakim olduğu emperyalizmin klasik döneminde, yönetimlerin birbirinden bağımsızlığı ve yönetimlerarası eşitlik ilkeleri üzerine kurulan federal teori, A.B.D. federalizmi çalışmaları ekseninde ilerlemiştir. Kuvvetlerin sert ayrılığı ilkesini, federasyonların temel unsurları olarak kabul edilen bu teori ve Amerikan federalizmi 19.yüzyılda kurulan Latin Amerika ülkelerinin A.B.D. modeline benzer olarak kurulmaları ve işlemelerine neden olmuştur. Ancak, İki Dünya Savaşı sonrası sosyal devlet uygulamalarının yaygınlaşması ve merkezietçi devlet anlayışının tekrar canlanması, Fordist birikim süreci ve iki kutuplu dünya konjoktürü, milliyetçi ve akımların etkileriyle 1945-1990 arası dönemce birden çok federal teori ortaya çıkmıştır: *sosyolojik, çok unsurlu, politik ve işbirliği teorileri.*

İlk üç teori, 1945 sonrası yükselen milliyetçilik akımları ve sömürsüzleştirme politikaları ile beraber değerlendirilmiş; işbirliği teorisi ise, federasyonun işlevi üzerinde durarak yönetimlerarası ilişkileri öncelleyen bir kuramsallaştırmayı haiz olduğundan 1960’lar sonrası ivme kazanan devletin ve sermayenin uluslararasılaşması ile bağlantı kurularak açıklanmıştır çünkü ABD hegemonyası ile ortaya çıkan entegrasyon süreçlerinin baskısı altında federalist kuram dönüşmeye zorlanmıştır İşbirlikçi teori, yönetimlerarası ilişkiler, ‘‘yönetimlerin bağımsızlığı’’ ilkesinden ‘‘yönetimlerin işbirliği’’ meselesine dönüşmüş; 1970’lerden sonra Post-Fordizmin ve neoliberal

politikaların devlet biçimi üzerindeki merkeziyetsizleştirme etkileri görülmeye başlanmış ve rakebet edici bir düzleme geçilmiştir. 1990'lar sonrasında ise iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve küreselleşme ile birlikte "çokulusluluk" ve "çokulusluların federasyonu"ları dile getirilmeye başlanmış; yerelleşme ve adem-i merkeziyetçilik, mikro-milliyetçilik ve ayrılma hakkı meseleleri egemenlik söylemlerine dahil edilmiştir. Ancak bu durum, siyasi alanın bu yaklaşım ile yeniden düzenlenmesi, merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olmuş ve dolayısıyla siyasal iktidarın yerel menfaati uluslararası menfaate karşı savunma özelliği azalmıştır (Özdemir, ve diğerleri, 2022, s. 126). Bu bağlamda, federasyon tanımlarının değişen kuramlarla açıklanmasının asıl sebebi, kuramların günümüzde uluslararası sermaye hareketliliğine uygun olarak değişime uğrayan devlet biçimine uygun hale getirilmesi olduğu tespit edilmiştir. Nitekim, yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri, Dünya Bankası raporları, IMF programları ve Birleşmiş Milletler ile beraber değerlendirildiğinde "demokratik" söylem altında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde özel sektörün hareket alanını açan, uluslararası sermayenin karşılaştığı sosyal ve siyasal riskleri bertaraf eden, maliyetleri azaltan ve mülkiyet haklarını güvence altına alan bir tablo ile karşılaşılmaktadır (Zabcı, 2007, s. 79).

Bu genel çerçeve, 1945-1990 arasında ve 1990 sonrasında kurulan federasyonların analizinde kullanılmış ve aşağıdaki açıklamalar vasıtasıyla *federasyonların, az gelişmiş dünyada kolektif emperyalizmin direttiği devlet biçimi olduğu* sonucuna varılmıştır. Şöyle ki;

İlk olarak, Avrupa merkezci ulus ve millet kavramlarının esas olduğu milliyetçilik ve sömürsüzleştirme hareketleri etkili olmuştur. Bu husus, "Avrupalı ideal ulus-devlet" formunun, Avrupa çapında uluslararasılaşma sürecinin eski sömürgelerde de kullanılmasıdır. Modernist milliyetçi kuram tarafından matbaa teknolojisi, kitlesel eğitim ve siyasi katılım, kapitalizm ile yayıncılık sektörünün yayılması "sosyal çeşitliliğe" sahip sömürge ülkelerinde milli bilinci oluşturduğu sonucuna varılmış ve 1960'larda 'ulus kurma'nın hızlanması, yeni kurulan devletlere entegre edilmiştir.

İkincisi, milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkı ile ilişkili olarak federasyon kurulurken ve federasyon anayasaları hazırlanırken, öncelik yerli elitlere verilmiştir. İngilizler'in, egemenliklerini tesis ederken bu elitler ile işbirliği içinde olmaları bunda etkili olmuş, aynı zamanda bu etki, eski sömürgelerin yönetim birimlerinin biçimlenmesinde sömürge oldukları devletin yapısı örnek alınması olarak somutlaşmıştır. Böylelikle, uluslaşma süreci ve ulus-devlet olma ideali yaratılırken bu toplumsal sınıfın temsili öncellenmiştir. Ancak, ulus olma bilincinin ve ideal ulus-devlet olma saikinin güçlü bir merkezi hükümet ile eşdeğer tutulması ile birlikte, etnik ve kültürel çeşitliliği ve sömürge olmadan önceki yönetim gelenek ve pratiklerine zaman zaman ters düşmüştür.

Üçüncü olarak, eski sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarını uluslararası hukuk nezdinde kabul ettirmek için federasyon, en iyi devlet biçimi olarak öne çıkmıştır. Çeşitli etnik gruplardan oluşan bu devletlerin siyasi örgütlenmeleri aslında köy/kabile topluluğu üzerine inşa edilmiştir. Modern anlamdaki şehir ya da bölge olarak kabul edilmeyen bu toplulukların yine de adem-i merkezîyetçi karakterde olması gerektiği savunulmuştur. Bu nedenle, federasyon en iyi devlet biçimidir.

1945-1990 arası dönemde geçerli olan çok unsurlu teori, sosyolojik teori, politik ve işbirliği teorileri, yönetimlerarası ilişkiler ve egemenliğin paylaşılması meselelerinde dönüşümün önünü açmıştır. Böylelikle, İngiliz yönetimi altında biçimlenen idari, politik ve yargı organlarındaki temsilin, egemenliğin paylaşıldığı bir devlet biçiminde ancak gerçekleşebilmesi devam etmekte ve sömürge güçlerinin varlığının sürdürülmesi gerçekleşmektedir.

1990 sonrası kurulan federasyonlar için de sermayenin ve devletin uluslararasılaşması, "Avrupalı ideal ulus-devlet" formu açıklamaları geçerli olmakla birlikte artık ulus-üstü ve ulus-altı bölgeselleşmenin, bu bağlamda uluslararası örgüt ve kurumların hegemon olduğu ve İki Kutuplu Dünya düzeninin olmadığı bir dönem söz konusudur. Uluslararası örgüt ve kurumların rapor, müzakere, yaptırım vs. yollarla ve federal yazında "çokuluslu/etnik/etno-bölgesel" federasyon teorilerinin evrensel bir teori-norm olarak

sunulması, toprak üzerinde bir örgütlenme biçimi olarak federasyonların dönüşmesine neden olmuştur.

Son olarak, küreyelleşme (*glocalization*) kavramının, egemenlik söylemine dahil edilmiştir. Kalkınma, insan hakları, istikrar ve özellikle demokrasi söylemleri ile bu devletlerin egemenlik alanları yerel anlamda parçalanarak küresel iktidar mekanizmalarına uygun hareket alanı kazandırılmıştır. Nitekim, bölgesel olarak bir yönetim yapısının oluşturulması ile güçlü küçük politik grupların isteklerini dile getirmeleri iyi yönetim ve yetki ikamesi ilkeleri yordamıyla olacaktır. Federasyonlar, artık sadece kuvvetler ayrılığı, egemenliğin ikili yönetim düzeyi arasında paylaşımı ve merkezi olmama anlamına gelmemektir; ayrıca devletin ülkesindekilerin çeşitliliğini ve farklılıklarını koruyacak ve bunların devamını garanti edecek bir devlet biçimi olarak dönemin egemenlik söylemine uygun siyasi ve hukuki kurumlarını dönüştüreceklerdir. Böylelikle, daha demokratik bir yapıyı haiz olan, bölgesel ve yerel taleplere daha iyi cevap verebilen bir devlet biçimi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosova. (2010). ICJ Advisory Opinion, July 22, 2010.
- Agnew, J. (1995). Federalism in the Post-Cold War Er. Smith, G. (Dü.) içinde, *Federalism: The Multiethnic Challenge* (s. 294-303). London: Longman.
- Ağaoğulları, M.A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge.
- Ağaoğulları, M.A. ve Köker, L. (2013). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge.
- Akbulut, Ö.Ö. (2007). *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. Ankara: TODAİE.
- Akbulut, Ö.Ö. (2014). Kapitalizm ve Uluslaşma. *Amme İdaresi Dergisi*. 47:3, s.19-42.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki.
- Amery, L.S. (1953). The Crown and Africa, *African Affairs* 52 (208), s. 179–85.
- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler: Miliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, G. (2008). *Federalism: An Introduction. Forum of Federations*. Canada: Oxford University Press.
- Anderson, P. (1978). *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: Verso Books.
- Anderson, P. (2023). *Mutlakıyetçi Devletin Kökenleri*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ang, H.L. ve Whiting, A. (2014). Federalism and Legal Unification in Malaysia. D. Halberstamm ve M. Reimann (Dü.) içinde, *Federalism and Legal Unification: A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems* (s. 295-339). New York: Spring.
- Anghie, A. (2004). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Baby, J. (1975). *Ekonomi Politiğin Temel Prensipleri*. (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sol Yayınları.

- Barrera, G. (2005). Patrilinearity, Race, and Identity: The Upbringing of Italo-Eritreans During Italian Colonialism. Ben-Ghiat, R. ve Fuller, M. (Dü.) içinde, *Italian Colonialism* (s. 97–108). New York: Palgrave Macmillan.
- Basic Law for the Federal Republic of German. (1949). Federal Law Gazette I p. 2478.
- Birleşmiş Milletler. (1945). *Birleşmiş Milletler Anlaşması*. San Francisco.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1976). *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1976). *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*.
- Berktaş, H. (1989). *Kabilelerden Feodalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Birsch, A. (1996). Approaches to the Study of Federalism. *Political Studies*. 14, s. 5-33.
- Blackledge, P. (2017). *Marksist Tarih Kuramı Üzerine*. (Ş. Alpogut, Çev.). İstanbul: Yordam.
- Blaut, J. M. (1987). *The National Question: Decolonizing the Theory of Nationalism*. London: Zed Books.
- Bloch, M. (1982). *La Société Féodale*. Paris: Albin Michel.
- Bodin, J. (1955). *Six Books of the Commonwealth*, (M. J. Tooley, Çev.). Oxford: Basil Blackwell.
- Breuilly, J. (2020). *Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu 1806-1871*. İstanbul: İletişim.
- Bulgan Güngören, G. (2020). *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Bulmer, E. (2017). *Federalism: International IDEA Constitution-Building Primer 12*. Stockholm: International IDEA.
- Boratav, K. (2013). Toplumsal Sınıflar. G. Atılğan ve E.A. Aytekin (Dü.) içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişki* (s. 29-40). İstanbul: Yordam Kitap.
- Bourgeois, L. (1923). *L'oeuvre de la Societe des Nation*. Paris: Payot.

- Breton, A. (1991). The Existence and Stability of Interjurisdictional Competition. J. Kincaid ve A.D. Kenyon (Dü.) içinde, *Competition among States and Governments* (s. 37-56). Washington: The Urban Institute Press
- Brewer, A. (2011). *Marksist Emperyalizm Teorileri: Eleştirel Bir Analiz* (C. Aksoy, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Buhr, M. ve Kosing, A. (1978). *Marksçı-Leninci Felsefe Sözlüğü*. (V. Atayman ve İ. Duman, Çev.). İstanbul: Konuk Yayınları.
- Burgess, M. (2006). *Comparative Federalism: Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Burgess, M. (2007). *Multinational Federations*. Routledge Series in Regional and Federal Studies.
- Burgess, M. ve Gagnon, Alan G. (ed.) (2016). *Federal Demokrasiler*. (E. Erkan, Çev.). İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Cairns, Alan C. (1977). The Governments and Societes of Canadian Federalism. *Canadian Journal of Political Science*, 10, s. 695-725.
- Carrère D'Encausse, H. (2020). *Dünya'yı Değiştiren Altı Yıl- 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*. (Ş. Aktaş, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Cebeci, A. (2014). Yeni Değerlenme Alanı Olarak Cezayir ve Emperyalizm'in Bugünü. A. M. Özdemir, (Dü.) içinde, *Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politikası* (s.163-199). Ankara: İmge.
- Chimni, B. (2017). Anti-Imperialism: Then and Now. L. Eslava, M. Fakhri & V. Nesiah (Dü.) içinde, *Bandung, Global History, and International Law: Critical Pasts and Pending Futures* (s. 35-48). Cambridge: Cambridge University Press.
- Chubb, J.E. (1991). How Relevant is Competition to Government Policymaking?. J. Kincaid ve A.D. Kenyon (Dü.) içinde, *Competition among States and Governments* (s. 57-86). Washington: The Urban Institute Press.
- Cohen, H. E. (1937). *Recent Theories of Sovereignty*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Constitution Française du 3 septembre 1791. (1971). 3 Eylül 1971.

- Cox, R. W. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: An in Method. S. Gills (Düz.) içinde, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (s. 49-66). New York: Cambridge.
- Constitution de 1946 IVe Republique de la France. (1946). Journal Officiel de la Republique de France, 27 Octobre 1946.
- Constitution of Malaysia. (1957). Federal Official Gazette, 27 August 1957.
- Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia. (1995). Federal Negarit Gazetta No.1., 21 August 1995.
- Constitution of the Kingdom of Nepal. (1990). Nepal Gazette, Act No. 2047, 9 November 1990.
- Constitution of the Republic of South Africa. (1996). The Government Gazette of South Africa, No. 108 of 1996, 18 December 1996.
- Cirekemans, D. (2010). Regional sub-state diplomacy from a comparative perspective: Quebec, Scotland, Bavaria, Catalonia, Wallonia and Flanders. *The Hague Journal of Diplomacy* 5:1, s. 37-64.
- Delchamp, A. (1994). Definition and Limits of the Principle of Subsidiarity: Report Prepared for the Steering Committee on Local and Regional Authorities no: 55. Council of Europe.
- Dhavan, R. ve Saxena, (2006). Republic of India. K. Le Roy, C.Saunders ve J. Kincaid (Dü.) içinde, *Legislative, Executive, and Judicial Governance in Federal Countries: Volume 3* (s. 166-197). Montreal: McGill-Queen's University Press.
- De Wever, B. (2013). The Flemish Movement and Flemish Nationalism: Instruments, Historiography and Debates. *Studies on National Movements* 1, s. 50-80.
- Dicey, A.V. (1979). *An Introduction to the Study of the Law of Constitution*. London: MacMillan.
- Dobb, M. (2007). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler: Geçiş Tartışmaları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Duchacek. (1985). Consociational Cradle of Federalism. *Publius*. 15(2), s.35-48.

- Durkheim, E. (2019). *Rousseau Ve Toplum Sözleşmesi*. (Ö. Kara Bilge, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Elazar, Daniel J. (1964). Federal-State Collaboration in the Nineteenth-Century United States. *Political Science Quarterly*, 79(2). s. 248-281.
- Elazar, D.J. (1991a). *Federal Systems of the World: A Handbook of Federal, Confederal and Autonomy Arrangements*. Essex: Longman Current Affairs.
- Elazar, D. J. (1987). *Exploring Federalism*. Alabama: University of Alabama Press.
- Elazar, D.J. (1991b). The Multi Faced Covenant: The Biblical Approach to the Problem of Organizations, Constitutions, and Liberty as Reflected in the Thought of Johannes Althusius. *Constitutional Political Economy*, 2(2). s. 187-208.
- Elazar, D. J. (1991c). Cooperative Federalism. Kenyon, D.A. ve Kincaid J. (Dü.) içinde, *Competition Among states and Local Governments* (s.65-86). Washington: J. The Urban Institute Press.
- Engels, F. (2012). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (K.Somer, Çev.). Ankara:Sol.
- Ertola, E. (2017). The Italian Fascist Settler Empire in Ethiopia, 1935-1941. E. Cavanagh, ve L. Verancini (Dü.). *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism* (s.263-277). New York: Routledge.
- Eroğul, C. (2014). *Devlet Nedir?*. İstanbul: Yordam.
- Esmein, A. (1896). *Élément de droit constitutionnel*, Premier Fascicule. Paris.
- Fabry, M. (2010). *Recognizing States: International Society & The Establishment of New States since 1776*. New York: Oxford.
- Fegue, C. (2008). The Games Elites Play: Notes towards an Elite-Focused Understanding of the Failure of the Federal Republic of Cameroon (1961–1972), Kavalski, E. ve M. Zolkos (Dü.) içinde, *Defunct Federalisms: Critical Perspectives on Federal Failure* (s. 59-71). London: Ashgate Publishing.
- Fessha, Y.T. (2012). Federalism, Territorial Autonomy and the Management of Ethnic Diversity in Africa: Reading the Balance Sheet. *L'Europe en Formation*, 2012 (1) n° 363, s. 265-285.

- Fessha, Y. T. (2016). The Original Sin of Ethiopian Federalism. *Ethnopolitics*, 16(3), s. 232–245.
- Fisher, R.C. (1991). Interjurisdictional Competition: A Summary Perspective and Agenda for Research. J. Kincaid ve A.D. Kenyon (Dü.) içinde, *Competition among States and Governments* (s. 261-274). Washington: The Urban Institute Press.
- Fonchingong, C. (2005). Exploring the Politics of Identity and Ethnicity in State Reconstruction in Cameroon. *Social Identities*, 11(4). s. 363–80.
- Forum of Federations. (t.y.). Erişim: 12.03.2024, <https://forumfed.org/countries/>.
- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi* (K. Kurtul, Çev.). Ankara: İmge.
- Fuentes, J.A. (2024). Colombian Legal Research. *Harvard Law School Library*.
- Fuller, M. (1996). Wherever You Go, There You Are: Fascist Plans For The Colonial City of Addis Ababa and The Colonizing Suburb of Eur '42'. *Journal of Contemporary History* 31(2). s. 397-418.
- Gagnon, A.D. (2012). Multinational Federalism: Questions and Queries, Gagnon, A.D. ve M. Seymour (Düz.) içinde, *Multinational Federalism: Problems and Prospects* (s.1-19). London: Palgrave Macmillan.
- Gagnon, A.D. (2010). *The Case for Multinational Federalism: Beyond the All-Encompassing Nation*. New York: Routledge.
- Gat, A. ve Yakobsen, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. (Ş. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Gellner, E. (2013a). *Milliyetçiliğe Bakmak*. İstanbul: İletişim.
- Gellner, E. (2013b). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayın.
- Gramsci, A. (1984) *Modern Prens*. (P. Esin, Çev.). Ankara: Birey ve Toplum.
- Govender, K. (2014). Federalism and Legal Unification in South Africa. D. Halberstam, ve D. Reimann (Dü.) içinde, *Federalism and Legal Unification: A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems* (s. 391-417). New York: Springer.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri*. (A. Cemgil, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

- Grodzins, M. (1964). Centralization and Decentralization in the American Federal System, R. McNally (Dü.) içinde, *A Nation of States: Essays on the American Federal System* (s. 1-23). Chicago: Rand McNally College Pub.
- Gözler, K. (2020). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (Cilt I)*. Bursa: Ekin.
- Güler, B.A. (2001). Yerel Yönetimlerde Reform Sorunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(3). s. 7-12.
- Güler, B.A. (2013). *Türkiye'nin Yönetimi- Yapı*. Ankara: İmge.
- Güler, B.A. (2023). Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet. Ankara: İmge Kitabevi.
- Habib, M. ve Yusuf, A.M. (2010). *The Ethiopian Federal System: The Formative Stage*. Addis Ababa: Friedrich-Ebert-Stiftung,
- Hachhethu, K. (2014). Ethnic Conflict and Federalism in Nepal. R.L. Baral VE K. Hachhethu (Dü.) içinde, *South Asia: Nation Building and Federalism* (s. 134-157). New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd.
- Harff, B. ve Gurr, T.R. (1994). *Ethnic Conflict in World Politics*. San Francisco: Westview Press.
- Hamilton, A., Madison, J. Ve Jay, J. (1787). *The Federalist Papers*.
- Haysom, N. (2005). Conflict Resolution, Nation-Building & Constitution-Making. *New England Journal of Public Policy*, 19(2). s. 151-170.
- Heidemann, H.D. ve Stoppenbrink, K. (2016). *Join, or Die – Philosophical Foundations of Federalism*. Berlin: De Gruyter.
- Herbert Smith Freehills. (29 April 2021). Scottish Independence: Implications for the North Sea oil and Gas Sector. <https://www.herbertsmithfreehills.com/latest-thinking/scottish-independence-implications-for-the-north-sea-oil-and-gas-sector>.
- Hirsch, J. (2011). *Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devletler Sisteminin Dönüşüm Süreçleri*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. (S. Lin, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Hobsbawm, E. (2020). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış, Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. İstanbul: İletişim.
- Hoijer, O. (1926). *Le Pacte de la Societe des Nations: Commentaire Theorique et Pratique*. Paris: Editions Spes.
- Hueglin, F. (1999). *Early Modern Concepts for a Late Modern World: Althusius on Community and Federalism*. Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- Hueglin, T. ve Fenna, A. (2015). *Comparative Federalism: A Systematic Inquiry*. Toronto: Univeristy of Toronto Press.
- Jackson, R. H. (1994). *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and The Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jalee, P. (1965). *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?* (S. Hilav, Çev). İstanbul: Yön Yayınları.
- Jenks, W.C. (1968). *The Common Law of Mankind*. New York: Frederick A. Praeger.
- Jessop, B. (2008). *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*. (A. Özcan, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Reference re Secession of Quebec [1998] 2 SCR 217.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2020). *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karahanogulları, O. (2018). *Marksizm ve Hukuk-Diyalektik Hukuk Bilimi*. İstanbul: Yordam.
- Karmis, D. ve Norman, W. (2005). *Theories of Federalism:A Reader*. New York: Palgrave Macmillan.
- Keating, M. ve Laforest, G. (2018). *Constitutional Politics and the Territorial Question in Canada and the United Kingdom: Federalism and Devolution Compared*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kemiläinen, A. (1964). *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. Jyväskylä: Kasvatusopillinen Korkeakoulu.

- Khanal, K.P. (2014). Federalism Discourse in Nepal: An Appraisal. R.L. Baral VE K. Hachhethu (Dü.) içinde, *South Asia: Nation Building and Federalism* (s. 108- 134). New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd.
- King, P. (1982). *Federalism and Federation*. Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- King, T. (2008). Partnership and Paternalism: The Federation of Rhodesia and Nyasaland (1953–1963). E. Kavalski ve M. Zolkos (Dü.) içinde, *Defunct Federalisms: Critical Perspectives on Federal Failure* (s. 47-59). Hampshire: Ashgate Publishing.
- Kincaid, J. (1990). From Cooperative to Coercive Federalism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science: American Federalism*, 509. s. 139-152.
- Kincaid, J. (2019). Dynamic De/Centralization in the United States, 1790-2010. *Publius: The Journal of Federalism* 49(1) (Winter 2019), s.166-193.
- Kuenssbetg, L. (2021). Election 2021: What do the results mean for Scottish independence?. *BBC News*.
- La Costituzione Spagnola. (1978). Cortes Generales «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978 Referencia: BOE-A-1978-40003.
- Larson, A. ve Jenks, C.W. (1965). *Sovereignty within the Law*. London: Oceana Publications.
- Lea, J. (1997). Postfordism and Criminality. N. Jewson ve S. MacGregor (Dü.) içinde, *Transforming Cities: Contested Governance And New Spatial Divisions*, Routledge.
- Legge 13 maggio 1940-XVIII. (1940). Norme Relative ai Meticci. *Gazzetta Ufficiale* n. 822.
- Lenin, V.İ. (2009). *Devlet ve Devrim*. (F.B.Aydar, Çev.). İstanbul: Agora.
- Lenin, V.İ. (2014a). *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*. (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol
- Lenin, V.İ. (2014b). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (F..B. Aydar, Çev.). İstanbul: Agora.

- Lijphart, A. (1996). *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. (E. Özbudun ve E. Onurduran, Çev.). Ankara: Yetkin.
- Livingston, William S. (1952). A Note on the Nature of Federalism. *Political Science Quarterly*, 67(2), s. 81-95.
- Livingston, William S. (1956). *Federalism and Constitutional Change*. London: Oxford University Press.
- Locke, J. (1690). *The Second Treatise of Civil Government*.
- Loughlin, M. (2017). *Kamu Hukukunun Temelleri*. (D. Ç. Sever ve K. Turanlı, Çev.) Ankara: Dipnot.
- Lyons, G.M. ve Mastanduno, M. (1995). *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Macalister, T. (2012). Who Would Get The Oil Revenues If Scotland Became Independent?. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/reality-check-with-polly-curtis/2012/mar/02/oil-revenues-if-scotland-became-independent>
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*. (E. Usta, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Mairet, G. (2020). *Egemenlik İlkesi: Modern İktidarın Tarihi ve Temelleri*. (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Mandel, E. (2008). *Geç Kapitalizm*. (C. Badem, Çev.). İstanbul: Versus.
- Marx, K. (2011). *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol.
- Matthew, G. (2012). Unity in Diversity Through an Evolving Federalism. M. Caminal ve F. Requejo, F. (Dü.) içinde, *Federalism, Plurinationality and Democratic Constitutionalism: Theory and Cases* (s. 208-243). New York: Routledge.
- Mauss, M. (2021). *Millet & Millet ve Enternasyonalizm*. (Ş. Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- McCulloch v. Maryland. (1819). 17 U.S. 316. Marshall Court (1812-1823).

- Montesquieu. (2005). Combinin the Advantages Small and Large States, D. Karmis ve W. Norman. (Dü.) içinde, *Theories of Federalism:A Reader* (s.55-57). New York: Palgrave Macmillan.
- Montesquieu. (2021). *De L’Esprit des Lois*. Ankara: Gece.
- Moore, M. (1998). *National Self-Determination and Secession*, New York: Oxford University Press.
- Nalbant, A. (1996). Bölgesel Devlet Yeni Bir Devlet Biçimi mi?. *Amme İdaresi Dergisi*. 29(2). s. 39-70.
- Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. İstanbul: YKY.
- Negash, T. (1997). *Eritrea and Ethiopia: The Federal Experience*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Ngoh, V. (1999). The Origins of the Marginalization of Former Southern Cameroonians. *Journal of Third World Studies*, 16(1). s. 162–185.
- Osieke, E. (2006). Federal Republic of Nigeraia. J. Kincaid, K. Le Roy ve C. Saunders (Dü.). içinde, *Legislative, Executive and Judicial Governance in Fededal Countries: A Global Dialogue on Federalism Volume 3* (s. 198-224). Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Oyan, O. (2016). *Feodalizmden Kapitalizme, Osmanlı’dan Türkiye’ye*. İstanbul: Yordam.
- Özbudun, E. (2022). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2010). *Ulusların Sefaleti: Uluslararası Ekonomi Politığe Marksist Yaklaşımlar*. Ankara: İmge.
- Özdemir, A. M. (2011). *Güç Buyruk Düzen*. Ankara: İmge.
- Özdemir, A. M. (2014a). Kolektif Emperyalizm. A.M.Özdemir (Dü.) içinde, *Kolektif Emperyalizm* (s. 29-91). Ankara İmge.
- Özdemir, A. M. (2014b). Temsil Kurumu, Cumhuriyet Projeleri ve Anayasa Bağlamında Başkanlık Sistemi. A.M.Özdemir ve M. Ketizmen (Dü.) içinde, *Türkiye’nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm* (s.47-69). Ankara: İmge.

- Özdemir, A. M. (2017). Egemenlikteki Dönüşüm, Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Ekim Devrimi. *Monthly Review Türkiye*. 2017(4). s.80-121.
- Özdemir, A., Saygılı, A., Zabunoğlu, H., Demirli, A., Aykut, E., Türkoğlu Karacaova, E., . . . Şahin, O. (2022). *Genel Kamu Hukuku - Kuramsal Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özkırımlı, U. (2015). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Panitch, L. ve Gindin, S. (2015). *Küresel Kapitalizmin Oluşturulması: Amerikan İmparatorluğu'nun Siyasal İktisadı* (Ü. Şenesen, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Parikh, S. (2014). India: From Political Federalism and Fiscal Centralization to Greater Subnational Autonomy. D. Halberstam, ve M. Reimann (Dü.) içinde, *Federalism and Legal Unification: A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems* (s. 255-267). New York: Spring.
- Partsch, J. K. (1982). Fundamental Principles of Human Rights: Self-Determination, Equality and Non-Discrimination. K. Vasak ve P. Alston (Dü.) içinde, *The International Dimensions of Human Rights* (s. 2-63). CT: Greenwood Press.
- Pierson, C. (2014). *Modern Devlet*. (N. Kutluğ ve B. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. (Ş. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Epos.
- Proudhon, P.J. (2014). *Federasyon İlkesi* (M. Özsalan, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Requejo, F. (2005). *Multinational Federalism and Value Pluralism: The Spanish Case*. Oxon: Routledge.
- Reuter, P. (1953). *La Communauté européenne du Charbon et de l'Acier*. Paris: Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence.
- Renan, E. (2019). *Ulus Nedir?* (G. Yavaş, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Rhodesi And Nyasaland Federation Bill. (1953). HL Deb 06 July 1953 vol 183 cc189-264.
- Riker, William H. (1964). *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Brown.

- Roseanu, J.M. (2003). *Distant Proximities: Dynamics beyond Globalization*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ross, R. (2017). Settler Colonialism in South Africa, 1652-1899. E. Cavanagh, ve L. Verancini (Dü.). *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism* (s.187-201). New York: Routledge.
- Rousseau, J. J. (2001). *Du Contrat Social*. Mozambook.
- Rousseau, J. J. (2008). *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. (İ. Yerguz, Çev.). İstanbul: Say.
- Siddiqi, F.H. (2008). The Failed Experiment with Federalism in Pakistan (1947–1971). E. Kavalski, E. ve M. Zolkos (Dü.) içinde, *Defunct Federalisms: Critical Perspectives on Federal Failure* (s. 71-87). London: Ashgate Publishing.
- Siéyes, E.J. (2005). *Üçüncü Sınıf Nedir?*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: İmge.
- Skinner, Q. (1981). *Machiavelli*. Oxford: Oxford University Press.
- Skinner, Q. (2008). *Hobbes and Republican Liberty*. New York: Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (2016). *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri: İkinci Cilt: Reform*. (E. Buğralılar ve B. Yıldırım, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Smiley, D.V. (1965). The Two Themes of Canadian Federalism. *The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne d'Economie et de Science politique* 31 (1), s. 80-97.
- Smith, A. D. (2016). *Milli Kimlik*. (B.S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, S. (6 March 2017). Scottish independence: SNP's economic case 'should not include oil'. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-39178324>
- Smith, G. (1995). Mapping the Federal Condition: Ideology, Political Practice and Social Justice, G. Smith (Dü.) içinde, *Federalism: The Multiethnic Challenge* (s.1-29). London: Longman.
- Sterio, M. (2013). *The Right to Self-Determination under International Law: 'Selfistans', Secession and the Rule of Great Powers*. Oxon: Routledge.

- The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan. (1968). The Gazetta of Pakistan, 10.04.1968.
- The Québécois. (2006). House of Common Debates, 39-1. No 141, 27 November 2006.
- Ulusoy, Ç.D. (2017). *Federal Sistemlerde Yetki Paylaşımı ve Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü (Karşılaştırmalı)*. İstanbul: Oniki Levha.
- UN Resolution, A/RES/63 (I). (1946). United Nations General Assembly, 13 December 1946.
- UN Resolution 390(V). (1950). United Nations General Assembly, 2 December 1950.
- UN Resolution A/RES/1608 (XV). (1961). United Nations General Assembly, 21 April 1961.
- United States v. Darby. (1941). 312 U.S. 100.
- Uygun, O. (2007). *Federal Devlet: Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Vasudeo, K. (2019). Dimensions of Federalism in Developing Countries: A Comparative Analysis of India and Ethiopia (1991-2017). *Mahatma Gandhi Central University Journal of Social Sciences MGCUJSS I* (1). s. 67-78.
- Waseem, M. (2010). Federalism in Pakistan. *Forum of Federations*.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Watts, R. L. (1996). *Comparing Federal Systems in the 1990s*. Kingston: Institute of Intergovernmental Relations.
- Watts, R. L. (2007). The Historical Development of Comparative Federal Studies. Working Paper 2007(1). Kingston: Institute of Intergovernmental Relations.
- Welsh, D. (1996). Ethnicity in Sub-Saharan Africa. *Oxford University Press on behalf of the Royal Institute of International Affairs: Ethnicity and International Relations*, 72 (3). s. 477-491.
- Wheare, K.C. (1963). *Federal Government*. London: Oxford University Press.
- Wolf, E.R. (2000). *Köylüler*. (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge.

- Wondwosen, T.B. & Záhorkík, J. (2008). Federalism in Africa: The Case of Ethnic-based Federalism in Ethiopia. *International Journal of Human Sciences* 5(2). s. 2-39.
- World Bank. (1992). *Governance and Development*. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank. (1997). *The State in a Changing World*. World Development Report 1997. Washington D.C.: World Bank.
- Wood, E. M. (2012). *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (Oya Köymen, çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yetiş, M. (2012). Hegemonya. G. Atılğan, A. Aytekin (Dü.) içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (s.87-98). İstanbul: Yordam.
- Young, C. (1998). Ethnic Diversity and Public Policy: An Overview. C. Young (Dü.) içinde, *Ethnic Diversity and Public Policy: A Comparative Inquiry* (s.1-31). Hampshire: Palgrave.
- Zabcı, F. (2009). *Dünya Bankası: Yanılsamalar ve Gerçekler*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Zubritski Y., Mitropolski D. ve Kerov V. (2021). *İlkel Toplum-Köleci Toplum-Feodal Toplum*. (S. Belli, Çev.). Ankara. Sol.

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 17/07/2024

Tez Başlığı. Federal Sistemlerde Egemenliğin Dönüşümü: 1945 Sonrasında Kurulan Federasyonları Sınıflandırmak

Yukarıda başlığı verilen tezinin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 208 sayfalık kısmına ilişkin, 17/07/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezinin benzerlik oranı % 8 'dir.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezinin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Azer SUMBAS
Ad-Soyad/İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Azer Sumbas	
	Öğrenci No	N13248814	
	Enstitü Anabilim Dalı	KAMU HUKUKU	
	Programı	KAMU HUKUKU ORTAK PROGRAMI	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof.Dr.Ali Murat Özdemir
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

*Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 17/07/2024

Thesis Title: The Transformation of Sovereignty in the Context of Federal Systems: Classifying the Federations Established Following 1945

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 17/07/2024 for the total of 208 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 8 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Azer Sumbas
Name-Surname/Signature

Student Information	Name-Surname	Azer Sumbas	
	Student Number	N13248814	
	Department	PUBLIC LAW	
	Programme	PUBLIC LAW JOINT PROGRAMME	
	Status	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof.Dr.Ali Murat Özdemir
(Title, Name and Surname, Signature)

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2: ETİK KURUL MUAFİYET RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 17/07/2024

Tez Başlığı: "Federal Sistemlerde Egemenliğin Dönüşümü: 1945 Sonrasında Kurulan Federasyonları Sınıflandırmak"

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Azer SUMBAS
Ad-Soyad/İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Azer SUMBAS	
	Öğrenci No	N13248814	
	Enstitü Anabilim Dalı	KAMU HUKUKU	
	Programı	ORTAK DOKTORA PROGRAMI	
	Statusü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof.Dr.Ali Murat Özdemir

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu Ethics Board Form for PhD Thesis	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 17/07/2024

Thesis Title: The Transformation of Sovereignty in the Context of Federal Systems: Classifying Federations Established Following 1945

My thesis work with the title given above:

- Does not perform experimentation on people or animals.
- Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
- Does not involve any interference of the body's integrity.
- Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
- Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

AZER SUMBAS
Name-Surname/Signature

Student Information	Name-Surname	Azer SUMBAS	
	Student Number	N13248814	
	Department	PUBLIC LAW	
	Programme	JOINT DOCTORATE PROGRAMME	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)

Prof.Dr.Ali Murat Özdemir